EVELYNE LEVER

ultima regină a Franţei

Traducere: ANCA DONA IONESCU

EDITURA LIDER EDITURA CARTEA PENTRU TOŢI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României LEVER, EVELYNE

Pe eşafod - Maria Antoaneta - ultima regină a Franţei / Evelyne Lever; trad.: Anca Irina lonescu - Bucureşti: Lider 2004 ISBN 973-629-048-4

I. lonescu, Anca Irina (trad.) 821.111-31=135.1

MĂRIE ANTOANETA - THE LAST QVEEN OF FRANCE

by Evelyne Lever

B-dul Libertăţii nr. 4, bl. 117, et. 3, ap. 7, sector 4, cod 040128-Bucureşti,

Tel: 337.48.81, 335.07.80, 0744.530.940, 0723.334.291; Fax: 337.48.22,

e-mail: lider@6c.ro; site: www.trustul-lider.ro

Tiparul executat la S.C. TIPARG S.A.

amintirea Bunicii mefe, ^nniGafi (1876 — 1973)

ARBORELE GENEALOGIC SIMPLIFICAT AL FAMILIEI REGALE FRANCEZE

Henric IV

c.

Maria de Medici

Ludovic XIII

c.

Ana de Austria

l Ludovic XIV (1638-1715)

c.

Maria Theresa de Spania

l Ludovic XIV (1661-1711)

c.

Maria Ana de Bavaria

I

Ducele de Burgundia

c.

Mărie Adelaîde de Savoia

I

Ludovic XV (1715-1774) **n. 1710**

c.

Mărie Leszczynska

Filip, duce de Orleans (1640-1701)

Filip, duce de Orleans

Regent al Franţei

(1674-1723)

Ludovic, duce de Orleans

(1703-1752)

Ludovic Filip Josef, duce de Orleans (1747-1793)

Ludovic Filip Rege al Franţei (1773-1858)

Ludovic, Delfinul Adelaîde Victoire Sophie Louise

(1729-1765) (1732-1800) (1733-1799) (1734-1782) (1737-1787)

căsătorit Mărie Josephe de Saxonia

1 1 1

1

1

Ducele de Ludovic XVI Ludovic XVIII Carol X

Clotilde,

Elisabeta

Burgundia (1744-1793) Conte de Provence Conte d'Artois Regină a

(1767-1794)

(1751-1761) c

(1744-1793) (1824-1830)

Sardiniei

Maria Antoaneta c, n. 1757,

de Austria Mărie Josephine m. 1836

de Savoia c.

Maria Tereza

de Savoia 1
1 1

Maria Tereza
Ludovic,
Ludovic XVII Sophie

(1778-1851) Delflnul c. (1781-1789)
(1785-1795) (1786-1787)

t
Ducele d'Angouleme 1

Ducele d'Angouleme Ducele de Berry

(1755-1841)

(1778-1820)

Viena, 2 noiembrie 1755. Cu ferestrele deschise, aşa cum obişnuia indiferent de anotimp, împărăteasa Maria Tereza lucra fără răgaz. Făcea însemnări pe rapoarte, dicta ordine cînd primele dureri îi smulseră pe neaşteptate cîteva gemete. Suverana în vîrstă de treizeci şi opt de ani, conducătoarea unui vast imperiu, urma să nască pentru a cincisprezecea oară în viaţă. Natura îşi cerea drepturile şi femeia din fruntea statului nu putea face nimic altceva decît să aştepte cu stoicism momentul naşterii. Dar cum Maria Tereza nu putea suferi să piardă timpul, profită de ocazie ca să pună să i se scoată un dinte cariat. După ce termină cu această operaţie, se instala după obiceiul german într-o fotoliu scund, unde urma să dea naştere copilului, în mare grabă i s-a dat de ştire soţului ei, Francis de Lorena, că naşterea era iminentă. Prinţul asista la slujba pentru Ziua Tuturor Sfinţilor împreună cu fiul său, Iosif, în biserica imperială. Dispuse ca tînărul să fie însoţit înapoi în apartamentul lui ca să nu „audă lucruri necuviincioase", după care alergă

la patul soţiei sale.

Era un travaliu anevoios, dar cam pe la şapte şi jumătate seara veni pe lume o fetiţă perfect construită, în ziua următoare a fost botezată Maria Antonia Josephina Johanna.

întrucît toate arhiducesele primeau numele de Maria, lumea li se adresa de regulă cu al doilea nume. Maria Tereza îi spunea fiicei sale celei mai mici Antonia. Francezii i-au spus Maria Antoaneta.

Antonia a fost crescută în aripa palatului Hofburg care fusese rezervată pentru copiii perechii imperiale. Acolo i-a cunoscut pe fraţii şi surorile ei: Johanna, în vîrstă de numai cinci ani, Josephina, de patru ani, Carolina, de doi ani, şi Ferdinand, care abia împlinise un an. Fraţii ei mai mari locuiau la alte etaje: debila Maria Ana, care avea deja şaptesprezece ani, şi Iosif, în vîrstă de paisprezece ani. Maria Christina şi Elisabeta, născute în 1742 şi, respectiv, 1743, erau aproape nişte tinere domnişoare. Se vorbea deja despre căsătoria lor. Cît despre Carol Iosif, Amalia şi Leopold, aceştia ajunseseră la vîrstă primei maturităţi şi se bucurau pe deplin de copilăria lor lipsită de griji. Maria Tereza era foarte mîndră de progeniturile ei, de „coteţul" ei, cum îi plăcea să-1 numească, într-o epocă în care mortalitatea infantilă lua un tribut greu de la toate familiile, perechea imperială reprezenta o excepţie, căci nu pierduseră decît trei copii în copilăria cea mai fragedă. Şi împărăteasa avea să mai facă un copil în 1756, pe Maximilian Francis, viitorul arhiepiscop de Koln. Meytens, pictorul oficial al Curţii de la Viena, a înfăţişat mulţimea de arhiduci şi arhiducese între soţ şi soţie, care sînt aşezaţi pe fotolii ceremonioase şi îmbrăcaţi în haine de ceremonie. Tabloul a fost retuşat periodic, căci artistul a adăugat de fiecare dată cîte un nouvenit şi a ţinut seama de schimbarea chipului copiilor mai mari.

De cînd urcase la tron în 1740, după tatăl ei, împăratul Carol VI de Habsburg, Maria Tereza se străduise din răsputeri că concilieze exercitarea puterii de guvernare cu îndatoririle ei de soţie şi mamă. în 1736, la nouăsprezece ani, se căsătorise cu Francis de Lorena, un prinţ crescut la Curtea de la Viena şi considerat unul dintre cei mai chipeşi bărbaţi ai timpului. Faţa lui plină şi trăsăturile regulate vorbeau despre o personalitate bine echilibrată şi un temperament ponderat, pe care nu l-a trădat niciodată. Amabil, sincer, lipsit de ambiţie şi sete de autoritate, ştiuse cum să o atragă pe această prinţesă care îl iubea, dar îl şi domina. Nedorind ca el să se simtă inferior, Maria Tereza s-a purtat întotdeauna cu el ca o soţie ascultătoare. Nu a opus niciodată nici cea mai mică rezistenţă iubirii lui pătimaşe, chiar dacă aceasta a însemnat să rămînă însărcinată

mereu, timp de douăzeci de ani la rînd.

Maria Tereza a ştiut de la cea mai fragedă vîrstă că este menită celei mai înalte funcţii. Sfidînd orice tradiţie, tatăl ei, împăratul, hotărîse prin Sancţiunea Pragmatică că fiica lui îi va urma la tron (nu a avut nici un fiu). A reuşit, nu fără oarecare dificultate, să impună recunoaşterea acestui act de către statele lui şi de către puterile străine. Cu toate acestea, la moartea lui poporul nu a salutat-o pe Maria Tereza aşa cum ar fi aclamat un prinţ. Se simţea profund tulburat la gîndul că va fi guvernat de o femeie. Cît despre suveranii europeni, aceştia şi-au uitat promisiunile. Fiecare rîvnea la o bucăţică din imperiul care fusese transmis tinerei fete de douăzeci şi trei de ani, lipsită de experienţă şi despre care considerau că este incapabilă să conducă destinele popoarelor din Europa Centrală. Populate de naţionalităţi care vorbeau limbi diferite şi erau guvernate de legi diferite, statele ei se întindeau în lung şi în lat: includeau ceea ce constituie astăzi Austria, Boemia[1] (Praga), Ungaria[2], o parte din Italia de nord (Milano, Mantua, Florenţa) şi Belgia de astăzi, care era numită pe atunci Ţările de Jos Austriece. Departe de a se lăsa descurajată de aceste împrejurări atît de nefavorabile, Maria Tereza a preluat puterea cu titlul de regină a Boemiei Şi Ungariei. L-a făcut pe soţul ei coregent, dar, convinsă de legitimitatea ei ca suverană absolută, i-a acordat numai o aparenţă de putere monarhică.

La două luni după urcarea pe tron a fost nevoită să facă faţă invadării uneia dintre provinciile ei şi să înfrunte coaliţia europeană. „Nu sînt decît o sărmană regină, dar am o inimă de rege", a exclamat ea.[3] Cu o energie de neînfrînt, cu un puternic simţ al realităţii, fără a se lăsa intimidată sau impresionată şi niciodată descurajată, a reuşit să-şi ralieze supuşii la cauza ei. A ridicat armate, a negociat alianţe şi şi-a învrăjbit duşmanii între ei. După opt ani de război, legitimitatea ei nu mai era contestată. Sancţiunea Pragmatică era universal recunoscută. Şi atunci Maria Tereza s-a prefăcut că îi conferă putere soţului ei. A acceptat ca Francis să fie încoronat şi să primească titlul de împărat, dar a continuat să guverneze singură, cu consilieri pe care şi-i alegea singură.

După aceea s-a consacrat întru totul independenţei şi securităţii imperiului său.

în acei ani tulburi, Francis nu s-a îndepărtat aproape nici o clipă de Maria Tereza. In pofida vicisitudinilor războiului, familia s-a dezvoltat armonios, împărăteasa a născut şase copii, printre care viitorii împăraţi Iosif II şi Leopold II. între timp, perechea imperială a adoptat un stil de viaţă pe care avea să-1 păstreze pînă la moartea împăratului, împărăteasa se trezea devreme în fiecare

dimineaţă: iarna la ora şase, vara la ora patru. Deşi înalta ei funcţie o solicita intens, nu îşi neglija familia. Obligată că delege autoritatea maternă diverselor guvernante şi profesori care se ocupau de legiunea de arhiduci şi arhiducese, nu lăsa totuşi nimic la voia întîmplării. Menţinea o corespondenţă zilnică foarte meticuloasă cu profesorii lor. Nimic din ceea ce îi privea pe copiii ei nu trebuia să i se ascundă. Mai mult chiar, cerea să fie chemată de îndată dacă se petrecea vreun incident mai serios cu vreunul din ei - sau orice altă întîmplare care ar fi putut fi considerată ca atare. Interesată de progresul ştiinţific, angajase în slujba ei pe unul dintre cei mai renumiţi medici din Europa, van Swieten. în absenţa părinţilor, numai el avea dreptul să ia decizii cu privire la tinerii prinţi. Maria Tereza a ordonat supuşilor ei să urmeze cu sfinţenie tratamentele şi dietele prescrise de el. La fel ca şi colegul lui elveţian, renumitul Tronchin, van Swieten recomanda o viaţă sănătoasă, petrecută mult timp în aer liber, exerciţii fizice, cum ar fi plimbarea şi călăria. A încercat, de asemenea, să impună iluştrilor săi pacienţi o hrană care era departe de a fi obişnuită la vremea aceea. Copiii imperiali trebuia să mănînce supă, ouă, legume şi fructe. Mîncau foarte puţin vînat şi fripturi. De regulă luau masa singuri, la fel ca şi împăratul şi împărăteasa, care nu prea ţineau seama de sfaturile lui van Swieten atunci cînd era vorba de ei înşişi. Medicul cel onest i-a avertizat de mai multe ori că un regim alimentar prea bogat poate fi în detrimentul sănătăţii lor. Maria Tereza considera probabil că viaţa ei este şi aşa destul de grea ca să nu mai fie silită să-şi sacrifice şi mica plăcere a mîncării.

Binecuvîntată cu o sănătate robustă, îşi permitea cîteva ore de relaxare în fiecare anotimp şi călărea în împrejurimile Vienei. Se ducea fie la una din numeroasele ei reşedinţe, fie în vizită la vreunul dintre slujitorii Coroanei care se simţea deosebit de măgulit de vizita ei.

Familia imperială prefera bucuriile simple ale vieţii intime. O guaşă oarecum naivă pictată de arhiducesa Maria Christina ne introduce în atmosfera familiei în ziua de Sf. Nicolae din 1762, cînd copiii primesc daruri. Nu aminteşte prin nimic de tabloul lui Meytens, menţionat anterior, într-un mic salon cu pereţi viu coloraţi şi mobilă de lemn lustruit, tipul de casă care ar fi putut să aparţină unei familii bune din clasa de mijloc, împăratul citeşte în faţa unui foc strălucitor. Sade la o masă îmbrăcat în halat de noapte, cu scufie şi papuci, şi soţia lui îi serveşte o ceaşcă de ciocolată (sau ceai), stînd în spatele lui şi arătînd splendid într-o rochie simplă de lînă azurie. Patru copii, doi băieţi şi două fete, se joacă alături de ea. Maximilian, cel mai mic dintre arhiduci, mănîncă dulciuri şi se joacă cu un cavaler de carton călare; Ferdinand, care nu a găsit decît nişte nuiele de stejar în pantofi, plînge cît îl ţine gura, în timp ce sora lui mai mare, Maria Christina, care arată aproape ca o

tînără mamă, îi întinde o farfurie cu prăjituri ca să-1 consoleze, în sfîrşit, după fusta Măriei Tereza, o fetiţă mică, veselă, ţine în mîini o păpuşă splendidă - este micuţa Antonia! Nu are decît şapte ani.

Maria Tereza pusese să se construiască apartamente confortabile în vechiul palat Hofburg, care arăta totuşi ca o fortăreaţă medievală. Dar cînd venea vara, prefera să se mute la castelul Schonbrunn cu întreaga familie. Acest palat, construit la cîţiva kilometri de Viena, era inspirat după' Versailles, care îi fascina pe suveranii europeni de o jumătate de veac. începînd din 1749, împărăteasa a locuit tot mai' frecvent în această reşedinţă plăcută, relativ mică, pe care s-a distrat să o modifice după gustul ei, un gust sigur şi foarte feminin. A ales decoraţii din panouri de lemn din cele mai rare esenţe, a angajat artişti ca să picteze peisaje luminoase, pline de flori şi păsări, dorind ca alegoriile care îi ilustrau' domnia să fie executate mai mult cu graţie decît cu grandoare, îi plăcea să aibă şi încăperi speciale, o cameră chinezească, o cameră cu obiecte din lemn lăcuit, o cameră cu porţelanuri... Familia imperială locuia în încăperi viu colorate, cu oglinzi baroce care reflectau la nesfirşit delicate nuanţe pastel.

Deşi împărătesei îi plăcea să se relaxeze după îndeplinirea obligaţiilor guvernării în simplitatea vieţii de familie, nu dispreţuia splendoarea. La Viena prezida o Curte strălucită, devenită legendară prin petrecerile ei. Antonia şi-a făcut prima apariţie oficială cu *ocazia zilei* numelui împăratului, la 5 octombrie 1759. îmbrăcată într-o rochie- lungă, ea a cîntat mai multe cuplete în franceză, Ferdinand a bătut la tobă, Maximilian a recitat o poezie în italiană, Iosif a cîntat la violoncel, Carol la vioară, Maria Ana şi Maria Christina la pian. în anul următor, deşi era încă la o vîrstă foarte fragedă, mica arhiducesă a participat la celebrarea căsătoriei lui Iosif cu Isabela de Parma. Un tablou mare păstrat la Kunsthistorisches Museum din Viena înfăţişează concertul oferit în onoarea tinerei perechi căsătorite. Şezînd cuminţi în primul rînd, de o parte şi de alta a părinţilor lor, copiii imperiali în veşminte de gală ascultă muzica. Unii dintre ei sînt atît de mici încît picioarele nu le ajung pînă la podea. Urmărită cu discreţie de guvernanta ei, Antonia, cu părul pudrat şi pieptănat cu îngrijire, sade dreaptă şi graţioasă în rochia ei cu crinolină.

Muzica ocupa un loc important la petrecerile augustei familii. Tatăl Măriei Tereza, Carol VI, era un excelent clavecinist şi nu considera că este sub demnitatea lui să dirijeze orchestra Curţii. Măriei Tereza îi plăcea să cînte din gură. Lui Francis îi plăcea vocea ei plăcută de contralto.

Familia imperială îi încuraja pe muzicieni. Maestrul de muzică al Curţii era Wagenseil, dar erau preferate lucrările lui Haydn şi Gluck. Cînd au auzit de un

anume Mozart, un copil minune din Salzburg, care a venit la Viena în 1762, Maria Tereza l-a invitat la Hofburg. înconjuraţi de copiii lor.

Maria Tereza şi Francis l-au ascultat pe micul Mozart timp de trei ore. Apoi au vorbit mult timp cu el şi cu tatăl lui despre muzică. Prinţii s-au dovedit deosebit de afabili: „Am fost primiţi cu atîtea favoruri de Maiestăţile lor încît, dacă v-aş povesti detaliat, relatarea mea ar fi considerată un basm", scria tatăl lui Mozart unuia dintre prietenii lui.[4] în familia artistului se povestea cum micul pianist-minune a alunecat şi a căzut pe parchetul foarte bine lustruit din salon şi cum Antonia, cea mai mică dintre arhiducese, care era exact de vîrsta lui, s-a repezit să-l ajute să se ridice şi l-a sărutat. „Eşti foarte drăguţă", i-a spus el, „aş vrea să mă însor cu tine." „Ca semn de recunoştinţă", i-a răspuns el împărătesei cînd aceasta a rîs şi l-a întrebat de ce vrea să se însoare cu fiica ei.

întâmplarea a fost povestită de mai multe ori şi, deşi nu poate fi confirmată cu documente, este foarte plauzibilă. La Viena, abaterile de la protocol erau posibile şi educaţia arhiducilor nu le înăbuşise spontaneitatea.

Antonia ducea o viaţă absolut lipsită de griji, îngăduitoarea contesă de Brandeiss, care răspundea de educaţia ei, se mulţumea să-i insufle doar principiile morale şi religioase pe care trebuia să le posede orice arhiducesă. Pentru a fi pe placul încîntătoarei copile, ea scurta orele de citire şi de scriere. Antonia prefera să alerge nebuneşte prin parc sau să se dea iarna cu sania, împreună cu sora ei, Carolina, şi cu prinţesele de Hesse şi Mecklenburg. Nu-i era gîndul decît la distracţii. Mama ei nu se preocupa prea mult de educaţia fetei, iar tatăl, deşi era foarte atent cu educaţia fiilor lui, era încă şi mai puţin exigent în privinţa fiicelor sale. Atît timp cît erau virtuoase şi se remarcau în artele feminine, precum muzica, tapiseriile, şi acuarelele, considera că ştiu destul pentru a deveni nişte soţii desăvîrşite. Ce li se putea cere mai mult? Pe cînd era în floarea vîrstei, împăratul a scris un fel de testament spiritual pentru copiii lui. Inspirat de principiile religiei catolice, pe care personalul Curţii le respecta cu devotament, le-a amintit că naşterea lor ilustră nu trebuia să-i facă să uite că se află pe pămînt numai ca să-şi dobîndească mîntuirea veşnică. Mai mult chiar, epicureanul convins care era Francis îi *avertiza* împotriva tuturor vanităţilor lumeşti şi îi implora să se ferească de linguşeli şi de prietenii falşi.

Anul 1765 a marcat un punct de cotitură în viaţa familiei imperiale. La începutul acestui an s-a sărbătorit a doua căsătorie a arhiducelui Iosif, de astă dată cu Josephina de gavaria - cu mare tristeţe, căci prinţul era încă în doliu după prima lui soţie, moartă de variolă în 1762. Au urmat apoi alte pregătiri pentru căsătoria lui Leopold cu una dintre fiicele regelui Spaniei, spre marea încîntare a

împărătesei. La începutul lui august, familia imperială şi copiii ei au plecat la Innsbruck pentru a sărbători această uniune. Leopold se simţea slăbit şi părinţii se temeau pentru viaţa lui. Au petrecut cîteva zile de spaimă. La 17 august, prinţul părea complet refăcut şi Maria Tereza a decis să meargă la teatru cu întreaga familie, în timpul spectacolului, împăratul nu s-a simţit bine şi a ieşit din lojă fără să spună o vorbă. Iosif a plecat cu el.

Cînd a ajuns în apartamentul său, s-a prăbuşit în braţele fiului.

S-au făcut încercări de a-1 readuce în simţiri, dar fără rezultat.

Murise.

Profund şocată de această nenorocire, pentru prima dată în viaţa ei împărăteasa nu ştia ce să facă. Timp de cîteva ore nu a vrut să vadă pe nimeni. Se gîndea să se retragă la o mănăstire şi să-i lase imperiul lui Iosif. Dar şi-a revenit curînd şi a decis să-şi continue activitatea. Copiii erau prea mici pentru a fi încredinţaţi fie chiar şi celor mai devotaţi slujitori.

Şi, mai ales, nu putea lăsa imperiul - unul din scopurile vieţii ei - în mîinile lui Iosif, care nu avea suficientă experienţă. A decis să-1 implice în procesul de guvernare cu titlul de coregent. în felul acesta îi urma tatălui său. Era de presupus că acest tînăr de douăzeci şi patru de ani nu va fi la fel de supus ca tatăl lui. îndrăzneţ, dornic să se afirme, inovator, educat pentru exercitarea puterii supreme, era foarte probabil să intre în conflict cu mama lui, pe care o respecta, dar de care se şi temea.

Nu se ştie care au fost sentimentele micuţei Antonia la moartea tatălui său, care o iubea la fel ca pe toţi copiii lui.

Dar viaţa ei zilnică s-a schimbat fără îndoială. Acum erau mai puţine momente de intimitate familială. O vedea mai rar pe mama ei şi i se părea să devenise dintr-o dată o impunătoare doamnă în vîrstă. Guvernarea statelor solicitînd mai multă atenţie ca oricînd, Maria Tereza s-a refugiat într-un doliu ostentativ, îmbrăcată în întregime în negru, cu faţa încadrată de o bonetă de dantelă legată sub bărbie, nu mai permitea nici un fel de concerte şi distracţii. Cîteva luni foarte lungi, o linişte de mormînt s-a aşternut peste Hofburg şi Schonbrunn. In 1766, însă, împărăteasa a dorit să se organizeze sărbători în cinstea căsătoriei fiicei sale Maria Christina cu prinţul Albert de Sachsen-Teschen. Acesta era punctul culminant al unei poveşti de dragoste. Dar bucuria a fost de scurtă durată. Curînd a izbucnit o epidemie de variolă care a decimat Viena, iar familia imperială nu a fost nici ea cruţată. Şi nici nu era pentru prima oară cînd această boală necruţătoare lovea la Hofburg. Ea secerase deja viaţa arhiducelui Carol Iosif, a arhiducesei Johanna şi a primei soţii a lui Iosif. Acum boala îi lovise

deodată pe Maria Tereza, Josephina de Bavaria, Maria Christina şi Albert de SachsenTeschen, precum şi pe arhiducesa Elisabeta. Deşi soţia lui se afla într-o situaţie critică, împăratul nu a plecat nici o clipă de la căpătîiul mamei sale. Maria Tereza s-a vindecat, dar nora ei a murit. Nimeni nu i-a plîns moartea. Maria Christina şi Albert au supravieţuit; Elisabeta a supravieţuit şi ea, dar frumosul ei chip a fost marcat în mod ireparabil de vărsat.

De cum şi-a recăpătat puterile, împărăteasa a început pregătirile pentru căsătoria fiicei sale Josephina cu regele Neapolelui. Mariajul era rezultatul unor abile manevre diplomatice pe care suverana le condusese cu deosebită măiestrie, înainte de celebrarea ceremoniei cu un substitut al mirelui, ceremonie ce urma să aibă loc la Viena, împărăteasa a cerut fiicei ei să mediteze la mormîntul cumnatei ei de curînd decedate, în cripta înfricoşătoare de la biserica capucină. Copleşită de un cumplit presentiment, Josephina a văzut în acest ordin condamnarea ei la moarte, întoarsă la Hofburg, a început să tremure: se îmbolnăvise de variolă. Două săptămîni mai tîrziu, toate bisericile din Viena trăgeau clopotele pentru ea: Josephina murise. Abia împlinise şaisprezece ani. Antonia nu va uita niciodată această moarte tragică.

Josephina abia ajunsese alături de numeroasele ei rude din necropola de la Hofburg că regele Spaniei, „fără a ezita şi fără a pierde un minut"[5], i-a cerut Măriei Tereza o altă arhiducesă pentru fiul său, regele Neapolelui. Neţinînd seama de propria ei stare sufletească, împărăteasa l-a lăsat să aleagă între Amalia şi Carolina. Acesta a ales-o pe Carolina, cea mai tînără. Nimic nu ar fi putut să o întristeze mai mult pe Antonia. Cele două surori erau legate printr-o afecţiune profundă. Şuşoteau şi rîdeau tot timpul împreună, observînd neajunsurile sau purtările caraghioase ale oamenilor din jurul lor şi bătîndu-şi joc fără milă de ei. Maria Tereza intenţionase şi mai înainte să le separe pe cele două adolescente pentru a evita jignirile pe care le puteau provoca cu atitudinea lor.

Dar cele două complice continuaseră jocurile. Plecarea Carolinei la Neapole în aprilie 1768 a pus capăt acestei strînse legături. Descoperind „un soţ cu chip urît" şi cu un comportament cel puţin straniu, viaţa conjugală a noii regine din Neapole a avut un debut descurajant.[6] în scrisorile către guvernanta ei, contesa de Lerchenfeld, cerea întotdeauna veşti despre Antonia, despre care spunea că „o iubea extraordinar de mult. Cînd mă gîndesc că soarta ei ar putea fi la fel cu a mea", spunea ea, „aş dori să-i scriu volume întregi despre acest subiect... căci durerea este cu atît mai mare cu cît trebuie să pari întotdeauna fericită".[7] Pe cînd scria aceste rînduri în august 1768, Carolina ştia că se purtau negocieri pentru căsătoria Antoniei cu nepotul lui Ludovic XV. iţe speranţe

j upă ce a rămas văduvă, împărăteasa nu a mai mani' festat prea mult interes pentru fericirea personală.

Principala ei grijă era acum viitorul statelor ei, iar pe copiii săi îi considera destinaţi să slujească dinastia. Fiecare trebuia să contribuie cît mai bine la consolidarea realizărilor ei. După ce îl implicase pe Iosif în guvernare - care între timp devenise împăratul Iosif II - spera să-1 modeleze după propria imagine şi să-1 transforme într-un suveran care să fie demn de renumele mamei sale. I-a încredinţat lui Leopold guvernarea Toscanei. Cît despre arhiducese, acestea urmau să încheie căsătorii profitabile pentru Casa de Habsburg sau să consolideze alianţele deja existente. In această privinţă, Maria Tereza a acţionat la fel ca şi ceilalţi suverani europeni. Cu toate acestea, nici un altul nu a transformat politica nupţială într-o politică sistematică. Prin căsătoriile lor, tinerele prinţese au fost sacrificate pentru diplomaţia mamei lor. Viitoarea personalitate a soţului era irelevantă atît timp cît împărăteasa îl considera un actor de frunte pe scena politică. Şi fiindcă dorea ca familia de Habsburg să fie reprezentată la Neapole, şi-a oferit una din fete unui suveran considerat debil mintal.

„Atît timp cît îşi face datoria faţă de Dumnezeu şi de soţul ei şi îşi cîştigă dreptul la mîntuire, chiar dacă este nefericită, eu am să fiu mulţumită", scria Maria Tereza despre fiica sa.[1] în 1769 a dat-o pe Amalia lui Ferdinand, ducele de Parma, un bărbat simplist şi senzual, cu cinci ani mai tînăr ca ea. Dar acest considerent conta prea puţin atîta vreme cît prezenţa unui membru al Casei de Habsburg în Parma avea să întărească puterea ilustrei familii în Italia.

Timp de peste zece ani, Maria Tereza urzise un plan care urma să fie încununarea politicii ei nupţiale: unirea uneia dintre arhiducese cu moştenitorul tronului Franţei, în 1756, împărăteasa a reuşit un adevărat tur de forţă, obţinînd alianţa cu regele Franţei, Ludovic XV, împotriva regelui Prusiei şi a regelui Angliei. Politica externă a Franţei dobîndea astfel o nouă orientare după ce secole de-a rîndul încercase să supună Austria. Această legătură, care i-a servit interesele în detrimentul celor ale lui Ludovic XV, a însemnat foarte mult pentru împărăteasă, care vedea această căsătorie ca o modalitate de a o permanentiza. La iniţiativa Austriei, cele două Curţi s-au angajat în vagi negocieri pe această temă în 1764. Antonia a fost desemnată de mama ei pentru acest destin măreţ pur şi simplu pentru că vîrsta ei era potrivită cu cea a Delfinului, Ludovic August, care urma să urce pe tron după bunicul său, Ludovic XV. Cea mai mare dorinţă a Măriei Tereza era ca fiica ei să ajungă regină a Franţei.

Dar Ludovic XV era greu de convins. Alianţa cu Austria era aspru criticată în Franţa şi încă extrem de nepopulară. Pe tot parcursul vieţii lor, părinţii lui Ludovic

August nu îi ascunseseră suveranului repulsia lor faţă de consumarea unei astfel de uniuni. Ludovic XV părea să ezite. La Viena, împărăteasa îl măgulea necontenit pe ambasadorul Franţei şi îl punea în situaţia să o admire cît mai des pe graţioasa tînără blondă cu tenul de porţelan, în speranţa că îl va face să pronunţe un angajament în numele stăpînului său. Atent la instrucţiunile primite, diplomatul continua să fie rezervat, în timpul unei recepţii, unul dintre miniştrii austrieci l-a întrebat de-a dreptul ce crede despre arhiducesa Antonia. „Este foarte atrăgătoare", a răspuns ambasadorul simplu. „Va fi o soţie încîntătoare pentru Monsieur le Dauphin", a continuat austriacul. „Este o bucăţică rafinată şi va fi pe mîini bune dacă va fi să fie",[2] a replicat francezul oarecum enigmatic. Mai departe nu s-a realizat nici un progres. Maria Tereza fierbea în sinea ei.

în 1768, Ludovic XV a rămas pe neaşteptate văduv, iar împărăteasa a conceput un nou plan: de ce să nu organizeze un dublu mariaj? O să i-o dea pe fiica sa Elisabeta monarhului, care încă nu împlinise şaizeci de ani, iar pe Antonia nepotului său. Ideea acestei noi combinaţii nu o tulbura cîtuşi de puţin pe pioasa suverană; nu ezita să-şi dea fata în căsătorie unui suveran bătrîn, ale cărui maniere libertine erau foarte amplu discutate. La Versailles, însă, Ludovic XV tocmai îşi luase ca amantă pe o oarecare Madame du Barry, o tînără foarte pricepută în arta voluptăţii, atît de necesară pentru a trezi simţurile suveranului blazat.

Nici nu se punea problema unei alte căsătorii a regelui Franţei şi în nici un caz cu o prinţesă cu faţa ciupită de vărsat.

Atunci Maria Tereza şi-a concentrat energiile asupra căsătoriei fiicei sale mai tinere, care urma să fie confirmată.

A decis să-i completeze educaţia. Mai exact spus, era timpul să i se înceapă educaţia, căci tînără de treisprezece ani, deşi avea farmec şi graţie şi îşi juca la perfecţie rolul care îi revenea la Curte, abia dacă ştia să scrie şi să citească în cele trei limbi folosite curent la Curtea vieneză - germana, franceza şi italiana. Ocupîndu-se mai întîi de prioritatea impusă de perspectiva cea mai scumpă inimii ei, Maria Tereza a aranjat ca fiica ei să ia lecţii de dicţie cu doi actori francezi care locuiau în capitala Austriei. Era suficient pentru a-1 incita pe Ludovic XV. Faptul că încredinţase educaţia viitoarei Delfine unor actor trebuia să-1 şocheze pe monarh. Maria Tereza exulta. Nemulţumirea regelui Franţei era o dovadă că nu renunţase la măreţul plan. Prin urmare, avea motive să-i ceară să trimită la Viena un profesor potrivit pentru viitoarea Delfină.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, la Hofburg a sosit abatele de Vermond. Existau puţine şanse ca acest cleric şters şi modest să o poată impresiona pe arhiducesa

cea plină de temperament, care nu dorea altceva decît să se distreze.

Curînd mica prinţesă a reuşit să-1 încînte pe profesor, care la rîndul lui a reuşit să-i impună un program care cuprindea studiul religiei, al limbii franceze, al literaturii şi istoriei Franţei. Inteligentul părinte a înţeles imediat că singura modalitate de a o face pe arhiducesă să înveţe ceva era să o distreze. Aşadar, a inventat un program de învăţămînt adaptat pentru ea. A scurtat orele de studiu şi le-a înlocuit cu lungi conversaţii. I-a povestit anecdote care să o ajute să memoreze obiceiurile Curţii şi istoria marilor familii pe care urma să le cunoască. Abatele a fost surprins de rezultatele încurajatoare obţinute de eleva lui. Se dovedea a fi mult mai înzestrată decît îşi închipuise iniţial. „Mă înţelege foarte bine cînd îi prezint idei clare; judecata ei este întotdeauna bună, dar nu pot să o fac să aprofundeze lucrurile, deşi pare să fie capabilă de acest lucru", nota el, absolut captivat de ea.[3] Cît despre Antonia, aceasta se obişnuise atît de mult cu abatele, încît dorea ca el să fie de faţă şi atunci cînd se juca. împărăteasa a fost prima care s-a felicitat pentru această relaţie atît de bună.

L-a lăudat pe Vermond, l-a primit în cercul intim al familiei imperiale şi l-a copleşit cu diverse atenţii. Plănuia deja să-1 folosească atunci cînd fiica ei va fi în Franţa. Fără ştirea tinerei prinţese, la Versailles, abatele va continua să fie mentorul ei şi spion în slujba Austriei. După ce a devenit Delfină şi regină, nu a bănuit niciodată duplicitatea confidentului său.

Intre timp, Antonia înflorea. Creştea şi se dezvolta armonios, îmbrăcată elegant, nu lipsea de la nici un bal, concert, recepţie sau spectacol de operă. La Hofburg era văzută o dată pe săptămînă la masa de cărţi a împărătesei, deşi era evident că preferă jocurile de *cavagnole* şi* loteriile organizate în apartamentele arhiducilor. Dar totul pălea în faţa plimbărilor cu sania în împrejurimile Vienei în iarna anului 1768-1769. Vîrtejul evenimentelor mondene aproape că o făcea să uite de căsătoria iminentă şi de călătoria care avea să o ducă foarte departe, spre Franţa cea necunoscută şi miticul palat de la Versailles, înfăţişate de abatele de Vermond în culori cît se poate de roz. Dacă nu ar fi fost şedinţele impuse de dentistul francez sosit de la Paris ca să-i îndrepte dinţii, altfel frumoşi, dar prost aliniaţi, viaţa ei ar fi fost un adevărat basm.

în aprilie 1769, îmbrăcată într-o frumoasă rochie albastră de mătase cu panglici din acelaşi material şi garnituri de dantelă, arhiducesa a pozat pentru pastelistul Ducreux, venit în acest scop de la Paris. Artistului i-a fost greu să redea strălucirea pielii ei transparente care radia în lumină. Cu faţa ei ovală, cu ochii mari, albaştri, cu gura mică şi dispreţuitoare, cu părul pudrat ridicat în bucle şi legat cu perle, adolescenta părea să ştie deja cine este şi ce i se datorează. Dar expresia ei

copilăroasă încă, gentileţea care exulta din fiinţa ei mică cereau îngăduinţă. Poza pentru a transmite o imagine, nu pentru a arăta cum era în realitate. „Poate că există chipuri cu trăsături mai regulate," scria Vermond, „dar nu cred că există un chip mai plăcut."[5]

Negocierile continuau tot mai activ între cele două Curţi, în cele din urmă, la 13 iunie 1769, împărăteasa a primit cererea oficială în căsătorie din partea regelui Franţei. S-a grăbit să răspundă, asigurîndu-1 că este foarte bucuroasă să-i dea fiica pentru nepotul lui, căruia spera că Antonia „va avea norocul să-i placă", între timp, data nunţii a fost stabilită pentru 16 mai, anul următor. Antonia urma să aibă paisprezece ani şi jumătate şi Delfinul, născut la 23 august 1754, şaisprezece ani neîmpliniţi.

Dar cine era acest Delfin, moştenitor al unui regat atît de glorios? Se pare că tînăra logodnică ştia foarte puţine despre el. De fapt, informaţiile pe care le primise Maria Tereza despre el ar fi putut să o descurajeze pe tînăra soţie.

„Se pare că natura i-a refuzat totul lui Monsieur le Dauphin.

în comportarea şi cuvintele sale, prinţul prezintă o gîndire foarte limitată, o mare platitudine şi nici un fel de sensibilitate."[6] Aşa vorbea despre el contele MercyArgenteau, ambasadorul împărătesei la curtea lui Ludovic XV.

Acest diplomat, care va juca un rol important în viaţa reginei, avea tendinţa să denigreze familia regală franceză şi se exprima adesea foarte critic la adresa politicii lui Ludovic XV.

Cu toate acestea, dacă Mercy l-ar fi considerat atrăgător pe Delfin, ar fi crezut că este de datoria lui să-1 descrie în termeni cît mai măgulitori.

Este adevărat că viitorul rege Ludovic XVI nu strălucea cîtuşi de puţin la Curtea bunicului său. Deşi înalt, tînărul crescuse prea repede şi nu avea o înfăţişare impunătoare, încă nu corpolent, avea un mers clătinat, ca şi cînd trupul lipsit de graţie l-ar fi stînjenit. Trăsăturile regulate ale chipului Iui Ludovic August şi ochii lui blînzi, albaştri şi miopi ar fi putut atrage simpatie dacă ar fi fost în stare să privească oamenii drept în faţă, dar el nu îndrăznea. Cînd vorbea, vocea lui nazală şi rîsul gutural erau o surpriză neplăcută. Trist, timid, plin de sentimente de inferioritate, Delfinul părea să poarte povara unor chinuri ruşinoase pe umerii săi firavi.

Neiubit de părinţii săi, care îl preferaseră pe fratele lui mai mare - un copil înzestrat cu toate calităţile unui prinţ ideal, dar care murise la vîrsta de zece ani -, considera că nu este demn de un destin regal, ca şi cînd ar fi uzurpat acest rang.

Moartea timpurie a tatălui şi mamei sale de tuberculoză îl lăsase pe mîinile unui tutore pretenţios, îngust la minte, ducele de La Vauguyon. Acesta şi-a

desăvîrşit sarcina de „a castra" personalitatea băiatului care avea deja tendinţa de a se retrage în sine încă din copilărie. Convins că nu prezenta interes pentru nimeni şi că era obiectul batjocurii tuturor, Ludovic August nu îndrăznea să iubească pe nimeni, nu avea încredere în nimeni şi se retrăsese într-o tăcere care ar fi putut părea ofensatoare celor din jurul lui dacă ei nu l-ar fi considerat pe moştenitorul tronului drept un idiot şi nu l-ar fi privit cu condescendenţă. Cu toate acestea, Ludovic August avea cunoştinţe temeinice de istorie a Franţei şi a statelor europene; dobîndise cunoştinţe la fel de temeinice în drept, putea să traducă cu foarte multă competenţă scrierile latine, vorbea italiană şi engleză şi era pasionat de geografie, de călătoriile pe mare şi descoperirile ştiinţifice. Dar adolescentul inhibat era speriat de perspectiva căsătoriei. Profesorii lui îi înfăţişaseră femeile drept cauza tuturor relelor din viaţa publică şi particulară. Deşi nu cunoştea detaliat viaţa depravată pe care o ducea bunicul lui, auzise destule comentarii critice pe această temă ca să simtă un amestec de teamă şi dezgust pentru tot ceea ce avea legătură cu sexul.

Pentru ca lucrurile să fie încă mai complicate, tatăl şi mama lui, înainte de a muri, avuseseră timp să-i transmită aversiunea faţă de alianţa cu Austria, iar La Vauguyon continuase să-1 educe în acelaşi spirit.

Fireşte, Antonia nu ştia nimic din toate acestea. Foarte curioasă din fire, probabil că arhiducesa a pus nenumărate întrebări despre soţul ei, ales din raţiuni de stat. Răspunsurile au fost fără îndoială încurajatoare. Evident că Ludovic August i-a fost înfăţişat în termenii cei mai convenţionali, ca un prinţ excelent, credincios religiei străbunilor săi, serios şi muncitor, sensibil la necazurile celor umili - ceea ce era perfect adevărat. Pentru a o ajuta să viseze, tinerei Delfine i se trimisese un tablou care îl înfăţişa pe moştenitorul tronului arînd! Aplecat peste un plug tras de un ţăran robust, modest şi gînditor, Delfinul ară o brazdă sub privirea aprobatoare a tutorelui lui, în timp ce cei doi fraţi mai mici ai lui par amuzaţi de această situaţie de-a dreptul absurdă. Ultimele luni ale Antoniei la Viena au zburat într-un vîrtej de sărbători şi planuri de viitor pe care le făurea. La 3 aprilie 1770 a primit două portrete oficiale ale logodnicului ei. Aparent încîntată că poate face cunoştinţă cu chipul pe care, pînă arunci, fusese nevoită să şi-1 imagineze doar, arhiducesa a cerut permisiunea să-şi atîrne tabloul în camera ei. înainte de plecarea spre noua ei patrie, abatele de Vermond a decis să organizeze trei zile de retragere şi meditaţie pentru eleva lui. In ciuda exaltării produse de pregătirile de plecare, fata a reuşit să-şi adune gîndurile. „Am nevoie de mai mult timp ca să vă explic toate ideile mele", a suspinat ea după încheierea meditaţiilor.[7] Dar timpul trecea repede şi gîndul de a o lăsa pe copila ei inocentă şi

naivă să se ducă la cea mai coruptă Curte din Europa începu să o îngrijoreze brusc pe Maria Tereza. în încercarea de a se revanşa pentru timpul pe care nu reuşise niciodată să i-1 consacre, a adus-o să doarmă cu ea în cameră în ultimele zile pe care le-a petrecut la Hofburg.

Ceremoniile oficiale au început pe 15 aprilie, în duminica de Paşti. Ca reprezentant oficial al lui Ludovic XV, ambasadorul Franţei şi-a făcut intrarea publică în capitală pentru a cere pentru a doua oară mîna arhiducesei. Evenimentele zilei urmau să fie o demonstraţie somptuoasă al cărei scop era să confirme puterea monarhului Franţei: un cortegiu de patruzeci şi opt de căleşti, fiecare trasă de şase cai şi însoţită de o sută şaptesprezece servitori, a străbătut străzile capitalei către reşedinţa imperială. De la balconul unei case aristocrate, mica Antonia urmărea această procesiune impresionantă organizată în onoarea ei. Seara, purtînd o miniatură a Delfinului la piept, a luat parte la recepţia de gală oferită de mama ei. Ceva mai tîrziu, Maria Tereza şi-a condus oaspeţii la spectacolul cu piesa La *Mere confidente* de Marivaux şi la un balet a cărui coregrafie era semnată de Noverre. Adică, chiar cel care o iniţiase pe Antonia în subtilităţile dansului francez.

La 17 aprilie, arhiducesa a renunţat la toate drepturile la succesiunea mamei sale. Două zile mai tîrziu, la ora şase seara, într-o rochie din brocart de argint cu trenă lungă, sclipitoare şi cu ochii umezi, i-a urmat pe mama şi pe fratele ei în biserica augustină austeră. A îngenuncheat alături de fratele ei, Ferdinand, care ţinea locului Delfinului în această ceremonie de căsătorie ţinută la Viena. După misă, tînăra mireasă, considerată acum *la Dauphine* a Franţei, a fost aşezată la locul de onoare, de partea dreaptă a fratelui său, împăratul, la masa somptuoasă dată în cinstea ei.

Antonia a trăit ultimele zile la Viena într-o stare de mare agitaţie şi emoţie. Se scriau scrisori. Arhiducesa a semnat pentru ultima dată cu numele „Antonia" misiva plină de afecţiune şi respect adresată lui Ludovic XV, la dictarea împărătesei. De aici înainte, numele ei avea să fie Maria Antoaneta. Şi Maria Tereza i-a scris regelui Franţei, cerîndu-i să dea dovadă de indulgenţă faţă de tinereţea şi zburdălnicia fiicei sale. Şi-au împărtăşit ultimele confidenţe. S-a făcut schimb de sărutări. Şi la 21 aprilie, în faţa întregii Curţi, *la Dauphine* s-a urcat într-o caretă care arăta ca o cutie de bijuterii şi a pornit către regatul Franţei.

Călătoria avea să fie foarte lungă. Trebuia să străbată cîteva state habsburgice, principate germane şi oraşe libere pînă să ajungă la Strasbourg, oraşul francez în care numeroasa suită austriacă ce o însoţea pe Delfină trebuia

să-şi ia rămasbun de la ea. Pentru totdeauna. Numai abatelui de Vermond şi prinţului de Starhemberg li s-a îngăduit să continue călătoria pînă la Versailles, reşedinţa regilor Franţei. Şirul lung de trăsuri străbătea drumurile Germaniei bătute de ploaie. Peste tot erauîntîmpinaţi numai cu aclamaţii, aplauze şi cîntece, dar fiecare etapă dura opt ore. în fiecare seară, după ziua istovitoare petrecută pe drum, Maria Antoaneta trebuia să se arate şi să zîmbească, să răspundă la complimente. Obosită şi suferind de o răceală foarte supărătoare, *la Dauphine* adormea cîteodată în mijlocul unui spectacol de teatru sau al unui concert dat în onoarea ei sau impus ei - peste tot pe unde ajungea. Maria Antoaneta adora distracţiile, dar de astă dată acestea depăşiseră capacitatea ei de îndurare.

în seara zilei de 6 mai s-au oprit la Schuttern, pe malul celălalt al rîului, în faţa Strasbourgului. Prinţesa a dormit pentru ultima dată pe pămînt german, în ziua următoare, la unsprezece şi treizeci, caleaşca imperială a traversat podul recent construit peste Rin, care ducea către Ile des Epis, o insulă considerată teritoriu neutru pentru *remise* - transferul Delfinei în grija autorităţilor franceze. Timp de cîteva luni se lucrase intens la un mic pavilion de lemn conceput să semene perfect cu un mic castel. Avea cinci încăperi: două anticamere de partea austriacă, două de partea franceză şi un salon central între cele două. Fusese mobilat cît se putea de bine, făcîndu-se apel la generozitatea familiilor din Alsacia care puseseră la dispoziţie mobilele, tablourile şi tapiseriile.

înainte de a se retrage în camera ei ca să se schimbe, Maria Antoaneta şi-a luat rămas-bun de la toţi cei care o însoţiseră pînă acolo. Şi-a scos hainele de călătorie şi şi-a pus o rochie de ceremonie dintr-un material auriu. Trebuie să arătăm că prinţesei nu i s-a cerut să se dezbrace în pielea goală ca să-şi expună trupul virginal privirilor pofticioase ale demnitarilor din suita ei, aşa cum au susţinut unii istorici, inspiraţi de gînduri neruşinate, înecîndu-se de emoţie, îmbrăcată după moda franceză, Maria Antoaneta a văzut cum se deschide în faţa ei uşa mare de la salonul puternic luminat.

Condusă de delegaţia austriacă ce a intrat şi ea în solemna sală, prinţesa a fost dusă spre un fotoliu maiestuos, aşezat sub un baldachin. Francezii o devorau din priviri, în timp ce discursurile de bun venit se succedau unul după altul şi aveau loc celelalte formalităţi ale transferului. Să se fi uitat oare la tapiseriile care ilustrau dragostea tragică a lui Iason şi Medeea, pe care cu numai o zi înainte un tînăr student necunoscut, pe nume Goethe, o găsise oribil de şocantă?

Probabil că nu. Maria Antoaneta ştia foarte puţină mitologie.

A fost atrasă mai mult de un incident comic: ploaia puternică pătrunsese prin

crăpăturile acoperişului şi stricase toaletele şi coafurile doamnelor franceze venite să-i ureze bun sosit.

Dar nu era timp pentru rîs. După ce s-au semnat actele, după ce s-au recitat toate complimentele, uşa dinspre partea franceză s-a deschis şi o mulţime de nobili străini s-a înfăţişat ochilor fetei: viitorii ei supuşi. Maria Antoaneta a întors capul.

Austriecii dispăruseră. Disperată, a alergat către prima doamnă din rînd şi s-a aruncat plîngînd în braţele ei. O dată depăşit acest moment emoţional, femeia, care nu era alta decît contesa de Noailles, doamna ei de onoare, a prezentat-o tuturor celor care veniseră să-i ureze bun venit şi s-o însoţească în Franţa.

Spectacolul oferit de oraşul Strasbourg i-a permis Delfinei să-şi recapete repede seninătatea. Fete tinere din cele mai bune familii din Alsacia, îmbrăcate în costume naţionale, aruncau petale de trandafiri în calea ei pe măsură de caleaşca străbătea triumfătoare oraşul. Mulţimea o aclama pe Maria Antoaneta, care saluta politicoasă aceşti oameni necunoscuţi care veniseră să-i aducă un omagiu, în cinstea sosirii ei, la ferestre atîrnau cele mai frumoase tapiserii, orchestrele cîntau la intersecţii, în piaţa din faţa primăriei se frigeau boi şi fîntîni de vin inundau străzile. Era suficient pentru ca oricine să uite 'de oboseală, de răceală şi de sentimentul secret de disperare.

ft.. O căsătorie regafă

Pretutindeni, mulţimea voioasă ieşea în întâmpinarea tinerei prinţese şi ea începu să prindă gust pentru aceste tributuri vibrante aduse frumuseţii ei. Cu inima bătînd, pieptănată în maniera franceză şi purtînd o superbă rochie cu crinolină, s-a apropiat de castelul Compiegne,[1] unde regele, Delfinul şi Curtea aşteptau sosirea ei. Mai mulţi călăreţi au pornit în goană să întîmpine caleaşca. L-au precedat pe ducele de Choiseul, venit să o omagieze pe Madame la Dauphine. Principal ministru al lui Ludovic XV, Choiseul fusese cel care negociase căsătoria. „Nu am să uit niciodată, domnule," a spus ea, „că mi-ai adus fericirea." „Şi pe cea a Franţei", a răspuns Choiseul.

Clipa cea mare era tot mai aproape. Regele şi nepotul său o aşteptau pe Maria Antoaneta ceva mai departe, în apropiere de podul Berne. Procesiunea s-a pus din nou în mişcare. Prinţesa a zărit curînd silueta impunătoare a monarhului în poiana din faţă. Alături de el se afla un tînăr pe care nu-1 vedea foarte bine; mai departe se distingeau cîteva siluete de femei şi, la distanţă respectuoasă, un grup mare de oameni în ţinută de Curte. Caleaşca s-a oprit şi doi nobili au ajutat-o pe prinţesă să coboare. Hainele ei nu erau deloc şifonate. Privea cu admiraţie spre suveran şi, după un moment de ezitare, încălcînd protocolul, alergă spre el cît de repede îi permitea rochia enormă şi pantofii mici de mătase. Roşind puternic, făcu o

reverenţă perfectă în faţa lui Ludovic XV, care o ridică uşor şi o sărută. Tinereţea, naturaleţea şi spontaneitatea ei îl cuceriră pe rege, care o prezentă imediat pe fermecătoarea Delfină lui Ludovic August. Intimidat de moarte, prinţul îi dădu acestei fete necunoscute, care peste trei ani avea să împartă patul cu el, o sărutare uşoară pe obraz.

Maria Antoaneta făcu apoi cunoştinţă cu trei prinţese mature, fiicele regelui, Madame Adelaîde, Madame Victoire şi Madame Sophie. Cea de-a patra, Madame Louise, se retrăsese de curînd la o mănăstire ca să răscumpere păcatele tatălui.

în caleaşca regală, aşezată între rege şi Delfin, Maria Antoaneta se exprima cu uşurinţă şi fără inhibiţii. Mare iubitor de femei, Ludovic XV a fost captivat de această nouă nepoată austriacă şi a simţit imediat foarte multă tandreţe pentru ea. Nici Madame la Dauphine nu a rămas indiferentă faţă de aura de măreţia a bunicului său, considerat încă un bărbat chipeş în regat. De fapt, se simţea mult mai la largul ei cu el decît cu viitorul soţ, care părea să fie foarte posomorit şi nici nu se uita la ea. „Am cunoscut-o pe Madame la Dauphine", este tot ce a notat el în jurnal în seara aceea.

La Château de Compiegne, care servea în general ca reşedinţă de vară, prinţesa i-a cunoscut pe ceilalţi membri ai familiei regale - în primul rînd şi mai ales pe cei doi fraţi mai mici ai lui Ludovic August- bucălatul conte de Provence, care, la cei cincisprezece ani ai săi, arăta deja plin de propria-i importanţă solemnă, şi contele d'Artois, fratele cel mic. La treisprezece ani şi jumătate semăna deja cu bunicul lui. Cu privirea poznaşă şi aspectul năstruşnic, şi-a atras imediat simpatia Măriei Antoaneta. A venit apoi rîndul blîndului şi corpolentului duce d'Orleans, primul prinţ regal, şi al fiului său, Ludovic Filip Joseph, duce de Chartres. Tînărul zvelt, cu şapte ani mai mare decît Delfinul, se remarca prin expresia atrăgătoare şi aerul lui cuceritor. Alături de el, soţia lui părea foarte ştearsă, cu ochii aţintiţi numai asupra soţului ei de care era îndrăgostită nebuneşte.

în ziua următoare, caleştile au pornit încet spre capitală.

Dar Delfinul şi Maria Antoaneta urmau să-şi facă intrarea solemnă" mai tîrziu. Astăzi, după ce s-a oprit la mănăstirea carmelitelor de la Saint Denis pentru a face o vizită lui Madame Louise, impunătoarea procesiune a ocolit oraşul şi s-a îndreptat către castelul de La Muette,[2] în Bois de Boulogne. Sute de căleşti erau parcate de-a lungul drumului; ocupanţii lor veniseră să o vadă pe Madame la Dauphine şi să aducă un omagiu suveranului lor.

Seara, numai membrii familiei regale au fost invitaţi la supeu la La Muette.

Cu toate acestea, Maria Antoaneta a observat o femeie frumoasă pe care nimeni nu i-o prezentase.

Foarte stînjenită de întrebările arhiducesei, Madame de Noailles i-a răspuns că era o doamnă a cărei sarcină era să-1 distreze pe rege. La care Maria Antoaneta a răspuns fără să stea prea mult pe gînduri că ar dori să devină rivala ei! Văzînd că însoţitoarea ei o priveşte înspăimîntată, şi-a dat seama că făcuse o gafă: frumoasa femeie nu era altcineva decît Madame du Barry, amanta oficială a regelui. Mai mult chiar, curînd toată Curtea avea să fiarbă de indignare fiindcă Ludovic XV îşi adusese favorita la o asemenea ocazie. După supeu, regele şi prinţii s-au întors ta Versailles, iar prinţesa s-a retras în apartamentul care fusese pregătit pentru ea. Aici o aştepta o splendidă surpriză. Pe masa ei de toaletă erau întinse bijuteriile răposatei Madame la Dauphine, pe care urma să le poarte a doua zi, 16 mai 1770 - ziua căsătoriei sale.

Madame la Dauphine s-a trezit devreme de dimineaţă.

Un soare cald de primăvară strălucea deasupra drumului dintre La Muette şi Versailles - Versailles pe care şi-1 imaginase de atîtea ori. încă din zori, drumul a început să se umple de oameni, iar rîul de bărci. Prinţesa a întîlnit pe tot parcursul drumului o mulţime veselă, bucuroasă, căci oamenii de rînd au fost şi ei invitaţi la căsătoria regală. Pe străzi şi în pieţe se distribuia mîncare, şi fintîni de vin erau la dispoziţia tuturor celor care doreau să bea în sănătatea familiei regale.

Pe la ora zece, cînd intra pe poarta vestitului palat, locul semăna cu un stup fremătînd în care mişunau dulgheri, tapiţeri, pirotehnişti, tîmplari şi bucătari care zoreau încoace şi încolo. Să fi fost oare uimită de toată această vînzoleală?

Era surprinsă de relativa austeritate a curţii de marmură? Se aşteptase la o splendoare mai mare? Intrarea dinspre oraş este evident mult mai puţin impresionantă decît faţada dinspre grădini. Compara oare Versailles cu Schonbrunn? Nimeni nu poate spune. La sosirea în apartamentul de la parter care îi fusese repartizat temporar, Madame la Dauphine s-a simţit puţin pierdută, însă doamnele de onoare, servitoarele şi coafezele au luat-o în primire şi nu i-au mai lăsat timp să stăruie asupra primelor impresii. Toaleta ei dura aproape trei ore! în timp ce era îmbrăcată, regele se anunţase personal.

Venise pentru a le prezenta pe surorile mai mici ale Delfinului nurorii sale - două fetiţe, Madame Clotilde, deja plinuţă, şi Madame Elisabeta, care avea numai şase ani.

La ora unu, Maria Antoaneta, în rochia ei albă de brocart, a intrat în

camera regelui, unde o aştepta Delfinul, stînjenit în haina lui de mătase aurie bătută cu diamante.

Ludovic XV a zîmbit. De mult nu mai văzuse o mireasă atît de frumoasă. Farmecul ei adolescentin şi ochii albaştri nu puteau decît să cucerească inimile tuturor. Cu toate acestea, ţinuta ei semeaţă şi distanţa firească pe care o impunea ofereau deja indicii cu privire la femeia mîndră care avea să devină regina Franţei. Cît despre Delfin, acesta era la fel de posomorit ca şi în ziua precedentă. Luă mîna Măriei , aşa cum cerea protocolul, şi tînăra pereche apăru în faţa ochilor uluiţi ai curtenilor care aşteptau în Sala Oglinzilor - holul uriaş despre care vorbea toată Europa.

Urrnaţi de rege, prinţi, prinţese şi aproximativ şaizeci de nobili aleşi pe sprinceană, Ludovic August şi Maria Antoaneta au păşit încet spre capela plină de lume. Şi-au ocupat locurile în faţa altarului şi au îngenuncheat pe două perne de catifea. Puţin mai în spate, pe băncuţa lui de rugăciune, regele privea cu tandreţe la cei doi copii care urmau să fie uniţi la bine şi la rău. Sunetele orgii mari au răsunat în biserică. Arhiepiscopul de Reims conducea slujba.

Ludovic August a pus solemn inelul de logodnă pe degetul Măriei Antoaneta. Tînăra era la fel de strălucitoare ca şi de dimineaţă. Ceremonia s-a încheiat la ora două. în timp ce oaspeţii au plecat să se odihnească, mireasa a trebuit să primească jurămîntul ofiţerilor casei - adică al tuturor domnilor şi doamnelor care făceau parte din anturajul ei imediat şi se aflau în serviciul ei.

Curînd s-au strîns cu toţii în sală pentru jocul regelui, în aşteptarea festivităţilor de seară. Lanternele vor lumina pilcurile de copaci din parc, arcurile triumfale construite peste marele canal vor forma o cupolă sclipitoare pentru gondolele cu baldachin care îi vor duce pe oaspeţi peste tot. Un măreţ foc de artificii urma să lumineze cerul şi să încheie seara.

Dar spre sfîrşitul după-amiezei, cerul s-a întunecat pe neaşteptate, a izbucnit o furtună puternică şi o ploaie torenţială a muiat toată grădina. Regele a trebuit să-şi anuleze extravaganţele şi să le amîne cu două zile, cînd va permite timpul.

In timp ce oamenii de rînd care veniseră cu miile se întorceau dezamăgiţi acasă, familia regală, urmată de toţi curtenii, a pornit spre clădirea Operei, recent terminată de arhitectul Gabriel. De cum s-au deschis uşile, s-au auzit exclamaţii de admiraţie, într-un teatru oval perfect proporţional, draperii de mătase albă brodate cu fir de aur atîrnau din loji, iar oglinzile din spatele colonadelor reflectau la infinit sculpturile aurite. Podeaua parchetată din staluri,

ridicată pînă la nivelul scenei, care se întindea şi peste fosa orchestrei, fusese transformată într-un uriaş salon, în centru se instalase o masă numai pentru familia regală. Seara, curtenii au rămas în picioare, privind spectacolul oferit de festinul de nuntă. Toate privirile erau aţintite asupra lui Madame la Dauphine şi a soţului ei, aşezaţi de o parte şi de alta a regelui. Maria Antoaneta abia dacă s-a atins de mîncarea ce îi fusese oferită, însă Ludovic August l-a surprins pe bunicul lui cu pofta de mîncare. Sfătuit de bunic să se mai abţină, tînărul a răspuns: „Dorm întotdeauna mai bine după o masă bună".

După ce s-a terminat masa, a venit momentul să se treacă la vechea ceremonie a *coucher-ului.* Obiceiul cerea ca membrii Curţii să fie prezenţi cînd prinţii Casei Franţei se duceau la culcare. Există multe legende pe această temă. Spre deosebire de ceea ce s-a spus adesea, prinţii şi prinţesele nu se dezbrăcau în public. Regele - în semn de onoare - îi înmînă Delfinului cămaşa de noapte, dar acesta se duse într-o altă cameră ca să şi-o pună şi reapăru în veşminte de noapte.

Regina - sau în absenţa acesteia, prinţesa de sînge regal[3] cea mai apropiată de mireasă - îi dădu tinerei mirese cămaşa, iar ea se schimbă la rîndul ei în altă cameră. Acesta era protocolul adoptat foarte firesc pentru Ludovic August şi Maria Antoaneta. Ludovic XV i-a dat cămaşa de noapte nepotului său, iar ducesa de Chartres, nora primului prinţ de sînge regal, i-a înmînat cămaşa Măriei Antoaneta.

Cînd cei doi s-au pregătit să se retragă, arhiepiscopul a binecuvîntat patul. Pe tot parcursul ceremonialului, Maria Antoaneta a rămas perfect stăpînă pe sine, zîmbind ca o bună actriţa, în timp ce Ludovic August, căruia regele i-a şoptit cîteva observaţii indecente, era tot mai posomorit şi mai stînjenit. în cele din urmă, perechea s-a urcat în patul mare, în faţa mulţimii curtenilor, şi perdelele au fost trase. Dar Ludovic August şi Maria Antoaneta încă nu rămăseseră singuri: perdelele au fost deschise larg pentru ca întreaga Curte - şi întreaga lume - să vadă că Delfinul Franţei împărţea patul cu fiica Măriei Tereza. Apoi perdelele s-au închis din nou. Toată lumea s-a retras. Acum proaspeţii căsătoriţi nu aveau să mai fie deranjaţi, „Nimic", a notat în jurnalul său Delfinul pentru ziua de 16 mai. Adevărul este că în noaptea nunţii nu s-a întîmplat nimic. Maria Antoaneta i-a mărturisit curînd după aceea dragului ei abate de Vermond că prinţul n-a sărutat-o şi nici măcar nu a luat-o de mînă.

Chiar dacă erau obosiţi, nu puteau să trîndăvească în pat în dimineaţa următoare. Ziua era consacrată prezentării unor sute de oameni lui Madame la Dauphine, care trebuia să le zîmbească şi să-i salute cu cîteva cuvinte amabile.

Procesiunea nesfîrşită a epuizat-o, aşa că seara era gata să adoarmă în timp ce pretindea că admiră spectacolul lui Quinault şi *Perseu* al lui Lulli la Operă, redevenită acum în teatru.

Două zile mai tîrziu, Curtea s-a reunit din nou la Operă, transformată acum în sală de bal. în seara aceea, festivităţile au ajuns la apoteoză. Maria Antoaneta a dansat graţios, fără să ştie de scandalul care izbucnise puţin înainte de începerea balului - era o chestiune de întîietate, aşa cum se întîmpla de multe ori la Versailles, unde fiecare persoană ţinea la rangul său mai mult decît la orice altceva. Cum Delfina era fiica unui prinţ de Lorena, reprezentanţii francezi ai Casei de Lorena au cerut regelui să le acorde onoarea de a dansa imediat după prinţii şi prinţesele de sînge regal. Aceasta îi plasa înaintea ducilor şi a duceselor! Satisfăcîndu-le cererea, Ludovic XV a produs o revoluţie de palat. Ofensaţi de această dispensă specială contrară tradiţiei, ducii s-au sfătuit între ei şi au convins mulţi curteni să nu ia parte la bal! Pentru prima dată - absolut din inconştienţă - Maria Antoaneta a provocat mînia nobilimii de la Curte. Curînd avea să se familiarizeze cu tenacitatea resentimentelor. Cu toate acestea, deocamdată nu ştia absolut nimic despre drama de la Curte. Ştia numai că este admirată şi asta îi producea o negrăită bucurie.

în timp ce dansau la Operă, în curtea luminată se strînsese o mulţime tot mai numeroasă, acolo unde fîntînile luminate ofereau spectacolul numit *grandes eaux* de pe vremea lui Ludovic XIV. Printre pilcurile de copaci erau orchestre care îi invitau pe oameni la dans - mii de oameni veniţi din Paris şi din împrejurimile capitalei pentru a se bucura de această extravaganţă nocturnă. Actorii jucau diferite scenete; erau acrobaţi, dansatori pe sîrmă şi diverse alte atracţii; apoi a urmat marele foc de artificii, pe care regele şi familia regală l-au privit de la ferestrele palatului. Mica prinţesă era atît de emoţionată, încît bătea din palme şi voia să coboare în grădină ca să se amestece cu mulţimea. Dar Ludovic XV, care se temea ca delicata adolescentă să nu se obosească prea tare, a sfătuit-o să se ducă la culcare, fiindcă sărbătorile aveau să mai dureze cîteva zile. Mai tîrziu a avut loc şi un bal mascat, la care Maria Antoaneta a venit îmbrăcată într-un dominou, şi o serie de spectacole de teatru menite să o familiarizeze cu repertoriul francez.

Sărbătorile au continuat şi la Paris. Aveau să se încheie abia pe 30 mai printr-un gigantic foc de artificii şi jocuri de lumini. Madame la Dauphine, care abia aştepta să vadă capitala, a reuşit să obţină permisiunea suveranului să se ducă acolo cu *Mesdames* Adelai'de, Victoire şi Sophie, mătuşile soţului ei, *sau Mesdames Tantes* cum îi deveniseră. S-a urcat veselă în caleaşca alături de

fiicele regelui. Dar Delfinul a preferat să rămînă în apartamentul lui. Pe drum, prinţesele au văzut cîteva rachete aruncate în aer. Nerăbdarea Măriei Antoaneta crescu cînd caleaşca ajunse la Cours-la-Reine,[4] care se întindea de-a lungul Senei şi conducea spre piaţa abia terminată a lui Ludovic XV (astăzi Place de la Concorde), rnarcînd intrarea în Paris dinspre vest. Dar din oraş s-a auzit un zgomot ciudat. Caii şi caleaşca au încetinit mersul.

Gardienii au devenit bănuitori văzînd nişte oameni în haine zdrenţuite care alergau ca nebunii. I-au luat la întrebări:

avusese loc o mare tragedie: în Piaţa Ludovic XV, după focurile de artificii, o mulţime densă, nerăbdătoare să ajungă cît mai repede la festivităţile de pe bulevarde, fusese prinsă într-o capcană tragică. Pe întuneric, zeci de oameni căzuseră în şanţurile adînci de pe Rue Royale, încă neterminată, într-o panică generală, se sufocaseră, se striviseră şi se călcaseră în picioare, în timp ce vizitiii încercau să-şi croiască drum printre ei, sporind şi mai mult haosul, groaza şi deruta.

Prinţesele au fost nevoite să se întoarcă la Versailles. în ziua următoare, Delfinul şi Madame la Dauphine au aflat că numărul morţilor se ridicase la o sută treizeci. Au trimis imediat ajutoare familiilor victimelor, cărora sărbătoarea căsătoriei lor le adusese suferinţă. Curtea d"c ta

Ameţită de acest vîrtej de festivităţi, Maria Antoaneta nu avusese timp să se gîndească la instrucţiunile pe care i le dăduse mama ei înainte de plecarea din Viena. Dar fără îndoială că împărăteasa ar fi fost mulţumită de fiica ei.

Maria Tereza ar fi putut să ridice dintr-o sprinceană doar aflînd că Madame la Dauphine îşi neglijase lecturile spirituale după rugăciunile de dimineaţă. Nu putea să neglijeze protocolul sacrosanct care nu-i lăsa timp pentru intimitate şi meditaţie, deşi participa la liturghie în fiecare zi.

Prinţesa continua să ia cunoştinţă de lumea stranie şi fascinantă de la Versailles. Trecuse aproape un secol de cînd Ludovic XIV hotărîse să facă din acest palat reşedinţa lui precum şi sediul guvernului şi al Curţii. Construit pentru gloria Regelui Soare, palatul devenise un templu al regalităţii în care cultul monarhiei se celebra zilnic. Suveranul şi familia lui erau permanent expuşi privirilor din momentul în care se trezeau. Admişi potrivit unei ordini de precedenţă foarte strictă, curtenii asistau la *lever-u*l (deşteptarea) regelui şi îl priveau cum se îmbracă. Seara, aceiaşi demnitari se întorceau pentru *coucher-ul* (culcarea) regelui şi se întreceau pentru onoarea de a-i înmîna ţinuta de noapte sau de a-i ţine luminarea, în timpul zilei, regele era foarte rar singur.

Inspirmdu-se dintr-un set de reguli stabilite de Henric III la sfîrşitul secolului al XVI-lea, Ludovic XIV impusese o etichetă riguroasă pentru Curte şi pentru el însuşi, pe care o considera nu numai o chestiune de ceremonial, ci un instrument de dominare. Simţea că respectul arătat suveranului era proporţional cu distanţa pe care o punea între supuşii lui şi el însuşi şi folosea exigenţele protocolului pentru a evalua această distanţă şi pentru a decide asupra rangului pe care dorea să-1 acorde fiecărei persoane.

Ludovic XV îndura cu durere ritualul regal zilnic şi continua să-1 joace conştiincios. Spre deosebire de predecesorul lui, el ducea o viaţă oarecum dublă. Viaţa lui oficială se desfăşura în apartamentele de stat, dar aranjase să ducă şi o viaţă particulară, departe de ochii iscoditori, în apartamentul lui privat. O uşă ascunsă din dormitorul oficial ducea spre mai multe camere şi încăperi de recepţie mobilate cu mult gust, care dădeau către curtea interioară a palatului.

Aici nu erau admişi decît cîţiva prieteni privilegiaţi.

Apartamentul amantei lui, la fel de rafinat, avea legătură cu al lui printr-o scară interioară, în felul acesta, Ludovic XV fugea de povara vieţii lui de suveran. Cît despre membrii familiei sale, aceştia trăiau cu toţii în apartamente confortabile şi elegante, redistribuite în funcţie de căsătorii şi înmormîntări.

Palatul nu îi adăpostea numai pe rege şi familia sa. în fiecare zi forfoteau acolo zece mii de oameni. Reşedinţa regală era deschisă tuturor. Oricine putea intra în sanctuarul interior, cu condiţia să fie decent îmbrăcat, iar bărbaţilor li se cerea să poarte la şold o sabie - accesoriu ce putea fi închiriat de la un stand din apropierea porţilor. Mai mult chiar, era surprinzător să se vadă fel de fel de mici tarabe în curtea regală. Regele permitea vînzarea de suveniruri şi alte mărfuri, sprijinind un comerţ activ.

în palat se intra pe o scară mare de marmură care se deschidea spre un şir impresionant de saloane şi anticamere. Dar aceste camere mari nu aminteau nicicum de un muzeu.

Camera Gărzii, de exemplu, unde soldaţii locuiau douăzeci şi patru de ore fără întrerupere, arăta mai mult ca o cazarmă decît ca o sală de recepţie. Paturi, paravane, teancuri de arme alcătuiau un haos foarte puţin regal! Anticamera regelui, numită *Oeil-de-boeufdm* cauza ferestrelor de formă ovală, era locul unde îşi făcea veacul un gardian elveţian de statură uriaşă. El bea, mînca şi dormea chiar în această cameră, unde se adunau toate notabilităţile regatului. Datoria lui era să deschidă uşa către apartamentele regale care dădeau spre Sala Oglinzilor. Trebuia să memoreze nouă cuvinte răsunătoare pentru a-şi face datoria: „Domnilor, poftiţi! Domnilor, regele!

Retrageţi-vă! Nu puteţi intra, domnule!" Şi domnul se retrăgea fără a sufla o vorbă. Vocea lui sonoră, profundă îi punea la respect pe conţi, marchizi şi duci. Nimeni nu-1 putea intimida pe acest om de rînd din munţii Elveţiei care vorbea în numele monarhului.

Deşi derutaţi de zarva permanentă a imensei clădiri, vizitatorii admirau plafoanele pictate, căminele monumentale, sculpturile splendide, în Sala Oglinzilor, îi uluia jocul luminilor care subliniau şi mai mult magnificul decor.

Treceau pe lîngă cele mai importante personaje ale regatului păşind nepăsători. Cu puţin noroc, puteau să-1 vadă şi pe rege în drum spre capelă pentru slujbă şi să participe la masa publică a Maiestăţii sale, în zilele de *‚grand couvert".* Pe lîngă mulţimea de privitori şi solicitanţi care erau uşor de recunoscut, mai erau şi nenumăraţi administratori şi servitori de toate rangurile care erau foarte mîndri de slujba lor.

Trei sau patru mii de curteni se plimbau întruna şi mergeau în urma suveranului lor. Curtea, pe care aceşti aristocraţi o dispreţuiau şi despre care susţineau că este plicticoasă, rămînea pentru ei sediul prestigiului. Spre a fi „prezentat" la Curte, genealogistul regelui trebuia să poată certifica, cu dovezi concrete, că titlul de nobleţe al solicitantului data de dinainte de anul 1400, cel puţin! Ceea ce nu era obligatoriu suficient pentru a fi admis în cercul intim al monarhului, care de regulă îi includea numai pe membrii celor rnai vechi familii. Dar destinul unei persoane se putea schimba după bunul plac sau favoarea regelui.

Fiecare nutrea visul secret de a fi remarcat de atotputernicul domnitor, între timp, o persoană care fusese „prezentată" avea dreptul să meargă cu caleştile regelui, să vîneze în compania lui şi să fie invitată la balurile şi petrecerile lui.

Dar acestea erau privilegii costisitoare, care cereau ca persoana respectivă să trăiască în conformitate cu rangul ei - cu alte cuvinte, în lux. O femeie nu putea fi văzută purtînd aceeaşi rochie sau aceleaşi bijuterii în două ocazii consecutive. Trebuia respectată moda, să ai o trăsură, să menţii un anumit stil. Cu mult noroc — şi relaţii - puteai să primeşti unul din cele 226 de apartamente din palat, sau una din cele 500 de camere mai modeste. Acestea erau mici camere la mansardă, fără utilităţi, în care îngheţai iarna şi te sufocai vara, în care curtenii locuiau înghesuiţi împreună cu inevitabilii lor servitori - locuinţe pe care nu le-ar fi acceptat în alte împrejurări. Dar chiar dacă locuiai la mansardă în palatul Versailles, lucrul acesta era considerat o marcă de distincţie şi de cea mai înaltă favoare şi îl transforma imediat pe fericitul beneficiar într-una din cele mai proeminente şi privilegiate persoane, însă cei mai bogaţi dintre ei aveau conace în

oraş şi stăteau la castel numai în anumite împrejurări; alţii preferau să facă naveta între Paris şi Versailles şi considerau locuinţa de la palat doar un loc de popas. Acesta era cazul prinţilor de sînge regal şi al notabilităţilor regatului, chiar dacă aveau cele mai bune case.

„Viaţa la Curte este un joc serios, melancolic... Trebuie să ai un plan de acţiune, să-1 urmezi, să dejoci planurile rivalului, să fii pregătit să-ţi asumi riscuri şi să acţionezi pe baza intuiţiei; şi respectînd toate aceste visuri şi calcule, să fii pus uneori în şah, ba uneori făcut chiar şah mat." Erau cuvintele moralistului La Bruyere cu un secol mai înainte.

Sub Ludovic XV nu se schimbase de fapt nimic. Viaţa curtenilor se derula după o etichetă strictă. Curteanul cunoştea fiecare detaliu al ceremonialului şi îl respecta scrupulos. El saluta distrat, punea întrebări privind în altă parte, aluneca uşor pe pardoseală, vorbea cu voce tare. Dar aceasta nu îi aducea obligatoriu favorurile regale, ceea ce reprezenta scopul spre care îşi concentra toate energiile. El încerca prin toate mijloacele să fie cît mai intim cu suveranul. Totul depindea de monarh, care putea să ridice în rang pe cineva sau să coboare pe altcineva după plac. Persoana care îşi atingea scopul era atentă la cele mai mici dorinţe ale suveranului; mai mult chiar, le anticipa. Fără să se angajeze într-o conversaţie cu adevărat sinceră, ştia din instinct cum să spună ceea ce dorea monarhul să audă, ştia cum să-1 liniştească sau să-1 distreze, plictiseala fiind o permanentă ameninţare la adresa vieţii prinţilor. Cine dobîndea această onoare nepreţuită, pe care o invidiau atît de mulţi nobili, ajungea obsedat să o păstreze, pentru că favorurile regale erau capricioase.

Nimeni nu putea scăpa de exigenţele protocolului, cu toate particularităţile lui; acesta îi jena pe prinţi mai mult decît pe cei care îi slujeau, fiindcă cei din urmă erau incomodaţi doar o scurtă perioadă de timp. Madame de Noailles a încercat să-i explice Măriei Antoaneta aceste multiple subtilităţi, dar pe Delfină o exasperau aceste lecţii a căror utilitate îi scăpa, încît a poreclit-o foarte repede pe doamna ei de companie „Madame Etiquette".

Trîndav şi plictisit, nu exista public mai avid de bîrfe şi scandaluri decît curtenii de la Versailles. Noul cuplu format je Delfin şi Maria Antoaneta era subiectul tuturor conversaţiilor. Oare Ludovic August îşi va consuma curînd căsătoria cu blonda arhiducesă? Era chestiunea cea mai arzătoare, aflată pe buzele tuturor. La Versailles, totul se ştia.

fn dimineaţa de după noaptea nunţii se ştia deja, prin intermediul servitorilor care fuseseră mituiţi ca să informeze cu privire la starea lenjeriei de pat, că prinţul nu-şi onorase soţia. Mai mult chiar, răceala tînărului soţ nu a trecut

neobservată. Deşi dormea în acelaşi pat cu soţia lui, se ştia că pleca dimineaţa devreme ca să vîneze cîteva ore. „Ai dormit bine?" întreba el cînd se întorcea. „Da", răspundea ea simplu. Şi el pleca, în timp ce Maria Antoaneta se juca cu căţelul ei. „Mi se rupe inima", spunea abatele de Vermond care se grăbea - fără ştirea prinţesei - să raporteze acest lucru ambasadorului austriac, a cărui datorie era s-o informeze pe împărăteasă cu privire la cele mai mici detalii din viaţa fiicei sale.[1] Maria Tereza, care intenţiona să controleze comportamentul Măriei Antoaneta de la Viena, îi dăduse diplomatului sarcina de a-i trimite rapoarte detaliate pe această temă.

Astfel, pe lîngă corespondenţa oficială, cei doi aveau şi un schimb secret de scrisori.

Ca slujitor credincios al împărătesei, contele MercyArgenteau pusese la punct un sistem de informaţii în care abatele de Vermond era jucătorul-cheie. Maria Antoaneta avea încredere în abate cu toată candoarea şi era încîntată să-1 primească pe domnul de Mercy. Numai el putea să-i vorbească în numele mamei sale. Acest bărbat înalt, zvelt, întotdeauna elegant şi cu o privire impasibilă, în vîrstă de patruzeci şi trei de ani, reuşise să cîştige prietenia prinţesei în pofida aerului lui oficial care îi dădea uneori o înfăţişare cam neplăcută, puţin arogantă, în tinereţea şi naivitatea ei, vedea în el un fel de prieten şi tată. Nu va şti niciodată că Vermond şi Mercy vor fi primii care o vor trăda. Şi cum ar fi putut să-i bănuiască, din moment ce prin Mercy primea scrisorile pe care împărăteasa refuza să le încredinţeze curierului obişnuit?

„Adevărata fericire pe lumea aceasta este o căsătorie fericită. Totul depinde de soţie, care trebuie să fie îndatoritoare, blîndă şi amuzantă", scria ea în prima ei misivă.[2] Probabil că Maria Antoaneta ştia pe dinafară această mică propoziţie talisman, deoarece venea de la atotputernica ei mamă pe care o iubea şi pe care trebuia să o facă fericită cu orice preţ. Dar Maria Tereza nu îşi făcea iluzii cu privire la soţul pe care îl alesese pentru fiica sa. Scrisoarea trimisă ei de prinţul de Starhemberg, care fusese la Versailles în timpul festivităţilor de căsătorie, îi risipise toate iluziile dacă avusese vreodată aşa ceva - cu privire la Delfin.

„Primele nopţi au trecut fără nici un eveniment interesant.

Este firesc să atribuim cauza acestei răceli stînjenelii, timidităţii şi unui fel de imbecilitate care reiese din întregul comportament al prinţului", declara el nemilos.

Unii oameni vorbesc despre „frigiditate mentală",[3] alţii despre impotenţă. Regele, care era îngrijorat nu fără motiv de viitorul celor doi, recunoştea totuşi că nepotul lui „nu este foarte tandru".[4] Dar nu-i trebuiseră oare şi tatălui lui Ludovic

August şase luni ca să consume căsătoria? Delfinul şi soţia lui aveau nevoie de timp ca să se cunoască. Aşadar, urmînd sfatul mamei sale, Maria Antoaneta a încercat să-1 domesticească pe acest soţ timid, care rămînea insensibil la farmecele ei.

Gheaţa a început să se spargă în timpul unei şederi la Marly, unde lui Ludovic XV îi plăcea să se retragă cu o suită redusă. Această reşedinţă, nu departe de Versailles, avea douăsprezece mici pavilioane dispuse în jurul micului castel regal, simbolizînd soarele, emblema lui Ludovic XIV, şi cele douăsprezece semne ale zodiacului. La Marly,[5] ca şi la Choisy,[6] unde s-au dus aproape imediat după aceea, trăiau aproape fără nici un fel de constrîngeri. în această linişte relativă, Maria Antoaneta şi Ludovic August au vorbit pentru prima oară sincer unul cu altul. Delfinul i-a declarat foarte solemn soţiei sale că „nu era ignorant în ceea ce presupunea postura de căsătorit"[7] şi că va trăi cu ea în intimitate matrimonială în timpul lungii şederi tradiţionale a Curţii la Compiegne pe timp de vară. „întrucît trebuie să trăim în prietenie intimă", a răspuns ea, „trebuie să avem încredere unul în altul şi să discutăm despre tot."[8] Maria Antoaneta a cîştigat simpatia, dacă nu şi iubirea acestui băiat ciudat, cu maniere bruşte, care s-a grăbit să mărturisească mătuşilor sale că o găsea pe soţia lui „foarte fermecătoare".[9]

Cu toate acestea, cînd au ajuns la Compiegne, Delfinul a suferit de indigestie acută şi a hotărît să doarmă separat, plecînd de lîngă soţia lui, deşi fusese mai atent cu ea decît înainte. Uşurată în taină să scape de îmbrăţişări de a căror stîngăcie se temea, Maria Antoaneta îi aducea elogii lui Ludovic August în scrisorile către mama sa. „Cît despre scumpul meu soţ", scria ea, „s-a schimbat foarte mult şi numai în bine. îmi arată foarte multă prietenie."[10] Astfel de consideraţii o exasperau pe Maria Tereza. Fericirea fiicei ei o interesa foarte puţin. Nu avea decît un singur scop: să menţină alianţa franco-austriacă. Faptul că mariajul lor nu se consuma punea în primejdie ceea ce considera că este capodopera ei de diplomaţie. Nu o preocupa că Delfinul era lipsit de strălucire - ba chiar dimpotrivă. Voia ca fiica ei să se dovedească suficient de înţeleaptă pentru a dobîndi influenţă asupra lui. Atunci ar putea dicta foarte uşor ceea ce aştepta împărăteasa de la Franţa. Mercy-Argenteau nutrea mari speranţe în acest sens. „Nu există nici o îndoială că Madame l'Archiduchesee va reuşi să-1 subjuge complet pe Monsieur le Dauphin", îi scria el împărătesei.[11] Dar ca să se poată întâmpla aşa ceva, prinţul trebuia să renunţe la pasivitatea lui amoroasă! Avînd grijă să nu strice şi mai mult lucrurile, Maria Tereza îi dădea o mulţime de sfaturi fiicei sale, o ruga să aibă răbdare şi o îndemna „să reverse asupra lui şi mai multă tandreţe".

Cei doi continuau să trăiască separat, ca două rude cu gusturi diferite, ba chiar opuse, dar ţinute laolaltă de voinţa neclintită a familiei. Ludovic August şi

Maria Antoaneta se simţeau destul de singuri. Amîndoi aveau o mare nevoie de afecţiune. Ludovic August pentru că nu fusese niciodată iubit; Maria Antoaneta pentru că îi era dor de casă. îşi dădu seama foarte curînd că Ludovic XV nu „era cel mai iubitor dintre taţi", aşa cum îi spusese mama ei. Regele îşi iubea copiii şi nepoţii, dar, complet absorbit de pasiunea lui pentru Madame du Barry, îi ţinea la distanţă, îi plăcea spontaneitatea Măriei Antoaneta şi îl amuza tinereţea ei, deşi considera că este „prea vioaie şi copilăroasă".[12] Arăta fără îndoială mult mai mult interes pentru ea decît pentru ceilalţi nepoţi, iar demonstraţiile lui de afecţiune nu erau lipsite şi de o anumită dorinţă de a flirta, ca atunci cînd o lua pe genunchi şi îi săruta mîinile mici. însă relaţia lui cu o femeie cu treizeci de ani mai tînără decît el despre care se spunea că provenea din scursura societăţii, o şocase puternic pe Maria Antoaneta. Bunicul îndrăzneţ care o captivase iniţial îi lăsa acum un sentiment de ruşine şi dezgust. Evita să-1 întîlnească şi manifesta o anume stînjeneală în prezenţa lui. Obişnuită să trăiască într-o societate în care cea mai mică abatere de la morală era sever pedepsită, Madame la Dauphine era foarte aspră în judecata ei asupra regelui. „Este demnă de milă slăbiciunea pe care o are pentru Madame du Barry, care este cea mai stupidă şi mai impertinentă creatură"[13], scria ea, profund şocată, mamei sale, care avusese grijă să nu menţioneze acest subiect deosebit de delicat de faţă cu ea. Urmînd docil sfatul împărătesei, care lăudase pioşenia şi virtutea domnişoarelor mai în vîrstă, Maria Antoaneta s-a apropiat de mătuşile sale. Puţin iubite, lipsite de influenţă şi însetate de intrigă, cele trei fiice ale lui Ludovic XV, care îl dominaseră întotdeauna pe Delfin, îi făcuseră aparent o primire călduroasă soţiei acestuia, însă cea mai în vîrstă, Madame Adelaîde, care le domina pe surorile ei mai mici, manifestase ostilitate faţă de alianţa cu Maria Tereza şi nu şi-a ascuns resentimentele cînd regele i-a spus că s-a hotărît să-1 căsătorească pe Ludovic August cu arhiducesa. A poreclit-o imediat / *'Autrichienne* - austriaca. Fetiţa aceasta drăguţă, susceptibilă, care se juca cu căţeii şi copiii servitoarelor, care se ascundea chicotind în spatele evantaiului şi refuza să poarte corset o irita pe prinţesă, închistată cum era în principiile ei severe şi geloasă pe tinereţea şi strălucirea Măriei Antoaneta. Era îngrozită la gîndul că într-o bună zi această fetiţă cochetă va urca pe tronul Franţei. Dornică însă să-şi păstreze influenţa asupra nepotului său, viitorul monarh, Madame Adelaîde se purta afectuos-cu Maria Antoaneta. I-a dat curînd chiar şi cheia de la apartamentul ei ca să poată veni la ea oricînd dorea. Maria Antoaneta s-a lăsat păcălită de aceste manifestări de tandreţe.

Curînd locuinţa mătuşilor, *Mesdames,* a devenit un fel de paradis de intimitate pentru tînărul cuplu. Madame la Dauphine şi-a dezvăluit neglijentă

toate secretele cele mai intime în faţa celor trei surori, încîntate de aceste bîrfe de alcov. „Eşti soţul meu. Cînd ai să fii şi bărbatul meu?"[14] fu ea destul de curajoasă ca să-1 întrebe pe Ludovic August în prezenţa lor. După ce cîştigaseră încrederea nepoatei lor, s-au apucat să-i încurajeze lenea înnăscută. Atunci cînd Maria Antoaneta se plîngea că trebuie să facă faţă îndatoririlor de la Curte, ele se ofereau să-i ţină locul, asigurîndu-şi astfel ocazia de a juca un rol mai strălucitor. Dorinţa celor trei prinţese era ca nepoata lor să trăiască în umbra lor şi tînărul cuplu să rămînă sub tutela lor.

în sfîrşit, *Mesdames* erau foarte încîntate să aţîţe deschis animozitatea Măriei Antoaneta şi a lui Ludovic August faţă de Madame du Barry. Tot ele fuseseră cele care îi povestiseră lui Ludovic August despre depravarea bunicului său. Deşi cei doi tineri soţi erau apropiaţi prin aceea că ambii condamnau tacit viaţa particulară a suveranului, aceasta a contribuit foarte mult şi la îndepărtarea lor de el. Nici o atitudine nu putea fi mai periculoasă într-o lume în care totul depindea de conducător, monarhul absolut. Provocată de comentariilor mătuşilor ei, Maria Antoaneta a decis să o sfideze pe favorita regelui; şi-a jurat că o va ignora, dispreţuind-o, şi nu-i va adresa niciodată un cuvînt.

Adorată de Ludovic XV, Madame du Barry domnea la Curte şi era cea care organiza toate distracţiile. Tot ea supraveghea renovările în curs de desfăşurare la palat. Astfel, atunci cînd Madame la Dauphine dorea anumite îmbunătăţiri în apartamentul său, cererile ei erau analizate cu mare grijă de doamna contesă. Cînd regele Suediei a venit la Versailles, a petrecut mult mai mult timp cu Madame du Barry decît cu Madame la Dauphine. Oamenii aşteptau răbdători în anticamera contesei pentru a-i cere favoruri. Suveranul nu ezita să-şi primească miniştrii în apartamentele ei. Se pare că uzurpase rolul de regină, care revenea de drept tinerei prinţese.

Apoi certurile politice au înrăutăţit şi mai mult relaţiile dintre arhiducesa încă virgină şi Curtea regală, în mod inevitabil, cele două femei au devenit consilierele celor două facţiuni rivale: ceea ce lui Choiseul, care susţinea o monarhie temperată de ceea ce numea el „corpuri intermediare",[15] şi cea a ducelui d'Aguillon, care se declara în favoarea consolidării absolutismului. Prima facţiune susţinea alianţa cu Austria, cea de-a doua era împotriva ei. Suporterii lui Choiseul - era la putere din 1758 - o ridicau în slăvi pe Madame la Dauphine, în timp ce oponenţii lui Choiseul făceau o curte asiduă favoritei regelui. Cei care o flatau pe Madame du Barry doreau ca ministrul să fie demis imediat, în timp ce admiratorii Măriei Antoaneta o vedeau drept o viitoare regină capabilă să acorde sprijin lui Choiseul şi principiilor lui. Miza politică era totuşi mai presus de aceste

două capete drăgălaşe care nu vedeau în politică decît intrigi de palat.

Spre marea surpriză a Măriei Antoaneta, care nu urmărea evoluţiile politice, la 24 decembrie 1770, Ludovic XV l-a demis pe Choiseul sub pretext că era pe punctul de a tîrî Franţa într-un război riscant cu Anglia pentru Insulele Falkland. Regele i-a invitat apoi pe reprezentanţii clicii opuse pentru a înlocui cabinetul ministerial demis, în timp ce Madame du Barry exulta de bucurie, Maria Antoaneta a fost suficient de înţeleaptă să nu-şi arate mîhnirea. Pe de altă parte, în timp ce Delfinul şi *Mesdames* erau supăraţi văzînd că amanta regelui a triumfat, erau încîntaţi de plecarea lui Choiseul; îl detestau, printre altele, şi pentru că era răspunzător de faimoasa alianţă în care Maria Antoaneta fusese pionul inocent!

Aşa naivă cum era, Maria Antoaneta a început însă să înţeleagă că nu era nici pe departe unanim iubită la Versailles.

Tratatul pe care mama ei îl susţinea din toate puterile nu era chiar atît de popular cum fusese ea îndemnată să creadă. A înţeles că Ludovic August se căsătorise cu ea numai pentru că nu avusese încotro; fusese silit să o facă. Poate că aşa se explica şi comportamentul lui ciudat, care o menţinea într-o stare de nelinişte de nedescris. [a

Pînă arunci, Ludovic XV se prefăcuse că nu ştie nimic despre războiul deschis pe care îl purta Madame la Dauphine împotriva metresei lui. Conştient de lipsurile nepotului său, dorea ca Maria Antoaneta să se distreze. I-a permis să călărească, ceea ce ea făcea împotriva voinţei mamei sale, care îi urmărea în continuare fiecare mişcare, în felul acesta putea participa la vînătorile regale. In asemenea ocazii, îi invita pe tinerii participanţi la picnicuri, unde se renunţa la orice protocol, ceea ce o făcea pe Madame de Noailles - pe care Madame la Dauphine avea grijă să n-o invite - să se indigneze foarte tare. Maria Antoaneta devenea tot mai independentă. Ludovic XV i-a dat voie să organizeze în fiecare luni un bal în apartamentul ei, la care femeile purtau dominouri albe şi bărbaţii veşminte de Curte. Madame de Noailles organiza şi ea petreceri în cinstea ei. Maria Antoaneta a apărut pentru prima dată însoţită de soţul ei, foarte mîndru de faptul că luase lecţii de dans ca să arate bine în public, în particular însă, prinţul era la fel de inhibat ca de obicei. După mai multe încercări nereuşite de a consuma căsătoria, se retrăsese în apatia sa obişnuită.

în mai 1771, contele de Provence se căsătorise, dar nici acest eveniment nu reuşise să-1 impulsioneze în îndeplinirea îndatoririi conjugale. Invariabil, găsea tot felul de motive pentru a amina momentul fatal. Cînd şi-a găsit soţia plîngînd în pat în noaptea căsătoriei fratelui său, „i-a promis că va fi cu adevărat soţia lui şi dacă momentul a fost amînat din motive de sănătate, nu are motive să fie

îngrijorată... El crede că dacă un bărbat este prea tînăr atunci cînd îşi consumă căsătoria, riscă să ajungă un libertin, iar copiii concepuţi de taţi prea tineri au o constituţie slabă şi nu trăiesc mult".[1] Cel puţin aşa a raportat Mercy pe baza confidenţelor prinţesei către abatele de Vermond! Dacă Maria Antoaneta se temea că noua sa cumnată va deveni mamă înaintea ei, împlinind astfel speranţa dinastiei, avea să se liniştească curînd. Contele de Provence s-a dovedit la fel de puţin dotat pentru dragoste ca şi fratele său, Ludovic August, deşi s-a lăudat că a fost fericit „de patru ori" în noaptea nunţii. Dar nu era decît lăudăroşenie şi toată lumea ştia acest lucru. Şi de el se rîdea pe ascuns, iar taciturna prinţesă de Piemont, Mărie Josephine de Savoia, nu va reuşi niciodată să-i trezească erotismul adormit.

Maria Antoaneta nu nutrea foarte multă simpatie pentru contele şi contesa de Provence. Nu-i plăcea deloc cumnatul ei. Dăruit cu o înfăţişare încă şi mai puţin atrăgătoare decît Delfinul, acest prinţ grăsun şi încrezut radia ipocrizie. Caustic şi oarecum răutăcios, Ludovic Stanislas Xavier îl invidia pe fratele său mai mare şi considera că este lipsit de orice calitate de viitor suveran. I-ar fi uzurpat bucuros locul. De aceea, relaţiile dintre cei doi fraţi erau adesea tensionate, iar mezinul afirma cu o plăcere răutăcioasă că se considera superior Delfinului din punct de vedere spiritual. Căsătoria lui cu o prinţesă ştearsă, pe care Curtea nu avea să o considere niciodată demnă de atenţie, l-a durut profund, deşi avea grijă să nu lase să se vadă. Faptul că această cumnată a ei era un nimeni a liniştit-o pe Madame la Dauphine, care se temea să nu găsească în ea o rivală. A încercat să-şi facă din ea o aliată, dacă nu o prietenă. Dar Mărie Josephine era mai vicleană decît credeau oamenii şi a păcălit pe toată lumea. A urmat orbeşte sfatul soţului ei, chiar dacă acesta o dispreţuia profund, şi le-a făcut curte regelui şi favoritei regelui, care o răsfăţa.

încurajat de *Mesdames,* micul război dintre prinţesă şi metresa regelui a continuat: Maria Antoaneta nu pierdea nici o ocazie să o denigreze pe Madame du Barry şi să-i arate întregul ei dispreţ. A adoptat o atitudine semeaţă faţă noii miniştri, presupuşi a fi protejaţii favoritei, ceea ce l-a iritat pe rege. „Madame la Dauphine este prost sfătuită"[2], ofta el.

Micile ei răutăţi cădeau foarte prost: prinţesa îl irita pe Ludovic XV într-un moment în care mama ei avea nevoie de ea. împărăteasa avea nevoie de neutralitatea binevoitoare a Franţei pentru că se pregătea să împartă Polonia cu Prusia şi Rusia, în ceea ce o privea pe suverana austriacă, faptul că fiica ei îndrăznea să-1 mînie pe Ludovic XV în aceste împrejurări echivala aproape cu o înaltă trădare. Deşi Mercy îi ţinea predici tinerei femei şi Maria Tereza spumega la

Viena, Madame la Dauphine rămînea inflexibilă. Nu voia să ceară o audienţă la rege şi refuza să-i spună cîteva vorbe nevinovate lui Madame du Barry ca să calmeze lucrurile. Să se înjosească şi să vorbească cu această femeie pe care o sfidase luni la rînd i se părea culmea umilinţei. Ca s-o determine să accepte, Maria Tereza a trebuit să-i trimită personal o mustrare foarte dură. Zguduită de tonul mamei sale, nefericita prinţesă a încercat să se apere. „Poţi fi sigură că nu este nevoie să-mi spună nimeni ce se cuvine"[3], a răspuns ea curajoasă şi a continuat descriind în detaliu intrigile cu care se lupta.

Cu toate acestea, îmblînzită de dojana mamei sale şi de rugăminţile lui Mercy - acesta îi spusese că încăpăţînarea ei pune în primejdie alianţa -, i-a spus ambasadorului:

„împărăteasa ştie că voi face tot ce doreşte"[4]. Capitularea era inevitabilă. La l ianuarie 1772, în timp ce mai multe doamne de la Curte o însoţeau pe Madame du Barry la prinţesă, Maria Antoaneta s-a întors ca din întîmplare către favorită. „Sînt foarte mulţi oameni la Versailles astăzi", i-a spus ea duşmancei sale. A fost suficient pentru ca metresa s§ se întoarcă triumfătoare la iubitul ei. Şi vestea s-a răspîridit ca o bombă în palat. „I-am vorbit o dată", i-a spus Maria Antoaneta lui Mercy, „dar sînt hotărîtă să las lucrurile aici.

Femeia asta nu va mai auzi niciodată sunetul vocii mele"[5].

Scurta propoziţie adresată metresei regale a produs senzaţie. Partizanii metresei regale, cărora li se spunea *„barryşti"* au încetat temporar să facă obişnuitele comentarii asupra prinţesei. Cu toate acestea, prin gestul ei, Maria Antoaneta a atras fără să ştie foarte multe animozităţi.

Miniştrii aflaţi la putere o urau, începînd cu ducele d'Aiguillon, care era ministrul Afacerilor Externe. Fostul profesor al Delfinului, ducele de La Vauguyon, un oponent al faimoasei alianţe, nu o cruţa nici el. Refuzînd poziţia de doamnă de onoare pentru Madame de Broglie, pentru că familia Broglie nu-1 sprijinise pe Choiseul, Maria Antoaneta şi-a înstrăinat şi această familie deosebit de puternică. Erau oameni influenţi, care făceau parte din cele mai vechi familii ale regatului şi erau sprijiniţi cu ardoare de mulţi prieteni şi rude. Madame la Dauphine şi-a ridicat împotrivă o mulţime de grupări, începînd cu *Mesdames,* care acum se considerau trădate.

Maria Antoaneta era total ignorantă în arta de a face pe placul oamenilor. Nu îşi dădea seama că efectul mîndriei rănite era foarte profund şi ofensase deja cîteva ducese mai în vîrstă pe care nu le tratase cu respectul cuvenit, în mai multe ocazii fusese văzută izbucnind într-un rîs insolent în spatele evantaiului. Oamenii vîrstnici o plictiseau. De aceea]i ignora, preferind compania veselă a celor tineri.

Nimeni nu putea face o impresie mai proastă la o Curte obişnuită cu respectarea obiceiurilor - de care ea hotărîse să se elibereze o dată pentru totdeauna!

Cu toate acesta, la începutul anului 1772, Madame la Dauphine, neştiind ce patimi provocase, era aproape fericită.

Niciodată nu fusese regele mai atent cu ea, iar pe de altă parte era convinsă că recîştigase iubirea mamei sale. De cînd acceptase să-i adreseze cuvîntul lui Madame du Barry, Maria Tereza schimbase tonul. Nu o mai dojenea şi îi arăta afecţiune, o afecţiune foarte mare. Convinsă că împărăteasa încetase să o mai iubească atunci cînd se răzvrătise împotriva ei, Maria Antoaneta fusese cuprinsă de panică. Acum respira din nou uşurată. Se simţea cuprinsă de o dulce emoţie. Convinsă că relaţiile dintre Franţa şi Austria depindeau de bunăvoinţa ei, era dispusă să asculte orbeşte indicaţiile de la Viena pentru a ajuta la îndeplinirea dorinţelor unei mame care îi cerea ascultare deplină. „Ar fi cea mai mare nenorocire din viaţa mea dacă s-ar produce o ruptură între cele două familii ale mele"[6], exclama ea. Mercy-Argenteau triumfa. „Maiestatea voastră poate fi tot mai sigură de modul în care este îndrumată Madame Archiduchesse în toate chestiunile referitoare la elementele esenţiale ale poziţiei dumneavoastră", îi declara el satisfăcut împărătesei. „Nu încape nici o îndoială cu privire la eficienţa ei în continuare."

Viena înţelesese că prinţesa va fi un aliat sigur atît timp cît va fi ameninţată cu pierderea dragostei mamei sale.

Cancelarul austriac Kaunitz nu era cîtuşi de puţin tulburat de acest şantaj sentimental, după cum nu era nici Maria Tereza. Nu luau nicicum în considerare sentimentele sau interesele reale ale tinerei femei. O vedeau ca pe un pion al Austriei în meciul diplomatic de şah. Maria Tereza o judeca pe fiica ei cu foarte mult sînge rece. Docilitatea ei nu o satisfăcea; afecţiunea ei o lăsa neclintită. Maria Antoaneta era mult prea lipsită de talentele şi darurile pe care împărăteasa ar fi vrut ca ea să le posede. La fel ca şi Kaunitz, credea că „trebuie să scoată cît mai mult de la un rău platnic"[7].

Cu acest gînd în minte, o va manipula pe fiica ei cu sentimente alese, iar prinţesa se va arăta incapabilă să se răzvrătească.

Corespondenţa Măriei Tereza cu Maria Antoaneta şi ambasadorul ei era ţinută în secret. Ludovic XV bănuia totuşi că se făceau anumite încercări pentru manipularea Delfmei.

Nu-şi bătea prea mult capul cu asta. Ştia că nepoata lui nu are cap pentru politică şi nici talent pentru intrigi. Deşi ea se ţinea la distanţă de rege, lui îi plăcea această copilă sinceră, impulsivă, ale cărei izbucniri de veselie erau adesea urmate

de crize de tristeţe. Insă situaţia maritală stranie a tînărului cuplu începuse să-1 îngrijoreze, între cei doi soţi se legase o prietenie sinceră, chiar dacă erau rareori împreună. Prinţul petrecea zile întregi la vînătoare şi se întorcea frînt de oboseală, cu suficientă energie pentru o masă copioasă, după care se ducea la culcare şi adormea instantaneu. Aceste eforturi fizice severe îi ofereau probabil o supapă de descărcare pentru frustrările lui. Spre uimirea soţiei sale, Delfinul nu dispreţuia munca manuală. Avea o fierărie instalată deasupra apartamentului lui şi îi plăcea să facă chei şi să demonteze broaşte sub îndrumarea unui meşter priceput.

Putea fi văzut uneori ajutîndu-i pe salahorii care munceau la palat şi nu era ceva neobişnuit pentru el să apară cu hainele în dezordine şi degetele înnegrite ca urmare a acestor munci manuale. Aceste activităţi nu-1 împiedicau pe Ludovic August să petreacă ore întregi citind cărţi de istorie şi memorii de călătorie sau să studieze hărţi geografice. Era întotdeauna cît se poate de nefericit cînd trebuia să se arate la Curte.

Soţia lui nu-i împărtăşea nici unul dintre gusturi. Considera vînătoarea o modalitate plăcută de petrecere a timpului, care u dădea prilejul să fie înconjurată de un grup de tinere femei şi bărbaţi. Nu-i plăceau decît balurile, sărbătorile şi excursiile cu un grup select de oameni care erau pe placul ei. Nu putea suporta singurătatea şi nici un fel de activitate care necesita un anumit grad de seriozitate. Abatele de Vermond găsea că este foarte greu să-i citească ceva.

Totuşi, atunci cînd era cu Ludovic August, Maria Antoaneta nu îndrăznea să vorbească despre problemele lor intime. Doctorii pe care îi consultaseră le sugeraseră unele tratamente, la care prinţul se supusese plin de bunăvoinţă.

Făcea băi, lua anumite poţiuni şi înghiţise chiar şi fier! Dar nimic. Se sugerase şi posibilitatea unei mici operaţii chirurgicale, dar în ultimă instanţă doctorii declaraseră:

„consumarea căsătoriei depinde de voinţa tînărului prinţ; nici un obstacol fizic nu va putea sta în calea lui atunci cînd se va hotărî"[8].

Ludovic XV nu a atins niciodată acest subiect delicat cu nepotul său. îi scrisese însă şi îl rugase să explice „lipsa de dorinţă pe care o arăta în consumarea căsătoriei"[9]. Delfinul nu îndrăznise să răspundă. Incapabil să se mai stăpînească, la 28 octombrie 1772, monarhul i-a convocat pe ce doi soţi şi le-a cerut o mărturie detaliată. Mai puţin stînjenit decît s-ar fi putut anticipa, Ludovic August a recunoscut că a făcut cîteva încercări să-şi consume căsătoria, dar senzaţiile dureroase îl împiedicau să ajungă la încheierea dorită.

Ludovic XV le-a dat drumul celor doi, dar l-a convocat pe Delfin la el în birou două zile mai tîrziu. Dorea sa verifice personal dacă nepotul lui avea vreo

malformaţie. Examenul l-a liniştit complet: „Micul obstacol care a mai rămas era ceva obişnuit printre adolescenţi şi nu necesită operaţie".[10]

La Versailles, toată lumea a ghicit de ce a dorit regele să aibă o discuţie cu Delfinul şi Delfina şi ei au devenit din nou centrul atenţiei întregii Curţi. Convins - şi pe bună dreptate - că eşecurile lui erau singurul subiect al conversaţiilor, nefericitul prinţ a continuat să se poarte ca cel mai neîndemînatic dintre soţi. Umilită de un soţ impotent, prinţesa era tot mai puţin dispusă să accepte îmbrăţişările care erau şi stîngace, şi dezamăgitoare. Iar gîndul că Madame du Barry aflase totul despre nefericirile ei intime chiar de la rege nu făcea decît să-i adîncească sentimentul de deznădejde.

Constatînd că există o anumită „stîngăcie şi ignoranţă între cei doi tineri"[11], Ludovic XV a cerut doctorului Delfinului să-i instruiască pe nepoţii săi. Practicianul le-a dat nenumărate sfaturi, l-a încurajat pe Delfin, a urmărit zburdălniciile lor şi a observat cu uimire că prinţul, în ciuda bunăvoinţei lui, era de „o surprinzătore nonşalanţă şi lene"[12].

Luni în şir, Ludovic August a încercat să devină cu adevărat soţul Măriei Antoaneta. în fiecare scrisoare a ei, prinţesa o ţine la curent pe mama sa cu cele mai mici amănunte ale vieţii ei sexuale, ca şi cum ar fi fost chestiuni la ordinea zilei. „Soţul meu ajunge ceva mai adînc ca de obicei", îi scria ea la 15 mai 1773. Asemenea observaţii se succedau una după alta, în timp ce săptămînile treceau, în sftrţit, la Compiegne, în ziua de 22 iulie, Ludovic August a proclamat victoria, înainte de a pleca la vînătoare, s-a dus să-1 vadă pe rege pentru a i-o prezenta „pe soţia sa" şi l-a asigurat că prinţesa devenise cu adevărat a lui în noaptea aceea. Foarte mişcat, regele i-a luat pe cei doi de mînă şi i-a sărutat. Prinţesa a anunţat imediat marea veste mamei sale, veste care a adus „tuturor", spunea ea, „o mare bucurie".[13]

Era şi timpul. Cîteva luni mai tîrziu, Charles Philippe, conte d'Artois, s-a căsătorit cu Maria Tereza de Savoia, sora mai mică a lui Mărie Josephine, şi şi-a consumat căsătoria chiar în noaptea nunţii, deşi tînăra mireasă nu era cu mult mai atrăgătoare decît sora ei mai mare! Dar prinţul avea deja reputaţia de afemeiat şi îşi pierduse de mult virginitatea cu fetele fermecătoare de la Operă. Maria Antoaneta era foarte încîntată de acest cumnat care nu se gîndea decît să se distreze şi însufleţea reuniunile familiei cu veselia şi voioşia lui. La Versailles erau acum trei perechi de tineri căsătoriţi. Intre ei s-a creat curînd o atmosferă de mare intimitate, în ciuda suspiciunii Delfinului şi Delfinei faţă de perechea din Provence. Deşi nu se lăsa impresionată de complimentele pedante şi pompoase ale cumnatului său, Maria Antoaneta era cordială faţă de el şi se făcea că nu vede

că el fierbe de gelozie. Cu cele două surori din Piemont adoptase un ton protector şi autoritar de soră mai în vîrstă. Excursii, vînători, baluri, spectacole de teatru marcau viaţa lor lipsită de griji.

Ambianţa de familie este foarte bine redată într-o scrisoare a lui Mărie Josephine din ajunul plecării la Compiegne. „Sunt înconjurată de lăzi, hîrtii, cărţi aruncate pe podea. Cufărul meu era gata, dar s-a deschis şi acum trebuie să iau totul de la început. Mă supăr, ei rîd, îmi smulg hîrtia din mînă.. .Stau într-un colţişor, înconjurată de bagajele mele. Madame la Dauphine răstoarnă totul, contele de Provence cîntă, contele d' Artois spune o poveste pe care a mai început-o de zece ori şi strigă cît îl ţine gura şi rîde zgomotos, şi peste toate astea, Monsieur le Dauphin citeşte o tragedie cu voce tare. Cred că îşi închipuie că suntem surzi. Şi mai sunt şi două păsări care cîntă şi trei cîini care fac un zgomot asurzitor, unul este al meu, doi ai lui Madame la Dauphine.. ."[14]

La fel ca şi Maria Antoaneta, contele d'Artois avea o adevărată pasiune pentru teatru. Amîndoi visau să dobîndească permisiunea regelui ca să se ducă la marile teatre din capitală, între timp trebuia să se mulţumească cu spectacolele care se prezentau la palat, care nu erau întotdeauna pe gustul lor. De cînd Madame de Pompadour dăduse tonul, se înfiinţaseră peste tot mici teatre particulare.

Mulţi aristocraţi prezentau piese pentru prieteni la reşedinţele lor. Mărie Antoientte şi contele d'Artois ardeau de nerăbdare *sa le* urmeze exemplul şi au hotărît să joace teatru în apartamentele Delfinului. Ludovic August şi Mărie Josephine nu se simţeau foarte dotaţi pentru scenă, aşa că Ii se distribuise rolul publicului, în timp ce Delfina, contele de Provence şi contele şi contesa d'Artois urmau să fie actori. Şi pentru că era probabil că Ludovic XV nu le-ar da încuviinţarea, tinerii s-au hotărît să nu i-o ceară. Trupa princiară a început repetiţiile cu mari emoţii şi în mare secret, cu excepţia complicităţii a doi servitori şi a directorilor de scenă. Actorii dădeau spectacole într-o cameră de la mezanin, pe o scenă care putea fi ascunsă într-un dulap. Au pus în scenă toate marile piese ale teatrului clasic francez. Contele de Provence îşi ştia întotdeauna rolul la perfecţie, Artois recita cu mult stil, Maria Antoaneta punea foarte mult suflet în rolurile ei.

Din păcate, Maria Tereza de Savoia era îngrozitoare! Dar nu conta! Delfinul se distra de minune, aplauda zgomotos sau fluiera nemilos atunci cînd nu era de acord cu interpretarea.

Aceste jocuri nevinovate nu o puteau mulţumi pe Maria Antoaneta. Inima ei pustiită şi simţurile nesatisfăcute o îndemnau să caute mereu noi distracţii, încă de cînd sosise la Versailles, dorise să vadă Parisul. Fusese întotdeauna fascinată

de această mare metropolă asupra căreia nu aruncase decît o privire în noaptea tragicelor focuri de artificii. Cu populaţia lui de 600 000 de oameni, Parisul era pe atunci cel mai mare oraş din Europa, o metropolă modernă care păşea în istorie cu toate plăcerile imaginabile care se puteau găsi.

Familia regală mergea acolo numai la ocazii excepţionale.

Ca răspuns la cerinţele repetate ale Delfinei, regele i-a dat permisiunea să se ducă la balul Operei în timpul carnavalului din 1773.

La 11 februarie 1773, purtînd măşti şi dominouri negre ca toţi ceilalţi participanţi la bal, Delfinul, Delfina şi contele de Provence cu soţia şi-au făcut discret intrarea în sala imensă şi iluminată, locul a nenumărate intrigi şi al tuturor claselor sociale care se amestecau aici fără discriminare. Balul de la Operă nu semăna cu nici un alt bal. Mulţimea mare de dominouri negre care se mişca în ritmul muzicii crea o impresie uimitoare. Conversaţiile între cele două sexe - toate femeile erau mascate şi doar cîţiva bărbaţi - se purtau cu voce scăzută, fiecare bărbat încercînd să ghicească identitatea femeii deghizate. Ambianţa depăşea orice îşi închipuise Delfma. Era încîntată că nu era recunoscută şi se amuza de orice, dar capriciile sale i-au epuizat pe soţul ei şi pe cei doi Provence, care erau mult mai puţin încîntaţi de această distracţie neobişnuită. Speriat să nu-1 supere pe rege, Delfinul a refuzat invitaţia ducelui de Chartres de a continua seara la reşedinţa acestuia, la Palais-Royal. Era ora şapte dimineaţa cînd tinerii s-au întors la Versailles; s-au dus la slujba de la capelă, apoi la culcare.

De acum înainte, dorinţa cea mai arzătoare a Măriei Antoaneta era să se întoarcă în capitală. Ludovic XV i-a dat completă libertate în acest sens după „intrarea" oficială în Paris, pe care moştenitorul tronului şi soţia lui trebuia să şi-o facă cu mare pompă şi alai. într-adevăr era obiceiul ca prinţii să fie prezentaţi poporului potrivit unui cod rigid de sărbătoriri solemne, menite să sublinieze măreţia regală în aclamaţiile mulţimii. Delfinul şi Delfma au acceptat bucuroşi să se supună acestui ritual la data stabilită de rege, 8 iunie 1773.

în ziua aceea, cam pe la ora unsprezece treizeci dimineaţa, trompetele au răsunat şi tunul de la Invalizi a bubuit în momentul în care Ludovic August şi Maria Antoaneta, îmbrăcaţi în costume de ceremonie, au sosit la porţile capitalei. Au fost întîmpinaţi de ducele de Brissac, guvernatorul Parisului, precum şi de locotenentul Poliţiei, magistratul negustorilor şi o delegaţie de femei din piaţă care duceau flori şi fructe. Tînăra pereche şi suita lor s-au instalat în cele şase căleşti ale oraşului Paris, în aclamaţiile mulţimii.

Nevestele pescarilor erau deosebit de entuziaste şi cum întotdeauna folosiseră un limbaj îndrăzneţ faţă de suverani, au strigat: „Monsieur le Dauphin,

faceţi-ne un copil!" Unele dintre ele nu ş-au sfiit să întindă braţele către prinţ: „Vrem unul ca acest Monseigneur", au strigat ele, „şi nu este prea mult pentru o femeie aşa de frumoasă. Cînd ai aşa una, cu siguranţă că nu este greu." Veselele comentarii le-au făcut plăcere Delfinului şi Delfinei şi le-au permis să aprecieze pe deplin sentimentele „oamenilor lor cumsecade", cum îi numeau.

Festivităţile au continuat cu o slujbă solemnă ţinută la Notre-Dame. De acolo, cortegiul a pornit spre noua biserică Sainte Genevieve (astăzi Panteonul), unde s-au strîns în faţa relicvelor patronului Parisului. Pe drum, caleaşca s-a oprit în faţa vestitului College Louis-le-Grand, unde prinţii au primit complimente de la universitari, formulate într-un limbaj foarte elevat. Pierdut în mulţimea studenţilor mai în vîrstă, un tînăr palid privea lacom la moştenitorii tronului: numele lui era Maximilien de Robespierre! Ludovic August şi Maria Antoaneta nu ar fi bănuit niciodată că îl vor întîlni mulţi ani mai tîrziu în cele mai tragice împrejurări ale vieţilor lor. Deocamdată, totul era cum nu se poate mai bine în această lume, cea mai bună din toate cele posibile. Sau aşa credeau ei.

în aclamaţiile parizienilor, Delfinul şi Delfina au pornit apoi spre palatul Tuileries[15] care servea drept locuinţă ocazională pentru regii Franţei. După o cină somptuoasă, Ludovic August şi soţia lui au apărut la balcon să salute mulţimea care se adunase sub ferestrele palatului în aşteptarea momentului special. Aclamaţiile au sporit cînd Maria Antoaneta a răspuns cu zîmbetul ei fermecător. Delfinul şi-a salutat viitorii supuşi, mai puţin stîngaci ca de obicei, dar facînd o palidă figură alături de soţia sa. Deşi avea o anumită aversiune faţă de mulţime, Maria Antoaneta a acceptat să coboare cu prinţul pe terasa grădinilor Tuileries. „Ai aici două sute de mii de oameni care te iubesc", i-a şoptit la ureche ducele de Brissac. Apoi parizienii înnebuniţi s-au repezit înainte, au rupt cordoanele poliţiei şi s-au îmbulzit în jurul eroilor zilei, care au fost curînd înghiţiţi de valul uman.

Striviţi de adoratorii lor şi incapabili să se mişte aproape trei sferturi de oră, Delfinul şi Delfina au dat instrucţiuni poliţiei să nu ia măsuri împotriva acestor suporteri mult prea entuziaşti.

Cei doi tineri, epuizaţi dar încîntaţi, s-au întors la Versailles seara. Şireată, Maria Antoaneta i-a spus regelui:

„Sire, Maiestatea voastră este foarte iubită de parizieni, ne-au primit foarte bine". Prinţesa nu mai era chiar aşa de inocentă încît să creadă în popularitatea lui Ludovic XV. îşi dădea foarte bine seama că parizienii îi aclamaseră pe viitorii suverani pentru că urcarea lor pe tron era privită ca promisiunea unei noi epoci de aur.

îmbătată de succesul ei, Maria Antoaneta îi scria mamei sale: „Marţea trecută

am avut o zi pe care n-am s-o uit cît voi trăi; ne-am făcut intrarea în Paris. Am primit toate onorurile posibile; dar, deşi asta a fost foarte bine, nu este ceea ce m-a impresionat cel mai mult, ci mai curînd blîndeţea şi veselia poporului sărman care, cu toate impozitele care îl apasă, a fost cuprins de bucurie cînd ne-a văzut... Nu pot să-ţi spun, dragă mamă, ce manifestări de bucurie şi de afecţiune ni s-au arătat în momentul acela. Cît de norocoşi suntem, în situaţia noastră, să cîştigăm cu un preţ atît de mic prietenia unui întreg popor. Dar nu este nimic mai preţios; am simţit profund acest lucru şi nu îl voi uita niciodată"[16]. unei domnii, sjîrşituf unei epoci

In fiecare zi sunt conştientă de cît de mult a făcut draga mea mamă ca să mă trimită aici"[1], îi scria Delfîna împărătesei. Pentru prima dată de cînd era la Versailles, Maria Antoaneta se bucura din plin de viaţă. Deşi nu ştia absolut deloc ce înseamnă dragostea, primirea călduroasă a parizienilor îi vindecase rănile secrete. Se îndrăgostise de poporul care o onorase ca pe o suverană de mult aşteptată. Uitase de răceala Delfinului, de meschinăria bătrînelor *Mesdames,* de ipocrizia familiei Provence, de rivalitatea ei absurdă cu Madame du Barry, de şoaptele bănuitoare ale curtenilor, de ducesele bătrîne şi morocănoase şi de eticheta insuportabilă de la Versailles. La Paris, toată lumea o iubea; nimeni nu o acuza că îi plac intrigile; nu i se spunea / *'Autrichienne.* Poporul uitase că ea era un pion dintr-o alianţă nedorită. Pacea fusese restabilită pentru zece ani şi, cum nu părea să existe vreun pericol de război, Maria Antoaneta era văzută mai degrabă ca un simbol al reconcilierii între cele două puteri. Pe scurt, era iubită; era iubită pentru graţia ei, pentru farmecul ei, pentru nobleţea ei firească - într-un cuvînt, pentru ea însăşi.

Ludovic August şi Maria Antoaneta s-au întors curînd în capitală. Erau văzuţi la Operă, la Comedia Franceză şi la Theâtre des Italiens. De cum apăreau în loja lor, erau întîmpinaţi cu ovaţii prelungite. Simplitatea şi buna lor dispoziţie ştergeau imediat distanţele impuse de protocol.

Emoţionată, roşind de plăcere, Delfma răspundea întotdeauna aclamaţiilor cu reverenţe graţioase şi dădea publicului semnalul pentru a aplauda spectacolul. Deşi prinţul nu dobîndise prea mult aplomb, nu mai părea la fel de stînjenit ca înainte. Se uita cu duioşie la soţia lui şi era atent cu ea în multe feluri mărunte care îi făceau plăcere. Nu îl supăra succesul ei, pentru că se reflecta evident şi asupra lui şi a monarhiei în ansamblu.

Serile la Paris cu Delfinul nu o satisfăceau totuşi pe deplin pe Delfma. Dorea să se plimbe prin marea metropolă după placul inimii. Regele, fără să se lase prea mult rugat, i-a îngăduit să se ducă acolo neoficial, însoţită de cumnatele ei sau de

Mesdames, care se bucurau din nou de favorurile ei. Maria Antoaneta a profitat din plin de această libertate nesperată, în veşminte relativ simple, se oprea să se uite la Biblioteca Regală (în prezent, Biblioteca Naţională) şi la atelierul de tapiserii de la Savonnerie; cutreiera şi saloanele de pictură, unde expuneau cei mai buni artişti. Dar nimic nu o amuza la fel de mult ca vizitele prin magazine şi plimbările prin jurul tarabelor de la tîrgul Sfîntul Ovidiu, ţinut în Piaţa Ludovic XV. Descoperise o lume necunoscută care îi crease iluzia că începe o viaţă nouă. Se întorcea la Versailles entuziasmată de descoperirile ei şi de iubirea populaţiei pariziene, pentru că era salutată întotdeauna cu aceeaşi căldură de îndată ce era recunoscută. La Paris, Maria Antoaneta devenise o femeie dorită şi de aici îşi găsea împlinirea în felul ei. Era cea mai bună răzbunare.

încrezătoare în farmecul său, Maria Antoaneta se afirma în sfîrşit ca adevărata regină de la Versailles. Regele se felicita pentru această aparentă fericire. *Barryştii* păstrau o tăcere precaută. Mulţi curteni, dintre cei mai de frunte şi mai puternici, o tratau acum pe Delfmă cu tot interesul arătat de regulă unui viitor suveran. Cît despre favorită, aceasta trebuia să se mulţumească cu favorurile iubitului ei. Regele îmbătrînea. „Ar putea absenta curînd," spunea Mercy[2]. Peste puţin timp Ludovic XV împlinea şaizeci şi patru de ani, o vîrstă considerată înaintată pe vremea aceea, cînd speranţa niedie de viaţă era abia de patruzeci şi cinci de ani. Monarhul, care era cunoscut ca obsedat de ideea morţii, deşi era foarte sănătos, era atent urmărit. Fusese şocat de curînd de moartea a trei persoane din anturajul lui. Fusese văzut îngenuncheat în apartamentele lui, rugîndu-se. Cînd suflete pioase preocupate de mîntuirea suveranului o informaseră pe Madame du Barry, ea spusese că va părăsi Curtea în cazul în care regele intenţiona să-şi consacre zilele ce îi mai rămăseseră pregătirii pentru mîntuirea sufletului. Cîţiva oameni începuseră să spere într-o concediere rapidă a favoritei.

Observator subtil al cabalei, Mercy avea grijă de Delfmă.

în felul lui. în calitate de unic îndrumător intelectual al prinţesei, continua să o pregătească pentru a apăra interesele augustei Case de Habsburg. Fără să-i explice foarte clar marile chestiuni politice ale zilei, i-a insuflat păreri antifranceze şi, în general, i-a creat o imagine relativ negativă a regelui şi a guvernării lui. Mai mult chiar, insinua că Maria Antoaneta va fi chemată să joace un rol important în viitorul apropiat. Convins de incompetenţa totală a lui Ludovic August, îi plăcea să creadă că Maria Antoaneta va fi cea care va deţine realmente puterea după moartea lui Ludovic XV.„Fără îndoială că Madame l'Archiduchesse va guverna într-o zi regatul", îi scria el împărătesei[3]. Aşadar o pregătea cu grijă pentru responsabilităţile viitoare, însă Delfina nu era o elevă atît de docilă cum pretindea el. Se temea să nu se

compromită, să nu facă o mişcare greşită. „Mă chinuiesc şi mă îngrijorează, dar pînă la urmă am să înţeleg politica", spunea ea plîngînd[4].

Erau reacţii care îl uimeau pe diplomat. „Nu acceptă să ia în considerare faptul că într-o zi va avea putere şi autoritate", suspina el[5].

Mercy îşi urmărea neînduplecat planurile. Deocamdată, Maria Ântoaneta trebuia să-1 încînte pe bătrînul suveran, care era chinuit de plictiseală şi de teama de moarte. Iar Mercy credea - cu o anumită doză de îngîmfare - că, sub îndrumarea lui pricepută, Delfina va reuşi să-1 subjuge pe Ludovic XV.

Dar el subestima dorinţa ei arzătoare de plăcere şi lipsa de interes pentru putere. Nu avea nici o intenţie să-şi petreacă timpul încercînd să-1 amuze pe un bunic libidinos pe care nu-1 respecta decît din obligaţie. Prefera plimbările minunate prin Paris, distracţiile de la Curte, ba chiar şi amuzamentele nevinovate cu cumnaţii şi cumnatele ei.

Carnavalul din 1774 a fost un moment aparte, oferind tinerilor prinţi noi distracţii, în anul acela s-au dus la vestitele baluri de la Operă ori de cîte ori au vrut. Delfina, care era încîntată să converseze cu străinii, se ducea acum la aceste petreceri mai mult ca să vadă oamenii decît să danseze. La 30 ianuarie 1774, cele trei perechi, purtînd măşti şi dominouri de culoare închisă, şi-au făcut obişnuita intrare discretă în imensa sală. Deosebit de încîntată de a fi incognito în seara aceea, Maria Ântoaneta a început o conversaţie cu un bărbat foarte chipeş care îi răspundea fără nici un fel de stînjenire.

Era clar că străinul îşi căuta norocul. Era ciudat să-i vezi discutînd atît de mult fără să se cunoască. Deşi el mai fusese la cîteva baluri la Curte, nici prin cap nu-i trecea că ar fi putut fi Delfina. Dar momentul vrăjit se spulberă rapid, în jurul lor se formase un cerc. Prinţesa fusese recunoscută; se refugie într-o lojă, lăsîndu-1 pe chipeşul nobil derutat de întîlnirea măgulitoare pe care o avusese. ❚

Contele Axei Fersen, moştenitorul uneia dintre cele mai puternice familii suedeze, avea optsprezece ani - exact aceeaşi vîrstă ca şi Maria Antoaneta. îşi termina Marele Turneu european, o cerinţă educaţională pentru toţi tinerii aristocraţi. Plecase din ţara lui natală însoţit de profesorul lui şi călătorise prin Germania, Elveţia şi Italia înainte să ajungă în Franţa, unde se bucura din plin de deliciile şederii la Paris. Ambasadorul suedez, care îl însoţea, îl ridica în slăvi.

De la l ianuarie, Axei Fersen nu lipsise la nici un bal de la Curte şi cu siguranţă că Maria Antoaneta îl remarcase pe acest străin excepţional de chipeş care nu poseda aroganţa şi îngîmfarea curtenilor francezi. „Dintre toţi suedezii care au fost aici de cînd sunt eu ambasador, el a fost cel mai bine primit în înalta

societate. A fost extrem de bine primit de familia regală", scria ambasadorul într-o scrisoare către Gustavus III[6].

Fersen s-a întors la Versailles periodic, dar nu menţionează în jurnalul său nici o conversaţie cu prinţesa.

Ea nu-1 pierduse din vedere, dar acum se concentra asupra cavalerului Gluck, fostul ei profesor de clavecin. Artistul dorea să dea la Paris un spectacol cu o operă pe care o compusese recent, *Ifîgenia în Aulida,* inspirată direct din tragedia lui Racine. După ce îşi cîştigase reputaţia în Austria, muzica lui Gluck era cîntată acum la Milano, Veneţia, Praga, Leipzig, Hamburg, Miinchen şi Londra. Mai trebuia să cucerească Parisul, încurajat de împărăteasa Maria Tereza şi de împăratul Iosif II, compusese *IJlgenia* pornind de la un libret francez şi o trimisese directorilor Operei din Paris.

Aceşti gentlemeni nu au arătat nici un entuziasm pentru lucrarea care rupea cu tradiţia operei italiene, cea care acorda întîietate muzicii faţă de text. Gluck, dimpotrivă, dorea ca muzica să servească poeziei. Administratorii au refuzat Politicos, iar refuzul lor nu putea fi înfrînt decît de un patronaj foarte înalt. După unele dificultăţi, Gluck a reuşit să se apropie de Delfmă, care l-a primit cu amabilitate şi şi-a făcut o îndatorire din a-1 ajuta să învingă. Avea două motive pentru asta: în primul rînd, mama ei o rugase să-1 ajute; în al doilea rînd, dacă nu l-ar fi sprijinit ea, Madame du Barry, la care maestrul apelase de asemenea, ar fi făcut probabil acest lucru în locul ei. Era aşadar în joc chiar onoarea ei.

Imediat ce i-a acordat artistului sprijinul ei, orice opoziţie din partea Operei a dispărut ca prin minune şi au început repetiţiile sub bagheta acestui compozitor şi dirijor foarte exigent. Obişnuit să lucreze cu muzicieni docili a căror primă grijă era să cînte bine, Gluck a refuzat să accepte capriciile cîntăreţilor francezi, care se bucurau cu toţii de un înalt patronaj şi s-au revoltat împotriva exigenţelor maestrului, care nu-i trata cu respectul obişnuit. Cu toate acestea şi în pofida tuturor dificultăţilor şi ciorovăielilor, munca a progresat. Maria Antoaneta îl încuraja pe Gluck: îl asculta povestind neplăcerile pe care le avea cu muzicienii şi îi potolea mînia. îi promisese că va participa la premieră, care dădea semne să fie cel mai de seamă eveniment al sezonului.

în ajunul zilei respective s-a răspîndit vestea că tenorul şi-a pierdut vocea. Pentru conducerea Operei, amînarea spectacolului era de neimaginat. Cîntăreţul bolnav urma să fie înlocuit de dublura lui. Pe Gluck l-a cuprins o furie cumplită. Nu repetase săptămîni în şir cu tenorul ca să cînte acum cu altul! Intervenţia Delfinei era ultima soluţie: ea a stabilit o altă dată pentru spectacol şi direcţia Operei s-a supus.

La 19 aprilie, cînd s-a ridicat cortina pentru *Ifigenia în Aulida,* atmosfera era foarte încordată, însoţită de toţi membrii tineri ai familiei regale, Delfina a dat publicului semnalul pentru aplauze. De cum a început recitativul, şi-a plesnit palmele una de alta cu un asemenea entuziasm, încît cronicarul Bachaumont a scris că arăta ca o membră a cabalei!

Spectacolul a fost un mare succes. Toţi iubitorii de muzică, şi în primul rînd şi cel mai mult Jean-Jacques Rousseau şi Julie de Lepinasse, au ridicat-o în slavă pe Delfină pentru că a introdus cu succes această operă originală care reprezenta o nouă concepţie despre operă.

Maria Antoaneta era cum nu se poate mai mîndră de triumful ei, iar viitorul nu o mai speria deloc. Dar spre marea ei surprindere, în după-amiaza zilei de 27 aprilie i s-a spus că regele este bolnav. Cu două zile în urmă, Ludovic XV decisese să petreacă mai multe zile cu Madame du Barry în mica ei reşedinţă de la Trianon. Deşi fusese scuturat de frisoane toată noaptea, suveranul nu dorise să amîne vînătoarea din ziua următoare, aşa că participase în trăsură, ceea ce nu mai făcuse niciodată pînă atunci. Simţindu-se din ce în ce mai rău, consultase un medic şi un chirurg. „Trebuie să vă întoarceţi la Versailles, Sire, acolo trebuie să staţi cînd sunteţi bolnav!" a spus al doilea. Regele s-a supus.

Aruncîndu-şi o haină groasă pe umeri, i-a strigat vizitiului:

„La Versailles, cu toată viteza înainte!" Prinţii şi prinţesele au venit degrabă la căpătîiul lui. El le-a cerut să plece, spunînd că doreşte să fie lăsat singur - cu alte cuvinte, cu Madame du Barry. în afară de medici, nimeni nu se alarmase.

La 28 aprilie, febra nu scăzuse şi ilustrul pacient se plîngea de migrene rebele. Şase medici, cinci chirurgi şi trei farmacişti erau la patul lui. Neajutoraţi şi incapabili să stabilească un diagnostic, îi luau pulsul cu rîndul şi îi examinau limba, în disperare de cauză, au decis să-i ia sînge.

Nu numai o dată, ci de două ori, ceea ce însemna că boala era mult mai serioasă decît crezuseră iniţial.

Versailles era în fierbere. In după-amiaza aceea, îngrijorarea a lăsat locul spaimei. Cam pe la ora zece seara, exact cînd Delfinul şi Delfină se pregăteau să plece din camera pacientului, cineva a apropiat o torţă de chipul regelui.

Medicii s-au uitat unul la altul. Petele roşii care îi acopereau fruntea, obrajii şi mîinile nu lăsau loc de îndoială: era variolă.

Nimeni nu se gîndise la acest diagnostic, pentru că suveranul era convins că avusese boala în copilărie. Delfinul a fost scos imediat din cameră şi i s-a comunicat cumplita veste.

Cum nici unul dintre nepoţii lui Ludovic XV nu fusese vaccinat, riscau să se

contamineze. Lui Ludovic August şi fraţilor săi li s-a spus să se retragă în apartamentele lor.

Vaccinată la Viena după epidemia care decimase o parte din familia imperială, Maria Antoaneta s-a oferit, curajoasă, să rămînă cu regele. Dar a fost sfătuită să se retragă cu soţul ei.

Mesdames, deşi nu avuseseră niciodată boala, au decis să aibă grijă de fratele lor, indiferent de ce li s-ar fi putut întîmpla. Cît despre Madame du Barry, credincioasă îndatoririlor ei, a stat alături de patul iubitului său şi, la cererea acestuia, i-a mîngîiat fruntea înfierbîntată.

Trebuia oare să i se spună monarhului adevărul? Unii se temeau că vestea îl va zdrobi. Alţii considerau că trebuie să i se comunice natura bolii ca să se poată împăca cu Dumnezeu. Nimeni nu s-a gîndit să-i consulte pe Delfin şi pe Delfină. Totul s-a hotărît între *Mesdames,* ducele d'Aiguillon şi ducele de Richelieu. Ei au preferat să păstreze tăcerea. L-au lăsat pe rege să creadă că suferă de un caz virulent de febră cu erupţie[7]. însă în momentul în care a văzut pustulele care îi apăruseră pe mîini şi pe braţe, şi-a exprimat uimirea: „Dacă nu aş fi avut variolă", a spus el, „aş fi fost convins că o am acum"[8].

Din confortabilul pat de campanie care fusese aşezat la picioarele patului ceremonial, Ludovic XV continua să-i primească pe prinţii de sînge regal şi pe curtenii care fuseseră vaccinaţi împotriva variolei. Nimeni nu îndrăznea să vorbească limpede. Toţi îşi stăpîneau sentimentele şi intrigile abundau. *Barryştii* ştiau că erau condamnaţi dacă regele murea. Convinşi că Maria Antoaneta îl va domina pe tînărul ei soţ, ei se temeau că îi va concedia pe miniştrii la putere şi îl va numi pe Choiseul şi pe prietenii săi în locul lor. Se temeau, de asemenea, de micile acte de răzbunare pe care le va comite împotriva celor care o susţinuseră deschis pe favorita regelui. Pe de altă parte, *choiseuliştii* sperau să se producă sfîrşitul fatal. Maria Antoaneta şi Delfinul se ţineau departe de această agitaţie. Profund îndureraţi de boala regelui şi de posibilele ei consecinţe, cele trei tinere cupluri se strînseseră în apartamentul Delfinului. Ieşeau de acolo numai seara, ca să se întoarcă fiecare în apartamentul propriu. Nu se vedeau cu nimeni, cu excepţia ducelui de Chartres, care, întrucît fusese vaccinat, intra şi ieşea din camera regelui şi a Delfinului ca să aducă ultimele ştiri. Nimic nu scăpa vigilenţei lui. Numai oamenii recomandaţi de el aveau acces la Delfină, care dădea tonul în familia regală. Mercy a continuat să o pregătească pe prinţesă pentru rolul ei de regină aşa cum îl concepea el. "Trebuie să înceapă să-şi asigure autoritatea pe care Monsieur le Dauphm o va exercita numai de manieră precară", îi spunea el împărătesei înainte să o îndemne să-i scrie Măriei Antoaneta în aşa fel încît aceasta „să fie de acord să-1

asculte în privinţa marilor obiective legate de uniune şi de sistemul celor două Curţi"[9]. Expusese lucrurile cum nu se putea mai clar. Ambasadorul avea evident intenţia să guverneze Franţa - cel puţin în privinţa afacerilor externe prin intermediul viitoarei regine.

Boala regelui îşi urma cursul şi nimeni nu îndrăznea să-i spună adevărul. Nici chiar arhiepiscopul de Paris, care a venit să slujească liturghia în camera lui. Numai abatele Maudoux, preotul paroh de la Sf. Ludovic din Versailles şi confesorul Măriei Antoaneta, a dorit să încalce ordinele şi să se ducă să-1 vadă pe Ludovic XV. Dar a fost oprit de ducele de Fronsac, care l-a luat de umeri şi l-a trimis înapoi la biserica lui. Netulburat, preotul a răspuns: „Cînd stăpînul palatului este bolnav, preotul are dreptul să-1 vadă". Abatele i s-a plîns Delfinului şi a refuzat să părăsească palatul, convins că în cele din urmă va fi chemat.

La 3 mai, regele a înţeles în sfîrşit ceea ce toată lumea îşi dăduse atîta osteneală să-i ascundă. Medicii au încetat să-1 mai inducă în eroare. Cam pe la miezul nopţii a chemat-o pe Madame du Barry. „Dacă aş fi ştiut ceea ce ştiu acum", i-a spus el, „nu ai fi fost primită aici. Trebuie să mă dedic lui Dumnezeu şi poporului meu. Prin urmare, trebuie să pleci." Favorita a început să plîngă şi şi-a părăsit iubitul, în ziua următoare, ducele d'Aiguillon a dus-o la castelul ei, Rueil, nu departe de Versailles. Dacă Ludovic XV avea să se facă bine, ar fi putut veni repede înapoi, însă, spre surprinderea tuturor, Ludovic XV, a cărui stare se înrăutăţea, nu ceruse încă împărtăşania. Abatele Maudoux tot mai aştepta, în sfîrşit, la 7 mai, cam pe la două şi jumătate dimineaţa, regele l-a convocat pe preot, care a rămas singur cu el timp de douăzeci de minute. După ce a ascultat confesiunea, a rugat-o pe Madame Adelaide să aibă grijă de nepoţii lui pentru ceremonia viaticului[10] în legătură cu care dăduse deja instrucţiuni de pregătire.

Pe la ora şase au fost convocate trupele palatului. Paznicii de corp şi cei O Sută de Elveţieni[11] erau aliniaţi în şiruri drepte în curte, de la capelă pînă la intrarea în apartamentul regelui. Toate tobele băteau, iar acoperămîntul sfintei împărtăşanii a fost scos afară. Delfinul, fraţii lui, prinţii şi prinţesele de sînge regal mergeau în spatele lui. Distrus, cu ochii umflaţi de lacrimi şi oboseală, Ludovic August păşea clătinîndu-se prin galeriile palatului. Deşi era palidă şi nefericită, Maria Antoaneta îşi păstra întreaga demnitate.

Delfinul a îngenuncheat la piciorul scării de marmură în timp ce soţia lui şi prinţesele au luat loc în Camera de Consiliu.

Boala de care murea monarhul avea să-i ţină pe nepoţi departe de el pînă la sfîrşit.

în foşnet de mătase şi dantelă, Marele Senior al Pomenilor şi suita lui s-a

apropiat de patul în care regele cîndva cel mai frumos bărbat din regat - zăcea acum cu faţa umflată şi plină de bube. Timpul s-a oprit, înainte de a-i da împărtăşania, Marele Senior al Pomenilor a avut o lungă convorbire cu el. „Ar dori Maiestatea voastră să spun în public ceea ce mi-aţi spus mie?" Muribundul a şoptit da şi prelatul a spus că regele roagă poporul să-1 ierte pentru viaţa lui particulară scandaloasă. Ceremonia s-a încheiat. Ludovic August şi Maria Antoaneta au pornit încet spre apartamentul lor, sub privirile îngrijorate şi critice al curtenilor. Ştiau că domnia lui Ludovic XVI avea să înceapă peste cîteva ore.

Viitorul suveran a decis să plece la Choisy cu familia şi întreaga Curte imediat ce bunicul lui îşi va da ultima suflare.

Trăsurile erau gata. Pajii şi grăjdarii aşteptau ca luminarea .care ardea la una din ferestre să se stingă. Era semnalul că Ludovic XV a murit. Bătrînul rege se lupta cu boala. Trupul lui se împotrivea anihilării. Dar la 9 mai starea lui s-a înrăutăţit brusc. Faţa s-a făcut ca de bronz, ca masca unui maur cu gura căscată, o privelişte înfricoşătoare pentru cei care se aflau aproape de el. O duhoare pestilenţială s-a răspîndit din camera lui şi a infectat aerul palatului. Această agonie a devenit un coşmar interminabil pentru toată lumea. O Jericita urcare pe tron

' *Jf.* ece mai era o zi splendidă; cabaretele şi spaţiile de ***Mm*** dans în aer liber erau pline de lume; nu exista nici un suflet în biserici ca să se roage pentru rege. Ludovic XV a murit într-o totală indiferenţă, în timpul acestor interminabile chinuri ale morţii, Maria Antoaneta şi Ludovic August au rămas închişi în apartamentele lor, cu fraţii, surorile şi cumnatele lor. Aşteptau din clipă în clipă vestea cumplită care avea să pună capăt epuizantei încordări.

Apoi, brusc, la trei şi jumătate, Delfinul şi Delfina au auzit un zgomot neclar care devenea tot mai puternic şi mai intens, transformîndu-se într-un bubuit. Uşile de la apartamentul prinţului s-au dat în lături şi o mulţime de curteni au venit să-1 felicite pe Ludovic XVI cu ocazia urcării sale pe tron. Clătinîndu-se şi tamponîndu-şi ochii cu o batistă, Maria Antoaneta era alături de soţul ei, arătînd frumoasă în tristeţea şi tinereţea ei.

Noii suverani le-au sărutat imediat pe Madame Clotilde şi Madame Elisabeta. „Nu ne vom despărţi", a spus regele.

„Am să am grijă de voi."

După primul moment de emoţie, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta, urmaţi de contele şi contesa de Provence şi de contele şi contesa d'Artois, au străbătut sălile palatului între două şiruri de curteni care se înclinau cînd cei doi treceau prin dreptul lor. Ca prin vis, prinţesa a auzit cum cineva cerea să fie aduşi „caii reginei", fără să-şi dea seama că acest titlu, care îi suna straniu, părea să trezească derută

printre membrii familiei regale[1]. Făcîndu-şi drum prin mulţimea silenţioasă, plină de simpatie, cuplul regal a pornit cu trăsura spre Choisy.

Caleaşca aurită strălucea în soare în timp ce înainta încet printre oamenii care omagiau tînărul cuplu regal în care îşi puseseră mari speranţe.

Lipsiţi dintr-o dată de tutela regelui mai în vîrstă - căci în pofida vieţii sale personale tumultuoase, fusese ca un părinte pentru ei şi exercitase o autoritate blîndă asupra lor-, tinerii prinţi se simţeau ca nişte orfani. Era mai cu seamă adevărat pentru Ludovic XVI, el fiind chemat să preia cea mai înaltă funcţie fără să fi fost pregătit pentru această sarcină.

Cu toate acestea, la jumătatea drumului spre Choisy, tensiunea apăsătoare pe care o simţiseră de la începutul bolii regelui s-a risipit brusc cînd contesa d'Artois a pronunţat greşit un cuvînt. Toţi şase au izbucnit într-un rîs nervos, nepotrivit, dar şi eliberator, în ciuda doliului solemn care trebuia impus Curţii, sosirea lor la Choisy a fost salutată ca o întoarcere la viaţă. Intre timp, rămăşiţele pămînteşti ale lui Ludovic XV au fost lăsate în grija cîtorva servitori care au efectuat ultimele ritualuri pe riscul lor şi au pus apoi repede trupul într-un sicriu dublu de plumb plin cu alcool. Dat fiind pericolul de contagiune, hotărîseră să renunţe la ceremonia obişnuită. Două zile mai tîrziu, după căderea nopţii, catafalcul avea să părăsească palatul pustiu şi să ajungă repede la capela regală de la Saint Denis. La Choisy, nimeni nu se mai gîndea la el.

După o domnie de şaizeci de ani marcată de numeroase dezamăgiri, acum începea domnia tinereţii. Ludovic XVI a fost supranumit Louis le Deşire (Ludovic cel Dorit) şi francezii şi-au exprimat bucuria de a avea în sfîrşit o regină demnă de acest titlu. Soţia pioasă a lui Ludovic XV, care murise în 1766, nu făcuse nici o impresie supuşilor ei şi nici Maria Theresa de Spania, soţia lui Ludovic XIV. Modeste şi lipsite de farmec, strivite de personalitatea atotputernicilor lor soţi, aceste femei trăiseră la Curtea Franţei ca într-o închisoare. Ludovic XIV şi Ludovic XV îşi onorau patul numai ca să asigure descendenţi şi le impuseseră amantele oficiale pe care acestea trebuia să le trateze cu respect.

Răsfăţate cu cadouri şi privilegii, favoritele regelui domneau la Versailles ca adevărate regine, deşi clericii tunau şi fulgerau din amvoane împotriva acestor relaţii scandaloase şi adulterine. Ele erau acuzate că îi îndeamnă pe regi la păcat, dîndu-le intenţionat cele mai proaste sfaturi cu privire la guvernarea regatului şi plasîndu-şi protejaţii în cele mai înalte poziţii, jefuind fondurile publice în propriul beneficiu. Ura poporului se concentrase asupra lor timp de mai bine de un

secol.

în timp ce, peste măsură de naivi, francezii se aşteptau

ca suveranul lor să le asigure fericirea, cu alte cuvinte să aducă pacea, reducerea impozitelor, un standard de viaţă mai bun, un sistem juridic mai echitabil şi, cel puţin pentru cei mai luminaţi dintre ei, o oarecare posibilitate de participare la viaţa publică, nu puteau spune exact ce aşteaptă de la regină. Legile fundamentale ale regatului care ţineau loc de constituţie şi erau invocate de jurişti nu îi confereau acesteia nici un fel de autoritate, decît dacă regele murea prematur şi lăsa un moştenitor minor. Atunci văduva regelui putea fi chemată să acţioneze ca regentă pînă cînd fiul ei ajungea la majorat. Aceasta se întâmplase de două ori în secolul al XVII-lea:

Maria de Medici domnise în timpul copilăriei lui Ludovic XIII şi Ana de Austria în timpul celei a lui Ludovic XIV. Fuseseră perioade extrem de tulburi şi lăsaseră în memoria colectiva o opinie puţin măgulitoare despre guvernarea femeilor.

Pamflete defăimătoare şi caricaturi nemiloase pătaseră amintirea celor două regine regente care preluaseră ingrata sarcină a guvernării.

Rolul rezervat soţiei monarhului era mai degrabă frustrant. Ea trebuia să fie o strălucită încarnare a virtuţii, dăruită cu toate atributele feminine, şi să se mulţumească să-i ofere soţului o progenitură numeroasă şi sănătoasă. Ca prim supus al suveranului, i se cerea să i se supună în totalitate, să nu manifeste nici nu interes faţă de ţara natală, să fie permanent rezervată şi să nu exprime niciodată nici o opinie. Dacă era tînără şi frumoasă, ca Maria Antoaneta, ea contribuia la creşterea prestigiului monarhiei şi dobîndea un rol reprezentativ. Exista părerea că Maria Antoaneta va putea juca acest rol. Cu farmecul şi modestia ei naturală, putea să împiedice orice altă femeie să se apropie de rege. în felul acesta putea asigura triumful moralei corecte la Versailles, ceva fără precedent, cu excepţia vremurilor austerei Madame de Maintenon, soţia secretă a Regelui Soare la bătrîneţe. însă această regină neîncoronată fusese rigidă şi transformase viaţa la Curte în ceva foarte apăsător. Ca puterea din spatele tronului lui Ludovic XIV, fusese detestată tot atît de mult ca şi celelalte amante şi învinuită adesea de necazurile Franţei.

în subconştientul colectiv, regina trebuia să întruchipeze fericirea poporului în vremurile de prosperitate şi să preia trăsăturile unei surori de caritate miloase atunci cînd nefericirea lovea regatul, însemna să i se ceară imposibilul.

In plus, deşi Henric IV mai era amintit încă drept un model de rege binevoitor, nici o regină nu rămăsese dragă inimi francezilor. Nu exista nici o altă regină cu care Maria Antoaneta ar fi putut încerca să se identifice, chiar dacă ar fi dorit. Deşi funcţia exista, rolul abia urma să fie creat. Iar Maria Antoaneta era prea tînără şi lipsită de experienţă ca să facă acest lucru. Oricum,

tînără regină nu cunoştea decît o singură suverană demnă de admiraţie: mama ei. Exaltată de euforia care cuprinsese Franţa, regina era departe de a bănui că avea o foarte mică marjă de eroare şi că popularitatea ei era foarte fragilă, întrucît nu nutrea nici o dorinţă de putere, îşi închipuia cu naivitate că noul ei statut îi oferea libertate deplină să ducă viaţa care îi place, să-şi satisfacă toate capriciile şi să fie adulată şi iubită. „Nu pot decît să admir dispoziţia Providenţei care m-a ales pe mine, cea mai mică dintre fiicele tale, pentru cel mai frumos regat din Europa. Sunt conştientă mai mult ca oricînd de cît de mult datorez iubirii augustei mele mame, care a avut atîta grijă şi a făcut atîtea eforturi pentru ca să-mi găsească un aranjament atît de bun", îi scria ea împărătesei la patru zile după moartea lui Ludovic XV.[2] Era departe de a bănui mîhnirea mamei sale. „Soarta fiicei mele... nu poate fi decît măreaţă sau nefericită... Consider că zilele ei fericite s-au încheiat", îi mărturisea ea ambasadorului[3].

În timp ce Maria Antoaneta se bucura de deliciile noii sale puteri, soţul ei era cufundat într-o profundă perplexitate.

Nu avea absolut nici un fel de cunoştinţe practice despre regat. Bunicul său nu se gîndise la succesiunea lui. Ignorîndu-1 măreţ pe nepotul său, nu discutase niciodată cu el problema guvernării Franţei şi nici nu îl invitase să participe la Consiliu. Tînărul prinţ discuta cu miniştrii numai în foarte rare ocazii, într-o vreme cînd era considerat o entitate insignifiantă. Şi ca situaţia să fie şi mai rea, acum nu i-a putut vedea mai multe zile la rînd. Petrecuseră prea mult timp în compania lui Ludovic XV şi s-ar fi putut să fi contractat boala. Noul suveran ezita să-şi caute un consilier în anturajul ducelui d'Aiguillon fiindcă el fusese prea apropiat de Madame du Barry. Mai mult, ştia că dacă ar fi întrebat-o pe Maria Antoaneta, ea i-ar fi sugerat să-1 convoace pe Choiseul. Dar el nu îl putea ierta nicicum pe acest bărbat pentru că luptase pe faţă împotriva tatălui său. Nu avea încredere nici în fraţii lui, mai ales în contele de Provence, aşa că apelă la mătuşile lui ca ultimă soluţie.

După mai multe insistenţe, *Mesdames* obţinuseră de la Maria Antoaneta permisiunea de a sta la Choisy în loc de Trianon, chiar dacă expuneau familia regală şi anturajul acesteia pericolului de contaminare, în pofida izolării ei obligatorii, Madame AdelaTde nu stătuse degeaba, îl informă foarte curînd pe nepotul ei că are o listă de persoane demne de încredere, alcătuită de fostul Delfin, tatăl lui Ludovic XVI.

Imună la variolă, foarte mîndră că i se dăduse o misiune, Maria Antoaneta transmitea soţului ei mesajele mătuşilor.

Discuţiile se purtau în cel mai mare secret şi, după atente consideraţii,

regele a decis să-1 convoace pe contele de Maurepas, ministrul lui Ludovic XV care fusese concediat de la Curte în 1740 din cauza purtării lui răutăcioase faţă de Madame de Pompadour, pe atunci metresa oficială.

întoarcerea bătrînului la Curte după ce trăise într-un exil aurit în castelul său de la Pontchartrain, cam la cincizeci de kilometri de Versailles, avea ceva de vis. Admirabil informat despre treburile statului, experimentat în misterele puterii, a purtat o lungă conversaţie cu Ludovic XVI şi i-a promis să fie „omul lui"; cu alte cuvinte, consilierul sau, aşa cum spuneau unii, mentorul lui. în realitate, nu a păstrat acest titlu, ci a acţionat în calitate de prim-ministru al lui Ludovic XVI pînă la moartea sa, în 1781.

Prezenţa acestui aristocrat amabil, în vîrstă şi discret alături de soţul ei nu o incomoda pe regină. Dimpotrivă, era foarte încîntată că putea să-1 ajute pe Ludovic XVI să-şi poarte coroana, o povară pe care el o socotea foarte grea.

Comentariile îngrijorate ale lui Mercy nu au schimbat cu nimic părerea reginei. Ambasadorul austriac, ale cărui intenţii erau limpezi pentru toată Curtea şi care fusese cauza multor plîngeri în ultimele zile ale domniei lui Ludovic XV, decisese

•M|

V! III

:•!'

;!

că ar fi înţelept să petreacă cîteva zile la Paris. Dar, alarmat de sosirea lui Maurepas la Choisy, el s-a grăbit să revină lîngă prinţesă ca să avertizeze împotriva unor prim-miniştri a căror profesie, spunea el, a fost întotdeauna „aceea de a distruge influenţa reginelor"[4]. Spre uimirea lui, aceste avertismentele nu au rulburat-o deloc pe tînăra femeie. Jignit că nu a fost înţeles aşa cum sperase, Mercy a plecat, dar a implorat-o „să nu doarmă niciodată separat de rege"[5].

Viena îşi arăta foarte clar intenţiile. Cancelarul Kaunitz tocmai îi trimisese lui Mercy un lung memorandum cu privire la comportamentul reginei. El spera că aceasta ar putea influenţa deciziile soţului ei fără ca el să-şi dea seama şi ar prelua astfel rapid controlul asupra restului familiei regale.

Ea trebuia să se menţină în afara intrigilor mărunte de la Curte care ar fi putut să-i distrugă influenţa şi să-şi folosească întreaga autoritate pentru a face să fie numiţi în funcţiile superioare, în special în cele ministeriale, oameni care ar putea deveni protejaţii ei. Kaunitz nu ezita să numească miniştrii care ar favoriza interesele Curţii vieneze. Choiseul, de exemplu, pe care Maria Antoaneta se pregătea să-1 sprijine cu toată ardoarea, nu era candidatul austriac ideal. Maria Tereza şi

Kaunitz se temeau că acesta va acorda Franţei un loc preponderent. Pe de altă parte, pe ducele d'Aiguillon, pe care regina îl ura, iar Kaunitz îl privea cu dispreţ, el îl considera cel mai bun ministru. „Din lipsă de cunoştinţe şi curaj mental, nu va îndrăzni să facă nimic măreţ sau curajos în domeniul politic", afirma cinic Cancelarul[6].

Maria Tereza dorea să fie informată cu privire la fiecare decizie a lui Ludovic XVI. „Este important pentru mine să fiu informată la timp şi exact în legătură cu ceea ce se întîmplă în Franţa în aceste momente decisive şi în acelaşi timp să transmit ceea ce convine intereselor mele", îi scria ea lui Mercy[7]. „Regina nu trebuie să piardă din vedere nici o clipa toate modalităţile posibile de a-şi asigura controlul complet şi exclusiv asupra gîndirii soţului ei", comandase ea deja.

Fiicei sale, pe care o copleşea cu mesaje de afecţiune, îi declara fără şovăială: „Mercy este atît ministrul tău, cît şi al meu"[8], împărăteasa spera că Maria Antoaneta va asculta docilă şi îl va face pe soţul ei să se plece după voinţa ei, un soţ pe care toată lumea se străduia să i-1 descrie ca pe un idiot irecuperabil.

Deocamdată, tînăra regină era prea ocupată cu deliciile puterii ca să dorească să se bucure de putere ca atare. Avea vag sentimentul că influenţa ei va creşte, dar deocamdată nu avea nici o dorinţă reală ca acest lucru să se întîmple. Din tot sufletul, naivă cum continua să fie, dorea să-i facă pe plac mamei sale, ca un copil iubitor, recunoscător şi temător, în plus, înţelegea întotdeauna foarte clar exigenţele mamei sale, prin intermediul lui Mercy, dar a interpretat adesea necorespunzător îndemnurile de la Viena. Cît despre Ludovic XVI, care pretindea că nu ştie despre corespondenţa secretă dintre împărăteasă, regină şi Mercy-Argenteau, acesta se abţinea să o iniţieze pe soţia lui în chestiunile de politică. Maria Tereza avea să înţeleagă repede lucrul acesta. „O parte din trăsăturile lui de comportament mă fac să mă îndoiesc că va fi prea maleabil şi uşor de controlat", scria ea curînd, nu fără o oarecare indignare[9].

în pofida cicălelilor lui Mercy, care o plictiseau, Maria Antoaneta îşi savura fericirea nou dobîndită. Regele tocmai îi dăruise Micul Trianon, o casă de agrement perfect proporţională. Palatul fusese construit de arhitectul Gabriel pentru Madame de Pompadour, dar ea nu apucase să-1 vadă terminat şi Ludovic XV îl inaugurase cu Madame du Barry.

Ludovic XVI i-a înmînat soţiei sale cheia noului ei regat, o adevărată operă de artă fin cizelată şi ornamentată cu pietre Preţioase, în acest pavilion, situat la un sfert de leghe de palatul Versailles, Maria Antoaneta putea să se dedea fanteziilor ei departe de societate, să ignore eticheta şi să trăiască fără constrîngeri. Â inventat imediat o mulţime de planuri pentru reproiectarea zonei din

jurul reşedinţei ei. Intre timp, pentru a celebra cum se cuvine acest fericit eveniment, îi invita pe rege şi pe cumnaţii ei la cină.

Maria Antoaneta avea şi alte motive să fie satisfăcută.

Ca urmare a insistenţelor ei, regele o trimisese pe Madame du Barry la mănăstirea Pont-aux-Dames. Acum se lupta să obţină exilarea celui mai credincios aliat al favoritei, ducele d'Aiguillon. La 3 iunie, indiferentă la expresia tristă a lui Mercy, regina exulta: ducele îşi prezentase demisia. După aceea a interesat-o mult mai puţin succesorul lui la Afacerile Externe, contele de Vergennes, decît dragul ei Choiseul, a cărui revenire la Curte o obţinuse. Ca să facă pe placul soţiei sale, Ludovic XVI a ridicat ordinul de exil împotriva fostului ministru. Acesta a părăsit imediat castelul de la Chanteloup[10] şi s-a prezentat degrabă la Curte, în timp ce Maria Antoaneta l-a salutat cu multă bucurie, regele i-a arătat ceva mai mult decît rezerva obişnuită. „Monsieur de Choiseul, v-aţi îngrăşat", i-a spus el. „V-a căzut părul; aţi început să cheliţi." Fostul ministru a înţeles imediat că nu exista nici o speranţă să fie numit din nou. Chiar în ziua următoare s-a întors în Touraine, ceea ce nu i-a provocat reginei nici cea mai mică întristare. Nu avea ea toată viaţa înainte?

La La Muette, unde Curtea a plecat în mare grabă cînd *Mesdames* au căzut la pat cu variolă, luna de miere dintre noii suverani şi popor a continuat. Regina şi cumnatele ei se plimbau neînsoţite prin Bois de Boulogne, care, în mod excepţional, era deschis pentru public, într-o zi, în timpul unei scurte excursii călare între două întîlniri cu miniştrii săi, regele a văzut prinţesele şezînd pe iarbă şi mîncînd căpşune cu frişca. S-a dat jos de pe cal, a luat-o pe regină de talie şi a sărutat-o pe ambii obraji ca un burghez cumsecade.

Au izbucnit aplauze. Monarhia nu mai oferise niciodată un asemenea spectacol! Şi cînd Ludovic XVI şi Maria Antoaneta s-au alăturat procesiunii Corpus Christi de pe colina Chaillot, mulţimea a înnebunit de bucurie. Parisul cînta imnuri de slavă pentru virtuosul prinţ care refuzase să profite de „dreptul fericitei urcări pe tron"[11] şi graţioasa lui regină care refuzase să perceapă „dreptul centurii."[12] Toţi poeţii compuneau versuri exuberante despre noua eră de prosperitate care se ivise în zorii domniei. Faima tînărului cuplu regal s-a răspîndit dincolo de frontiere. Chiar şi pesimista Maria Tereza s-a alăturat corului de elogii: „Toată lumea este în extaz, toţi sunt nebuni după tine; există speranţe de mare fericire, aduci o viaţă nouă unei naţiuni care se afla la ananghie şi care se sprijină numai pe ataşamentul faţă de prinţii ei"[13]. regină în vîrstă cfc (fouâseci *de* ani"

Eurînd, în acest cor au început să se audă note discordante. La Curte, vechii duşmani ai Delfinei nu depuseseră armele. Exilul lui Madame

du Barry nu i-ar fi supărat dacă nu ar fi fost urmat de demisia ducelui d'Aiguillon. Cruciada neînduplecată a reginei împotriva acestui ministru, dispreţul muşcător pe care i-1 arăta în mod deschis şi bucuria ei făţişă în momentul în care demiterea lui a fost anunţată oficial au reînviat vechile uri. Fostul clan al *barryştilor,* care cuprindea multe familii din cea mai veche nobilime, era pregătit să recurgă la orice fel de expediente pentru a lupta împotriva tinerei femei.

în primele săptămîni ale domniei sale, absolut fără să vrea, Maria Antoaneta şi-a înstrăinat formidabila familie Rohan, precum şi relaţiile acesteia, prietenii şi legăturile cu alte cuvinte, pe toţi cei care erau legaţi mai de aproape sau mai de departe cu respectiva familie. Conflictul a început în legătură cu o chestiune diplomatică ce nu o privea pe ea.

Cardinalul Louis Edouard de Rohan-Guememe, care fusese ostil alianţei franco-austriece, fusese numit ambasador al Franţei la Viena la recomandarea ducelui d'Aiguillon. Acest prelat atrăgător, superficial şi libertin a stîrnit animozitatea împărătesei, care vedea în el nu numai un oponent politic, ci şi un fel de diavol care ar fi putut să le deruteze pe castele doamne de la Viena. Deşi Maria Tereza îl detesta, fiului său, Iosif, nu-i displăcea compania lui - ceea ce o făcea pe bătrîna împărăteasă să protesteze împotriva „escapadelor necuviincioase" ale diplomatului francez şi să încerce de nenumărate ori să facă în aşa fel încît acesta să fie rechemat, în particular, Rohan nu-şi refuza plăcerea de a-şi bate joc de virtuoasa suverană. Cînd Polonia a fost împărţită, în 1772, într-o scrisoare adresată prietenilor lui Madame du Barry, el se amuza de lacrimile ipocrite pe care le vărsase împărăteasa pentru destinul nefericit al ţării, deşi nu avusese nici un fel de remuşcări să o invadeze. Scrisoarea lui fusese citită acasă la favorită în prezenţa lui Ludovic XV şi toţi făcuseră haz de împărăteasă. Maria Antoaneta a fost indignată. Ea ştia, de asemenea, că ambasadorul făcuse remarce veninoase cu privire la dificultăţile ei conjugale şi era necruţător cu ea.

Pretindea că cochetăria ei se va dovedi păguboasă pentru viitorul monarhiei. După urcarea pe tron a lui Ludovic XVI, a fost uşor pentru regină să obţină rechemarea cardinalului şi înlocuirea lui cu baronul de Breteuil. Dar cînd Rohan s-a întors la Curte, Maria Antoaneta a refuzat dispreţuitoare să stea de vorbă cu el. Nu-i putea ierta comentariile împotriva mamei sale şi a ei înseşi.

Tinereţea ei insolentă, prezenţa constantă a lui Mercy alături de ea, dispreţul ei vădit pentru etichetă provocaseră deja anumite îndoieli cu privire la comportamentul ei viitor.

Convinsă că, din moment ce era regină, capriciul ei era mai presus de orice, Maria Antoaneta refuza să vadă pericolele care o înconjurau. A adoptat imediat

atitudinea unui copil răzgîiat, fără să-şi dea seama că duşmanii ei erau la pîndă şi că vor exploata fără îndoială orice greşeală va face. La La Muette, ceremonia „reverenţelor de doliu" a confirmat părerile detractorilor ei. Cu această ocazie, noua regină Primea toate doamnele de la Curte, în rochiile lor lungi şi negre şi cu ciudate coafe negre, văluri şi franjuri, aceste doamne nu mai puteau rivaliza de data asta în eleganţă. Deşi cele mai tinere rîdeau de aceste veşminte caraghioase, cel puţin reuşeau să facă în aşa fel încît să se prezinte bine. Dar cele în vîrstă arătau parcă descinse dintr-o poveste cu stafii, în care patosul rivaliza cu ridicolul. Unele dintre venerabilele văduve erau de-a dreptul groteşti, în timpul procesiunii, regina a păstrat o atitudine demnă pînă cînd tînăra marchiză de Clermont-Tonnerre, care stătea în spatele ei, a decis că spectacolul era epuizant şi că ar fi mult mai comod să se aşeze pe podea, ascunsă de rochiile reginei şi ale celorlalte doamne. Deşi era o ocazie solemnă, Madame de ClermonTonnerre a făcut mai multe observaţii poznaşe. Maria Antoaneta, care auzea cît se poate de bine aceste comentarii, şi-a pus de cîteva ori evantaiul în dreptul feţei ca să-şi ascundă rîsul irezistibil. Contingentul de doamne în vîrstă nu a uitat niciodată acest afront, în ziua următoare s-a răspîndit zvonul că regina a încălcat toate regulile bunei-cuviinţe. Curînd a început să circule un cîntecel cu următorul refren: *„Micuţă regină de douăzeci de ani /Dacă tratezi oamenii fără ruşine / O să te duci înapoi de unde ai venit".*

Cîteva zile mai tîrziu, regele şi cei doi fraţi ai lui au decis să se vaccineze împotriva variolei. Pe vremea aceea procedura, care nu era întotdeauna încununată de succes şi uneori se încheia chiar cu consecinţe tragice, era considerată extrem de periculoasă, în familia regală, nimeni nu se supusese acestei proceduri, cu excepţia prinţului d'Orleans.

Faptul că Ludovic XVI şi cei doi fraţi ai lui (care erau, respectiv, al doilea şi al treilea la rînd ca moştenitori ai tronului) urmau să fie vaccinaţi în acelaşi timp părea o adevărată nebunie pentru membrii mai vîrstnici ai Curţii.

Maria Antoaneta, care îl încurajase pe soţul ei în decizia luată, era învinovăţită făţiş pentru această nesăbuinţă. Tripla ▮

vaccinare s-a încheiat însă cu bine. Cînd cei trei fraţi au fost declaraţi în afară de orice pericol, Voltaire a ţinut în mod special să aducă elogii prinţilor luminaţi în felul următor:

„Istoria nu va omite că, acceptînd să fie vaccinaţi în floarea vîrstei, regele, contele de Provence şi contele d'Artois au dat o lecţie poporului francez şi au arătat că trebuie să înfrunţi pericolul pentru a evita moartea. Naţiunea a fost mişcată şi a

tras învăţăminte." Publicul urmărise într-adevăr cursul bolii regelui cu multă atenţie, pentru că popularitatea lui era la apogeu. Cea a reginei începuse deja să scadă, ceea ce a devenit evident în timpul şederii la Marly, unde suveranul şi Curtea se duseseră pentru vaccinare.

După convalescenţa monarhului, distracţiile care nu fuseseră permise în perioada de doliu au fost reluate. Regina călărea sau se plimba cu trăsura împreună cu cumnatele ei, cu prinţesa de Lamballe, contele d'Artois şi ducele de Chartres. Mai mulţi tineri nobili îi urmau. Seara se dădeau concerte. Maria Antoaneta, care nu văzuse niciodată răsăritul soarelui, i-a propus soţului ei să urce pe dealurile de la Marly la ora trei dimineaţa şi să privească acest spectacol uluitor.

Ludovic XVI i-a dat imediat permisiunea, dar a refuzat să participe, îi plăcea să se culce devreme. Regina a privit răsăritul soarelui în compania prinţesei de Lamballe şi a lui Madame de Noailles şi s-a arătat încîntată. „Ce frumos! Ce frumos!" a exclamat ea de mai multe ori[1]. Cîteva zile mai tîrziu, un pamflet virulent intitulat *Le lever de l'aurore* (Răsăritul soarelui) îi denigra moralitatea. Această excursie nocturnă, care corespundea atît de bine cu gustul Curţii de întoarcere către natură, a fost descrisă ca o orgie în timpul căreia Maria Antoaneta dispăruse în tufişuri într-o companie galantă. „Regina este ţinta unor atacuri răutăcioase, ororile răspîndite pe seama ei nu se mai termină şi lucrurile cele mai contradictorii sunt acceptate de unii oameni", afirma un martor imparţial, abatele Beaudau, la 13 iulie[2]. Potrivit acestui cronicar, regele a găsit sub şervetul de masă o notă anonimă care cuprindea şi o epigramă răutăcioasă: „Henric[3] nu a fost reînviat, dar femeia din Samaria da".

Vara, Curtea a plecat la Compiegne, ca întotdeauna, unde *Mesdames,* care se refacuseră între timp, s-au întîlnit cu nepoţii lor. Regina era în centrul tuturor distracţiilor. Ducele de Croy, care nu o mai văzuse de la moartea lui Ludovic XV, o găsi „mai înaltă şi mai plinuţă" şi observă că exercită o autoritate incontestabilă asupra restului familiei regale[4].

Maria Antoaneta continua să se amuze aproape copilăreşte cu familiile Provence şi Artois; le îngăduia libertăţi care se acordă de regulă într-o familie, dar apoi, brusc, îşi amintea că este regină „şi se delecta cu observaţii cu privire la superioritatea rangului ei şi comparaţii supărătoare pentru ceilalţi prinţi şi prinţese"[5]. Deşi contesa de Provence şi contesa d'Artois se prefăceau că o tratează cu o deferentă politicoasă, în realitate îşi uneau forţele cu *Mesdames* (trimise cumva la pensie de către Maria Antoaneta) şi o denigrau pe faţă. Contesa de Provence şi contesa d'Artois se retrăgeau în apartamentele mătuşilor lor, unde se delectau comentînd toate detaliile vieţii private a reginei şi distorsionîndu-le. „Orice

afirma una dintre prinţese era confirmat de cealaltă, apoi o a treia făcea ca povestirea să fie imposibil de contrazis"[6].

In perioada şederii la Compiegne, Ludovic XVI părea foarte îndrăgostit de soţia lui. în mai multe ocazii, soţul şi soţia cinau împreună într-o intimitate aproape totală. Cu toate acestea, cînd se aflau împreună în patul conjugal, regele manifesta aceeaşi apatie. Ambasadorul Spaniei, care plătea spioni ca să-1 informeze în legătură cu fiecare detaliu al „stării matrimoniale" a celor doi, l-a asigurat pe suveranul său că Ludovic XVI suferea de fimoză şi că va mai dura mult pînă să apară un Delfin. La momentul respectiv, nici contesa de Provence, nici contesa d'Artois nu dădeau semne că ar fi însărcinate. Dacă ramura mai în vîrstă avea să se stingă, regele Spaniei ar fi putut pretinde anumite drepturi (deşi discutabile) la tronul Franţei, ceea ce explica insistenţa ambasadorului său de a pătrunde în secretele dormitorului conjugal. Probabil că datorită eforturilor lui deosebite a apărut şi un pamflet injurios la adresa reginei, tipărit la Londra şi la Amsterdam, a cărui publicare regele dorea să o împiedice cu orice preţ.

Maria Antoaneta era înfăţişată ca o femeie capabilă să se angajeze în cele mai criminale intrigi pentru a da un moştenitor regatului, deoarece soţul ei era un impotent notoriu. Austriacă, perfidă şi libertină - aşa era înfăţişată regina, la numai două luni după urcarea pe tron a lui Ludovic XVI.

Rănită de acest atac, tînăra femeie a cerut explicaţii pe care unii au încercat să i le dea. Mercy a profitat de ocazie ca să-i atragă atenţia cum să se poarte mai prudent. Regina ştia însă că nu poţi opri lumea să bîrfească în legătură cu relaţia ei cu Ludovic XVI, ceea ce îi provoca suferinţe de nespus, pe care încerca să le uite evadînd într-o viaţă de plăceri neîngrădite.

Regele şi Maurepas erau încurajaţi de faptul că regina părea să manifeste în continuare interes pentru politică. La sfîrşitul lui august, Ludovic XVI îi demisese pe miniştrii bunicului său şi formase un nou cabinet fără nici un amestec din partea ei. Noii miniştri - printre care se aflau şi doi reformatori, Turgot şi Malesherbes - au urmat după nişte oameni cu reputaţii distruse. Numirea lor părea să prefigureze o eră nouă de prosperitate şi justiţie. Auzind veştile, poporul, după cum susţine un cronicar, „era exuberant şi bucuros", în timp ce Maria Antoaneta era foarte ocupată să mîne cabriolete cu viteză ameţitoare, împreună cu contele d'Artois. Nici unul dintre ei nu manifesta nici un fel de preocupare pentru viitorul regatului, în plus, regina avea să fie curînd satisfăcută de Turgot, noul ministru de Finanţe, care i-a dublat alocaţia anuală fără ca ea să-i ceară nimic.

După şederea la Compiegne, Curtea a plecat pentru a petrece toamna, aşa cum se obişnuia, la castelul Fontainebleau, cam la şaizeci de kilometri de Paris.

Măriei Antoaneta îi plăcea reşedinţa aceasta cu arhitectura ei eterogenă. Cînd se dusese acolo prima dată, se arătase deosebit de interesată de istoria ei. Ca Delfină, înainte să înveţe să călărească pe spinarea unui cal, o ademenise pe Madame de Noailles şi pe doamnele ei de onoare la partide nesfîrşite de călărie pe măgari, pe cîmpii şi prin pădure, de la care se întorceau ea încîntată, iar însoţitoarele ei epuizate.

La Fontainebleau, Maria Antoaneta a continuat să ignore protocolul Curţii. Reuşea foarte uşor să-1 facă pe soţul ei să renunţe la obiceiul de a lua masa în public în fiecare zi şi de a fi servit de doamnele ei de onoare îngenuncheate alături de ea. Acum refuza să mai fie urmată de două sau trei doamne de onoare cînd se plimba prin palat. Un valet şi doi scutieri au fost desemnaţi în acest scop. în cele din urmă, după rugăminţi repetate, regele le-a permis reginei şi prinţeselor de sînge regal să ia masa cu bărbaţi care nu erau de sînge regal. Regele alegea oaspeţii bărbaţi, iar regina femeile, aşa că tinerii suverani au iniţiat acest nou tip de întîlniri fără să le invite şi pe *Mesdames,* care ar fi fost evident extrem de şocate de această încălcare a obiceiurilor, încîntaţi de prima lor recepţie, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au decis ca acesta să devină un eveniment bisăptămînal. *Mesdames,* vestalele virgine ale tradiţiei de la Curte, s-au confruntat cu un fapt împlinit. Spumegau din nou împotriva nepoatei lor, ale cărei revoluţii de palat puneau în primejdie stabilitatea regatului! Dar de ce şi-ar bate capul graţioasa suverană cu bombănelile acestor fete bătrîne, răzbunătoare şi ursuze? Regina era cît se poate de fericită cînd s-a întors la Versailles. Perioada de doliu se apropia de sfîrşit. Ştia că Ludovic XVI îi va da libertate completă în planificarea distracţiilor de la Curte şi se bucura dinainte. Era hotărîtă să trezească acest palat adormit de două domnii prea lungi şi să-şi impună propriul stil la Curte. Visa la sărbători galante în stilul tablourilor lui Fragonard şi dorea să trăiască la adăpost de privirile iscoditoare, într-un decor rafinat, modelat după gustul ei, într-un mediu social ales după propriile ei afinităţi. Se gîndea şi la proprietatea ei de la Trianon, pe care dorea să o refacă. Era de neconceput să păstreze grădina aşa cum o lăsase Ludovic XV, chiar dacă toată Europa era în admiraţie. Ei îi erau complet indiferente plantele exotice, ananasul, arborii de cafea, aloe, smochinii de pe Coasta Barbară, iasomia, perii pitici, portocalii, caişii şi cireşii şi serele încălzite în care se cultivau multe legume şi fructe timpurii şi plante rare. Cedînd modei, Maria Antoaneta visa la o grădină anglo-chineză copiată după natură. Ducele de Chartres crease o astfel de grădină la proprietatea lui de la Monceau[7], iar contele de Caraman pe strada Saint-Dominique din Paris. Regina petrecuse ore lungi în aceste grădini şi în cele din urmă îi ceruse lui Richard Mique, succesorul lui Gabriel, să-i prezinte planuri.

Aştepta cu nerăbdare să le vadă.

Curtea s-a întors la Versailles pe o vreme rece, mohorîtă.

învelită în blănurile ei şi cu o căciulă extravagantă, Maria Antoaneta făcea plimbări lungi cu sania împreună cu contele d'Artois şi ducele de Chartres. Imediat după sosire l-a convocat pe Papillon de la Ferte, intendentul de la MenusPlaisirs. Acest nobil avea sarcina de a organiza toate festivităţile de la Curte, călătoriile suveranilor cînd plecau de la Versailles, nunţile, ceremoniile de doliu şi toate evenimentele de prestigiu. La momentul respectiv era cufundat în cărţile marilor maeştri de ceremonie în vederea pregătirilor pentru încoronarea lui Ludovic XVI, care urma să aibă loc în primăvara următoare. Trebuia să revadă toate dosarele referitoare la încoronarea celorlalţi monarhi şi să-i prezinte regelui un plan în legătură cu desfăşurarea formalităţilor; trebuia să supravegheze, de asemenea, pregătirile şi decorarea catedralei, să facă lista de invitaţi, să se asigure că toate caleştile au fost reparate, să aibă grijă de veşmintele suveranului şi de cele ale personalităţilor oficiale, atît seculare, cît şi ecleziastice. Pe scurt, ducele de la Ferte era supraîncărcat cu treburi!

Pregătirile pentru încoronare o interesau evident pe regină, dar mai înainte era decisă să-şi organizeze cît mai bine sezonul de iarnă. Şi aici, ca în oricare alt domeniu, dorea să inoveze. Pe lîngă supeurile pe care le dădea de două ori pe săptămînă cu regele, spectacolele de la Operă, de la Comedie Franc aise şi de la Theâtre des Italiens — pe care se duceau să le vadă la Paris (ca o măsură de economie!) -, regina dorea să ţină două baluri pe săptămînă la Versailles.

Balurile de luni seara trebuia să fie costumate. Seara de 9 februarie a fost inaugurată de un cadril de dansatori deghizaţi în laponi. Regele şi-a făcut intrarea la bal în jurul orei 9, s-a plimbat printre oaspeţi şi s-a retras mult mai devreme decît soţia lui, care a rămas mult timp într-un cerc larg de curteni.

Trecuse foarte multă vreme de cînd Versailles nu mai văzuse atîta mulţime de oameni. Pregătirea balurilor costumate lua incredibil de mult timp. Monsieur de la Ferte nu mai fusese niciodată nevoit să facă faţă unui asemenea vîrtej. Personalul lui era sub o tensiune imensă, în cea mai mare grabă trebuia să execute costume complicate şi extrem de costisitoare, indiene şi tiroleze, sau haine de pe vremea lui Henric IV.

Trebuia să suporte capriciile reginei, în timp ce teancurile de facturi se adunau rapid în birourile ei. Mercy încerca să stopeze aceste nebunii. Maria Tereza şi Iosif o dojeneau de la Viena. Maria Antoaneta nu-i lua în seamă pe nici unul.

împărăteasa Austriei, din ce în ce mai neliniştită pe zi ce trecea, dorea să

mai audă şi alte opinii despre fiica ei, în afară de cea a lui Mercy. Şi pentru că fiul ei cel mai mic, arhiducele Maximilian, trebuia să efectueze Marele Tur, l-a rugat pe însoţitorul acestuia, contele Rosenberg, să-i trimită un raport detaliat cu privire la comportamentul reginei.

Maximilian, care nu era renumit nici pentru înfăţişarea, nici pentru intelectul său, a sosit la La Muette pe 7 februarie 1775.

Maria Antoaneta era încîntată să-1 vadă pe fratele ei mai mic şi l-a primit cu căldură. Pentru a-i face şederea cît mai plăcută, a sporit numărul distracţiilor. La baluri puteau fi văzuţi rîzînd încîntaţi cu contele d'Artois, care devenise companionul de distracţii al reginei. Un incident de protocol a marcat carnavalul. Maximilian călătorea incognito sub numele de contele de Burgau. Sora lui îl prezentase regelui şi fraţilor săi fără nici o formalitate. Mercy îl prezentase miniştrilor, dar neglijase să-1 prezinte şi ducelui d'Orleans, primul prinţ de sînge regal, fiului acestuia, ducele de Chartres, şi familiilor Conde şi Conţi. Aceştia s-au considerat ofensaţi. Sperînd să repare această greşeală, Ludovic XVI i-a încredinţat chestiunea reginei. Dar ea era împotriva prinţilor. Considerînd că ei îi datorează fratelui său prima vizită, a spus lucruri care nu erau „plăcute nici pentru prinţi, nici pentru naţiune", scria înţeleptul abate de Veri[8]. Ducele d'Orleans şi fiul acestuia s-au simţit jigniţi şi nu s-au mai dus la Curte, făcîndu-şi în schimb ostentativ apariţia în capitală. Au fost aplaudaţi.

Cerînd pentru fratele ei un statut independent de eticheta în vigoare la Versailles, regina dorea să sublinieze superioritatea sîngelui Habsburgilor faţă de cel al Bourbonilor. Deşi poporul nu a luat partea nimănui în această chestiune de ceremonial, pentru prima dată a sesizat un dispreţ din partea prinţesei faţă de originea franceză. Această atitudine era cu atît mai jignitoare cu cît regina începuse să-1 neglijeze pe rege şi se complăcea în compania unor tineri nobili atrăgători. Fără să-i pese de propria reputaţie, Maria Antoaneta nu avea reţineri cînd trebuia să judece foarte aspru reputaţia altora - adică a celor care nu făceau parte din ceea ce se numea deja „coteria" sa. Astfel, a exclus mai multe persoane de la balurile ei fie pentru că nu erau suficient de discrete, fie pentru că originea lor nu corespundea standardelor ei de nobleţe. Pe la Curte se auzeau plîngeri şi şoapte de nemulţumire, oraşul începuse să plece urechea la nenumăratele istorioare povestite despre ea. Dar ea continua să-şi vadă de distracţii. Era încă aclamată cînd apărea la teatru.

La Operă, cînd se prezentase *Ifigenia* lui Gluck, izbucniseră aplauze cînd corul începuse să cînte melodia de dragoste:

Să o lăudăm, să o sărbătorim pe Regină

Hymen o încătuşează sub legile lui
Şi îi va face pe toţi fericiţi.

La parter, publicul se alăturase şi el şi se auzeau exclamaţii: „Trăiască regina!" Maria Antoaneta, cu lacrimi în ochi, făcuse o reverenţă către public, iar la plecarea de la teatru o însoţise spre trăsură o imensă mulţime, ovaţionînd-o.

Făcînd reverenţe supuşilor ei ca regină fermecătoare dintr-o piesă de teatru, Maria Antoaneta se mişca într-o lume pe care tindea să o reducă la o minunată scenă de teatru. încoronarea

Regină într-o piesă de teatru - asta devenise Maria Antoaneta, pînă şi în felul de a se îmbrăca. A fi recunoscută drept cea mai frumoasă femeie din regat i se părea titlul cel mai demn de invidie. Ca Delfină, respectase moda de la Curte şi purtase rochiile propuse de doamna ei de onoare, Doamna Rochiilor. Nu-şi permisese nici o extravaganţă în privinţa îmbrăcămintei. Dar la urcarea pe tron a lui Ludovic XVI, ducesa de Chartres i-o prezentase pe Rose Bertin, croitoreasa - sau „modista", cum i se spunea -, care era venerată de toate doamnele mondene. Această femeie de rînd, care fusese catapultată de un talent ieşit din comun la rangul de maestră supremă a frivolităţilor, a venit să o vadă şi a prezentat o gamă fantastică de rochii şi pălării excepţionale. Regina a rămas mută de admiraţie.

Mademoiselle Bertin, care avea un atelier în Paris numit Grand Mogol, le îmbrăca pe actriţele întreţinute, pe cîteva burgheze de seamă şi pe cele mai frumoase doamne de la Curte. Ca şi în cazul altor modiste ale vremii, rochiile şi pălăriile pe care le proiecta ea erau executate în propriile ei ateliere. In magazinele ei vindea şi piese „de gata" - bonete largi, batiste de mătase, baticuri de voal, manşoane, evantaie, centuri, mănuşi, pantofi, papuci brodaţi şi mii de alte fleacuri. în primăvara anului 1774, Mademoiselle Bertin a lansat moda „pouf-urilor, care a prins imediat. Aşezate peste o coafură complicată, un fel de eşafodaj din voal, aceste pouf-uri erau presărate cu cele mai năstruşnice obiecte - flori, fructe, legume, păsări şi ornamente de tot soiul, iar unele chiar cu mici scene de teatru miniaturale sau bărci. Maria Antoaneta purtase cu mîndrie incredibilul „pouf al inoculării". Acesta se compunea dintr-un soare care răsărea, un măslin şi un şarpe încolăcit pe copacul ameninţat de un baston înflorit.

Această compoziţie artistică şocantă era menită să reprezinte un simbol al erei noi: ştiinţa care triumfa împotriva răului şi aducea epoca de aur. Coafori şi modiste se întreceau în extravaganţă pentru a inventa aceste coafuri tematice, ilustrative, atît de grăitoare pentru estetica perioadei respective. Părul de pe capul femeii devenise un obiect de artă în sine, incorporînd cele mai neaşteptate obiecte. Unele femei erau văzute purtînd pe cap adevărate grădini în

stil englezesc, ruine şi mii de alte aiureli. Era împinsă într-adevăr la absurd metafora părului femeii, atît de drag poeţilor.

în vara aceea, Maria Antoaneta a devenit cea mai importantă clientă a atelierului Grand Mogol. îşi luase obiceiul să o primească pe croitoreasă de două ori pe săptămînă. La fiecare întîlnire, Mademoiselle Bertin îi prezenta creaţii originale din ce în ce mai ispititoare. Şi nu avea egal în abilitatea de a o convinge pe regină să cumpere şi iar să cumpere, în lume, Mademoiselle Bertin vorbea arogant despre „munca ei cu Maiestatea sa" şi curînd a fost defăimată, fiind numită „ministru al modei" ruinător de scump, ale cărei pretenţii erau egale cu excentricităţile veşmintelor ei. în primii ani ai domniei, în timp ce Turgot predica economia, regina acumula datorii considerabile, în parte ca urmare a unor asemenea achiziţii. Totuşi, nu în asta consta cauza deficitului bugetar. Regina era măgulită de noul stil pe care i-1 dicta Mademoiselle Bertin. Arăta ca o prinţesă de basm şi ar fi putut fi luată drept actriţă dacă nu ar fi avut mereu graţia distantă care avea să o caracterizeze pînă la sfîrşit. „Ştii foarte bine că am crezut întotdeauna că moda trebuie să fie urmată cu moderaţie şi nu fără discernămînt, scria mama ei. O regină tînără şi frumoasă, plină de farmec, nu are nevoie de aceste nebunii; dimpotrivă, simplitatea veşmintelor este mai potrivită pentru rangul unei regine"[1]. Şi împărăteasa îşi exprima mirarea că fiica ei poartă o coafură împodobită cu pene şi panglici cu o înălţime de un metru deasupra frunţii!

Maria Antoaneta i-a răspuns veselă că lungimea penelor a fost scurtată şi că „din moment ce toată lumea le poartă, ar părea ciudat ca ea să nu poarte deloc aşa ceva"[2].

Regina investea o avere în Trianon. Richard Mique termina proiectul vestitei grădini englezeşti. Pînă atunci, Maria Antoaneta, dintr-un ciudat capriciu, se mulţumise să reproiecteze în funcţie de gustul la modă numai zona imediat înconjurătoare a micului palat. Pusese să se construiască un joc bizar de inele, de inspiraţie chinezească-un fel de carusel cu păuni şi dragoni multicolori în locul cailor de lemn; aceştia erau călăriţi de un grup select de doamne şi domni de la Curte care erau primiţi în anturajul reginei.

Faptul că regina era preocupată de toate aceste nimicuri le convenea regelui şi miniştrilor. Intrucît doreau să aplice noua legislaţie economică şi comercială a lui Turgot, ultimul lucru pe care şi-1 doreau era să o vadă pe regină amestecîndu-se în afacerile regatului - mai ales într-un moment atît de periculos. Prost înţeles şi aspru criticat, programul Ministerului de Finanţe a provocat tulburări serioase.

Suporter fervent al liberalismului, Turgot hotărîse să instituie comerţul liber cu grîne. Desfiinţînd vămile interne şi permiţînd importurile de cereale, scopul ministrului era să reducă preţul la pîine - pe atunci alimentul de bază al celor mai mulţi francezi. Cu toate acestea, în aprilie 1775, speculanţii care aveau interesul să stocheze faina au forţat artificial urcarea bruscă a preţurilor la pîine, deoarece recolta fusese proastă în anul precedent. Au izbucnit revolte în pieţe aproape în întreaga Franţă şi brutăriile au fost jefuite.

„Războaiele făinii" au făcut ravagii şi au servit drept pretext pentru clanul lui Choiseul ca să lanseze o ofensivă în beneficiul favoritului lor. Cei mai zeloşi partizani ai lui au adresat un memorandum direct reginei, susţinînd că este singurul om în stare să refacă economia Franţei. Maria Antoaneta i-a prezentat memorandumul regelui şi a încercat să pledeze această cauză grav compromisă în faţa soţului său. Răspunsul lui a fost rece şi, fără eufemisme, regele i-a spus că fostul lui ministru nu are ce să aştepte de la el.

Dar la Curte se vorbea mai mult despre încoronare decît despre „războaiele făinii", considerate un fel de răzmeriţă banală. De cînd îi urmase la tron bunicului său, Ludovic XVI se pregătise pentru această ceremonie care celebra unirea monarhului cu Biserica şi întreaga naţiune. Primind graţia ungerii sacre, tînărul suveran devenea locotenentul lui Dumnezeu pe pămînt. In Franţa, unde monarhia absolută de drept divin fusese instituită cu multe secole în urmă, acest ritual acorda suveranului calitatea supremă în exercitarea autorităţii sale civile. Sanctificarea puterii era serios ameninţată la vremea respectivă, în timp ce anumite minţi luminate tolerau această tradiţie străveche în speranţa că ar putea să-1 ajute pe suveran să-şi înţeleagă îndatoririle faţă de naţiune, alţii vedeau în ea numai expresia unei magii puerile, folosită pentru a subordona populaţia.

Alţii, însă, doreau ca ceremonia să dobîndească un caracter de alegeri naţionale, pecetluite printr-un pact între rege şi popor, pentru care Dumnezeu ar fi singurul garant. Dar pentru acest prinţ şovăielnic, sincer evlavios, puternic ataşat de tradiţii, semnificaţia profundă a încoronării nu putea fi pusă în discuţie. El nu va fi cu adevărat rege decît după ce va fi uns cu uleiul sfînt. Era convins că graţia divină ce i se conferea cu ocazia aceea îl va ajuta să poarte povara grea a

i monarhiei.

In timp ce soţul ei reflecta la semnificaţia încoronării şi

j la angajamentul pe care îl reprezenta aceasta pentru un monarh creştin, Maria Antoaneta vedea în măreaţa ceremonie

| un prilej de a fi aclamată şi admirată, deşi nu avea nici un rol

f oficial. Deoarece reginele nu participau la guvernare, nu li se cerea nici

măcar să asiste la solemna ceremonie, în realitate, cei trei regi anteriori - Ludovic XIII, Ludovic XIV

I şi Ludovic XV - urcaseră pe tron la o vîrstă atît de fragedă încît fuseseră încoronaţi înainte să se căsătorească. Domnul de La Ferte a trebuit să se refere la ceremonialul de încoronare al lui Henric II, din 1547, pentru protocolul care fusese adoptat pentru regina Caterina de Medici!

Mercy, mai mult ca oricine altul, era îngrijorat în legătură cu rolul care avea să-i fie atribuit Măriei Antoaneta. Avea convingerea că trebuie profitat de această ocazie pentru a spori prestigiul tinerei femei în ochii poporului. Angajase un cleric să-i scrie un tratat despre încoronarea reginelor şi i-a dat un exemplar şi Măriei Antoaneta, iar altul regelui.

Regina nu a acceptat să-şi bată capul cu această broşură plicticoasă, în ciuda energiei consumate de Vermond ca să-i explice avantajele pe care le-ar avea dacă ar fi încoronată alături de Ludovic XIV. Abatele a constatat că regina era „complet indiferentă în legătură cu această chestiune"[3], în realitate, Maria Antoaneta nu avea nici cea mai mică dorinţă să participe la o ceremonie care nu-1 privea decît pe soţul ei.

Ca urmare, s-a decis că ea va asista ca simplu spectator, aşa cum făcuse Caterina de Medici. Era însă perfect conştientă că va fi în centrul atenţiei la această sărbătoare, care i se părea cel mai frumos spectacol pus în scenă de monarhie.

Prin tradiţie, încoronarea regilor avea loc la catedrala din Reims, în Champagne, dar, din motive de economie, Turgot dorea ca celebrarea să aibă loc la Paris. In felul acesta, se putea oferi o petrecere fără egal parizienilor. Atrăgînd o mulţime de străini în capitală, încoronarea ar fi stimulat şi activitatea comercială şi i-ar fi făcut pe oameni să se simtă mai aproape de rege. Dar Ludovic XVI a hotărît să facă ceremonia la Reims. Cu toată dezamăgirea lor, în primele zile ale lui mai, mulţimile de parizieni s-au îngrămădit să admire expoziţia cu ornamentele regale pregătite pentru încoronare. Şi mulţi dintre ei au început să se gîndească cum să facă să ajungă la Reims ca să ia parte la festivităţi.

La 5 iunie, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au plecat de la Versailles spre Champagne, urmaţi de întreaga Curte.

Clopotele bisericilor au bătut de-a lungul drumului, pe măsură ce somptuoasa procesiune înainta printre şirurile de privitori care se minunau. Ochii uimiţi urmăreau procesiunea de splendori care ilustrau o lume necunoscută şi inaccesibilă, trecînd prin faţa lor — sursa visurilor pentru unii, a unei triste uimiri pentru alţii.

Regele, regina şi anturajul lor s-au oprit la Compiegne să se odihnească două zile înainte de ceremonia epuizantă de la Reims. La 9 iunie, Ludovic XVI a plecat de dimineaţă din micul orăşel Fismes, din apropiere de oraşul încoronării.

Maria Antoaneta nu l-a însoţit. Ea a plecat de la Compiegne cam pe la opt seara, cu cumnatul ei şi contesa de Provence[4].

O aştepta o călătorie magică. O imagine de basm, luminată de torţe şi de lună; cu pieptul strălucind de pietre preţioase ca un idol împodobit pentru adorare, ea a apărut în faţa unui întreg popor care o aştepta ca s-o aclame, fără să ia seama la noaptea care se lăsa peste ţinut.

în ziua următoare, de dimineaţă devreme, în arhidioceza Reims, poporul se revărsa către micul apartament al reginei, aflat vizavi de reşedinţa regelui, întrucît Ludovic XVI încă nu venise, iar Maria Antoaneta era singură, a acceptat omagiile provinciei Champagne, ale curtenilor şi altor reprezentanţi. Absolut la largul ei în această mare de oameni eleganţi, îi saluta pe unii, îi complimenta pe alţii, nu omitea pe nimeni şi găsea fără greşeală să spună fiecăruia lucrul cel mai potrivit. Domnea magnific peste această mică lume de adulatori, printre femeile îmbrăcate după ultima modă care - spre uimirea provincialilor - aveau coafuri pline de pene atît de înalte, încît parcă „crescuseră toate cu peste un metru"[5].

Pe la ora unu după-amiază, regina a luat loc la balconul I unei reşedinţe din apropiere de catedrală pentru a privi sosirea regelui. Străzile erau pline de ghirlande, arcuri din crengi verzi, statuete simbolice. Mulţimea dădea din picioare nerăbdătoare pînă cînd un murmur de departe anunţă sosirea suitei regale care înainta încet printre ovaţiile din ce în ce mai puternice. Cînd trecu prin faţa reginei în caleaşca sa, regele o salută. Ovaţiile sporiră. Salutat de cele mai înalte autorităţi ecleziastice ale regatului, Ludovic XVI a înaintat spre catedrală pentru celebrarea unui *Te Deum* la care regina nu a asistat. Ea îşi aştepta soţul în palatul arhiepiscopal, unde urmau să-i primească pe toţi delegaţii din provincie unul după altul. Cu un zîmbet fermecător, Maria Antoaneta asculta cuvîntările care îi ridicau în slăvi virtuţile şi pe cele ale tînărului monarh.

Ziua următoare, sîmbătă 10 iunie, s-au ţinut slujbele solemne de seară de dinaintea încoronării, dar nici o altă ceremonie. In ziua următoare, începînd de la patru dimineaţa, au intrat primii oaspeţi în catedrala care fusese transformată într-un fel de operă barocă, între stîlpii navei, ascunse de coloanele corintice, se aflau şiruri de loji. Toate trăsăturile H

»: |

stilului pe care Secolul Luminilor îl numea „oribilul gotic" fuseseră acoperite. Erau statui de îngeri în veşminte greceşti care ţineau torţe grele şi copii care ţineau arzătoare de flăcări, întregul decor policrom, subliniat de satinul roşu şi draperiile de catifea cu flori de crin din brocart şi ciucuri aurii, conferea un lux nemaivăzut acestei ceremonii grandioase, în spatele lojei reginei, intendentul de la Menus-Plaisirs instalase un adevărat apartament, cu toate facilităţile, inclusiv - un lux suprem pentru vremea aceea - „facilităţi în stil englezesc".

Era într-adevăr o ceremonie foarte lungă.

La ora cinci şi treizeci, regina, superb îmbrăcată şi însoţită de doamnele din suita ei, a luat loc în loja cea mare.

Toţi ochii erau aţintiţi asupra ei pînă cînd a intrat suveranul.

Marea orgă a început să sune şi silueta lui Ludovic XVI a apărut în lumina intrării în catedrală. Purta o mantie lungă, argintie şi părea transfigurat de graţie. Cu un episcop în fiecare parte, păşea către altar cu o siguranţă bărbătească în timp ce orchestra compusă din o sută de persoane acompania sunetele profunde ale orgii. Ochii Măriei Antoaneta erau aţintiţi asupra soţului ei, de regulă atît de stîngaci, care părea stăpînit de o forţă cum nu mai văzuse niciodată la el. Şi atunci a început ritualul ancestral, în timpul căruia suveranul era succesiv uns, încoronat şi întronat, în momentul cel mai solemn, cînd a primit ungerea sacră, lacrimi de emoţie au început să curgă pe obrajii reginei. Regele a ridicat capul şi a privit-o. „Un aer inconfundabil de mulţumire se reflecta atunci pe chipul monarhului", nota Mercy-Argenteau[6].

Incapabilă să-şi stăpînească sentimentele, Maria Antoaneta s-a retras în apartamentul ei ca să plîngă în voie. Cînd s-a întors la locul ei, aplauzele au izbucnit imediat, un eveniment fără precedent în acest loc sacru. Emoţia s-a răspîndit printre toţi cei de faţă. Chiar şi trimisul de la Tripoli a început să plîngă. Ceremonia s-a încheiat cu mare bucurie. Afară, salve de artilerie, de muschete, dangătul clopotelor de la toate l

bisericile şi mănăstirile şi freamătul vesel al oraşului anunţau Franţei că Ludovic XVI fusese încoronat. Radios, regele s-a întors la palatul arhiepiscopului la ora unsprezece. Eticheta cerea să se organizeze şi o masă la care regina putea participa numai de la un mic balcon situat într-un colţ al încăperii.

Din fericire, nici un fel de alte ceremonii nu erau prevăzute pentru după-amiaza aceea. Regele şi regina puteau să se odihnească. Dar seara, în jurul orei şapte, după ce îşi scosese veşmintele grele de încoronare, regele şi-a luat soţia de braţ şi a condus-o spre galeria care dădea către piaţa bisericii şi după aceea în

piaţă ca să se amestece cu mulţimea. Tînărul cuplu a fost ovaţionat timp de peste o oră.

Dar şederea la Reims încă nu se încheiase. Regina admira regimentul de marş al contelui Eszterhazy şi şarja de cavalerie condusă de cumnatul ei în fruntea unui escadron. A fost aplaudată încă o dată în timpul unei ceremonii finale în catedrală. La fiecare apariţie în public se bucura de iubirea pe care i-o arătau supuşii. S-a întors la Versailles cu convingerea că inima poporului bate la unison cu inima ei.

Nu fără condescendenţa de rigoare faţă de popor, pe care îl considera o masă de bărbaţi şi femei fără chip şi fără voce, iar uneori suficient de fără minte ca să se revolte, s-a grăbit să-i scrie mamei sale: „încoronarea a fost perfectă din toate punctele de vedere. Se pare că toată lumea este mulţumită de rege. Toţi supuşii lui sunt mulţumiţi; mari sau umili, i-au arătat cu toţii cel mai mare interes; ceremoniile de la biserică au fost întrerupte în momentul încoronării de cele mai mişcătoare ovaţii. N-am putut să-mi stăpînesc emoţia.

Lacrimile au început să-mi curgă pe obraji fără să vreau şi oamenii m-au privit cu înţelegere. M-am străduit din răsputeri pe parcursul întregii călătorii ca să răspund entuziasmului oamenilor şi, deşi era foarte cald şi multă lume, nu regret oboseala care, între altele fie spus, nu mi-a afectat sănătatea.

Este uimitor şi în acelaşi timp liniştitor să fim primiţi atît de bine la numai două luni după răscoală şi cu tot preţul ridicat al pîinii, care din nefericire continuă să fie la fel. Este o trăsătură remarcabilă a caracterului francezilor care se lasă influenţaţi de sfaturile rele, dar după aceea se întorc la gîndurile bune. Fără îndoială că, după ce i-am văzut pe oameni că ne tratează aşa de bine în ciuda nefericirii lor, suntem şi mai obligaţi să lucrăm pentru fericirea lor. Regele pare să fie pătruns de acest adevăr. Cît despre mine, ştiu că nu am să uit niciodată ziua încoronării (chiar dacă am să ajung la o sută de ani)"[7].

Cu siguranţă, emoţia Măriei Antoaneta era sinceră, dar regina nu-i spunea împărătesei tot adevărul. A omis cu grijă să-i povestească despre întîlnirile lungi cu Choiseul. In speranţa că totuşi îl va mai vedea din nou pe fostul ministru la putere şi încurajată de mica ei „coterie", dorise foarte mult să-1 întîlnească. Ştiind că soţul ei nu putea să-i refuze nimic într-un moment de o atît de mare fericire, îl rugase să-i dea permisiunea să-i acorde lui Choiseul această audienţă.

Ludovic XVI, care nu vedea nimic rău în asta, i-a îndeplinit cît se poate de firesc dorinţa. „Nici nu-ţi poţi închipui de cîtă dibăcie a trebuit să dau dovadă ca să nu par că cer permisiunea", îi scria ea contelui Rosenberg. „I-am spus regelui că vreau să-1 văd pe Monsieur de Choiseul şi că mă întrebam numai în ce zi. M-am

descurcat atît de bine, încît *sărmanul om* a fixat cea mai convenabilă oră pentru mine ca să-1 văd. Cred că am profitat din plin de prerogativele mele de femeie cu această ocazie."[8]

Ce diferenţă de ton între cele două scrisori! Avem toate motivele să credem că regina era mai sinceră cînd vorbea cu contele Rosenberg decît cu mama ei. Nu era o scăpare din partea ei. Pentru prima dată, Maria Antoaneta îşi exprima adevăratele sentimente faţă de soţul ei, acest *sărman om* care îi fusese impus din raţiuni de stat. *reginei*

Faptul că propria ei fiică, regina Franţei, îl numea pe soţul ei „sărmanul om" era de neconceput pentru Maria Tereza. Bătrîna împărăteasă era profund şocată. „Ce stil! Ce mod de a gîndi! Aceasta nu face decît să-mi confirme temerile; se îndreaptă spre ruina ei", îi mărturisea ea lui Mercy[1]. Căci Rosenberg considerase comportamentul tinerei fete prea periculos ca să păstreze secretă scrisoarea şi a făcut-o să circule în familia imperială, împăratul a primit sarcina neplăcută de a o mustra pe sora lui. „Ce poate fi mai iresponsabil, mai nepotrivit decît să scrii ceea ce i-ai scris contelui Rosenberg?" tuna el. „Dacă o scrisoare de felul acesta se rătăceşte vreodată, dacă scapi vreo asemenea vorbă în faţa unuia dintre confidenţii tăi intimi, aşa cum sunt sigur că o faci, parcă şi văd ce necazuri se vor abate asupra ta şi trebuie să recunosc, fiind ataşat de tine, că sunt profund mîhnit. Numai duşmanii tăi şi cei care doresc cel mai mult să vadă distrusă toată influenţa pe care o ai te pot îndruma să faci asemenea paşi."[2] După ce a dojenit-o serios pe Maria Antoaneta, Iosif i-a cerut să se apropie mai mult de rege pentru a-i cîştiga stima şi încrederea. „Citeşte, ocupă-ţi timpul cu ceva, îmbunătăţeşte-ţi mintea, foloseşte-ţi talentele şi pregăteşte-te să ai resurse interne pentru cînd vei ajunge la o vîrstă mai înaintată şi pentru situaţia în care această mare aprobare publică, cea care îţi îndeplineşte în momentul de faţă dorinţele şi îţi face toate plăcerile, va dispărea, aşa cum se va întîmpla cu siguranţă."[3]

Scrisorile de la Viena au afectat-o profund pe regină, însă dacă asculta dojenile mamei sale ca un copil ascultător, spunînd „Atunci cînd vorbeşte ea nu pot decît să-mi plec fruntea"[4], era foarte supărată pe fratele ei. îl acuza că doreşte s-o controleze şi găsea că tonul aspru pe care îl adoptase faţă de ea era intolerabil. Văzîndu-i nemulţumirea, MercyArgenteau o calmă şi încercă să o facă să asculte de glasul raţiunii, dar şi să-i arate pericolele anturajului ei care nu cuprindea nici un bun sfătuitor, într-adevăr, în ceva mai puţin de un an, regina se înconjurase de un cerc de prieteni care formau de fapt o coterie mică, izolînd-o de restul Curţii.

în timpul domniei lui Ludovic XV reuşise să se împrietenească cu Maria Tereza de Savoia-Carignan, prinţesă de Lamballe, o tînără văduvă al cărei soţ,

foarte cunoscut pentru aventurile lui, murise de sifilis. Viaţa de trîndăvie a lui Madame de Lamballe se împărţea între multele castele ale socrului ei, ducele de Penthieve, şi Curţile de la Versailles şi Palais-Royal, unde se bucura de compania ducesei de Chartres, sora răposatului ei soţ. Maria Antoaneta simţise imediat o atracţie pentru această femeie discretă şi plăcută, care era atît de sensibilă încît leşina din mai nimic. Delfina avea nevoie de o tovarăşă de aceeaşi vîrstă cu ea şi docila prinţesă de Lamballe se potrivea perfect cu acest rol. Dar docilitatea ei lipsită de imaginaţie a început să o plictisească curînd pe regină. Nu o mai atrăgea Madame de Lamballe, care nu avea haz şi a cărei viaţă particulară era la fel de anostă ca şi a ei. De îndată ce s-a văzut liberă să trăiască după cum îi place, Maria Antoaneta a căutat nu numai o confidentă de nădejde, ci şi un mediu social care s-o atragă. Cu toate acestea, mişcată de afecţiunea prinţesei şi dorind să dovedească ce influenţă poate avea, a insistat pe lîngă rege să reînfiinţeze funcţia de Superintendent al Gospodăriei reginei pentru prietena ei. Era o funcţie onorifică şi oferea beneficii importante deţinătorului ei, dar soţia lui Ludovic XV hotărîse să o desfiinţeze. Folosindu-şi toate calităţile sale diplomatice, Turgot - de fapt, şi cu sprijinul lui Mercy-Argenteau - a încercat să argumenteze împotriva planului costisitor al reginei. Fără succes. Ludovic XVI a cedat în cele din urmă la insistenţele soţiei sale şi ea s-a simţit triumfătoare.

„Imaginează-ţi fericirea mea", îi scria ea lui Rosenberg, „o fac fericită pe prietena mea intimă şi trag mai multe foloase din asta chiar decît ea."[5]

însă steaua lui Madame de Lambelle apusese. Mai deţinea numai prerogativele externe ale intimităţii. Regina prefera compania prinţesei de Guemene şi a lui Madame Dillon. Madame de Guemene, care moştenise de la prinţesa de Marsan funcţia de Guvernantă a Copiilor Franţei, avea foarte puţine obligaţii în această postură, deoarece Madame Elisabeta, cea mai mică soră a regelui, avea deja unsprezece ani. Viaţa particulară a lui Madame de Marsan fusese mai presus de orice reproş. Nu era şi cazul noii guvernante, care întreţinea o legătură oficială cu ducele de Coigny - fără ca acest lucru să-1 deranjeze cîtuşi de puţin pe soţul ei, prinţul de Guemene, îndrăgostit la rîndul lui nebuneşte de încîntătoarea Madame Dillon. Mai mult chiar, aceste două doamne erau cele mai bune prietene din lume şi se vedeau în fiecare zi. Madame de Guemene organiza seri extraordinar de rafinate în micul ei castel de la Tuileries, din Paris. Cei mai buni actori şi muzicieni din Paris se produceau pe scena micului ei teatru şi era o încîntare să te plimbi prin grădina ei în stil englezesc; o cărare ducea către un deal de unde se putea admira o privelişte minunată a capitalei.

Această femeie înaltă, semeaţă era de o excentricitate şocantă. Atrasă de

iluminism, pretindea că este în legătură cu lumea de dincolo prin cîinii ei, care nu o părăseau nici o clipă. Salonul său era centrul intrigilor, un loc de întîlnire pentru sprijinitorii lui Choiseul, iar ea era creierul din spatele grupului. Imediat după încoronarea lui Ludovic XVI au văzut în Maria Antoaneta prada ideală. Doreau să abată mintea tinerei regine, care era leneşă şi fără experienţă şi arătase întotdeauna o grijă pentru Choiseul. Madame de Guemene a reuşit să o atragă foarte uşor; Maria Antoaneta îşi făcuse obiceiul să petreacă serile acasă la guvernantă care - spre surprinderea generală - o trata pe suverană de la egal la egal.

Regina nu s-a simţit ofensată din cauza asta şi a manifestat la fel de mult interes pentru această prinţesă stranie ca şi pentru fragila Madame Dillon.

Cercul social al lui Madame de Guemene cuprindea şi cîţiva domni atrăgători. Printre ei- cavalerul de Luxembourg.

Personaj neconvenţional, plin de umor, fascinat de magie, el stimula curiozitatea reginei. Dar proiectele lui ciudate - dorea să-1 pună pe contele d'Artois pe tronul electiv al Poloniei au făcut-o să se distanţeze de el destul de repede. Se spunea că tînăra regină are o slăbiciune pentru ducele de Coigny, care era suficient de în vîrstă ca să-i fie tată. Ceea ce îi plăcea cel mai mult la el era că reprezenta spiritul galant desăvîrşit al nobilimii de viţă veche şi era foarte rafinat în arta de a face complimente. Baronul de Besenval, colonel al Gărzii Elveţiene, a impresionat-o imediat. Acest protejat al lui Choiseul, care avea peste cincizeci de ani, era un om cu o conversaţie strălucită, cunoscut pentru anecdotele lui picante, replicile muşcătoare şi veselia uşor batjocoritoare. Cu un considerabil talent la scris, autor a două romane de succes, el a lăsat memorii cu observaţii interesante despre Curţile lui Ludovic XV şi Ludovic XVI. Observator fin al moravurilor din această mică societate, s-a înfăţişat pe sine ca pe un curtean căruia îi plăceau intrigile. Dominator în spatele unei înfăţişări jucăuşe, ştia cum să-şi atragă încrederea reginei, ale cărei frustrări le sesizase imediat. „Vorbind cu ea într-un limbaj potrivit cu o femeie de douăzeci de ani, am dorit numai să-i ofer o poziţie corespunzătoare cu gloria ei şi să-i asigur fericirea", pretindea el[6]. El şi prietenii lui fuseseră cei care îi dăduseră Măriei Antoaneta ideea de a avea o întrevedere cu Choiseul la Reims. Putem presupune că regina a făcut anumite remarce imprudente în faţa acestui Don Juan a cărui viaţă se învîrtea în jurul intrigilor şi al cabalelor.

Pînă acum, nici un bărbat nu o incitase în mod deosebit pe regină. Deşi erau văzuţi adesea împreună, contele d'Artois nu era genul de persoană care ar fi putut să-i impresioneze inima şi senzualitatea. Strălucind de sănătate şi impulsivitate, incapabil de reflecţie, cu gîndul numai la distracţii, era considerat totuşi

companionul ei preferat. La Versailles, prinţul venea întotdeauna cu fel de fel de idei pentru alte distracţii. O însoţea pe regină în plimbările ei călare şi pe jos; la baluri juca rolul de însoţitor şi escortă oficială. Mercy deplora faptul că „nu-1 interesa decît frivolitatea" şi îl acuza, pe bună dreptate, că este un desfrînat: Artois îşi neglija soţia şi petrecea mult timp cu fete de la Operă. Ambasadorul austriac era foarte îngrijorat că prinţul era văzut mereu în compania reginei, în plus, începuseră să circule zvonuri răutăcioase cu privire la intimitatea lor, care în realitate era numai o frivolitate fraternă, complice. Cu toate acestea, în corespondenţa lui excesiv de detaliată cu împărăteasa, diplomatul evita cu grijă să menţioneze relaţia reginei cu ducele de Lauzun.

La treizeci de ani, acest nobil era însăşi întruchiparea seducţiei masculine. Aristocrat de viţă foarte nobilă şi fostul iubit al marchizei de Pompadour, cîştigase mai multă faimă în dormitoare decît în cariera diplomatică pe care şi-o alesese. Vestea aventurilor lui amoroase depăşise graniţele şi îi conferea o aură de prestigiu fără precedent în ochii femeilor.

Revenise din Rusia în martie 1775 şi se grăbea să se întoarcă la Sankt Petersburg cu un tratat de alianţă între Ludovic XVI şi împărăteasa Ecaterina cea Mare. Nerăbdarea lui era determinată în mare parte de dorinţa de a se reîntîlni cu prinţesa Czartoryska, de care era foarte îndrăgostit, în aşteptarea răspunsului de la Ministerul de Externe, îşi reluase viaţa obişnuită de aristocrat francez. Abia sosit la Paris, vechiul lui prieten, ducele de Chartres, l-a invitat să ia parte la o cursă de cai pe cîmpia Sablons la care participau şi regele şi regina. După cum susţinea Lauzun, Maria Antoaneta era „frumoasă ca lumina zilei, iar ziua era minunată". Regina a remarcat acest chip nou, plăcut. Calul lui Lauzun a cîştigat cursa, aşa că ea s-a dus să-1 felicite pe fericitul cîştigător pe care îl întîlnise prima dată în 1770. Seara l-a revăzut pe eroul zilei la Madame de Guemene, pentru că era unul dintre oaspeţii ei permanenţi. Regina ardea de nerăbdare să facă din nou cunoştinţă cu acest bărbat fermecător ale cărui aventuri amoroase fuseseră adesea povestite de Madame de Guemene şi de Madame Dillon.

Putea oare Maria Antoaneta să reziste farmecului acestui bărbat în faţa căruia sucombaseră deja multe femei? Atras de ea la Curte, a devenit escorta ei grijulie. Mergea la vînătoare şi călărea în pădure alături de ea. Bineînţeles, regina era întotdeauna urmată de un grăjdar şi de mai multe doamne din suita ei, dar dădea adesea pinteni calului şi pornea înainte cu fermecătorul călăreţ. Asta făcea ea cu Lauzun. în cîteva săptămîni, el a ajuns să fie considerat favoritul ei. Dar Lauzun nu dorea să dea apă la moară bîrfelor, aşa că era extrem de rezervat faţă de ea. Era şi deosebit de atent cu Ludovic XVI, de la ale cărui partide de vînătoare nu lipsea

niciodată. Dar seara o vedea din nou pe Maria Antoaneta la Madame de Guemene, unde regele nu venea aproape niciodată. Cînd a trebuit să plece de la Versailles ca să se ducă la regimentul lui din provincie din cauza tulburărilor provocate de „războiul fainii", regina s-a oferit să facă în aşa fel încît să fie rechemat în apropiere de Paris. Dar el a refuzat, susţinînd că transferul ar dăuna legiunii lui. „Eşti un prost", i-a spus ea rîzînd. I-a repetat oferta. Fără folos. Au mers împreună la vînătoare în Bois de Boulogne. „îmi vorbea tot timpul", spunea el, „şi favorurile acestea atrăgeau atît de mult atenţia asupra mea încît cred că am avut mare noroc că am plecat în aceeaşi noapte."[7] A plecat la garnizoana lui şi nu a participat la încoronarea de la Reims. în timpul exilului în provincie, frumoasa lui prinţesă poloneză i-a trimis o scrisoare de adio, iar el s-a consolat în braţele unei baronese germane, simţindu-şi însă inima liberă.

La sfîrşitul verii, cînd şi-a terminat îndatoririle militare, s-a reîntîlnit cu regina la Fontainebleau. Imediat ce a sosit la Curte, Maria Antoaneta i-a arătat acelaşi interes ca şi în primăvară şi şi-au reluat conversaţiile în particular. Regina, care nu mai putea să se lipsească de prezenţa lui, se arăta iritată faţă de oricine le întrerupea conversaţia. O ruga pe Madame de Lamballe să-1 invite pe Lauzun, spunîndu-i: „Te rog să-1 iubeşti ca pe un frate pe bărbatul care îmi place cel mai mult şi căruia îi datorez cel mai mult: încrederea ta în el să fie fără margini, la fel ca a mea"[8]. Pentru a-1 lega pentru totdeauna de ea pe acest nobil pe care îl găsea irezistibil de atrăgător, dorea să-i ofere o funcţie la Curte. Deşi dorinţele reginei erau ordine, Lauzun a decis să refuze măgulitoarea ofertă. Cînd Maria Antoaneta l-a întrebat de ce, el i-a răspuns:

„Madame, motivul este că doresc să fiu liber să mă retrag imediat ce nu voi mai fi bine tratat aici, cînd Maiestatea voastră nu-mi va mai arăta aceeaşi bunătate"[9]. Maria Antoaneta a insistat, Lauzun a susţinut că îi este în continuare credincios, dar lucrurile s-au oprit aici. Adevărul este că era mult prea îndrăgostit de propria libertate pentru a rămîne la Curte în serviciul unei femei inaccesibile care era prea vădit atrasă de el. O găsea fermecătoare, fără îndoială, dar nu o iubea. Era un libertin, dar ştia că nu se poate gîndi la o aventură cu regina, a cărei virtute trebuia să rămînă mai presus de orice suspiciune. S-ar fi expus unor pericole deosebit de mari.

Dar Madame de Guemene şi prietenii ei l-au îndemnat să profite de situaţie. Dacă regina i-ar fi cedat lui Lauzun, ar fi fost la cheremul lor. Ar fi putut să o manipuleze după plac şi ar fi obţinut tot ce ar fi dorit. Dar Lauzun nu dorea să participe la acest joc, care, după părerea lui, nu era demn de un gentleman. A încercat să profite de regină numai o singură dată, cînd şi-a dat seama că

Vergennes nu dădea atenţie planului său referitor la Tratatul ruso-francez. O rugase pe Maria Antoaneta să intervină pe lîngă Ludovic XVI. Ea se arătase însă atît de speriată de această idee, încît el a renunţat imediat. Dar bîrfele continuau.

într-o zi, insinuările prinţesei de Guemene şi ale prinţesei de Bouillon au mers atît de departe încît Lauzun s-a hotărît să discute personal chestiunea cu regina. Maria Antoaneta l-a primit în apartamentul ei particular. Lauzun i-a spus că amabilitatea pe care i-o arăta dădea naştere la bîrfe răutăcioase şi a implorat-o să-i dea voie să se îndepărteze o vreme de ea pentru ca să reducă la tăcere gurile rele. „Nu mă părăsi, te implor. Ce o să se aleagă de mine dacă mă părăseşti?" şoptea ea, gata să izbucnească în lacrimi. Lauzun s-a aruncat la picioarele ei, iar ea i-a întins mîna pe care el i-a „sărutat-o cu ardoare de cîteva ori". „Cînd m-am ridicat, era în braţele mele. Am strîns-o la piept, cît mai aproape de inima mea, profund emoţionat. A roşit, dar n-am văzut mînie în ochii ei", a spus Lauzun. Regina s-a desprins uşor din îmbrăţişare. „Eşti regina mea, regina Franţei!" a murmurat el. „Privirea ei părea să ceară alt titlu. Mă simţeam ispitit să înşfac fericirea care mi se oferea", a adăugat Lauzun.[10]

Maria Antoaneta a continuat să-i arate lui Lauzun aceeaşi favoare, deşi planul lui era să se întoarcă în Rusia şi să-şi ofere serviciile Ecaterinei cea Mare. încă o dată, Maria Antoaneta i-a oferit o funcţie la Curte ca Prim Gentilom al Grajdurilor ei, deoarece contele de Tesse se pregătea să se retragă. Dar Lauzun a refuzat din nou să intre în serviciul reginei, susţinînd că o astfel de onoare va da naştere la şi mai multe bîrfe. Regina plîngea. A încercat apoi să-1 ademenească cu o altă funcţie, aceea de profesor al Delfinului, dacă într-o zi va avea fericirea să aibă un fiu. Dar Lauzun a spus că nu posedă talentele necesare pentru a educa un mare rege. în disperare de cauză, a rugat-o pe Madame de Guemene să-i ceară să-i dăruiască frumoasa pană de vultur pe care o purtase la coif în ziua în care venise să-şi ia rămas-bun de la ea. Lauzun a răspuns că nu ar îndrăzni niciodată să-i ofere pana direct reginei, dar că va fi fericit dacă o va accepta din mîinile lui Madame de Guemene. în ziua următoare, Maria Antoaneta purta pana în public, la cină. „Niciodată nu am fost mai frumos împodobită", i-a spus ea lui Lauzun. Am sentimentul că posed comori nepreţuite!"[11]

Zvonul s-a răspîndit rapid. Oamenii vorbeau atît de mult, încît Lauzun a considerat că ar fi prudent să se retragă de la Curte. A plecat la Chanteloup, unde a fost primit foarte călduros de Choiseul. Ducesa de Gramont, sora fostului ministru, extrem de bine informată despre tot ce se petrecea la Curtea de la Versailles, era convinsă că favorurile arătate lui Lauzun vor putea asigura întoarcerea lui Choiseul la putere. „Simpatia reginei pentru dumneata este atît

de evidentă şi deznodămîntul inevitabil", îi spunea ea. „La momentul oportun, Monsieur de Choiseul va fi rechemat la minister."[12] Exasperat de atacurile insistente ale lui Madame de Gramont, despre care ştia că este roasă de ambiţie, Lauzun s-a întors la Curte, unde a continuat să se bucure de favorurile care sporeau gelozia.

Cu fiecare zi care trecea, Maria Antoaneta se lăsa tot mai antrenată în vîrtejul plăcerilor care devenise viaţa ei. în ciuda unei epidemii de gripă, sezonul de iarnă se anunţa extraordinar de promiţător. Ca şi în anul precedent, regina a prezidat organizarea de baluri şi sărbători cu Papillon de la Ferte, tot mai covîrşit de avalanşa de ordine nerăbdătoare şi adesea contradictorii. Tinereţea domnea la Versailles.

Capriciile şi gusturile reginei, considerate extravagante, dispreţul ei pentru etichetă îi îndepărtaseră pe curtenii de pe vremea lui Ludovic XV. Nesocotita fetiţă îndrăznise să afirme că nu-i poate înţelege pe cei care se mai prezintă la Curte după ce au împlinit treizeci de ani şi le numea pe femeile de vîrstă mijlocie „centenare" sau „puritane". Ca urmare, Madame de Noailles se retrăsese, la fel şi prinţesa de Marsan şi ducesa de Cosse, Doamna Rochiilor. Multe altele le-au urmat exemplul. Pe regină nu o tulburau defel aceste plecări, fund fericită să vadă numai feţe atrăgătoare în jurul ei.

Permanentul neastîmpăr al reginei, capriciile şi dorinţele ei, nazurile şi autoritatea nelalocul ei ascundeau o stare de profundă derută. Era înclinată spre *spleen,* care începuse să fie la modă pe atunci. Şi îi era dor de acasă: ar fi vrut să revadă Curtea de la Viena, pe mama ei, pe fraţii ei, pe surorile ei. A trebuit să-şi stăpînească lacrimile cînd a auzit că contele şi contesa de Provence o vor însoţi pe Madame Clotilde la Chambery, la căsătoria ei cu prinţul de Piemont. Asta însemna că Mărie Josephine avea să fie împreună cu familia ei două săptămîni. îl invidia pe fratele ei, Ferdinand, care petrecuse cîteva zile la Viena cu soţia lui. Austria continua să fie încă în mare măsură patria reginei Franţei. Parcă îşi lăsase toate visurile copilăriei în ţara natală şi - în ciuda dojenilor aspre ale mamei sale - sentimentul atît de dulce al siguranţei. Viena i se părea un paradis protejat, un adăpost fără egal.

Dezamăgită de un soţ care nu o putea satisface şi de o familie lipsită de farmec, simţea o nevoie disperată să aibă o persoană pe care să o poată iubi cu adevărat şi care să-i împărtăşească sentimentele într-o relaţie care să nu provoace scandal. Cum dragostea era interzisă, a căutat refugiu în prietenie. Dorea să fie iubită pentru ea însăşi, nu pentru ceea ce reprezenta. Avea nevoie de o altă prinţesă de Lamballe, mai potrivită cu noul ei stil de viaţă. Deşi mai simţea încă o anumită afecţiune pentru ea, avea sentimentul că prinţesa este ca o prietenă din

copilărie cu care nu mai are gusturi comune. Maria Antoaneta, care acorda cea mai mare importanţă plăcerilor vieţii particulare, nu cunoscuse niciodată momente de adevărat abandon cu Madame Dillon sau cu Madame de Guemene. Deşi îi plăcea compania lor, cele două femei erau prea mondene, prea materialiste, prea blazate şi prea intrigante pentru a fi confidentele ei. Cu toate că o fascina atmosfera socială de la Madame de Guemene, avea sentimentul nedefinit că poate deveni uşor jucăria unor cabale. Flirtul ei cu Lauzun fusese o dovadă în acest sens.

Era convinsă că îşi găsise o prietenă după placul inimii ei în persoana blîndei contese Jules de Polignac. Cu chipul ei angelic care l-ar fi putut inspira pe Raffael, ochii mari şi albaştri, zîmberul inocent şi vocea melodioasă, această femeie de douăzeci şi şase de ani o fascina pe regină cu graţia ei nonşalantă. Madame de Polignac nu era admirată pentru inteligenţa ei ieşită din comun şi nici pentru simţul umorului, dar remarcele ei erau întotdeauna la obiect. Echilibrată şi veselă, avea o manieră foarte agreabilă de a contribui la conversaţie fără a dori să se impună sau să-i eclipseze pe ceilalţi. Sensibilă, indolentă, deosebit de sinceră, era întotdeauna absolut firească. Averea ei modestă nu-i permitea să vină prea des la Curte, şi îşi petrecea cea mai mare parte a timpului la moşia ei de la Claye,[13] în compania unui soţ extrem de amabil, care accepta legătura ei cu contele de Vaudreuil. Pentru regină, care nu putea experimenta anumite sentimente decît indirect, experienţa acestei femei în dragoste îi conferea o superioritate incontestabilă.

Maria Antoaneta s-a ataşat foarte tare de ea în vara anului 1775. Besenval încuraja această prietenie, pe care el o remarcase primul. Avînd el însuşi relaţii de prietenie cu familia Polignac, a văzut imediat avantajele pe care le-ar putea avea dintr-o astfel de prietenie, deşi în memoriile lui pretindea contrariul. Dacă Madame de Polignac devenea prietena intimă a Măriei Antoaneta, spera să exercite un control asupra reginei şi să-i influenţeze acţiunile folosind-o pe fermecătoarea contestă ca intermediar. Maria Antoaneta refuza să asculte avertismentele repetate ale lui Mercy. în absenţa lui Lauzun, singura persoană cu care se simţea fericită era Madame de Polignac, cele două femei aveau tot mai multe conversaţii intime, spre marea dezamăgire a prinţesei de Lamballe, care suferea să se vadă astfel neglijată, într-adevăr, regina se întîlnea mai des cu noua ei prietenă la Madame de Guemene decît acasă la superintendentă. îşi împărţea timpul între aceste două cercuri, ammdouă pretinzînd că îi sînt profund devotate, deşi erau doar lacome după favorurile ei de natură tot mai exorbitantă. Fericită să împartă astfel de gratificaţii, regina a început să se amestece în treburile miniştrilor ca să le facă pe plac celor care o adulau.

La sfîrşitul şederii ei la Fontainebleau, Madame de Polignac a afirmat că, din cauza situaţiei ei financiare limitate, trebuie să părăsească Curtea şi să se întoarcă la moşia sa. A venit să-şi ia rămas-bun de la regină. „Nu ne iubim chiar aşa de mult încă pentru a fi nefericite că ne despărţim", i-a spus ea. „Dar simt că aşa se va întîmpla. Curînd nu voi mai fi capabilă să te părăsesc. Dă-mi voie să plec de la Fontainebleau. Nu sînt făcută pentru Curte." Trăsura lui Madame de Polignac stătea gata de plecare. Distrusă, „regina plîngea, o săruta, îi apuca mîinile, o strîngea la piept, şi îşi aruncă braţele în jurul gîtului ei". Văzîrid scena printr-o uşă uşor deschisă, contele d'Artois a izbucnit în rîs şi a plecat spunînd: „Nu particip la această ceremonie!"

Povestea, transmisă de prinţul de Ligne[14], a făcut imediat înconjurul Curţii. A inspirat comentarii deosebit de dispreţuitoare, deoarece Madame de Polignac cedase la insistenţele reginei. După cîteva zile s-a mutat împreună cu soţul ei într-un apartament de la palatul Versailles. Maria Antoaneta se gîndea deja la privilegiile pe care avea să le reverse asupra prietenei sale, pe care o trata ca pe o favorită.

Prietenia pasionată pe care i-o arăta a dat naştere la şi mai multe bîrfe. „Sîntem în plină epidemie de cîntece satirice", îi scria ea mamei sale la 15 decembrie. „Se scriu despre toţi cei de la Curte, bărbaţi şi femei, iar francezii, în neseriozitatea lor, l-au inclus şi pe rege. Cît despre mine, nu am fost cruţată."[15] *Nouvelles de la cour* îi atribuia reginei o atracţie pentru iubiţi de ambele sexe! 11

C()enus si

Eusturile mele nu sînt aceleaşi cu ale regelui, pe care nu-1 interesează decît vînătoarea şi munca mecanică.

Trebuie să fii de acord că locul meu nu este nicidecum într-o fierărie; nu pot să mă joc de-a Vulcan şi Venus, iar rolul meu ca Venus ar putea să-1 nemulţumească mai mult decît multe din gusturile mele pe care le dezaprobă."[1] Aşa vorbea Maria Antoaneta cu contele Rosenberg; tonul era cu totul diferit faţă de cel pe care îl folosea cu mama ei. După perioada euforică ce a urmat urcării pe tron a lui Ludovic XVI, relaţiile dintre cei doi soţi s-au răcit vizibil. Se vedeau destul de rar, regele fiind preocupat de chestiunile statului, iar regina de distracţiile ei, la care el nu participa.

Maria Antoaneta se trezea dimineaţa tîrziu în dormitorul care aparţinuse cîndva Măriei Leszczynska şi pe care Ludovic XV îl modernizase pentru Delfină la scurt timp după sosirea ei la Versailles. Nu-i plăcea camera mare şi oficială, în care fiecare detaliu oricît de mic îi amintea de poziţia ei înaltă plafonul decorat cu reliefuri accentuate reprezentînd armele Franţei şi vulturii Austriei; patul somptuos,

acoperit cu brocart, era aşezat pe un podium în spatele unei balustrade aurite şi sub un baldachin decorat cu cupidoni sculptaţi şi ghirlande de crini. Tapiseriile care ornamentau pereţii şi oglinzile înrămate în bronz aurit contribuiau la caracterul oficial al camerei. Cînd se mutase aici, singura schimbare pe care o făcuse regina fusese să înlocuiască portretele de pe pereţi cu cele ale împărătesei, mama ei, şi al împăratului, fratele ei.

Maria Antoaneta mai lîncezea în pat, îşi bea ciocolata sau cafeaua şi ronţăia o felie de pîine vieneză cu unt; apoi se scula. In zilele în care făcea baie, se îmbrăca cu o haină lungă de flanel închisă pînă la gît şi se cufunda într-o cadă mare, trasă în mijlocul încăperii. După ce îşi termina baia, două băieşiţe o ajutau să iasă din apă; Maria Antoaneta insistase să se ţină un cearşaf în faţa ei ca să nu fie văzută de către doamne. Apoi începea ceremonia îmbrăcatului. „Era o capodoperă de etichetă", povesteşte Madame Campan. „Totul era reglementat. Doamna de onoare şi Superintendenta Gospodăriei - amîndouă participau dacă erau împreună - o ajutau pe Prima Doamnă a Dormitorului, iar alte două doamne obişnuite îndeplineau funcţiile principale; dar exista o distincţie între ele. Superintendenta Gospodăriei o ajuta oferindu-i juponul şi îi prezenta rochia. Doamna de onoare turna apa cînd se spăla pe mîini şi o ajuta să-şi pună cămaşa.

Dacă la ceremonie era prezentă o prinţesă de sînge regal, doamna de onoare îi ceda funcţia, dar nu direct prinţeselor de sînge regal; în prezenţa lor, doamna de onoare înmîna cămaşa Primei Doamne a Dormitorului."[2]

Acest protocol elaborat care reglementa flecare gest era un chin pentru regină şi îi otrăvea viaţa zilnică. Dacă ar fi fost de acord să-1 urmeze fără să protesteze, nu ar fi avut dreptul să o păstreze pe Mademoiselle Bertin. Ar fi fost obligată să-şi comande rochiile la croitorii Curţii, autorizaţi să-1 îmbrace pe suveran. La fel stăteau lucrurile şi în privinţa alegerii coaforului. Prefera ca părul ei să fie aranjat de renumitul Leonard, care venea la Versailles în fiecare dimineaţă, dar continua să-şi practice arta pe lîngă cele mai elegante femei din Paris. Regina avea astfel garanţia că era întotdeauna în pas cu ultima modă. Şi Leonard trebuia să colaboreze cu Mademoiselle Bertin pentru a echilibra cele mai incredibile structuri de pe nobila frunte a augustei stăpîne.

După ce era îmbrăcată şi coafată, regina deschidea o uşă de lîngă capul patului şi dispărea în camerele interioare, un apartament pe care plănuia să-1 transforme într-un cadru cald, particular, confortabil, unde nimeni să nu poată intra fără a fi invitat, în aceste încăperi, decorate de ultima regină, avea să-şi ţină întîlnirile de dimineaţă cu „ministrul modei", să primească pictorii care doreau să-i facă portretul, să acorde audienţe muzicienilor şi să vadă un grup de prieteni

aleşi.

Timpul trecea foarte repede. Nu trebuia să întîrzie la slujba de la biserică. Regina traversa Camera Păcii, care ducea spre Sala Oglinzilor, urmată de toate doamnele din suita ei care o serviseră în dormitor. Cînd erau la un loc, arătau ca o pădure de pene în mişcare. Maria Antoaneta îi saluta pe unii şi le zîmbea vag altora în timp ce mergea spre capelă, unde şedea deja familia regală, cu excepţia lui Ludovic XVI, care venea întotdeauna ultimul, aşa cum cerea eticheta.

Era aproape ora unu. Acum avea loc prima întîlnire a reginei cu soţul ei, dacă nu-i făcuse o vizită discretă ceva mai devreme, ceea ce în această perioadă era mai puţin obişnuit. Suveranul lucrase toată dimineaţa. Se trezise în dormitorul din apartamentele interioare, ocupate mai înainte de Ludovic XV. După un mic dejun copios, şedea la biroul de la fereastră, cu hîrtiile împrăştiate în jurul lui şi cîteva cărţi pe podea. Departe, dincolo de fereastră, vedea mulţimea care se grăbea să intre în curtea palatului. El era izolat, departe de ceremonialul infernal de la Versailles, pe care şi el îl detesta, îşi examina dosarele pentru Consiliu. Dacă agenda zilei nu era prea încărcată, îşi permitea cîteva distracţii: citea cu nesaţ povestiri de călătorie, studia hărţi geografice, elabora rapoarte proprii şi pregătea partida de vînătoare de dupăamiază. Numai evenimente deosebit de importante sau o vreme foarte proastă puteau să-1 împiedice să se delecteze cu ocupaţia lui preferată, o ocupaţie eminamente regală, căreia şi strămoşii lui îi fuseseră devotaţi. Vînătoarea nu poate fi improvizată. Regele se ocupa personal de pregătirea ei. In liniştea biroului său, anticipa emoţia puternică şi plăcută care îl cuprindea cînd urmărea un cerb, uneori cîteva ore în şir.

Citea rapoartele pe care le ceruse despre pădurile regale pentru a afla locurile în care se ascundeau animalele; elabora cele mai bune tactici de urmărire şi de atac, pregătind planuri de vînătoare ca şi cînd ar fi fost strategii de luptă. Era neobosit pe teren, fugărind prada în curse lungi, pînă cînd aceasta ceda, epuizată.

în asemenea dimineţi liniştite, Ludovic XVI petrecea cîteva minute admirînd mecanismele ceasornicelor sale şi numeroasele dispozitive din cabinetul lui de fizică. Acest bărbat solitar se refugia adesea într-un loc în care erau admişi numai foarte puţini oameni, fierăria instalată deasupra bibliotecii sale. Aici, în vizuina lui, îi plăcea să se joace de-a Vulcan, făcînd din cînd în cînd o cheie sau un lacăt. Zidurile încăperii erau acoperite cu încuietori minunate, exemplare fără pereche pe care regele nu va putea niciodată să le egaleze.

Din lipsă de timp, cunoştinţele lui rămîneau limitate, deşi beneficia de sfaturile lui Gamain, Lăcătuşul încăperilor Regale, şi ale lui Ambroise Poux-Landry, fost soldat în Garda Franceză care ridicase arta lăcătuşeriei la cel mai înalt grad de

perfecţiune.

Contemporanii săi, începînd cu regina, erau surprinşi să-1 vadă pe rege delectîndu-se cu o ocupaţie atît de plebeiană.

Au existat însă mai multe încercări de a se explica această înclinaţie cu totul aparte. De ce lăcătuş şi nu dulgher sau bucătar? Psihiatrii consideră că nevoia stringentă de muncă fizică la neprofesionişti este o dovadă a unei nevroze obsesive. Ipoteza poate fi aplicată foarte plauzibil în cazul lui Ludovic XVI, care avea multe alte manii, cum ar fi o evidenţă foarte minuţioasă a tot ceea ce făcea. Ţinea socoteala numărului de nopţi petrecute afară din Versailles, al plimbărilor lunare şi anuale pe jos şi călare, al capturilor de vînătoare, făcînd liste cu absolut tot, de la o rîndunică la cerb, precum şi orice cîine sau veveriţă lovită din întîmplare.

Există însă şi alte explicaţii care pot arunca o lumină asupra comportamentului regelui. Doi psihanalişti francezi, Nicolas Abraham şi Maria Torok, au utilizat termenul „criptoforie" pentru a descrie psihologia unei persoane care poartă în sine (în cripta sa) stafia unei rude moarte, de regulă un frate. Această fantomă, îngropată undeva foarte adînc, se hrăneşte din viaţa persoanei în care locuieşte, inhibîndu-1 complet atît timp cît „gazda" nu reuşeşte să evacueze fantoma. Să ne amintim că regele avusese un frate mai mare, ducele de Burgundia, un copil strălucit, frumos şi cu o inteligenţă precoce, mort de tuberculoză pe cînd avea numai şase ani. Părinţii lui, în disperarea lor, în subconştientul lor, nu l-au iertat niciodată pe viitorul Ludovic XVI - care era următorul la tron după ducele de Burgundia - pentru că a trăit şi a luat locul copilului decedat. Este imposibil de spus ce simţea cu adevărat tînărul prinţ în legătură cu această tragedie, dar a considerat probabil că a uzurpat locul care aparţinea fratelui său mai mare, care poseda toate virtuţile regale. Simţea întreaga povară a lipsei lui de calităţi şi povara lipsei de înţelegere a celor din jur, care îi aminteau cu o plăcere perversă de acest lucru, în cazul lui Ludovic XVI ne putem pune întrebarea dacă lucrul la chei şi lacăte nu reprezenta o încercare disperată, în acelaşi timp inconştientă şi simbolică, a unei persoane care căuta un „sesam, deschide-te" care să-1 elibereze.

Dar să ne întoarcem la lăcătuşeria pe care regele trebuia să o părăsească curînd pentru a se duce în Dormitorul de Stat, unde avea loc neclintit ceremonia /ever-ului oficial în prezenţa prinţilor de sînge regal, a marilor demnitari ai Coroanei şi a tuturor celor care erau acceptaţi să asiste la toaleta regelui, care consta, în realitate, numai din ultimele retuşuri ale toaletei reale. După ce era îmbrăcat, iar părul coafat şi pudrat, suveranul trecea dincolo de balustrada care separa zona patului de restul încăperii şi rostea o scurtă rugăciune; apoi uşa dinspre Sala Oglinzilor se dădea în lături:

regele îşi făcea apariţia.

Ludovic XVI avea o statură impozantă, accentuată de o uşoară corpolenţă. Chiar şi după lecţiile de dans pe care le luase ca să-i facă pe plac reginei, tot mai mergea legănat, iar înfăţişarea lui părea întotdeauna neglijentă, în pofida tuturor îngrijirilor revărsate asupra lui. Pe cei care îl vedeau prima dată îi uimeau mîinile lui înnegrite de forjă. Totuşi, era greu să nu te impresioneze expresia nobilă, melancolică şi distantă din ochii lui blînzi, albaştri, uşor miopi, privirea lui care părea mereu pierdută într-o nesfîrşită visare.

Ce contrast profund între cei doi soţi! Totul sau aproape torul îi despărţea! înaltă, bine făcută, cu pieptul plin şi un ten frumos, strălucitor, regina era graţioasă în toate mişcările, în pofida gurii dispreţuitoare şi a ochilor uşor exoftalmici, Maria Antoaneta, deşi nu de o frumuseţe convenţională, era ceea ce numim în mod curent o femeie frumoasă. A fi considerată atrăgătoare era cea mai mare dorinţă a reginei, dar, după cum susţinea pajul ei, contele de Tilly, avea ceva mai valoros pentru tron decît o frumuseţe perfectă, şi anume „înfăţişarea unei adevărate regine a Franţei, chiar dacă mulţi considerau că nu arată decît ca o femeie drăguţă"[3], însă scepticul Tilly, cu un umor aparte, care a lăsat nişte memorii admirate de Stendhal, nu făcea parte dintre cei care se dădeau în vînt după ea, aşa cum se întîmpla cu Horace Walpole, care nu a ezitat să scrie: „Era imposibil să mai vezi şi altceva în afară de regină! Hebe şi Flora, Elena şi Graţiile nu sînt decît nişte trecătoare oarecare în comparaţie cu ea. Este o statuie a frumuseţii, indiferent dacă stă în picioare sau pe scaun; graţia însăşi atunci cînd se mişcă!"[4] Tilly, a cărui luciditate este dincolo de orice îndoială, a trebuit să recunoască: „Dacă nu mă înşel, aşa cum oferi întotdeauna un scaun altor femei, simţeai întotdeauna nevoia să-i oferi tronul".

Pe Ludovic XVI îl intimida graţia maiestuoasă a soţiei lui, ca altădată farmecul insolent al micii arhiducese care executase o reverenţă graţioasă la picioarele lui Ludovic XV în poiana din pădurea de la Compiegne, făcîndu-1 să se simtă stînjenit pe vremea cînd avea cincisprezece ani. „Regele se teme de ea mai degrabă decît s-o iubească, căci nu este niciodată mai vizibil vesel şi relaxat decît la partidele de vînătoare la care ea este absentă. Impresia de teamă, indiferent cît de absurdă, are uneori un efect mai puternic decît cea de afecţiune", susţinea abatele de Veri, confidentul lui Maurepas şi prietenul lui Vermond.[5] Prezenţa acestei femei cochete, sigură pe sine îl făcea să-şi piardă încrederea. Deşi fusese crescută de cea mai austeră suverană a Europei, Maria Antoaneta avea o fire impulsivă şi capricioasă şi nici una dintre inhibiţiile reginelor precedente. Predecesoarele ei, ale căror farmece modeste nu se puteau măsura cu puterea soţilor

lor, trăiseră şi respiraseră numai în umbra respectatului monarh. Dar nu era cazul cu tînăra regină care dorea să trăiască precum o eroină dintr-un roman al vremii. Reţinuse din lecturile ei o anumită idee despre fericire - un regat limitat la grădinile de la Trianon, domeniul pe care i-1 dăruise regele, prietenii aleşi după placul ei, un prinţ fermecător care ar uimi-o mereu şi ar salva-o de ea însăşi sub privirile încîntate ale acestei mici Curţi ideale şi iubitoare.

Dar tocmai lipsa unui prinţ fermecător îi lipsea Măriei Antoaneta. Cu toate eforturile ei de cînd sosise la Versailles, inima sa nu fusese niciodată tulburată de soţul ei, deşi îi recunoştea calităţile, sinceritatea şi seriozitatea. Conştiinţa lui de sine şi şovăiala o exasperau. Avea o atitudine condescendentă faţă de el şi, dîndu-şi în vileag gîndurile, aşa cum ştim, îl numea acest *sărman bărbat.* Nu se uita la el ca la un suveran. E adevărat că existau anumite motive pentru această atitudine. Ani la rînd, împărăteasa, mama ei, şi MercyArgenteau, fără a-i dezvălui pe deplin intenţiile lor, o îndemnaseră să încerce să capete un ascendent asupra soţului ei, dar în acelaşi timp îi spuneau să se arată supusă faţă de el.

Cu intenţii foarte diferite, Choiseul, în timpul acelei nefericite audienţe, avusese îndrăzneala să o sfătuiască să recurgă la „blîndeţe pentru a-1 cuceri pe rege şi teamă pentru a-1 subjuga".[6] Cît despre Besenval şi asociaţii lui, aceştia o lăsau să creadă că trebuie să joace un rol major în stat. Toate instrucţiunile acestea o făceau pe regină să fie convinsă de superioritatea ei faţă de soţul său - acest bărbat pe care nu-1 putea admira şi a cărui stîngăcie în dragoste era o continuă sursă de umilire. Incapacitatea lui Ludovic XVI de a se comporta ca un adevărat soţ şi de a-i da posibilitatea să poarte în pîntece un moştenitor Bourbon o menţinea perpetuu în situaţia unui copil răsfăţat.

Pînă în primăvara anului 1775, Ludovic XVI a împărţit regulat patul cu soţia lui. Dar îmbrăţişările lor nu au fost niciodată încununate de succes. In cîteva rînduri i s-a sugerat regelui că o mică operaţie ar putea să elimine durerile care îl stînjeneau în relaţiile sexuale cu regina şi îl împiedicau să procreeze. Din păcate, regele şovăia să-şi facă operaţia. Cînd însă contesa d'Artois a rămas însărcinată, şi-a consultat din nou medicul. Constatînd „o mare schimbare în bine", acesta nu a mai considerat operaţia necesară. Acum era convins că „singurul obstacol era lipsa de încredere şi o timiditate copilărească, agravată de un temperament rece, care se manifesta tîrziu, dar care prezenta semne clare de maturizare treptată şi nu lăsa nici o îndoială cu privire la faptul că o adevărată potentă fizică era pe cale de dezvoltare". Dar pentru Maria Antoaneta patul conjugal devenise locul unui coşmar pe care hotărîse să-1 evite cît mai des cu putinţă. A folosit pretextul unei răceli ca să-1 roage pe soţul ei să nu vină la ea în cameră. Era

pe vremea „războaielor făinii", cînd regina începuse să manifeste interes pentru Lauzun. Despărţirea dintre cei doi soţi s-a prelungit dincolo de însănătoşirea Măriei Antoaneta; ea nu a manifestat nici o grabă să-şi reia viaţa conjugală. Mercy a încercat să o facă să asculte de glasul raţiunii, spunîndu-i în repetate rînduri că răceala ei putea diminua afecţiunea regelui, subminîndu-i încrederea în ea.

Regina nu i-a dat nici o atenţie, în speranţa să obţină acea intimitate care, după părerea lui, era ameninţată, ambasadorul a propus să se construiască un coridor subteran între apartamentele regelui şi al reginei. Amîndoi au salutat această propunere. Pentru că, cele două apartamente nefiind comunicante, ori de cîte ori Ludovic XVI dorea să se ducă la soţia lui după ceremonia *coucher-u\ui,* trebuia să traverseze A Doua Anticameră şi să fie văzut de curtenii care leneveau pe acolo. Trecerea secretă le dădea soţilor posibilitatea să se întîlnească oricînd doreau, fără ştirea altcuiva.

în momentul în care s-au întors de la Reims, cele două dormitoare erau deja unite printr-un coridor tapisat. Dar Ludovic XVI făcea foarte rar uz de el. Maria Antoaneta se culca foarte tîrziu, iar regelui nu-i plăcea să fie trezit în toiul nopţii. Drept urmare, au continuat să trăiască mai mult sau mai puţin separat. Dar şi Maria Antoaneta s-a simţit totuşi profund dezamăgită cînd contesa d'Artois a dat naştere unui fiu pe 6 august 1775. Copilul, care a primit titlul de duce d'Angouleme, era acum al treilea în ordine la tronul Franţei.[7] Dacă regina nu rămînea curînd însărcinată, descendenţii contelui d'Artois puteau urca pe tron în deceniile următoare, căci era foarte puţin probabil ca contesa de Provence să poată avea copii. „Nu mai trebuie să-i spun scumpei mele mame cît de mult am suferit văzînd un moştenitor care nu era al meu"[8], ofta Maria Antoaneta, nevoită să îndure şi ţipetele agresive ale femeilor din piaţă, care se ţineau după ea pe tot drumul pînă în apartamentul ei, cerîndu-i un Delfin!

S-a pus din nou problema ca regele să fie operat, dar nimeni nu părea foarte grăbit. Nici măcar persoanele direct interesate. Deşi Maria Antoaneta afirma faţă de mama ei că „neglijenţa nu i se datora ei", starea căsniciei sale nu evolua deloc. Nehotărîrea şi teama lui Ludovic XVI au crescut pe măsură ce regina s-a îndepărtat de el. Maria Tereza şi Mercy puteau să o dojenească oricît pofteau, spunîndu-i în repetate rînduri că reginele fără copii au fost întotdeauna într-o poziţie precară la Curtea Franţei, fiindcă Maria Antoaneta se făcea că nu aude şi continua să se piardă într-un vîrtej de petreceri.

Se temea atît de mult să ajungă din nou în braţele soţului ei, încît începu chiar să spere ca el să-şi aleagă o metresă ca să dobîndească experienţa care îi lipsea. Astfel, bătrînul duce de Richelieu, fostul confident romantic al lui Ludovic XV, care

ar fi putut să-i dea regelui cîteva sfaturi preţioase, a crezut că a găsit soluţia - dorea să i-o prezinte regelui pe Mademoiselle Contat, o actriţă de ale cărei graţii se bucura şi el. Dar planul nu a avut nici o urmare. Tînărul monarh nu manifesta nici urmă de interes. Avea ochi numai pentru soţia lui, această soţie pe care nu o putea satisface niciodată, în incapacitatea lui de a-şi exprima iubirea, o copleşea cu daruri generoase. Maria Antoaneta exercita o formă foarte feminină de despotism asupra soţului ei, hărţuindu-1 pentru a-şi satisface capriciile personale şi pe cele ale prietenilor ei. Cît despre relaţiile intime dintre ei, acum era decisă „să lase chestiunea pe seama Providenţei şi să aştepte supusă un deznodămînt fericit"[9]. reginei

O nevoie frenetică de distracţii pusese stăpînire pe regină. Era văzută în toate locurile la modă. Nu lipsea de la nici un bal şi de la nici o seară de la Operă sau de la teatru. Pleca adesea de la Versailles după ce regele se retrăgea la culcare, dădea fuga la Paris şi rămînea acolo pînă în zori.

Se întorcea la palat ca să participe la misă, după care dormea pînă la amiază, într-o noapte, roata de la trăsura ei s-a rupt şi a fost nevoită să continue drumul cu o birjă de închiriat. S-a lăudat a doua zi cu această escapadă, rîzînd din toată inima:

„Imaginaţi-vă cum arătam într-o birjă!" Evident, povestea a făcut înconjurul Curţii şi al oraşului. Gurile rele susţineau că, de fapt, Maria Antoaneta se ducea la o întîlnire amoroasă cu ducele de Coigny, care la vremea respectivă părea să se bucure de mai multe favoruri decît Lauzun. La Curte se înconjura nestingherită de oameni tineri; ducele de Croy, care o observa, nota cu tristeţe că ea chicotea pe înfundate în faţa curtenilor cînd îl asculta pe vicleanul bătrîn Besenval, care ştia să o distreze mai bine ca oricare altul.

Besenval, baronul elveţian, îşi atinsese obiectivul: putea să le manipuleze pe regină şi pe contesa de Polignac, prietena ei inseparabilă, după plac. Reginei îi plăcea ambianţa de la Madame de Polignac; contele de Polignac, în marea sa discreţie, îi permitea amantului oficial al soţiei sale, contele de Vaudreuil, să joace rolul de gazdă în salonul soţiei lui. Om plin de umor, îndrăgostit de literatură şi arte, lui Vaudreuil îi făcea plăcere să joace rolul de Mecena şi ştia cum să le vorbească femeilor. Madame de Polignac nu-i putea rezista.

Extrem de lacom, Vaudreuil profita adesea de situaţia metresei lui. Maria Antoaneta făcea faţă situaţiei, dar nu-1 plăcea pe Vaudreuil. Unii oameni susţineau că e geloasă.

Insă ea îl prefera pe ducele de Coigny, care acum o neglija pe Madame de Guemene şi îi făcea o curte discretă ei. Contele d'Adhemar - personalitate destul de fermecătoare, dar nu suficient de strălucitoare pentru a speria pe cineva - era un

om cu o conversaţie plăcută. Contele de Guines, de curînd rechemat de la ambasada din Londra, era unul dintre cei mai frecvenţi oaspeţi ai contesei, îi plăcea, de asemenea, să invite străini precum prinţul de Ligne, un aristocrat belgian plin de umor, îndrăgostit în secret de regină, al cărei „suflet alb" era dispus să-1 apere pînă la ultima suflare, şi contele Eszterhazy în care Maria Antoaneta a avut încredere chiar şi în momentele cele mai sumbre ale existenţei sale. Evident, Madame de Polignac şi-a adus toate rudele la Versailles; mai întîi şi în primul rînd pe mătuşa ei, contesa d'Andlau, care avea o reputaţie scandaloasă; şi pe cumnatele ei - pe contesa Diane de Polignac, femeie uşuratică, intrigantă şi amatoare de flirturi, şi pe străvezia contesă de Polastron, care a cucerit inima contelui d'Artois.

Prietenia tot mai exclusivă a reginei cu contesa de Polignac a dat naştere multor gelozii. Mercy a fost primul care s-a simţit ofensat de această favoare pe care o considera nemeritată şi cu posibile consecinţe negative pentru regină.

După părerea lui, Madame de Polignac era o tînără doamnă a cărei prezenţă la Curte era nedorită şi a cărei reputaţie era pătată de o conduită dubioasă. Considera că are un „intelect foarte sărăcuţ", în stare numai s-o împingă pe regină mai departe pe calea distrugerii. Pe deplin încrezătoare, Maria Antoaneta îşi deschidea inima în faţa prietenei sale şi îi încredinţa cele mai intime gînduri „cu o candoare fără rezerve". Cînd Madame de Polignac pleca de la Curte la Paris sau la moşia ei de la ţară, regina îi scria şi Mercy se temea ca nu cumva conţinutul scrisorilor ei să fie divulgat. „Astfel de scrisori nu rămîn secrete... Am dovezi clare că de aici pot rezulta nenumărate abuzuri, dar nu are rost să încercăm s-o oprim pe regină în această privinţă", îi spunea el împărătesei.[1] Ambasadorul sesizase situaţia. Poziţia de care se bucura Madam de Polignac îi conferea o mică putere pe care anturajul ei începuse să o exploateze fără ruşine. I se făcea deja curte cu scopul de o face să le obţină favoruri şi avantaje.

Cît despre familia contesei, toţi căutau funcţii pentru ei înşişi.

Vermond, care avea obiceiul să vorbească sincer cu regina, a încercat să o avertizeze împotriva acestei iubiri periculoase. „Ai devenit foarte îngăduitoare faţă de moralitatea şi reputaţia prietenilor şi a prietenelor tale", îi spunea el. „Pot să-ţi dovedesc că, la vîrsta dumitale, asemenea îngăduinţă, mai ales faţă de femei, face o impresie proastă; dar dă-mi voie să-ţi spun doar atît: pot trece cu vederea neglijenţa dumitale faţă de morala sau reputaţia unei femei pe care o faci prietena dumitale numai pentru că este drăguţă, chiar dacă nu are moralitatea unui preot; dar ca un comportament şocant de toate felurile, reputaţia pătată sau pierdută să fie cerinţele pentru admiterea în cercul dumitale social - asta este ceva care îţi dăunează grozav. De mai mult timp, nu mai ai nici măcar prudenţa de a

menţine legături cu unele femei care au reputaţia de a fi inteligente şi cu o bună purtare."[2] Maria Antoaneta a ascultat foarte politicoasă această predică, a recunoscut aproape rîzînd că abatele nu greşea şi s-a întors la fel de vioaie la ocupaţiile ei obişnuite.

Prietenii săi nu se mulţumeau să o distreze. Doreau ca ea să joace un rol central în intrigile lor în vederea readucerii lui Choiseul din nou la putere. Veselul cerc nu manifesta nici un interes pentru programul de guvernare al marelui om (avea oare aşa ceva?); singurul lucru de care le păsa erau beneficiile pe care sperau să le obţină. Compromiţînd-o pe Maria Antoaneta în cabalele lor, contribuiau grav la pătarea imaginii ei în ochii publicului şi dădeau astfel dovadă de o acută lipsă de simţ politic. Influenţa reginei asupra soţului continua să fie limitată şi, deşi regele putea fi acuzat adesea de slăbiciune, ura lui faţă de fostul ministru era atît de puternică încît nu avea nici un rost să se spere că va fi readus la putere. Mai mult chiar, Choiseul însuşi înţelesese perfect acest lucru. Avusese două ocazii să sondeze profunzimea dispreţului regelui pentru el: prima dată, atunci cînd regina intervenise ca să se revină asupra exilării şi a doua oară cu ocazia încoronării. Cu toate acestea, partizanii lui refuzau să accepte înfrîngerea. în timpul „războaielor făinii", dacă ne amintim, au încercat să-1 ocolească pe suveran folosind-o pe regină şi au stîrnit prin aceasta mînia lui Ludovic XVI. Dar datorită sfaturilor lor, regina reuşise să obţină exilarea ducelui d'Aiguillon. De atunci, toate intrigile lor se învîrteau inevitabil în jurul solicitării intervenţiei pe lîngă rege pentru a obţine numiri, pensii şi alte avantaje. Şi Maria Antoaneta se angaja adesea fără să se gîndească prea mult, pur şi simplu ca să facă pe placul micii societăţi a cărei lăcomie o subestimase.

La momentul respectiv, micul grup Polignac manifesta un dispreţ vizibil faţă de Turgot, considerat principala putere din Cabinet, în timpul revoltelor din primăvara precedentă, luase măsurile necesare pentru a menţine ordinea, în timp ce Maurepas fusese şi slab şi nedecis. Regele asculta de ministrul lui de Finanţe, care îl conducea pe calea unor reforme inovatoare şi îndrăzneţe. Dar Turgot nu elabora doar proiecte economice şi fiscale; el dorea să aplice măsuri care nu intrau direct în competenţa ministerului său: dorea să acorde statut civil protestanţilor şi să secularizeze învăţămîntul şi asistenţa publică. Toate aceste propuneri ameninţau mai multe privilegii; ministrul nu ascundea faptul că dorea să impună politici drastice de scădere a costurilor care vizau în primul rînd Curtea. De aceea, prietenii reginei erau foarte nelinişitiţi. Maria Antoaneta trebuia să slujească scopurilor lor.

Besenval îl atacase violent pe Turgot de mai multe luni, susţinînd, ironic, că

„era măcinat de furia bunăstării publice".

Nu ezita să-i spună reginei că acest ministru, cu „caracterul lui vanitos", dădea dovadă de o „reală incompetenţă". Era uşor pentru bătrmul viclean să o facă pe regină să-1 deteste pe acest „bărbat cu un sistem, acest filozof arogant, mediocru şi slab", care se opusese în mai multe rînduri proiectelor sale - nu voise să-i acorde fondurile necesare pentru reproiectarea grădinii de la Trianon şi îndrăznise să refuze pensii pentru dragii ei protejaţi. Maria Antoaneta nu a uitat uşor ceea ce considera ea că ar fi „crime de lezmajestate". Nu i-a fost greu baronului să o convingă că Turgot trebuie demis şi înlocuit cu un succesor care să-i fie pe deplin devotat. Pentru Maria Antoaneta, pe care o interesau mult mai mult oamenii decît politica, demiterea lui Turgot a devenit un fel de joc.

Şi-a pus toată mîndria în acest sens pentru a cîştiga.

La începutul anului 1776, Turgot lucra la patru legi care, în perspectivă, ar fi schimbat drastic structura monarhiei.

Orientată împotriva privilegiilor, noua legislaţie trebuia să stabilească în final drepturi egale pentru toţi francezii. Turgot întîmpina o opoziţie puternică din partea colegilor lui de cabinet. Maurepas, „mentorul" regelui, păstra o tăcere plină de gelozie faţă de acest bărbat încă tînăr care părea să-1 conducă pe monarh spre reforme contrare principiilor sale.

Căci Ludovic XVI considera că trebuie să transmită urmaşilor săi regatul exact aşa cum îl primise. Deşi accepta, în principiu, reforme limitate, era reticent cînd trebuia să adopte reforme de structură. Şi tocmai asemenea reforme prevedeau proiectele lui Turgot. Depăşindu-şi temerile, monarhul a impus totuşi edictele ministrului de Finanţe.

La Curte au izbucnit strigăte de indignare. Nimeni nu avea cuvinte suficient de aspre pentru „acest Turgot" care ameninţa, aşa cum se spunea, ordinea stabilită. Regina a fost prima care s-a lansat împotriva ministrului. Fraţii regelui şi toţi prietenii ei i s-au alăturat imediat într-un cor de proteste împotriva lui. înspăimîntat de propriul curaj şi de furtuna pe care o provocase, Ludovic XVI a început curînd să dea semne de descurajare. Ori de cîte ori se întîmpla să spună ceva despre afacerile curente în prezenţa reginei, trebuia să înfrunte cele mai înverşunate critici la adresa acestui ministru şi a măsurilor lui. îndemnată de prietenii ei, Maria Antoaneta a declarat un război nemilos ministrului de Finanţe fără ca măcar să citească edictele. Repeta pur şi simplu comentariile din salon şi ce mai auzise de ici şi de colo despre ele. într-o zi, pe cînd galopa alături de ea prin ploaie în Bois de Boulogne, prinţul de Ligne a auzit-o plîngîndu-se foarte tare de Turgot. „Madame,", i-a spus el, „haideţi să ne întoarcem şi să-1 vînăm pe el în locul

cerbului, pentru că vremea este îngrozitoare." Şi regina a izbucnit în rîs.

Mai existau şi alte influenţe ostile care exercitau presiuni asupra regelui. Maurepas, care locuia în fostul apartament al lui Madame du Barry şi putea aşadar să comunice cu regele fără ştirea altcuiva, îşi denigra sistematic colegul. Ceilalţi miniştri nu făceau nimic pentru a-şi ascunde dezaprobarea.

Evident, nu lipseau nici observatorii lucizi, pregătiţi să apere reformele, dar aceştia aveau puţină greutate în comparaţie cu cohorta de oameni privilegiaţi care se ridicaseră împotriva lui Turgot. Populaţia direct afectată de edicte rămînea dezorganizată, prea ocupată de dificultăţile zilnice şi de costul ridicat al pîinii. Curînd, Ludovic XVI nu a mai avut putere să-1 sprijine pe Turgot. După mai multe tergiversări, a decis să-1 demită.

O explozie de bucurie a izbucnit în rîndurile *choiseuliştilor* cînd au auzit de demiterea lui, la 10 mai 1776. Regina exulta, prietenii ei se felicitau reciproc. O a doua veste părea să confirme triumful micului grup: contele de Guines fusese făcut duce. Acest diplomat fusese acuzat de greşeli grave în timpul mandatului său de ambasador în Anglia şi regele auzise critici serioase împotriva lui din partea lui Vergennes, ministrul Afacerilor Externe, precum şi de la Turgot. Dar regina pledase în secret cauza acestui *choiseulist* înverşunat în faţa soţului ei. Văzînd în el o victimă a ministrului de Finanţe, pe care îl socotea vinovat pentru toate relele, ea făcuse legătura între cele două chestiuni care nu aveau de fapt nici o legătură - demiterea ministrului şi reabilitarea răsunătoare a diplomatului. „Planul reginei era să-i ceară regelui să-1 demită pe Monsieur Turgot şi chiar să-1 trimită la Bastilia în aceeaşi zi în care contele de Guines avea să fie declarat duce, şi a fost nevoie de cele mai insistente apeluri ca să se potolească mînia reginei care nu avea altă bază decît demersurile pe care trebuia să le facă Turgot ca să-1 recheme pe contele de Guines", îi scria Mercy împărătesei. „Fără îndoială că Maiestatea voastră va fi surprinsă să afle că acest conte de Guines, pentru care regina nu are nici o afecţiune personală şi nici nu poate avea, nu ar trebui să fie niciodată cauza unor mişcări atît de mari."[3] Cu rugăminţi şi ameninţări, Maria Antoaneta reuşise să-1 facă pe rege să-i trimită lui Guines un fel de certificat de bună purtare, precum şi numirea în titlul de duce. îl făcuse chiar să rescrie de două ori scrisoarea, deoarece considera că primele două versiuni nu erau suficient de calde. Deşi Maria Antoaneta era într-adevar răspunzătoare de înălţarea nemeritată în rang a lui Guines, rolul ei în demiterea ministrului de Finanţe a fost neglijabil. Luni la rînd ea a acţionat ca purtătoare de cuvînt a celor privilegiaţi şi şi-a hărţuit soţul cu diatribe împotriva ministrului. Dar Maurepas fusese cel care, prin insinuări şi persuasiune, obţinuse dizgraţia ministrului de Finanţe. El reuşise să-1 convingă pe tînărul monarh

că Turgot punea în pericol legile fundamentale ale monarhiei de care regele era profund ataşat. Cu toate acestea, opinia publică presupunea că regina avea o influenţă mult mai puternică decît cea reală şi îi atribuia această regretabilă decizie.

Spre marea dezamăgire a prietenilor săi, regina nu s-a amestecat în numirea noului ministru de Finanţe. Dacă ar **fi** facut-o, soţul ei ar fi redus-o la tăcere. Şocant de incompetent, succesorul lui Turgot nu a rămas mult timp la putere, ceea ce nu a afectat-o prea mult pe Maria Antoaneta, dar ea s-a cufundat într-o profundă stare de melancolie. Era plictisită, i se părea că Versailles-ul este trist şi pustiu. Şi Mercy îi spunea că necontenitele plimbări în afara castelului şi permanenta batjocură îi îndepărtaseră pe mulţi curteni. Aşa că, pentru prima dată de cînd venise în Franţa, s-a simţit cuprinsă de un atac de fervoare religioasă. Putea fi văzută petrecîndu-şi mult timp în bisericile de la Versailles. S-a apropiat de rege, îl însoţea la vînătoare, lua masa singură cu el şi probabil că au împărţit şi patul de cîteva ori.

în vara aceea, Ludovic XVI a renunţat la şederea tradiţională la Compiegne, considerată prea costisitoare.

Curtea s-a mutat la Marly, unde regina şi-a petrecut zilele în pace, înconjurată de prietenii săi dragi. Ei s-au străduit din răsputeri să-1 denigreze în mod inteligent pe chipeşul Lauzun, de care ea părea în continuare interesată, în pofida atenţiei pe care i-o acorda ducelui de Coigny, vizibil jignit de evidenta preferinţă. Afacerile amoroase ale lui Lauzun erau din nou la ordinea zilei. Avusese o legătură foarte furtunoasă timp de cîteva luni cu frumoasa Lady Barrymore, ale cărei favoruri le împărţea cu contele d'Artois. Dar, fiind un curtean asiduu, rămînea slujitorul loial al reginei, în timp ce ea se prefăcea că îi ignoră aventurile a căror notorietate nu putea decît să o facă să sufere. După ce auzise că Madame de Lamballe se îmbolnăvise de o formă foarte gravă de pojar în oraşul staţiune Plombiere, i-a propus imediat reginei să se ducă s-o vadă pe prietena ei ca să-i aducă veşti exacte. Maria Antoaneta se temea că nu i se spunea adevărul despre gravitatea bolii prietenei sale.

Plecarea lui Lauzun a permis micului grup să comploteze nestingherit. Madame de Polignac a cerut funcţia de Prim Gentilom al Grajdurilor reginei pentru soţul ei, funcţie care îi fusese oferită anterior lui Lauzun. Cum se simţea încă obligată faţă de Lauzun, Maria Antoaneta l-a întrebat dacă putea să ofere această funcţie contelui de Polignac. Deşi mîndria lui a fost puţin rănită, Lauzun a răspuns că este fericit să facă voia reginei. Familia Polignac triumfa, dar cînd Lauzun s-a întors din călătorie, regina l-a întîmpinat mai graţioasă ca oricînd şi i-a vorbit în şoaptă mai mult timp, şocînd astfel societatea bună. „Nu te-ai ţinut de cuvînt; ai

promis să nu vorbeşti cu el mult timp şi să-1 tratezi ca pe toţi ceilalţi", s-a plîns Coigny faţă de regină[4]. Lauzun a auzit, aşa că atunci cînd regina a venit din nou la el, i-a spus: „Ai grijă, o să te certe din nou". Cu o uşoară stînjeneală, a trebuit să recunoască rîzînd că avea dreptate[5].

în timpul şederii la Fontainebleau, spre marea dezamăgire a familiei Polignac, favoarea de care se bucura Lauzun nu a scăzut. Pentru a amuza Curtea, ducele de Chartres a organizat o cursă de cai. Iubitor al Angliei acelor zile, fusese convertit la această nouă formă de amuzament de către Lauzun însuşi. Chartres, Artois, Lauzun şi mai mulţi nobili francezi participaseră la curse cu caii lor superbi în Spa şi Ipswich înainte de a face acest lucru în Franţa. Regina a împărtăşit curînd pasiunea lor pentru curse şi pariuri. Mercy era oripilat să o vadă urcîndu-se pe o schelă precară de scînduri - în acelaşi timp lojă şi oficiu pentru pariuri - şi amestecîndu-se printre oamenii care nu acordau suficient respect Maiestăţii sale regale.

La 13 noiembrie 1776, calul contelui d'Artois trebuia să alerge împotriva celui al ducelui de Chartres. Un avocat a înregistrat pariuri fabuloase. Maria Antoaneta a pariat împotriva ducelui de Chartres şi Lauzun împotriva contelui d'Artois. Jocheul lui Chartres a cîştigat. După cursă, regina s-a dus la Lauzun. „Oh! Monstrule! Erai sigur de cîştig!" i-a spus ea[6]. A fost auzită. Acest fel de a vorbi, care presupunea un anumit grad de intimitate, era exact ce-i trebuia familiei Polignac ca să se alarmeze şi, după cum susţine Lauzun, a jurat s-o doboare.

Regina nu paria numai la curse, în timpul şederii ei la Fontainebleau dobîndise o nouă pasiune pentru jocul de cărţi.

Ca şi reginele de dinaintea ei, Maria Antoaneta „prezida jocul de cărţi", loto şi *cavagnole,* care îi expuneau pe jucători numai la pierderi mici. *Lansquent şifaro,* care erau interzise chiar şi prinţilor de sînge regal care trăiau în stil mare, i se păreau mult mai incitante. După mai multe rugăminţi şi insistenţe, a reuşit să învingă obiecţiile soţului şi să aducă de la Paris „bancherii de jocuri", încîntat să facă pe placul soţiei lui, regele a pretins că nu contează, din moment ce vor juca o singură seară. Bancherii au venit pe 30 octombrie şi au ţinut banca pînă la ora cinci dimineaţa, acasă la prinţesa de L Lamballe. în ziua următoare, Maria Antoaneta a jucat de seara Ipînă la ora trei dimineaţa. Era Ziua Tuturor Sfinţilor, o [sărbătoare solemnă. Aceasta a făcut o impresie foarte proastă asupra publicului. „Regina a ieşit din încurcătură rîzînd. A spus că regele permisese o sesiune de joc fără să specifice durata ei şi de aceea aveau dreptul să o facă să dureze treizeci şi şase de ore", povestea Mercy. „Regele a izbucnit în rîs şi a răspuns vesel: Dă-i drumul! Eşti nemaipomenită!"[7] Regina pierduse o mulţime de bani, dar se distrase de minune. Atent la fiecare dorinţă a soţiei sale, depăşindu-şi aversiunea pentru

jocurile de noroc, Ludovic XVI s-a oferit curînd să-i aducă din nou pe bancheri. Aceste jocuri atrăgeau o mulţime de tineri îndrăzneţi care ignorau protocolul şi i se adresau ca unei persoane de rînd. Roşie de emoţie, ea le răspundea rîzînd, iară să-i pese de persoanele de rang înalt care stăteau într-un cerc respectuos şi aşteptau ca ea să le adreseze prima cuvîntul.

Pentru Maria Antoaneta, rezultatele anunţate de bancheri şi comentariile tinerilor erau mult mai importante, în anul acela a început la Fontainebleau obiceiul jocului pe mize mari.

Acum era foarte costisitor să-i faci curte reginei, pentru că trebuia să fii în stare să plăteşti cheltuielile de la joc.

Şederea la Fontainebleau nu mai fusese niciodată aşa de palpitantă.

Sărbători, baluri, tot felul de distracţii se succedau într-un ritm nebunesc. Melancolia reginei părea să fi dispărut complet, îşi recăpătase insaţiabilul apetit pentru plăceri, pe care îl încurajaseră întotdeauna prietenii săi. Ei erau foarte liberi în conversaţia cu ea; îi blestemau pe unii şi complotau împotriva altora. Toată această sporovăială elegantă o agita şi o influenţa inevitabil pe imprudenta prinţesă. După cum afirmă Besenval, care o cunoştea foarte bine, cochetăria ei şi lipsa de veselie naturală o împiedicau să ofere acea imagine despre sine la care se aşteptau cu toţii, date fiind înfăţişarea ei fizică şi calităţile naturale. „Familiaritatea ei exagerată", adăuga el, „îi scădea prestigiul. Oricine îşi putea permite să fie nemulţumit de ea şi să spună lucruri denigratoare despre ea, spre propria lor surprindere."8 c^ Subjugată *de* micul ei cerc social, Maria Antoaneta nu asculta nici de Vermond, nici de Mercy. Scrisorile către mama ei erau din ce în ce mai scurte — şi superficiale.

A uitat chiar să-i ureze la mulţi ani de ziua ei, în 1776! Abatele se gîndea să plece de la Versailles, iar Mercy avea din ce în ce mai multe dificultăţi cînd trebuia să-i raporteze augustei sale stăpîne despre comportamentul tinerei regine. Nu putea decît să aducă laude calităţilor sociale excepţionale ale reginei, talentului ei de a găsi complimente potrivite cînd primea noi ambasadori sau oaspeţi distinşi. Dar ce altceva mai putea spune în favoarea ei? Nefericitul diplomat ascundea cu grijă de Maria Tereza bîrfele jignitoare despre fiica ei care se răspîndiseră la Curţile din Berlin şi Torino.

Se spunea că ducele de Coigny are acces la ea în apartament noaptea şi că una dintre cameriste preferase să demisioneze decît să fie părtaşă la o asemenea purtare dezgustătoare. Deşi evita cu grijă aceste subiecte aparte, Mercy trebuia

oricum i să raporteze împărătesei că existau plîngeri în legătură cu cheltuielile excesive ale reginei, în ultimul an dublase numărul cailor din grajdurile ei pînă la trei sute. Cheltuise sume enorme pentru refacerea grădinilor de la Trianon şi cu J nenumăratele ei sărbători şi supeuri. Cerea ca soţul ei şi [miniştrii să plătească pensii exorbitante prietenilor şi (prietenilor prietenilor săi. Astfel, fratele lui Madame de Lamballe, contesa d'Andlau - mătuşa lui Madame de Polignac -, marchizul de Polignac, cardinalul de Polignac, cavalerul de Luxembourg şi mulţi alţii au devenit fericiţii beneficiari ai unei mane regale, deşi nu făcuseră nimic ca să o merite. Fără a renunţa la excesele în ceea ce priveşte moda, Maria Antoaneta a dobîndit şi o pasiune pentru bijuterii. După ce cumpărase nişte magnifici cercei cu diamante pe care a încercat să-i plătească cum a putut mai bine în rate, a cumpărat şi două brăţări care au costat cît un conac la Paris!

Regina începuse să fie învinuită pentru toate excesele ce li se reproşaseră metreselor regale în trecut. Iar Ludovic XVI, incapabil să se opună capriciilor soţiei sale, se purta cu ea ca cel mai atent curtean. S-a oferit chiar să plătească din alocaţia lui personală datoriile cărora ea nu le putea face faţă.

Maria Tereza era indignată că fiica ei, regina Franţei, se purta ca o favorită. Lucidă şi cîtuşi de puţin sentimentală, nu a făcut nici un mister din sentimentele ei faţă de Maria Antoaneta: „întotdeauna am considerat-o frivolă", i-a spus ea lui Mercy, „necugetată, fără nici un interes pentru o ocupaţie serioasă, expusă pericolului de a atrage oameni vicleni care se supuneau înclinaţiilor şi nesăbuinţelor ei."[1] L-a implorat totuşi pe Vermond să nu o părăsească pe regină.

Flatat şi mişcat de rugămintea împărătesei, clericul s-a supus voinţei ei şi a încercat, la rîndul lui, să o apere pe tînăra femeie. „Tinereţea şi înclinarea ei de a trata superficial lucrurile, fără a cerceta mai în profunzime - aici se află cauza greşelilor ei. Va trece peste asta", a profeţit el.[2]

Cu toate acestea, faţă de regină, bătrîna împărăteasă a păstrat tonul unei mame dojenitoare, dar foarte afectuoase.

„Nu pierde în frivolităţi creditul pe care l-ai cîştigat", asta este tot ce i-a spus ea, aproape tandru.[3] „Aşadar, brăţările mele au ajuns la Viena"[4], exclamă fermecătoarea tînăra cu minte de vrăbiuţă, citind această scrisoare. Departe de a-1 suspecta pe Mercy, Maria Antoaneta era convinsă că Maria Tereza era informată despre fiecare mişcare a ei din ziarele belgiene, pe care le considera deosebit de răuvoitoare la adresa ei. în răspunsul adresat mamei sale s-a apărat slab, pretinzînd întotdeauna că rapoartele despre ea erau exagerate.

Tot mai îngrijorată de soarta fiicei sale - de care era legată soarta faimoasei

alianţe -, Maria Tereza l-a îndemnat pe fiul ei Iosif să se ducă în Franţa. Dorea ca acesta să o facă pe fiica ei să asculte de vocea raţiunii şi să strîngă şi relaţiile între Austria şi Franţa. Discuţiile serioase cu privire la această călătorie au început în toamna anului 1776. Maria Antoaneta era sfîşiată între bucuria de a vedea în sfirşit un membru al familiei sale şi teama de întîlnire, care ar fi putut fi un dezastru pentru ea. Cunoştea caracterul fratelui ei. Autoritar, auster, serios pînă la pedanterie, împăratul avea purtări foarte simple, însă se mînia repede la cel mai mic semn de împotrivire.

Rămas văduv de două ori, le privea de sus pe femei şi îi făcea plăcere să exercite un fel de autoritate moralizatoare asupra surorilor lui, ceea ce le exaspera. Maria Antoaneta nu uitase scrisorile dure pe care i le scrisese.

De cum a înţeles că venirea fratelui său era mai mult decît un proiect vag, a luat-o înaintea mamei sale şi a asigurat-o că „cea mai mare fericire a mea va fi că, văzînd lucrurile aşa cum sînt, o va elibera pe mama mea de judecăţile greşite pe care oamenii încearcă să i le transmită împotriva mea."[5] Dar Maria Antoaneta era conştientă că, inevitabil, fratele ei o va critica. Problema era cît de departe va merge. Şi-a deschis inima în faţa lui Mercy. Iar el a transmis temerile ei la Viena.

La Hofburg au avut loc mai multe întîlniri secrete între Maria Tereza, Iosif şi cancelarul Kaunitz. Cea mai importantă preocupare a acestuia din urmă era menţinerea alianţei.

Comportamentul deosebit al reginei îi era indiferent atît timp cît nu dăuna diplomaţiei austriece. L-a avertizat pe împărat în privinţa reproşurilor frăţeşti care ar putea avea repercusiuni regretabile asupra relaţiilor dintre cele două state. Ar fi mai bine să-şi asigure graţiile Măriei Antoaneta printr-o atitudine conciliantă. „Fie că fiica mea îl va cuceri pe împărat cu drăgălăşenia şi farmecul ei, fie că împăratul îşi va pierde răbdarea", se văicărea împărăteasa. Cu toate acestea, zarurile erau aruncate. Iosif urma să plece în Franţa în primăvara următoare.

Maria Antoaneta, cu inima bătînd de emoţie, s-a trezit devreme în acea zi de 18 aprilie 1777. îl aştepta pe fratele ei, care insistase să se respecte un incognito foarte strict. Cum a ţinut să fie cunoscut sub numele de contele von Frankenstein, nu avea să primească nici unul din onorurile cuvenite rangului său. La ora nouă treizeci dimineaţa, caleaşca lui a intrat pe porţile palatului. Abatele de Vermond, care s-a dus să-1 întîmpine pe ilustrul vizitator, l-a condus pe o scară ascunsă care ducea direct în camerele interioare ale reginei, evitînd mulţimea din anticameră. Fratele şi sora s-au aruncat unul în braţele celuilalt şi au rămas într-o îmbrăţişare tăcută mult timp. Ce de amintiri reveneau în mintea reginei! Trecuseră şapte ani de cînd

nu îşi mai văzuse familia. Vizita necioplitului Maximilian de la începutul domniei ei nu îi adusese afecţiunea familiei şi atmosfera de la Viena. Deşi de/egulă era stăpîn pe sine, împăratul era la fel de copleşit ca şi ea de această revedere. Considera că regina Franţei este o femeie foarte frumoasă. I-a spus în glumă că, dacă nu ar fi fost sora lui, ar fi fost gata să se însoare cu ea.

Maria Antoaneta l-a condus într-o altă încăpere interioară şi şi-a deschis inima în faţa lui timp de aproape două ore.

Sărind de la un subiect la altul, regina a istorisit toate detaliile şi faptele existenţei sale, bucuriile şi deziluziile sale. El a ascultat-o, captivat de farmecul şi de conversaţia ei vioaie, şi încruntarea i-a dispărut. Cenzorul se transformase într-un frate înţelegător. După aceea, regina l-a condus pe împărat la rege. Suveranii, care nu se cunoşteau, s-au îmbrăţişat cu multă căldură. Depăşindu-şi timiditatea, Ludovic XVI părea încrezător şi cordial, iar Iosif amabil. Regina îl duse apoi pe fratele ei la prinţi şi prinţese. Urma să-i vadă pe miniştri mai tîrziu.

De data asta, protocolul imuabil de la Versailles fusese încălcat. Asistaţi de curteni, suveranii francezi au luat dejunul împreună cu împăratul la o masă aşezată la picioarele patului reginei. Era un moment unic în analele Curţii franceze regina lua masa cu un bărbat care nu era din familia regală.

Cocoţaţi pe două scaune înalte rezemate de pat, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta şedeau cu faţa spre oaspetele lor, care şedea la fel de incomod. Regina, de regulă atît de preocupată de înfăţişarea ei, fusese aşa de emoţionată de vizita fratelui său încît nu mai avusese timp să-şi termine toaleta. Purta o rochie simplă de doliu (regele Portugaliei murise de curînd), iar părul ei era coafat superficial. Pe de altă parte, regele făcuse eforturi să arate elegant. Făcea o impresie foarte plăcută în costumul său purpuriu, iar părul, de data asta, era pudrat meticulos. Cît despre împărat, care era îmbrăcat într-un costum de lînă neagră, arăta ca un străin ţeapăn şi plin de respect. Bătrînul duce de Croy, comparîndu-1 pe stăpînul lui cu Iosif II, nota, nu fără satisfacţie, că „stilul regelui era foarte bun, foarte nobil şi simplu, cel puţin la fel de bun ca şi al celuilalt".[6]

împăratul dorea să vadă totul, să cunoască totul, să înţeleagă totul, atît la Versailles, cît şi la Paris, ca un inchizitor care ulterior avea să emită judecăţi corecte. Aşa că îi va reproşa cumnatului său că nu fusese niciodată la Invalides[7] şi la Ecole Militaire. îşi va exprima mirarea că regele nu călătorise niciodată prin regatul lui. A pus să i se explice sistemul financiar francez şi a observat circumspect obiceiurile şi morala cetăţenilor din toate clasele sociale. A vizitat oficiile administrative de la Ponts-et-Chaussees (Ministerul Drumurilor), depozitele de la Luvru, Imprimerie Royale (Tipografia regală), Manufacture des Gobelins[8],

Savonnerie[9] şi instituţiile de învăţămînt pentru surdo-muţi înfiinţate de abatele de l'Epee. A discutat, de asemenea, cu miniştrii şi a onorat cele mai multe dintre saloanele Parisului cu prezenţa lui. Pe scurt, în cîteva săptămîni a făcut mai mult pentru a cunoaşte capitala Franţei decît va fi făcut Ludovic XVI în cîteva decenii.

împăratul a văzut totul, a notat totul, a criticat totul.

Aceste vizite interesante nu l-au împiedicat să petreacă cîteva ore pe zi cu sora lui. Regina a avut imediat încredere în el. A îndrăznit să-i spună fratelui său lucruri pe care le ascunsese de mama ei. Iosif a ascultat şi a avut grijă să nu emită nici o opinie, încurajînd-o astfel pe tînără la confesiuni tot mai intime. Şi apoi, dintr-o dată, pe 9 mai, Iosif a trecut la atac.

Acum după ce Maria Antoaneta îi spusese tot ceea ce considera ea esenţial, a început să o preseze el. Se întreba dacă nu s-ar putea obţine mai mult cu forţa decît cu blîndeţea.

Seara, în prezenţa contesei de Polignac şi a ducelui de Coigny, i-a poruncit să trimită după soţul ei. împăratul găsea că este de neiertat ca sora lui să-şi petreacă serile fără să-i pese de soţul ei. Poate că cineva îi spusese că, uneori, cineva din cercul ei se amuza să dea ceasul înainte pentru ca suveranul să se întoarcă în apartamentul lui cît mai devreme. Dar în seara aceea, cel puţin, regina a fost supusă ca o mieluşea şi s-a dus imediat să-1 aducă pe soţul ei. în ziua următoare, împăratul s-a lansat într-o critică usturătoare la adresa anturajului reginei. Madame de Polignac, după părerea lui, era o tînără insignifiantă, cu o virtute îndoielnică; Madame de Lamballe, o aiurită cu pedigri; Madame de Guemene, o intrigantă al cărei salon era o adevărată „cloacă", împăratul era iritat de întregul cerc frivol de bîrfe şi nu i-a ascuns acest lucru surorii sale. Profund rănită de judecăţile lui aspre, Maria Antoaneta s-a ţinut tare; a continuat să se ducă la Madame de Guemene, unde se juca pe mize mari, şi a tratat-o pe Madame de Polignac la fel de afectuos ca şi mai înainte. Cu toate aceste altercaţii, Maria Antoaneta nu se plictisise să-şi asculte fratele care dorea să-i reamintească îndatoririle ei de soţie şi regină.

După ce petrecuse trei săptămîni la Versailles, Iosif putea să evalueze gravitatea conflictelor care îi separau pe Maria Antoaneta şi Ludovic XVI. Era gata acum să abordeze cea mai spinoasă problemă cu cumnatul lui - relaţiile lui cu regina. Şi, absolut ciudat, regele, care de obicei era extrem de pudic, a renunţat la orice reţinere faţă de acest străin, acest bărbat pe care toată Europa îl admira şi de care se temea, în cele din urmă a mărturisit faptele ruşinoase. Scrisorile lui Mercy şi ale lui Iosif dezvăluie clar tonul şi natura mărturisirilor regelui, „împăratul a reuşit să îndepărteze din mintea regelui ideea că îşi primejduia sănătatea dacă îşi

îndeplinea îndatoririle conjugale", i-a raportat Mercy împărătesei, împăratul Iosif a dezvăluit într-o scrisoare către fratele lui, Leopold, secretul trist al patului regal; cu ochiul rece al unui profesionist, a prezentat „chinul nupţial" al suveranului francez în cele mai mici detalii:

„în patul lui conjugal are o erecţie normală; introduce membrul, rămîne acolo fără să se mişte aproape două minute, apoi îl retrage fără să ejaculeze şi, încă în erecţie, îi spune noapte bună. Este de neînţeles, pentru că uneori are poluţii nocturne, dar atunci cînd este înăuntru şi în procesul respectiv, niciodată; şi este mulţumit, ba spune foarte deschis că face acest lucru numai din simţul datoriei şi că nu-i place. O, dacă aş fi putut fi prezent numai o dată, aş fi avut eu grijă de el; ar trebui să fie excitat aşa de rău încît să arunce spermă ca un măgar. Pe lîngă asta, sora mea are foarte puţin temperament şi împreună sînt doi caraghioşi."[10]

Era cum nu se poate mai clar. Această scrisoare, scrisă în franceza necizelată a împăratului, ne permite să ne dăm seama de amploarea problemei celor doi. Este uşor să înţelegem impulsul diabolic al Măriei Antoaneta de a-şi petrece nopţile departe de un asemenea soţ. Strădaniile lui fără folos ar cere astăzi şedinţe de psihoterapie. La vremea respectivă, împăratul era singurul care putea face pe psihanalistul cu regele Franţei. El i-a vorbit îndelung, ca frate şi prieten. Deşi era de părere să „lenea, stîngăcia şi apatia erau singurele impedimente" în calea obţinerii unor relaţii sexuale normale, a fost suficient de înţelept ca să-1 lase pe Ludovic să creadă că o mică operaţie ar putea sa rezolve problema, în felul acesta l-a eliberat pe rege de orice sentiment de vinovăţie care l-ar fi putut inhiba.

Iosif era sever în felul în care îl judeca pe acest ciudat cumnat al său. „Este suveran absolut numai ca să treacă de la o formă de sclavie la alta", îi scria el fratelui său Leopold.

„A crescut prost, înfăţişarea lui lucrează împotriva lui, dar este cinstit; este slab faţă de cei care ştiu cum să-1 intimideze şi în consecinţă este condus cu o vergea de oţel. Omul este slab, dar nu e un prost. Are idei, judecată, dar este apatic la trup şi la minte. Pe scurt,/îa£ *lux* [Să se facă lumină] urmează de-abia să vină; este încă subdezvoltat."[11] Era cum nu se poate mai dispreţuitor.

în ceea ce o priveşte pe sora lui, împăratul nu s-a pierdut în dulcegării, în pofida tuturor zvonurilor nefericite despre ea, şi-a dat seama că „virtutea ei a rămas intactă".[12] A criticat-o totuşi pentru insaţiabilul apetit pentru plăceri inutile şi periculoase, deşi era de înţeles, dat fiind cele aflate despre cei doi. O învinuia „că nu îşi îndeplinea satisfăcător îndatoririle nici ca soţie, nici ca regină ... N-are nimic în cap şi este înclinată să alerge în fiecare zi de la o nechibzuinţă la alta. Nu se

gîndeşte decît cum să se distreze. Nu simte nimic pentru rege. Este o femeie plăcută şi cinstită, destul de tînără, necugetată, dar în adîncul sufletului este cinstită şi virtuoasă"[13].

La sfîrşitul şederii lui la Versailles, Iosif i-a dat surorii sale o listă lungă de Instrucţiuni[14] în care recapitula îndatoririle ei de regină şi de soţie. Prezentat sub forma unei autoexaminări, acest document este chiar mai revelator cu privire la caracterul reginei, sentimentele şi comportamentul ei decît scrisorile lui Mercy şi memoriile vremii. Adresîndu-se direct Măriei Antoaneta, împăratul îi cerea să-şi cerceteze inima şi să-şi *analizeze* lucid situaţia, întrebările pe care le pune ne lasă să ghicim cu uşurinţă răspunsurile. „Priveşte în inima ta", îi spunea el. „Faci toate eforturile pentru a-i fi pe plac? îi studiezi dorinţele şi caracterul pentru a încerca să te conformezi lor? încerci să-1 faci să se bucure de compania ta - dincolo de toate celelalte obiecte de amuzament - şi de plăcerile pe care i le oferi tu acolo unde, dacă n-ai fi tu, ar simţi un imens gol? Faci în aşa fel încît să fii importantă pentru el? L-ai convins că nimeni nu-1 iubeşte mai mult şi mai sincer decît tine şi nu pune mai mult la inimă gloria şi fericirea lui? Vede afecţiunea ta îndreptată numai către el?" Cunoaştem răspunsul la ultima întrebare. Iosif a fost foarte ferm cînd a avertizat-o pe sora lui împotriva indiferenţei pe care i-o arăta lui Ludovic XVI. „Numai în legătură cu el ai | voie să ai dorinţe, numai el îţi poate impune voinţa lui - atît j în privinţa persoanei tale, cît şi a afacerilor ţării lui. într-un cuvînt, el îţi poate determina destinul. Să nu uiţi asta", i-a spus el, vorbind în acelaşi timp ca bărbat şi ca suveran, j împăratului îi era clar că regina trebuia să cedeze în faţa ' voinţei regelui, chiar dacă era cel mai puţin luminat domnitor al vremii sale. Personalitatea regelui este înlocuită de funcţia sa, funcţie pentru care Iosif, el însuşi monarh absolut, nutrea cel mai profund respect.

Fără nici o falsă pudoare, împăratul a abordat subiectul relaţiilor intime ale celor doi. Insensibil la traumele unei soţii care fusese frustrată din punct de vedere sexual, ca să nu spunem chiar umilită, i-a amintit de îndatoririle ei ca femeie în sensul cel mai strict al termenului, ca şi cînd ar fi considerat-o singura răspunzătoare pentru dificultăţile soţului ei. „Nu eşti prea rece sau distrată cînd te mîngîie sau vorbeşte cu tine? Nu pari plictisită sau chiar reticentă? Dacă este aşa, cum te poţi aştepta ca un bărbat rece, care nu a mai cunoscut niciodată plăcerile carnale, să se apropie de tine, să fie excitat, să facă dragoste cu tine şi să finalizeze cu succes măreţul lui act sau cel puţin să guste plăcerile posibile ale poziţiei sale cu tine? Chestiunea necesită toată atenţia ta şi, indiferent ce vei face ca să atingi acest ţel măreţ, va fi cea mai puternică legătură a ta cu fericirea în viaţă. Nu te lăsa niciodată descurajată şi dă-i mereu speranţa că va putea avea copii.

Nu-1 lăsa niciodată să renunţe deznădăjduit. Trebuie să eviţi această idee şi orice separare a paturilor din toate puterile tale, care constau numai în farmecele şi prietenia ta."

Am dori să ştim ce sfaturi i-a dat Iosif cumnatului său.

Oricum, putem presupune că problemele Măriei Antoaneta nu au fost luate în considerare. Regele, bărbatul, trebuia să se impună în faţa femeii; ea era născută ca să satisfacă dorinţele stăpînului său şi să-i dea o progenitură frumoasă!

Aşadar, totul avea să fie cum nu se poate mai bine în această cea mai bună din toate lumile posibile.

în lunga sa epistolă, Iosif a abordat subiectul prieteniilor reginei şi al nebuniilor sale cele mai izbitoare; a prevenit-o împotriva cercului social superficial şi egoist cu o moralitate excesiv de relaxată. A întrebat-o dacă a cîntărit serios „cumplita nechibzuinţă a pasiunii pentru jocurile de noroc". în sfîrşit, s-a referit punctual la nopţile ei nebuneşti de la Operă, „la toate plăcerile, fără îndoială cel mai puţin potrivite.

Fii aşa de bună şi gîndeşte-te o clipă la inconvenientele cu care te confrunţi acolo şi la aventurile despre care mi-ai vorbit chiar tu", îi spune el. „Ce doreşti? Să fii necunoscută şi să joci rolul unei persoane diferite de tine însăţi? De unde nevoia asta de aventuri şi indecenţă? De ce să te amesteci cu această mulţime de libertini, fete, străini, de ce să le asculţi conversaţiile şi să le răspunzi pe măsura lor? Ce *indecenţă!*

Regele a plecat singur o noapte întreagă la Versailles şi tu te amesteci cu toată scursura Parisului!"

A implorat-o să se stăpînească şi să nu mai citească diverse cărţi licenţioase care păreau să-i ofere o plăcere atît de intensă: „Lasă prostiile cu care ţi-ai umplut imaginaţia din aceste lecturi", o dojenea el. Iosif nu şi-a ascuns temerile pentru viitorul ei. Şi o îndemna să „smulgă legătura de la ochi care n-o lăsa să vadă adevărata ei îndatorire şi fericire".[15]

Profund îndurerată şi tulburată de această lungă epistolă, Maria Antoaneta a încercat să se justifice. Dar curînd a fost nevoită să recunoască cum că fratele ei avea dreptate şi a promis să se îndrepte. Prezenţa lui ocrotitoare a readus-o pe calea datoriei. A plîns amar cînd a plecat împăratul. „Plecarea lui a fost o lovitură crudă pentru mine", i-a scris ea mamei sale. „Am suferit cum nu se poate mai mult şi nu pot decît să mă consolez cu gîndul că el a împărtăşit suferinţa mea. Ar fi foarte nedrept dacă aş spune că durerea mea şi golul pe care îl simt mi-au lăsat numai regrete. Nimic nu poate egala fericirea pe care am simţit-o datorită semnelor de prietenie pe care mi le-a arătat. Am fost foarte sigură că nu voia decît fericirea mea

şi toate sfaturile lui dovedesc acest lucru."[16]

Foarte receptivă, regina a pus în practică sfaturile lui Iosif. Ţinea Curtea în mod exemplar, evita favoritismele şi se gîndea atunci cînd îi evidenţia pe cei care meritau. S-a apropiat de rege, care a arătat o neobişnuită tandreţe faţă de ea. Stăteau închişi cîte două ore în fiecare zi în apartamentele lor. Din nou, Curtea a început să şoptească. Toată lumea urmărea cel mai mic indiciu, în dimineaţa de 18 august, Ludovic XVI a venit la soţia sa la ora zece, cînd ea ieşea din baie, şi a reuşit în sfîrşit să înfăptuiască ceea ce Iosif numea „măreţul act". Pe data de treizeci, Maria Antoaneta îi scria mamei sale: „Mă bucur acum de cea mai importantă fericire a vieţii mele. Au trecut deja peste opt zile de cînd căsătoria mea a fost perfect consumată; evenimentul a fost repetat şi ieri, chiar mai complet decît prima dată... Nu cred că sînt încă însărcinată, dar cel puţin am speranţa să devin într-o zi".[17]

O săptămînă mai tîrziu, regina a dat o sărbătoare în cinstea regelui pentru a inaugura grădinile de la Trianon. Tot terenul a fost transformat într-un uriaş tîrg cu gherete ţinute de doamnele de la Curte care vindeau obiecte preţioase.

îmbrăcată ca o patroană de cafenea, Maria Antoaneta oferea băuturi, în timp ce muzicienii din Garda Franceză cîntau.

Era o zburdălnicie efemeră de sfîrşit de vară. Regele şi regina aveau satisfacţia că îşi făcuseră datoria. Dar atît şi nimic mai mult!

«•'f

;t

n

•**i** paternitatea

Intervalul luminos a fost scurt. Ludovic XVI şi Mărie Antoinette nu aveau să devină niciodată un cuplu de amanţi. Dar aveau obligaţia să procreeze şi datoria conjugală era un adevărat calvar pentru ei. Regele „nu doreşte să se culce cu nimeni", mărturisea regina.[1] Obosită curînd de încercările soţului, a găsit din nou un pretext să evite patul conjugal. Şi-a reluat viaţa de plăceri nebuneşti şi întîrzia pînă noaptea tîrziu. Ciudat de îndatoritor, Ludovic XVI părea să aprobe activităţile ei necugetate. Unii chiar insinuau că el era primul care le provoca. Cînd din întîmplare se ducea la culcare devreme, Maria Antoaneta refuza să i se dăruiască.

O dovadă în acest sens a apărut în timpul unei călătorii la Fontainebleau. Ludovic XVI s-a trezit în faţa uşii închise a apartamentului ei şi s-a întors repede în dormitorul său, în faţa unei mulţimi de curteni uimiţi şi stînjeniţi. Fără îndoială că nu era prima dată cînd se confrunta cu o astfel de situaţie, dar, la Versailles, coridorul secret ţinea astfel de dezamăgiri departe de ochii publicului.

Maria Antoaneta nu făcea un secret din repulsia ei de a satisface dorinţele unui soţ care era încă extrem de stîngaci.

Uneori tot mai dorea ca el să-şi ia temporar o amantă. Spre marea nemulţumire a lui Mercy, ea le-a vorbit celor mai apropiaţi prieteni ai săi despre această dorinţă. Pericolele care ar fi apărut pentru ea dacă regele ar fi alunecat pe această cale nu o tulburau cîtuşi de puţin. Era dispusă să accepte orice, numai să scape de atacurile acestui amant nepriceput care, în plus, nici măcar nu era atrăgător. Cu toate acestea, nici o altă femeie nu-i plăcea regelui în afară de soţia lui. îşi jurase că îşi va atinge obiectivul şi va fi la înălţimea datoriei lui de suveran făcînd-o mamă. în plus, acum era convins că „făcuse ceea ce trebuia şi spera că anul viitor nu va trece fără să-i dea un nepot sau o nepoată" împăratului. „Dumitale îţi datorăm această fericire", îi spunea el, „căci după vizita dumitale a fost tot mai bine şi mai bine pînă s-a ajuns la o încheiere perfectă."[2] Cîteva săptămîni mai tîrziu, cam pe la mijlocul lui aprilie 1778, Maria Antoaneta a rămas însărcinată.

Cînd primele semne ale sarcinii au devenit vizibile, regina a rămas închisă în apartamentul ei. Nu îşi mai permitea decît plimbări scurte prin grădinile castelului şi evita cu grijă călăritul şi mersul cu trăsura. Ziua îşi împărţea timpul între muzică şi conversaţie, sporovăind fără încetare cu Madame de Polignac, a cărei companie tot o mai încînta. Se ducea la culcare devreme şi ducea a viaţă îngrijită şi regulată. Era cît se poate de uşurată că regele întrerupsese toate legăturile carnale cu ea, iar de îndată ce speranţele unui fericit eveniment au fost confirmate, şi-a dat frîu liber bucuriei.

„Cred că este numai un vis, dar visul continuă", i-a mărturisit ea mamei sale.[3] Această mult dorită sarcină îi consolida poziţia ca suverană şi îi conferea o importanţă considerabilă, deoarece purta în pîntece speranţa unei dinastii. Maria Tereza avea dreptate cînd afirma că fiica ei are acum un viitor mai solid. Dar de astă dată mai existau şi alte motive dincolo de complimentele şi demonstraţiile de afecţiune pe care le revărsa asupra ei bătrîna împărătească. Maria Tereza şi Iosif aveau nevoie de Maria Antoaneta. , I

Treaba în care se angajaseră era complexă. Dorind să-şi extindă statul, Iosif II decisese să ia în stăpînire Bavaria Inferioară, un principat german independent în care moartea recentă a suveranului nu lăsase nici un moştenitor direct, în numele acordurilor semnate în timpul vieţii prinţului, împăratul a invadat teritoriul în ianuarie 1778. întrucît iniţiativa lui punea în pericol balanţa puterii în Europa, ea a fost întîmpinată cu ostilitate de Frederick II, regele Prusiei.

Acesta îl ameninţa pe Iosif II cu un conflict armat dacă refuza să-şi retragă

trupele din Bavaria. Pentru împărat şi împărăteasă acum era ocazia să testeze alianţa cu Franţa. Dar nici Ludovic XVI, nici ministrul Afacerilor Externe, contele de Vergennes, nu aveau intenţia să sprijine ceea ce numeau ei „o politică de jaf armat". L-au informat pe aliatul lor să nu conteze pe Franţa. Furios văzîndu-se respins de un cumnat pentru care nu nutrea decît dispreţ, Iosif a făcut apel la Maria Antoaneta să intervină. După el, alianţa era un instrument pentru promovarea ambiţiilor imperiale cărora regina trebuia să le slujească.

Maria Antoaneta ezita în privinţa atitudinii pe care să o adopte. Temîndu-se ca fratele ei „să nu provoace necazuri" (aşa cum s-a exprimat faţă de Madame de Polignac), nu-i venea să acţioneze în sensul îndemnurilor lui Mercy. Ceea ce a avut efect a fost însă vechiul refren utilizat de împărăteasă cu privire la dragostea de mamă. „O schimbare în alianţa noastră m-ar ucide"[4], scria ea, cu mai mult patos ca oricînd.

Regina a pălit citind această scrisoare. Profund impresionată de temerile mamei sale, a ascultat docilă explicaţiile lui Mercy. Cu o incredibilă rea-credinţă, ambasadorul a reuşit să o convingă pe tînăra femeie care nu bănuia nimic de legitimitatea ambiţiilor Austriei, pentru că ea era profund ataşată de familia ei şi ignora total mizele europene implicate. Maria Antoaneta a fost uimită să descopere că soţul ei era de neclintit. Acest bărbat, de regulă atît de slab în faţa ei„ dintr-o dată nu mai ceda şi se opunea voinţei ei. „Ambiţia rudelor tale va tulbura totul, îmi pare foarte rău pentru tine"[5], i-a spus el simplu, pentru a denunţa politica lui Iosif II. Regina nu mai ştia încotro să o apuce. Vederile exprimate de soţul ei şi de miniştrii acestuia erau exact contrare celor ale împărătesei şi ale ambasadorului său. Hărţuită de mama sa şi de Mercy, a insistat asupra cazului familiei sale în faţa lui Maurepas şi Vergennes. în speranţa că se va face auzită, ridica vocea de fiecare dată, însă răspunsurile pe care le primea erau respectuoase, dar evazive. Mercy o îndemna să-şi petreacă fiecare noapte cu soţul ei. în martie, ea a urmat acest sfat şi rezultatul îl cunoaştem.

Maria Tereza şi Iosif au văzut în sarcina reginei o ocazie nesperată. Prinţesa va fi în sfîrşit în stare să folosească bine influenţa pe care o avea asupra regelui. Dar speranţele Habsburgilor au fost curînd spulberate. Deşi Ludovic XVI reuşise în cele din urmă să fie cu adevărat soţul soţiei sale, nu avea nici o intenţie să se comporte ca un aliat binevoitor al Austriei numai din dragoste pentru ea. A refuzat încă o dată să cedeze în faţa cerinţelor ei. Maria Antoaneta era foarte supărată. Fratele ei nu înceta să încerce să o facă să se simtă vinovată pentru această „lipsă de acţiune", în timp ce mama ei îi arăta mai multă tandreţe ca oricînd. „Sînt atît de îngrijorată pentru mama mea", ofta ea.[6] „Slăbiciunea cumplită a miniştrilor şi extrema lipsă

de încredere a regelui reprezintă cauza problemelor", susţinea ea.[7] Scrisorile ei către împărăteasă reflectau admirabil lecţiile ambasadorului.

Manipulată cu dibăcie de acest mentor care se afla la ordinele Habsburgilor, regina Franţei lua partea Austriei. Căldura cu care vorbea despre alianţă, conversaţiile ei lungi cu Mercy, comentariile ei acide referitoare la regele Prusiei, apelurile la Vergennes şi Maurepas, legăturile cu *choiseuliştii,* care se aliau încă împotriva ministrului - toate acestea contribuiau la discreditarea ei la Curte şi în public. Oamenii îi atribuiau eronat o putere şi o influenţă pe care era departe de a le poseda, încă din februarie, la Operă, un mare număr de spectatori reuşiseră să-i reducă la tăcere pe cei care o aplaudau. Ambasadorul Sardiniei l-a informat pe suveran despre creşterea nepopularităţii reginei, acuzată acum că „nu-i plac francezii". Tot mai numeroşi erau acum cei care îi spuneau / *'Autrichienne.*

Dar, de fapt, Maria Antoaneta nu dorea decît să se gîndească la copilul pe care îl purta. Se analiza, vedea cum i se îngroaşă mijlocul şi la începutul lui iunie fu uimită să constate că „adăugase 12 centimetri". Se mira că nu simte nici cel mai mic disconfort. Viaţa ei zilnică rămînea la fel de liniştită şi se părea că nu suferă deloc. Ca toate femeile în această situaţie, vorbea despre primele luni de viaţă ale copiilor şi se interesa de cele mai bune modalităţi de a-i creşte - ceva ce nu mai făcuse nici o regină a Franţei. Reginele anterioare se mulţumeau să producă moştenitori pentru tron şi nu arătaseră niciodată prea mult interes pentru îngrijirile pe care le vor primi. Ajutată de un impresionant număr de guvernante şi servitoare, Guvernanta Copiilor Franţei se ocupa exclusiv de progenitura regală - de băieţi pînă la vîrsta de şase ani, cînd erau încredinţaţi unui profesor ales de rege, şi de fete pînă la vîrsta de cincisprezece sau şaisprezece ani.

Reginele nu dădeau prea multă atenţie copiilor lor pînă cînd aceştia nu ajungeau la vîrsta raţiunii, îi vedeau numai atunci cînd le permiteau obligaţiile. Maria Antoaneta avea alte intenţii. Şi-a jurat să aibă cît mai mare grijă de copilul ei, ?

„Felul în care sînt crescuţi astăzi este mai puţin inconfortabil", îi spunea ea mamei sale, „nu mai sînt înfăşaţi, sînt * ţinuţi întotdeauna într-un leagăn împletit sau în braţe şi imediat ce pot fi scoşi afară se obişnuiesc treptat şi pînă la urmă stau mai tot timpul afară. Cred că este modalitatea cea mai sănătoasă şi mai bună de a-i creşte. Copilul meu va locui jos, cu o mică balustradă care să-1 separe de restul terasei, ceea ce îl va face poate să înveţe mai repede să meargă pe parchet"[8]. Apoi regina se întreba dacă să-1 alăpteze chiar ea sau să-1 încredinţeze unei doici, aşa cum era obiceiul.

Aceste paşnice preocupări îl încîntau pe rege. Ludovic XVI era cum nu se

poate mai bine dispus. Pierduse aerul acela de supunere temătoare pe care îl avea atît de des în prezenţa soţiei sale. Pe de altă parte, Mercy era nerăbdător.

Considera că este de datoria lui să o trezească pe regină din visurile ei burgheze şi se plîngea că o vede căzînd în ceea ce numea el inacţiune, îndemnată mereu de ambasador, care dorea să o facă să creadă că îşi va pierde toată influenţa dacă nu va mai interveni pe lîngă rege şi miniştri, Maria Antoaneta s-a decis să vorbească încă o dată împotriva lui Frederick II.

De astă dată, războiul dintre Prusia şi Austria părea iminent.

Furios, împăratul i-a numit pe faţă pe Maurepas şi Vergenne „imbecili" pentru că refuzau să ia partea Austriei.[9]

La 7 iulie, cînd Frederick II a invadat statele austriece, Maria Antoaneta a izbucnit în lacrimi. Ar fi vrut „să-şi amestece lacrimile cu cele ale mamei sale"[10]. Fusese indusă în eroare de anturajul său, care o făcuse să creadă căblîndeţea soţului ei îl va face să se supună voinţei ei nu numai în chestiunile particulare, ci şi în afacerile de stat. Nu avea altă scuză decît ignoranţa ei în materie de politică internaţională, pe care o reducea întotdeauna la intrigile de familie. Cum putea pune ea sub semnul întrebării explicaţiile intenţionat simpliste ale unui Mercy, bărbatul pe care mama ei îl desemnase drept cel mai devotat sfătuitor? Se străduiseră atîţia ani să-i bage în cap să îi este superioară soţului ei şi să-i denigreze pe miniştrii acestui, încît ea credea sincer că avea dreptul să impună părerile familiei sale - singurele pe care le considera corecte. Avea sentimente de dragoste, admiraţie şi supunere faţă de mama ei, de fratele ei şi chiar faţă de Austria, pe care, oricît s-ar fi străduit, nu le avea pentru soţul ei sau pentru regatul Franţei.

în timp ce aştepta veşti de la împărătească, regina a renunţat la toate distracţiile atît timp cît situaţia din Austria rămînea critică. Regele Prusiei reuşise să-şi ralieze mai mulţi prieteni ai Germaniei şi armata lui era de două ori mai mare decît cea a împăratului. Mercy a trebuit să insiste ca ea să-şi continue modul obişnuit de viaţă. O scrisoare de la mama ei, datată 6 august, i-a aprofundat neliniştea. Maria Tereza o implora pe fiica ei „să-1 sprijine pe Mercy să salveze Casa noastră şi pe fraţii tăi"[11]. Fiecare misivă de la Viena către Maria Antoaneta era plină de aceeaşi dragoste îngrijorată şi aducea alte strigăte presante de ajutor.

Amestecînd fără ruşine problemele de familie cu interesele statului, împărăteasa a dramatizat situaţia, subliniind pericolele şi suferinţele fiilor ei expuşi războiului, şi rugînd-o pe fiica ei să intervină din nou pe lîngă rege. Dar oare nu tocmai interesul şi gloria Franţei, pe care împărăteasa le invoca cu atîta plăcere în faţa fiicei sale, cereau să se menţină în Europa un echilibru al puterii, chiar şi cu riscul de a nemulţumi un aliat cu care Franţa nu avusese niciodată o colaborare

deosebit de fericită? A interveni pentru a ajuta Austria în ambiţiile ei neînfrînate ar fi fost o eroare gravă din partea lui Ludovic XVI. Şi este surprinzător că această mamă atît de perspicace, această suverană pesimistă şi lucidă care îi dădea fiicei sale sfaturi atît de judicioase cu privire la poziţia ei ca regină, ar fi putut să o îndemne să comită o astfel de eroare.

în ultimă instanţă, împărăteasa Rusiei, Ecaterina II, a ameninţat că va intra în război de partea Germaniei, ceea ce [11] 1nii

i

convins-o pe suverana austriacă să negocieze o pace care în cele din urmă nu a fost cu totul nefavorabilă. Austria a dobîndit o parte din teritoriile pe care le reclama. Maria Antoaneta era uşurată. Chinurile prin care trecuse în ultimele cîteva luni au apropiat-o mai mult de familia ei austriacă şi au făcut-o să simtă o ranchiună împletită cu dispreţ faţă de miniştrii soţului ei. „M-am născut ca să datorez totul scumpei mele *maman.* îi datorez şi liniştea renăscută a sufletului meu, datorită blîndeţei, gentileţei şi îndrăznesc să spun răbdării ei faţă de această ţară", scria ea fără jenă mamei sale după încheierea păcii.[12]

Episodul bavarez i-a făcut un mare deserviciu. Anterior, oamenii credeau despre ea că este o femeie fermecătoare şi fără minte. Acum opinia publică se schimbase brusc şi era văzută ca o arhiducesă austriacă, şi nu ca regina Franţei.

Fusese criticată pentru frivolitatea şi cheltuielile ei. Acum era suspectată de trădare.

Pe seama copilului pe care îl aştepta circulau multe bîrfe cu privire la legitimitatea lui. Gurile rele susţineau că tată este ducele de Coigny. Dar Ludovic XVI şi Maria Antoaneta erau total indiferenţi la aceste povestiri jignitoare. Regele a avut curînd prilejul să dovedească acest lucru într-o şedinţă de Cabinet. Tocmai se citea o depeşă din Suedia care încerca să concretizeze zvonul după care regele Gustavus III, homosexual notoriu, îl împinsese pe grăjdarul lui preferat în patul soţiei sale ca să-şi asigure un urmaş regal. Oarecum stînjeniţi, miniştrii nu s-au putut abţine să se uite la rege.

Dar din felul relaxat în care a reacţionat la această poveste au putut vedea că nu făcea nici o apropiere de situaţia lui actuală.

Regele Franţei încornorat? Fireşte că nu. Corespondenţa interminabilă schimbată între Versailles şi Viena şi rapoartele secrete ale ambasadorilor străini dovedesc exact contrariul. Mai mult chiar, contele de Provence şi contele d'Artois ar fi fost cît se poate de încîntaţi să dea naştere unui astfel de scandal. Nu este exclus ca ipocritul conte de Provence, la vremea respectivă moştenitorul tronului,

să fi plătit cîţiva pamfletişti cu sume frumoase ca să răspîndească această calomnie.

Oricît ar fi fost de grav, episodul bavarez nu a schimbat relaţiile afectuoase dintre cei doi soţi. Regele era încîntat că nu cedase în faţa soţiei lui, tendinţă care i se reproşa foarte des. I se împotrivise fără să facă nici un fel de comentarii supărătoare şi ea îi era recunoscătoare pentru aceasta. Recent dobîndita încredere în sine a monarhului încă de la începutul acestei sarcini atît de mult dorite îi frapa pe toţi cei care îl cunoşteau, îi arăta multă afecţiune Măriei Antoaneta şi încerca să o distreze în fel şi chip, permiţînd să se organizeze o mulţime de petreceri pentru plăcerea ei.

Regina se bucura de o sănătate excelentă, începînd din 31 iulie a simţit mişcîndu-se copilul, „ceea ce îmi provoacă o mare bucurie, fiecare mişcare îmi sporeşte fericirea"[13].

Oarecum ciudat, nu părea să se teamă de cumplita încercare a naşterii, adesea fatală chiar şi pentru tinerele femei care se bucurau de cele mai bune îngrijiri. Fără îndoială că exemplul mamei sale o liniştea. Maria Antoaneta îl alesese pe Vermond, fratele abatelui, ca obstetrician. Priceperea lui era recunoscută, deşi era considerat lacom şi vanitos şi nu avea nici o reţinere cînd era să prefere o ducesă unei burgheze. El se ocupase de regină încă de la începutul sarcinii.

Momentul naşterii se apropia. Pentru reginele Franţei, naşterea unui copil presupunea un ceremonial barbar şi era un calvar hidos. Ajutate de un obstetrician, de alţi medici şi moaşe, ele năşteau copiii în public, pentru că era de cea mai mare importanţă să nu existe nici cel mai mic dubiu cu privire la legitimitatea copilului lor; noul-născutul trebuia să fie văzut încă legat de mama sa prin cordonul ombilical, în ciuda faptului că detesta eticheta, Maria Antoaneta nu a protestat împotriva acestui obicei, chiar dacă era mai supărător decît oricare altul.

în cea de-a doua săptămînă din decembrie, peste două sute de oameni cu titluri de nobleţe care locuiau de regulă la Paris au venit să locuiască la Versailles pentru evenimentul naşterii. Oraşul şi castelul mişunau de oaspeţi. La 18 decembrie, Maria Antoaneta s-a dus la culcare la ora unsprezece; cam pe la douăsprezece şi jumătate a început să simtă primele dureri. La ora unu şi jumătate a dat ordin să fie anunţat regele. Madame de Lamballe, Superintendenta Gospodăriei sale, a informat imediat familia regală, prinţii şi prinţesele care erau la Versailles şi a trimis scrisori celor care erau la Paris şi în castelele din apropiere. Maria Antoaneta era încă în patul ei mare cînd a sosit Ludovic XVI la căpătîiul ei. Ea s-a ridicat şi s-a plimbat prin cameră pînă la ora opt dimineaţa. Durerile au reînceput în acest moment, aşa că s-a întins pe un mic pat de travaliu

care fusese instalat special în apropiere de cămin. Vestea naşterii s-a răspîndit în Versailles. Anticamera reginei, Sala de Consiliu a regelui şi Sala Oglinzilor gemeau de lume. Cam pe la unsprezece, cînd uşile duble de la dormitor s-au dat în lături, hoarda de spectatori curioşi s-a repezit în spaţiul de la picioarele patului.

Doi mici coşari s-au urcat pe mobilă ca să vadă spectacolul mai bine. Stoică, Maria Antoaneta a făcut eforturi să nu ţipe.

„Regina este în travaliu", a anunţat curînd Vermond.

Un scurt moment, deoarece copilul nu plîngea, s-a crezut că e mort. Dar curînd s-au auzit şi ţipetele. Apoi au izbucnit aplauzele - obicei pe care îl stabilise regina aproape pretutindeni. Se credea că e băiat. Din păcate, copilul nu era decît o fetiţă care a fost dusă imediat în altă cameră ca să fie spălată, în timp ce regele îl însoţea pe noul-născut, regina şi-a pierdut cunoştinţa. Zăcea inertă, cu gura strîmbă, iar contracţiile naturale care urmează după naşterea copilului încetaseră.

Trebuia să i se ia sînge urgent. Vermond strigă să i se aducă apă caldă, dar era imposibil să vină cineva cu ligheanul printr-o asemenea mulţime densă, aşa că chirurgul a făcut incizia pe uscat. Maria Antoaneta şi-a revenit şi travaliul a continuat normal. A plîns foarte mult cînd i s-a comunicat sexul copilului.

Ludovic XVI, care asistase la slujbă după naşterea copilului nu a aflat decît mai tîrziu de pericolul prin care trecuse viaţa soţiei lui. Imediat ce a revăzut-o, i-a arătat o mare dragoste şi şi-a exprimat bucuria de a avea un copil.

Mica prinţesă a fost adusă la mama ei care a fost încîntată să o vadă. „Un fiu ar fi aparţinut mai mult statului. Tu vei fi a mea; vei primi toată grija mea: vei împărţi cu mine fericirea mea şi îmi vei alina mîhnirile", au fost cuvintele pe care se spune că le-ar fi rostit regina, dacă este să-i dăm crezare lui Madame Campan.[14] Un limbaj atît de solemn nu aminteşte de felul de a se exprima al Măriei Antoaneta, după cum ştim, dar este posibil ca Madame Campan să fi transpus într-o vorbire uşor pompoasă cuvintele spontane pe care le rostise tînăra mamă ceva mai simplu. Regina părea fericită. Copilul a primit numele de Maria Tereza şi titlul de Madame Royale sau „Madame, fiica regelui", ca să nu se confunde cu contesa de Provence, care era numită Madame, aşa după cum contele de Provence era numit „Monsieur, fratele regelui".

Epuizată de naşterea grea, Maria Antoaneta s-a odihnit mai multe zile. Pe atunci se considera periculos pentru lăuze să se ridice din pat mai devreme de trei săptămîni. Pe lîngă medicii şi personalul de serviciu, numai Madame de Lamballe şi Madame de Polignac aveau voie să intre în dormitorul reginei şi acestea vegheau cu rîndul la căpătîiul ei. Regele, nespus de fericit, petrecea ore lungi cu soţia lui şi o copleşea cu toată consideraţia. Nu se simţea ruşinat să se

aşeze lîngă micuţa Maria Tere/a, pentru care manifesta „cea mai mare dragoste", susţinea Mercy.[15] Aşa cum cerea tradiţia, copilul a fost pus în braţele capricioasei prinţese de Guemene, care avea funcţia de Guvernantă a Copiilor Franţei. De comun acord, regele şi regina doreau ca fiica lor să aibă parte de o educaţie mai simplă decît cea primită în mod obişnuit de prinţesele Franţei. Reduseseră numărul de servitori repartizaţi copilului şi nu voiau să o supună străvechiului protocol.

Aşadar, au refuzat să o lase să fie chinuită de reprezentanţii diferitelor părţi ale corpului politic sau de ambasadori şi demnitari care trebuia să-i fie prezentaţi. Maria Antoaneta nu a ţinut seama de obiecţiile mamei sale. împărăteasa considera că nu este niciodată prea devreme să-i obişnuieşti pe prinţi cu viaţa în public.

Sfîrşitul anului a trecut cu bine la Versailles. La 3 ianuarie 1779, regina, şezînd pe o canapea cu picioarele întinse, le-a primit pe doamnele de la Curte care veneau să o felicite.

După ceremonie, Maria Antoaneta a găzduit în cinstea lor un spectacol cu o comedie, căci regele aranjase un teatru în sala de jocuri.

O lună mai tîrziu, la 8 februarie, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au făcut o călătorie solemnă la catedrala NotreDame din Paris pentru a participa la un *Te Deum* în onoarea suveranilor cu ocazia naşterii lui Madame Royale. Dar, în ciuda strălucirii festivităţilor organizate în capitală, în ciuda banilor distribuiţi cu pumnul mulţimilor şi a fîntînilor de vin de la intersecţii, regina nu a fost primită călduros. Mulţimea era mînată mai mult de curiozitate decît de afecţiune.

Absorbiţi de bucuria lor, tinerii suverani nu şi-au dat seama că opinia publică începea să se întoarcă împotriva lor. Regina era fericită. Maternitatea nu era singurul motiv al acestei fericiri. Din vara trecută, Maria Antoaneta era îndrăgostită, în august, un gentleman suedez înalt, cu trăsături regulate, care arăta exact ca un erou de roman, a cerut să-i fie prezentat. Era un lucru obişnuit la Versailles.

Dar regina l-a recunoscut imediat pe contele Axei Fersen, cu care flirtase în timpul unei conversaţii de la Balul Operei cu cîteva săptămîni înainte de moartea lui Ludovic XV. „Ah!

Iată o veche cunoştinţă!"[1] a exclamat ea. Şi în timp ce Fersen se înclina respectuos în faţa ei, valetul care o ţinea de mînă a simţit cum aceasta tremură împotriva voinţei sale.

în vîrstă de douăzeci şi trei de ani şi dezamăgit de viaţa trîndavă de la Curtea lui Gustav III, Fersen decisese să-şi pună spada în slujba unui monarh european care ar fi putut să-1 angajeze. La vremea lui, tatăl său îl slujise pe Ludovic XV.

Familia lui menţinuse relaţii bune cu Franţa şi decisese să-şi încerce norocul cu Ludovic XVI. La vremea aceea, suedezii erau foarte la modă şi toţi erau trataţi foarte bine de regină. Deşi măgulit de primirea reginei, Fersen i-a făcut foarte rar curte. Ea s-a plîns în acest sens ambasadorului suedez, contele Creutz, şi tînărul a început curînd să frecventeze asiduu Versailles-ul. Auzind de extraordinara uniformă pe care Gustav III o impusese ofiţerilor lui, Maria Antoaneta l-a rugat pe Fersen să vină să o vadă îmbrăcat în uniformă. Fersen a făcut senzaţie cu tunica lui albă deschisă, vesta albastră şi pantalonii strimţi din piele de căprioară.

Cizmele în stil unguresc şi chipiul negru împodobit cu o egretă galben-albastră. Nimic nu putea fi mai măgulitor pentru mîndria lui Fersen decît să apară îmbrăcat astfel în faţa reginei Franţei. Mare amator de femei, o găsea pe tînăra regină, cu sarcina ei avansată, foarte fermecătoare. „Este cea mai încîntătoare prinţesă din cîte cunosc", i-a spus el tatălui său.[2] In felul acesta, Fersen a devenit curînd cel mai popular bărbat. „Tot Versailles-ul vorbeşte numai despre contele Fersen, care a venit la Curte îmbrăcat în costumul naţional suedez, pe care regina, din cîte mi s-a spus, l-a examinat cu foarte mare atenţie"[3], scria un călător suedez care nu îl cunoştea pe Fersen, dar s-a întîmplat să fie în Franţa în acelaşi timp.

Exact cînd tînărul sosea la Versailles, Lauzun pleca să cucerească Senegalul, care era pe atunci posesiune britanică.

Nu mai era în graţii, căci Maria Antoaneta cedase în cele din urmă în faţa atacurilor trădătoare ale familiei Polignac împotriva lui. Inima reginei era liberă. Năvala acestui tînăr în viaţa ei, viaţă devenită monotonă din cauza excesului de frivolitate, avea să răstoarne totul. Imediat ce s-a refăcut complet, regina l-a chemat cît de des posibil pe Fersen la Versailles şi l-a primit în cercul ei intim. Seara, îl invita la un mic supeu în apartamentul ei privat. Foarte rezervat, el manifesta întotdeauna o mare simplitate şi răspundea la întrebările ei fără cea mai mică urmă de afectare. Dorea să ştie totul despre el şi manifesta un asemenea interes pentru el, încît curînd a început să întrebe de tatăl lui, senatorul Fersen. La începutul lui 1779 era considerat favoritul reginei, deşi ea nu-1 trata la fel ca pe Lauzun sau Coigny. Spre deosebire de aceşti curteni seducători, experimentaţi în intrigi de toate felurile, dornici să placă şi să impresioneze anturajul cu anecdote pline de umor, Fersen poseda arta de a fi el însuşi.

Avea o prezenţă înnăscută şi nu avea nevoie să joace sau să rostească un rol. Femeile erau captivate de această frumuseţe virilă şi de calitatea misterioasă pe care o radia. Nu puteau să-i reziste, deşi pînă arunci nimeni nu-i furase inima. Ca mulţi alţi aristocraţi de rangul şi de vîrsta lui, se gîndea la căsătorie. Dar trebuia să găsească perechea potrivită - cu alte cuvinte, o tînără de rangul lui şi, în plus,

foarte bogată.

Sentimentele nu jucau nici un rol în această proiectată uniune şi căsătoria nu l-ar fi împiedicat să aibă metrese.

Incapabilă să-şi stăpînească neliniştea în prezenţa tînărului suedez, regina era încurajată de grupul ei, în special de Madame de Polignac şi de Besenval, să-i acorde toată atenţia. După cum susţine contele de Saint-Priest, viitorul ministru al lui Ludovic XVI, Fersen „cucerise inima prinţesei... Nu există nici o îndoială că Vaudreuil şi Besenval considerau că un străin izolat, care nu avea un caracter foarte întreprinzător, era mai convenabil decît un francez înconjurat de rude care vor cîştiga toate favorurile pentru aceste rude şi poate vor ajunge în fruntea unei clici care îi va eclipsa pe toţi"[4].

După naşterea fiicei sale, regina nu manifestase nici o dorinţă de a-şi relua viaţa conjugală. Naşterea rămăsese o amintire dureroasă pentru ea. I-a spus soţului ei că nu intenţionează să mai rămînă însărcinată cîteva luni de acum înainte. Din fericire, Ludovic XVI nu era deloc exigent. Părea să nu observe dragostea Măriei Antoaneta pentru frumosul suedez. Faptul că regele nu avea nici o predispoziţie pentru galanterie o liniştea deplin pe regină. Maria Tereza n-are decît să bombăne, împărăteasa întreba ironic dacă va trebui să mai aştepte încă opt ani pentru naşterea unui Delfin. Şi nu luă în seamă nici predicile lui Mercy şi Vermond, care doreau să o împingă spre patul regelui. Fersen nu a lăsat această favoare excepţională de care se bucura să i se urce la cap. Dorea foarte mult să-şi urmeze ambiţiile militare. Părea să fie un moment oportun. Ludovic XVI tocmai intrase în Războiul pentru Independenţă din America şi mulţi tineri nobili francezi visau să se ducă să lupte în America de partea insurgenţilor care se revoltaseră împotriva Angliei. Fersen era gata să li se alăture. La 6 februarie 1778, regele Franţei recunoscuse Statele Unite ale Americii şi încheiase o alianţă militară, precum şi acorduri comerciale cu tînăra republică. La 13 martie, Franţa şi Anglia au rupt relaţiile diplomatice, în timp ce ambasadorul englez se întorcea la Londra, Ludovic XVI îi primea pe Benjamin Franklin, Silas Deane şi Arthur Lee la Versailles. Primirea americanilor în Sala Oglinzilor a provocat o adevărată revoluţie la Versailles. „L-a înlocuit pe ambasadorul englez în chiar ziua plecării lui cu Franklin, rebelul şi liderul rebelilor, care încă nu erau liberi de tot, a fost primul care i-a recunoscut - ăsta da, exemplu!" Ducele de Croy nu-ţi putea reveni din uimire. Şi totuşi, acest descendent dintr-o lungă linie de aristocraţi l-a salutat pe Franklin cu cuvintele:

„Numai persoana care a descoperit electricitatea putea să electrizeze două lumi".[5] Filozoful, cu capul lui chel şi lucios, înconjurat de o cunună de păr alb

lung, în costumul său rustic, se simţea la largul lui între pereţii auriţi ai palatului lui Ludovic XVI, înconjurat de curteni care purtau haine brodate, împodobite cu pietre preţioase. Versailles-ul era mai uimit de el decît el de Versailles. Ludovic XVI îi salutase pe americani cu cuvinte călduroase de bun venit în faţa Curţii care rămăsese cu respiraţia tăiată, surprinsă şi în cele din urmă încîntată. Virtutea „romană" a bătrînului înţelept, cetăţean al lumii noi, şi virtutea austeră a tînărului rege, moştenitor al uneia dintre cele mai venerabile monarhii din Europa, alcătuiau o privelişte neobişnuită şi mişcătoare pentru această mulţime pusă pe bîrfe. Ostilităţile dintre Franţa şi Anglia s-au declanşat la 17 iunie. La începutul lui 1779, Fersen dorea să intre în corpul expediţionar francez care urma să plece în America. Datorită intervenţiei regelui Suediei, a fost numit aghiotant al contelui de Vaux, care urma să fie comandantul-şef. înainte de a se îmbarca, Fersen a venit să-şi ia rămas-bun de la regină, întristată de plecarea lui pentru care părea nepregătită, Maria Antoaneta nu şi-a putut ascunde sentimentele. Cu o voce tremurătoare, a început să cînte o arie din *Dido,* acompaniindu-se la clavecin: *,^ih, ce gînd minunat m-afâcut să te accept la curtea mea".* Fiecare cuvînt era clar adresat lui Fersen şi regina nu şi-a luat ochii de la el nici o secundă.

Perfect conştient de nebunia pe care o comitea regina în public, Fersen a ascultat-o cu privirile lăsate. „Oricine s-ar fi uitat la ei în momentul acela nu ar fi putut avea nici un dubiu cu privire la natura sentimentelor lor", notează Şir Richard Barrington în memoriile sale.

Neliniştea reginei nu scăpase nimănui. „Trebuie să spun Maiestăţii voastre că tînărul conte Fersen a fost aşa de bine primit de regină, încît unii oameni s-au simţit jigniţi", scria ambasadorul suedez al lui Gustav III. „Recunosc că nu mă pot împiedica să gîndesc că are o anumită afecţiune pentru el: am văzut semne atît de clare încît nu lasă loc la nici o îndoială. Comportarea tînărului conte Fersen cu această ocazie a fost admirabilă prin modestia şi reţinerea lui şi mai ales prin decizia de a pleca în America. Plecînd, el a îndepărtat toate pericolele, dar fără îndoială era nevoie de o înţelepciune şi o putere de decizie dincolo de vîrsta lui pentru a învinge această seducţie. Regina nu-şi putea lua ochii de la el în aceste cîteva ultime zile; cînd se uita la el, ochii i se umpleau de lacrimi. O implor pe Maiestatea voastră să ţină secret acest lucru de dragul ei şi al senatorului Fersen."[6] Cînd au auzit de plecarea contelui, toţi favoriţii au fost încîntaţi. Ducesa de Fitz-James i-a spus: „Cum aşa! Domnule, vă părăsiţi cuceri- rea?" „Dacă aş fi făcut vreuna n-aş fi părăsit-o", a răspuns el. „Plec de aici liber şi din păcate fără să las nici un fel de regrete în urma mea."

A doua zi după plecarea lui Fersen, regina a că/ut la pat.

Avea pojar. Simţea o apăsare în piept, gîtul parcă îi luase foc, avea pielea roşie şi s-a lăsat doborîtă de boală. Dar cîteva zile mai tîrziu, cînd febra a scăzut, a simţit o nevoie imperioasă de distracţii. Madame de Polignac suferea acum de aceeaşi boală, aşa că nu putea să poarte cu ea acele dulci conversaţii confidenţiale. Aşa că a decis să-şi ia patru infirmiere care să stea cu rîndul la patul ei de la ora unsprezece dimineaţa pînă la unsprezece noaptea. Spre marea uimire şi indignare a Curţii, i-a numit în această funcţie de ducii de Coigny şi de Guines, pe contele Eszterhazy şi pe inevitabilul baron de Besenval. Sub pretextul că este contagioasă, a ţinut uşa închisă pentru rege. Ilustrul cvartet îi povestea astfel ultimele noutăţi din oraş şi de la Curte. Aceşti gentlemeni denigrau anumite persoane şi le copleşeau pe altele cu laude.

Rîdeau împreună fericiţi şi timpul trecea mai repede în compania lor decît a oricui altcuiva. Fără nici un chef, Maria Antoaneta trebuia să primească şi vizitele contesei de Provence şi ale altor cîtorva curteni care o plictiseau de moarte, în timp ce făceau aluzie la propriile lor dorinţe meschine, cei patru cavaleri galanţi îndrăzneau să insinueze că regele nu-şi făcuse datoria cînd nu încălcase ordinul ei de a nu veni să o vadă. Iar ea era destul de nehotărîtă ca să-i creadă şi să înceapă să aibă anumite resentimente faţă de soţul ei.

Maria Antoaneta a şocat încă o dată Curtea. Oamenii se întrebau maliţioşi ce doamne va alege regele ca să-1 îngrijească în caz că se îmbolnăveşte şi el. Mercy şi Vermond trebuia să o facă pe necugetata fată să asculte de glasul raţiunii. Au îndemnat-o să-i scrie soţului ei şi ea a făcut acest lucru fără întîrziere. I-a scris că „suferise foarte mult, dar ceea ce o supără cel mai mult este că va fi lipsită de plăcerea de a-1 vedea încă vreo cîteva zile".[7] Oare Ludovic XVI a crezut în aceste sentimente de afecţiune? Nimeni nu poate spune. Oricum, cîteva zile mai tîrziu, la provocarea lui Mercy, ea a ieşit într-un balcon ca să vorbească cu soţul ei, care s-a aşezat sub balcon ca să vorbească cu ea. Acest duet tandru (o fi fost chiar tandru?) nu s-a mai repetat niciodată.

Cînd şi-a revenit după boală, regina s-a hotărît să-şi petreacă convalescenţa la Trianon şi s-a instalat acolo la 12 aprilie, împreună cu inevitabilele ei „infirmiere". Ducea o viaţă relativ liniştită: „sărbători simple, mici, într-un palat fermecător, într-un anotimp plăcut, excursii cu trăsura sau pe apă, fără intrigi, fără jocuri pe mize mari; numai splendoarea măreaţă care domnea acolo ne putea face să bănuim că sîntem la Curte",[8] îşi aminteşte Eszterhazy în memoriile sale. în această perioadă, regele n-a întrebat de ea. Se complota ca să i se găsească o amantă.

Datorită lui Vermond şi lui Mercy, tînăra femeie lipsită de griji a fost în sfîrşit de acord să se întoarcă la Versailles şi să-şi reia viaţa, întreruptă timp de un an, alături de Ludovic XVI. După ce l-a înduplecat, i-a smuls declaraţii de iubire pe care apoi i le-a încredinţat triumfătoare ambasadorului.

„I-a spus că o iubeşte din tot sufletul şi că poate să jure că nu a avut niciodată sentimente de acest fel pentru nici o altă femeie în afară de ea."[9]

Regina şi-a reluat îndatoririle conjugale. „Sînt mult prea conştientă de necesitatea de a avea copii ca să neglijez ceva în acest domeniu", i-a scris ea mamei sale. „Dacă am greşit în trecut, aceasta s-a întîmplat fiindcă eram copilăroasă şi iresponsabilă. Acum însă gîndesc mult mai bine." însă bunele intenţii ale cuplului regal nu au fost încununate de succes.

Medicii erau îngrijoraţi de această sterilitate şi au prescris un tratament cu fier pentru regină. Cînd acesta s-a dovedit a fi inutil, s-au gîndit la posibilitatea unui tratament termal. Regina petrecea mult timp îngrijind-o pe fiica ei şi urmărind atent progresele acesteia. „Sărmana copilă a început să meargă destul de bine în rochia ei cu crinolină. Acum cîteva zile a spus *tata.* încă nu i-au ieşit dinţii, dar se simt la pipăit, îmi face multă plăcere că a început prin a spune tata; este şi aceasta încă o legătură cu el."[10] Maria Antoaneta scria aceste rînduri pe cînd Madame Royale avea opt luni.

Regina a manifestat brusc un interes deosebit pentru războiul din America - deşi vizita lui Franklin împreună cu reprezentanţii tinerei republici a Statelor Unite o lăsase complet indiferentă cu un an în urmă. Dar de cînd Fersen intrase în rîndul ofiţerilor francezi şi se înscrisese în corpul expediţionar care urma să debarce în Anglia, era foarte dornică de noutăţi. Visa la o pace care să-1 aducă înapoi pe chipeşul suedez. Şi Maria Tereza s-a oferit să medieze între Franţa şi Anglia. Niciodată nu sprijinise Maria Antoaneta cu mai mult entuziasm propunerile mamei sale. Vorbea cu emoţie de această pace care „îi va aduce o mare fericire.

Inima mea o doreşte mai mult ca orice altceva pe lume"[11], îi scria ea împărătesei. Cu o neaşteptată solicitudine, s-a referit la soarta celor care urmau să plece la luptă. „Sînt în Canalul englezesc! Şi nici nu pot să mă gîndesc fără să mă cutremur că soarta lor poate fi decisă în orice clipă. Mă tem şi de apropierea lunii septembrie, cînd marea nu mai este practicabilă; pe scurt, îmi pun toate grijile la pieptul dragii mele mame. Doamne fereşte să nu fie în zadar! Dar bunătatea ei mă încurajează să-mi spun gîndurile."[12] Probabil că Maria Tereza şi-a închipuit că fiica ei şi-a descoperit pe neaşteptate un nou interes pentru relaţiile internaţionale. Fără îndoială că se felicita pentru asta. Fireşte, Mercy se abţinuse să-i vorbească despre afecţiunea reginei pentru contele Fersen.

Regele şi ministrul Afacerilor Externe aveau într-adevăr intenţia de a da lupta cu Anglia pentru a veni în ajutorul Statelor Unite. S-au adresat Măriei Tereza pentru mediere, dar au renunţat la ideea de a debarca în Insulele Britanice, îngrijorarea reginei era accentuată şi de faptul că aflase de izbucnirea unei epidemii de dizenterie care decima trupele.

Dezamăgit că nu se întrevedea nici o bătălie, Fersen s-a întors la Curte. Regina l-a salutat cu efuziune. Şi au fost văzuţi împreună toată iarna la Versailles şi la Paris. L-a dus adesea la balurile de la Operă şi a stat cu el într-o lojă, discutînd mult timp. A avut grijă să facă în aşa fel încît să fie invitat la masă în camerele interioare ale apartamentului particular al regelui. Ca să închidă gura bîrfitorilor, se prefăcea că acordă atenţie unui alt suedez, contele von Stedingk. Fireşte, Fersen participa la toate petrecerile de la Madame de Lamballe şi Madame de Polignac. Regina nu organiza nici o petrecere fără el şi tînărul s-a dovedit extrem de talentat la jocul de-a baba-oarba.

în iarna 1779-1780, între Maria Antoaneta şi Fersen s-a înfiripat o dragoste foarte serioasă. Cu toate acestea, tînărul era prea conştient de riscurile unei astfel de legături pentru a se angaja prea mult. îndrăgostit de libertate, dorea foarte mult să facă botezul luptei şi să cunoască viaţa militară.

Demersurile făcute pe lîngă Maurepas şi Vergennes au dat roade în cele din urmă şi aşa se face că a plecat pentru a doua oară. Regina şi-a ascuns durerea cum a putut mai bine.

A găsit o modalitate mai ocolitoare ca să-şi exprime durerea faţă de mama ei: „E clar că nu putem risca acest convoi atît de mare fără a fi siguri de mare", spunea ea. „Ar fi cumplit , să mai avem şi de aici vreun necaz; recunosc că nu mă pot Jgîndi la aceasta cu sînge rece."[13] Maria Antoaneta spera probabil că războiul va fi scurt şi eroul ei se va întoarce foarte curînd. Nimeni nu ştie ce şi-au spus la despărţire. Deşi scrisorile lor au fost distruse, ştim să şi-au scris unul altuia şi că regina a avut grijă de promovarea omului pe care îl iubea. **16**

de (a

Regina, care încă nu împlinise douăzeci şi cinci de ani, era în culmea frumuseţii ei. Madame VigeeLebrun, care a devenit pictoriţa ei oficială, a imortalizat-o aşa cum era atunci, într-un portret vestit, cunoscut sub titlul *Maria Antoaneta ţinînd un trandafir,* într-un peisaj rural care sugerează spaţiile verzi de la Trianon, o tînără, îmbrăcată într-o rochie de mătase albastră cu crinolină şi garnisită cu dantelă, ţine în mîinile ei lungi un trandafir înflorit - simbolul efemerului. Oferă această floare tot aşa după cum pare să-şi ofere pieptul voluptuos, ale cărui contururi delicate se văd prin ţesătura fină a rochiei. Un gît

lung şi suplu, împodobit cu două şiraguri de perle, conferă siluetei sale elegante o graţie maiestuoasă. Gura ei cărnoasă zîmbeşte şăgalnic pe chipul prelung, oval, dar privirea ei albastră, care poate exprima bunăvoinţă sau aversiune cu o intensitate remarcabilă, trădează o undă de melancolie. Reginei îi plăcea această imagine a ei înseşi. Madame Vigee-Lebrun o prezentase ca pe o femeie foarte dorită, fără a face vreo aluzie la grandoarea ei regală. Deşi nu încape îndoială că pictoriţa a flatat modelul, contemporanii recunoşteau în unanimitate că portretul seamănă perfect cu originalul.

Frumuseţea suveranei, adesea exagerată, se datora în special tenului ei frumos, înfăţişării ei impunătoare, pe care admiratorii o numeau demnitate, iar detractorii înfumurare sau dispreţ. Fiecare gest al ei răspîndea o feminitate blîndă.

„Avea două feluri de a merge - unul ferm, puţin grăbit şi întotdeauna nobil, celălalt mai indolent şi legănat, aproape mîngîietor, deşi nu inspira deloc lipsă de respect. Nimeni nu a făcut vreodată o reverenţă cu mai multă graţie, salutînd zece persoane cu o singură înclinare a capului şi dînd fiecăruia ceea ce i se cuvine cu capul şi cu privirea", susţinea contele de Tilly, unul dintre pajii ei.[1]

Maria Antoaneta continua să ducă aceeaşi viaţă dintotdeauna, dedicînd un minim de timp obligaţiilor sale de stat. Susţinînd că o regină are dreptul la viaţă intimă, Maria Antoaneta intenţiona să se comporte la fel de liber ca şi supuşii ei privilegiaţi, a căror societate o încînta. Pentru ea, eticheta era simbolul unei ere barbare; nu putea accepta ideea că nu este stăpînă pe ea însăşi şi că aparţine în întregime regatului francez; că se situa deasupra muritorilor de rînd într-o societate ierarhizată pînă la extrem, în care fiecare gest al ei avea impactul unei acţiuni publice.

Duşmană a oricăror constrîngeri, îşi afirma fără încetare independenţa. Nu numai că reuşise să reducă treptat ceremonialul, dar crease şi o zonă, chiar în interiorul Versailles-ului, unde era considerată singura stăpînă. Deşi era foarte greu să se ascundă de privirile indiscrete din palat, mai că reuşise să facă şi acest lucru, întrucît încăperile oficiale erau cele care contau cu adevărat în acest palat, conceput ca un templu al monarhiei, regina ţinea un apartament oficial, dar îl întinerise, respectînd în acelaşi timp structura lui atemporală. Pentru a ne imagina camera ei aşa cum o vedea ea - şi aşa cum este ea restaurată astăzi - nu trebuie decît să privim miniatura lui Gautier-Dagoty care ne-o arată pe Maria Antoaneta pozînd pentru pictor într-un neglijeu de dimineaţă, ciupind corzile unei harpe, înconjurată de negustorul ei de rochii şi cîţiva prieteni apropiaţi care fuseseră chemaţi ca să-şi spună părerea. Pentru această încăpere oficială, care ei nu-i plăcea, regina a ales mai întîi un brocart albastru cu alb, cu flori şi fluturi, produs de

fabrica de mătase Peraon din Lyon. Dezamăgită de prima renovare, a ordonat o altă ornamentaţie care este numită *meuble,* transportată în camera ei de la Fontainebleau şi înlocuită cu un *gros de Tours*[2] alb, din brocart brodat cu buchete de flori, panglici şi pene de păun, executat de Desfarges, un fabricant de mătase la fel de renumit. Pentru a mai atenua aerul solemn al anticamerei Sălii Mari de Mese, unde îşi ţinea balurile şi concertele, a scos tapiseriile dedicate măreţiei lui Ludovic XIV şi a pus altele, cu subiecte mai plăcute, cum ar fi *Galeria de la SaintCloud* a lui Mignard. în 1786 a ţinut să renoveze vestita Cameră a Păcii, o continuare a Sălii Oglinzilor, care îi servea ca sală de jocuri de noroc şi uneori ca teatru cu ajutorul unor practicabile. Dorind „să confere prin toate mijloacele posibile curăţenie şi veselie" acestei încăperi somptuoase, a cerut Administraţiei Clădirilor să propună cîteva proiecte de modernizare. Contele d'Angivillier[3] a avut nevoie de toată puterea lui de convingere pentru a o determina pe regină să păstreze plafonul pictat de Le Brun, ovalul amplu al lui Le Moyne, căminul lui Ludovic XIV şi marmura cu ornamente din bronz. Regina a trebuit să se mulţumească cu înlocuirea mobilei şi a perdelelor.

La vremea respectivă, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta se gîndeau serios să reconstruiască palatul Versailles.

începînd din 1780, la solicitarea regelui, mai mulţi arhitecţi au elaborat planuri măreţe[4] care ar fi schimbat drastic arhitectura palatului şi ar fi făcut ca apartamentele reginei să devină la fel de spaţioase ca şi cele ale regelui. Dar, din considerente de ordin financiar, aceste proiecte nu au fost realizate niciodată. Perechea regală a trebuit să se limiteze la lucrările de întreţinere şi redecorare.

Maria Antoaneta şi-a putut satisface mai bine dorinţa de schimbare în apartamentul ei particular. A început să examineze încăperile interioare ale reginei Maria Leszczynska, dispuse în jurul unei curţi interioare triste, fără soare.

Pentru a crea o impresie de strălucire, a folosit lambriuri uşoare de lemn cu efecte de oglindă, mai ales în budoarul ei, numit „Cabinet de la Meridienne" sau Camera cu Canapea, un mic salonaş cu colţurile tăiate pe diagonală şi o canapea plasată într-o firidă placată cu oglinzi. Oglinzile sînt mărginite de buchete de trandafiri ale căror frunze aurii sînt reproduse şi în lambriuri alături de vulturul Habsburgic şi simbolurile iubirii. „Cabinet de la Meridienne" dă spre Bibliotecă, îngrijită de Monsieur Campan, secretarul Cabinetului Reginei. Se poate spune că Maria Antoaneta manifesta mai mult interes pentru recipient decît pentru conţinutul acestuia, încăperea este înconjurată de dulapuri cu uşi de sticlă care prezintă şiruri impresionante de cărţi legate în piele, cu blazonul ei: se află aici numeroase romane, poeme uşoare şi cele mai noi publicaţii literare care fuseseră dăruite

tinerei suverane. Biblioteca dă către încăperea principală a apartamentului particular, „Camera Mare a Reginei", cu lambriurile ei albe şi aurii şi cu nişa placată cu oglinzi şi drapată cu mătase. Un clavecin şi o harpă stau printre fotolii şi numeroasele mese încărcate cu bibelouri, în acest salon unde nu era primit nimeni fără o autorizaţie specială -, Maria Antoaneta îşi ţinea audienţele private, îl primea pe rege şi prietenii cei mai dragi, cînta cu vocea ei nesigură şi se acompania la instrumentele ei preferate, poza pentru Madame Vigee-Lebrun sau pur şi simplu se odihnea. Acest apartament era mult mai mic decît cel al regelui, dar mai cuprindea şi mai multe salonaşe mici, mobilate cu mult rafinament, şi cîteva încăperi interioare de la mezanin. Maria Antoaneta se simţea întotdeauna înghesuită în aceste încăperi. De aceea, după moartea lui Madame Sophie în 1782, a preluat apartamentul de la parter al acesteia, care dădea spre curtea de marmură, şi a legat cele două apartamente printr-o scară interioară. Din acest moment, regina a preferat să doarmă în patul său acoperit cu damasc verde din noul ei dormitor spaţios şi sobru decorat. După această extindere a început să se vorbească despre „apartamentul cel nou al reginei" de la Versailles.

La Fontainebleau, care îi plăcea mai mult decît oricare alta dintre reşedinţele ei regale, Maria Antoaneta şi-a redecorat în întregime apartamentul. Budoarul ei este considerat o operă de artă a perioadei Ludovic XIV, cu stîlpii decoraţi cu arabescuri pompeiane pe un fundal verde-auriu şi încadrat cu aur roşcat şi cele patru uşi cu colţurile tăiate în relief şi încununate cu ornamente din stucatură. Printre alte noutăţi, a redecorat şi un al doilea budoar, numit „budoarul turcesc", care era rîvnit de toate actriţele. „Era mobilat în stil oriental şi luminat cu lămpi plasate în dulapul separat de o oglindă mare, mărginită cu tafta într-o culoare diferită", scria Felix d'Hezecques, unul dintre pajii regelui.[5] în 1785, ca măsură de economie, Curtea a renunţat la sejurul de toamnă de la Fontainebleau şi Maria Antoaneta nu a mai văzut niciodată terminate lucrările de redecorare care se desfăşurau acolo. A mai avut doar timp să facă planurile pentru castelul Saint-Cloud, pe care regele l-a cumpărat pentru ea de la ducele d'Orleans în 1784.

Maria Antoaneta nu a trecut cu vederea nici un detaliu al decoraţiei sau mobilierului, dar nu simţea o atracţie deosebită faţă de pictură, pe care o considera o simplă artă decorativă. La începutul domniei sale, a permis mai multor pictori mediocri să-i facă portretul. Singurul merit pe care îl vedea ea într-un portret era asemănarea. Madame Campan relatează că atunci cînd se ducea la o expoziţie de pictură la Luvru, se uita la tablourile din genul mic foarte repede, iar pe lîngă compoziţiile mari trecea fără să arunce măcar o privire. Talentul lui Madame

Vigee-Lebrun a atras-o, deoarece corespundea propriei sale sensibilităţi. Respingea reprezentările reci ale antichităţii romane care îi inspiraseră pe artişti precum Vien, Suvee şi David, care au contribuit la transformarea Salonului din 1785 într-un eveniment cu adevărat revoluţionar. Le acorda o oarecare atenţie lui Greuze, Lepicie şi Aubry, dar îl prefera pe Hubert Robert. Deşi a comandant unor artişti excelenţi numeroase panouri pictate pentru castelele regale, regina nu a îmbogăţit colecţiile Coroanei cu nici o achiziţie importantă. Pe de altă parte, a manifestat o predilecţie clară pentru noile tipuri de mobilă, îi plăceau liniile pure, geometrice, a căror rigoare era atenuată de decoraţiile din bronz, modelate în aşa fel încît să arate ca un drapaj. Uneori punea să i se decoreze scrinul cu plăci colorate de porţelan de Sevres. Credincioasă furnizorilor ei, a comandant cele mai multe mobile la Riesener, cel mai vestit tîmplar de mobilă din Paris, elev al lui Oeben. Acesta a făcut un număr impresionant de scrinuri pentru ea, precum şi secretaire-uri, dulapuri de colţ şi mese de toate formele, lucrînd adesea împreună cu specialistul în bronzuri Gouthiere. Printre piesele acestuia se numără şi admirabila măsuţă mecanică livrată în decembrie 1778 pentru apartamentul privat de la castel, aflată acum la Muzeul Metropolitan din New York, şi secretaire-ul neobişnuit de voluminos proiectat pentru Trianon, dar care poate fi admirat în Colecţia Wallace din Londra. Mai multe mobile cu mecanisme complicate au fost comandate şi lui Mercklein, cum ar fi patul cu o tăblie de spate reglabilă, executat cu ocazia naşterii lui Madame Royale. Regina a mai cumpărat ocazional mobile rare de la colecţionari sau persoane particulare. La vînzarea bunurilor ducelui d'Aumont, la moartea acestuia, a achiziţionat cîteva mese cu un finisaj somptuos de metal care sprijineau plăci mari de jad verde. A comandat fotolii la Georges Jacob, al cărui stil sobru îi plăcea.

Dar uneori i-a cerut să renunţe la stilul lui obişnuit şi să dea drumul fanteziei rurale, aşa cum se poate vedea în ceea ce a mai rămas din mobila „dormitorului cu zăbrele", proiectat pentru Trianon. Acest set de scaune cu sculpturi policrome de narcise, iasomie, conuri de pin şi alte motive rustice acoperite cu tapiţerie brodată cu flori se potrivea cu fanteziile pastorale ale reginei. Decoraţiile proiectate pentru ea cuprindeau întotdeauna elemente din natură în cea mai strălucitoare lumină a soarelui. Deoarece îşi dorea să fi putut trăi în mijlocul florilor, dorea să le vadă ţesute sau brodate pe perdelele şi draperiile ei, pe cuverturile patului. Avea şi flori de porţelan, voal şi email pe care le punea în camerele ei interioare, pe care îi plăcea să le umple, uneori chiar exagerat, cu bibelouri. Colecţiona obiecte de lac, porţelan chinezesc, scoici montate în bronz, cristale, jadeite, lemn pietrificat. Grancher şi Daguerre erau principalii ei furnizori.

A comandat la Robin ceasuri şi pendule cu sunete armonioase care să sărbătorească orele luminoase ale vieţii sale de suverană. Foarte atentă la trăsăturile finale ale decorului ei intim, îi plăcea ca brocartul perdelelor şi draperiilor ei să fie tivit cu franjuri, împletituri, ciucuri, iar baldachinele să fie împodobite cu buchete de pene. Albastrul, verdele şi liliachiul erau culorile ei preferate.

Dar Maria Antoaneta a reuşit să-şi creeze un decor cu adevărat intim, aşa cum îi plăcea, mai ales la Micul Trianon.

Trianonul rămîne simbolul gustului ei şi scena preferată a legendei sale. Ceea ce o interesa cel mai mult, mai mult chiar decît capodopera arhitectului Gabriel, era grădina. La începutul domniei sale nu se gîndea să locuiască în pavilion, aşa cum făcuse Ludovic XV. Dorea pur şi simplu să se plimbe printr-un decor care se potrivea cu concepţia ei despre peisaj.

Simţea că nu este nimic mai posomorit decît dispunerea monotonă a cărărilor şi straturilor de flori din grădinile lui Le Notre. Maria Antoaneta visa să înlocuiască vestita grădină botanică a lui Ludovic XV cu o natură vie, care să nu fie închisă în sere. în 1778, dorinţele ei erau împlinite. Grădina •

sa englezească era aproape gata. Nu lipsea nimic - cărările sinuoase, heleşteele ornamentale, căderile de apă, statuile.

Templul Iubirii, construit pe un mic ostrov plin de tufe de trandafiri, legat de restul grădinii prin două poduri rustice, şi Belvedere, un pavilion octogonal de pe o mică ridicătură, păzit de patru cupluri de sfmcşi de marmură, completau peisajul ei de vis. Singurul lucru care mai trebuia construit era o grotă într-o stîncă, umbrită de pini, tuia şi molifţi, în această vizuină, destinată unor întîlniri galante şi intime, se intra printr-o deschizătură joasă din apropierea unei căderi de apă. Perechile care şedeau pe stratul gros de muşchi nu puteau fi surprinse niciodată de intruşi; printr-o gaură în stîncă, puteai vedea fără să fii văzut şi puteai să fugi pe o scară îngustă care ducea în partea opusă a grădinii.

Maria Antoaneta se simţea cu adevărat la ea acasă numai la Trianon, unde regele venea ca simplu vizitator. La Trianon, regina stabilea tot ceea ce ţinea de administraţie, în mica ei moşie, unde uita cu desăvîrşire de grandoarea regală, ea stabilea regulile şi decidea în toate privinţele. Spre marea indignare a curtenilor, regulile erau afişate în grădini. Ele începeau cu „din ordinul reginei" în loc de „din ordinul regelui", în timp ce palatul şi grădinile de la Versailles, după cum se ştie, erau deschise pentru public, nimeni nu avea voie să intre pe domeniul Trianon fără o invitaţie specială din partea reginei. Au apărut speculaţii cu privire la actele de depravare care probabil ca aveau loc într-un palat atît de bine păzit. Şi limbile au

devenit încă mai active cînd s-a aflat că regina instalase nişte „panouri mobile de sticlă" care îi permiteau să închidă ferestrele printr-un sistem ingenios de oglinzi care se ridicau din pardoseală! Ceea ce încuraja bîrfele era faptul că, de cînd fusese bolnavă de pojar, Maria Antoaneta luase obiceiul să-şi petreacă lunile de vară la Trianon. Regele nu dormea niciodată aici, deşi fusese pregătit un dormitor şi pentru el. Se mulţumea să ia cina aici în fiecare seară, alături de soţia lui. Numai Madame Elisabeta şi draga ei Madame de Polignac rămîneau cu ea peste noapte.

La Trianon, Maria Antoaneta dorea să se comporte ca o simplă castelană. „Aici sînt eu însămi", îi plăcea ei să repete.

în vara anului 1780, a încetat să mai poarte îmbrăcămintea complicată de la Curte, pene şi pompoane, şi a lansat moda rochiilor albe simple, legate la mijloc cu o fundă mare de mătase. Acum purta părul lăsat liber pe spate şi o pălărie de pai cu boruri largi. Cînd intra în salon, nimeni nu trebuia să se ridice în picioare. Conversaţiile continuau, doamnele nu se întrerupeau din brodat, din lucrul la tapiserii sau cîntatul la instrumente. Regina se aşeza printre oaspeţii ei, oriunde dorea, intra în conversaţie sau se apuca să lucreze cu acul.

Nimeni nu trebuia să simtă nici o constrîngere. „Dacă doriţi să veniţi la amiază, vă ofer un prînz. Am să fiu absolut singură; de aceea vă rog să nu veniţi în ţinută oficială, ci în ţinută de ţară", îi scria ea prinţesei von Hesse-Darmstadt, o prietenă din copilărie venită în vizită în Franţa. Cu toate acestea, prietenii ei apropiaţi considerau că este de datoria lor să o amuze. Ziua se plimbau şi, dacă vremea era frumoasă, mîncau afară. Jucau tot felul de jocuri de societate şi le plăcea îndeosebi să se joace de-a baba oarba. Seara, dacă nu jucau jocuri de noroc pe mize mari la Versailles, făceau muzică.

Regina primea artişti atît la Versailles, cît şi la Trianon, unde se dădeau adesea concerte. A continuat să-1 protejeze pe Gluck, la a cărui reputaţie contribuise, dar asta n-a împiedicat-o să-1 salute şi pe Piccini, marele lui rival, ale cărui lucrări le găsea foarte atrăgătoare. Prima dată cînd acesta a venit să o salute, Maria Antoaneta a vrut să-i facă o onoare şi l-a rugat să o acompanieze la clavecin. Fără să-şi dea seama, a ales tocmai o arie din *Alcesta* de Gluck. Deşi vexat, muzicianul a trebuit să-i facă pe plac. în ziua următoare, cînd şi-a amintit de incident, Maria Antoaneta a roşit şi a izbucnit în rîs. Şi-a extins protecţia şi asupra lui Gretry, Salieri şi Sacchini, dar se pare că l-a ignorat pe Mozart, care îi oferise cîteva ore încîntătoare în copilăriei, la Viena.

Delfinei îi plăcuse foarte mult, se spune, să joace teatru cu cumnaţii şi cumnatele ei fără ştirea regelui. Zece ani mai tîrziu, *theâtre de societe* continua să fie la modă: ducesa de Bourbon dădea spectacole pentru prietenii ei;

Madame de Montesson, soţia morganatică a ducelui d'Orleans, juca admirabil marile roluri clasice; şi se juca teatru şi în multe alte case ale doamnelor de la Curte. Pînă atunci, numai marile trupe oficiale dăduseră spectacole la Versailles. întrucît folosirea Operei lui Gabriel, inaugurată cu ocazia căsătoriei lor, se dovedea foarte costisitoare, regele şi regina puseseră să se construiască o sală de spectacole în interiorul aşanumitei Orangerie a castelului. Maria Antoaneta a obţinut curînd acordul soţului său pentru construirea unui mic teatru în grădinile de la Trianon, inaugurat la l iunie 1780. Cu ornamentaţia lui aurită, cu efectele renumitului *trompe l 'oeil,* pereţii acoperiţi cu moar albastru, cu cortina de mătase din *gros-bleus de Tours* şi plafonul reprezentîndu-1 pe Apollo ieşind din nori înconjurat de Muze, Graţii şi Cupidoni, acest teatru micuţ, proiectat de arhitectul Mique, era o replică modestă şi intimă a Operei de la Versailles.

Maria Antoaneta nu putea rezista tentaţiei de a juca pe scena unui teatru care fusese construit special pentru ea. I-a recrutat pe cumnaţii ei şi pe cei mai apropiaţi prieteni şi şi-a format propria companie, numită curînd *troupe des seigneurs.*

în iunie, după ce au trecut în revistă tot repertoriul, au decis ca la l august să prezinte *Le Roi et le fermier* şi *La Gageure imprevue* de Sedaine.

Prima dintre aceste piese este o comedie cu ariete despre un rege care se rătăceşte în timp ce vînează şi este luat în gazdă de un fermier care satirizează Curtea. Contele d'Adhemar juca rolul regelui, iar Maria Antoaneta pe acela al unei păstoriţe îndrăgostite de fermierul Vaudreuil, dar trebuie să facă faţă asiduităţilor unui tînăr nobil libertin, în *La Gageure imprevue o* juca pe Gotte, subreta complice a unei marchize trîndave, care îl primise pe un domn fermecător în camera ei şi îl ascunsese în dulap cînd soţul ei se întorsese pe neaşteptate. „Ne plîngem, noi, servitorii casei", acestea erau primele ei cuvinte în faţa publicului, înainte să înceapă să brodeze nişte mîneci pentru pretendentul ei, valetul Lafleur, jucat de contele d'Artois. Contesa Diane de Polignac juca rolul soţiei adultere şi tînăra prinţesă Elisabeta interpreta rolurile mai mici. Mica trupă de amatori repeta zile întregi sub supravegherea unor actori şi cîntăreţi profesionişti.

Campan era sufleor, spre marea nemulţumire a ducelui de Fronsac, care avea sentimentul că lui i se cuvenea această postură, ca Gentilom al Dormitorului Regelui răspunzător pentru *Menus-Plaisus* ale Curţii, adică distracţiile. „Nu poţi fi Primul Gentilom cînd noi sîntem actori", se povesteşte că i-ar fi spus regina; „şi apoi, ştii care sînt dorinţele mele în legătură cu Trianonul. Aici nu ţin Curte: aici trăiesc o viaţă particulară, iar Monsieur Campan va răspunde întotdeauna de

instrucţiunile mele cu privire la sărbătorile pe care doresc să le organizez aici."

Această *troupe des seigneurs* nu îşi permitea nici un moment de răgaz. La 10 august a prezentat piesa lui Sedaine *On ne s 'avise jamais de tout* şi pe cea a lui Berthe, *Leş Fausses Infidelites;* la 6 septembrie, piesa lui Favart *L'Anglais ă Bordeaux* şi *Le Sorcier* de Poinsinet; la 19 septembrie, piesa lui Sedaine *Rose et Colas;* la 12 octombrie *Le Devin du village* de Jean-Jacques Rousseau şi o reluare a piesei *Le Roi et le fermier.* Regina şi prietenii ei munceau fără încetare, îşi petreceau tot timpul învăţînd şi repetînd rolurile într-o atmosferă de exaltare. Magia scenei îi permitea Măriei Antoaneta să evadeze din rolul ei de regină care uneori părea să o apese atît de greu. Şi nu întîmplător alegea rolurile de ingenue burgheze sau subrete, ca Lise în *On ne s 'avise jamais de tout,* căreia i se aruncă în cap conţinutul unui coş de gunoi, sau Agathe din *Le Sorcier,* care este prezentată călcînd un munte de rufe şi încercînd să evite cererile galante ale unui sătean întreprinzător.

Regele participa la toate spectacolele şi era cît se poate de încîntat de ele. Spre deosebire de ceea ce i-a spus Mercy împărătesei, încercînd s-o inducă în eroare, regina nu numai că îl invita pe rege şi familia regală la aceste spectacole, dar distribuia şi bilete tuturor celor pe care dorea să-i onoreze, rănind în felul acesta multe sensibilităţi. Prefera să-i favorizeze pe protejaţii prietenilor săi decît pe vreun curtean cu nume răsunător care avusese nenorocul să-i displacă. Nu îşi dădea seama că îşi înstrăina astfel nobilimea care era geloasă pe prerogativele ei - prerogative care pot părea surprinzătoare în contextul societăţii noastre de astăzi, dar care erau pe atunci considerate dovada unor onoruri extraordinare.

Cei mai mulţi dintre curteni au început să se simtă ofensaţi de această lipsă de respect. Unii au plecat de la Curte, încercînd să trăiască precum o prinţesă fără regat, Maria Antoaneta evita să fie văzută de oamenii care erau primiţi în sanctuarul ei interior de la Versailles. Absenţa sau prezenţa ei plictisită contribuia la alimentarea zvonurilor şi a bîrfelor cu privire la viaţa sa de depravare şi senzualitate. Oamenii şuşoteau că se ascundea de ochii publicului ca să-şi satisfacă mai bine dorinţele şi să se deda unor plăceri neruşinate! Şi aşa s-au născut legendele sumbre despre o regină care nu visa decît la dulcile bucurii ale intimităţii. **unu**

Vara s-a încheiat la fel de vesel cum începuse. Regina şi-a prelungit şederea la Trianon pînă la începutul lui septembrie în compania lui Madame de Polignac, care era la mare înălţime în favorurile ei. Maria Antoaneta, care nu se putea descurca fără ea, îi dedica cea mai mare parte a timpului, alimentînd astfel şi mai mult bîrfele de la Curte.

Nu impusese ea oare o călătorie la La Muette în luna mai numai pentru că fermecătoarea contesă dăduse naştere unui fiu în satul Passy? Situaţia era cît se poate de jenantă, deoarece contele de Polignac, absent de mai multe luni, nu putea fi în nici un caz tatăl copilului. Dar aceasta nu conta pentru regină de vreme ce favorita ei părea extrem de fericită.

Maria Antoaneta s-a dus să o vadă în fiecare zi. A reuşit chiar să-1 aducă şi pe Ludovic XVI la patul lăuzei. Şi cum regele nu-şi vizita niciodată supuşii, această favoare a făcut senzaţie. Madame de Polignac a obţinut încă şi mai multe daruri de la augusta ei prietenă - o zestre imensă pentru fiica ei în vîrstă de treisprezece ani, care urma să se căsătorească cu ducele de Guiche; plata datoriilor soţului său; numirea abatelui de Polignac ca episcop; o funcţie onorifică pentru cumnata ei; compensaţii considerabile pentru Vaudreuil, ale cărui interese în Indiile de Vest fuseseră serios afectate de războiul din America. Pentru familia Polignac şi protejaţii acesteia, mana regală părea inepuizabilă. Făcute într-un moment în care începuse să se vorbească foarte serios despre reducerea cheltuielilor, aceste daruri generoase şi nemeritate erau şocante. Şi pentru a pune capac, în octombrie 1780, soţul favoritei a primit titlul de duce, ceea ce îi dădea soţiei lui dreptul la un taburet (un scaun pliant) la Curte. Această înaltă distincţie, care îi îngăduia ducesei să şadă în prezenţa suveranilor, era printre cele mai rîvnite onoruri. „Există puţine exemple de astfel de favoruri care au devenit atît de utile unei familii într-un timp atît de scurt", se plîngea Mercy.

La Viena, împărăteasa era distrusă la gîndul că fiica ei devenise ţinta batjocurii şi a intrigilor. A încercat să o prevină blînd, fără a mai adopta tonul ei autoritar de altădată. Maria Antoaneta, pe de altă parte, minimaliza influenţa grupului ei restrîns şi o liniştea pe mama ei, promiţînd că se va întoarce la viaţa de Curte cu toate constrîngerile ei. „Sînt cît se poate de încîntată că intenţionezi să-ţi reiei funcţiile de stat la Versailles," i-a răspuns Maria Tereza. „înţeleg cît de plicticoase şi găunoase pot fi; dar, te rog să mă crezi, dacă n-ar exista deloc, neajunsurile ce ar rezulta ar avea consecinţe mult mai grele decît micile neplăceri de a fi în centrul atenţiei."[1]

Luni la rînd, bătrîna suverană, care simţea că îşi pierde tot mai mult puterile, insistase pe lîngă fiica ei să aibă un Delfin. Obosită să se mai prefacă, regina a recunoscut în cele din urmă că nu mai împărţise de multă vreme patul cu Ludovic XVI. „Este un lucru foarte obişnuit aici între soţ şi soţie şi nu cred că trebuie să-1 bat la cap pe rege cu chestiunea asta, pentru că ar fi împotriva felului lui de a fi şi a gustului personal. Cred că ar fi o mare greşeală dacă aş insista să avem o viaţă maritală mai asiduă", a adăugat ea ca să se justifice.[2] Profund dezamăgită,

împărăteasa i-a răspuns că regretă că perechea regală adoptase asemenea obiceiuri şi i-a lăudat avantajele patului conjugal „în stil german" care încuraja relaţiile intime între soţi. Tînăra femeie nu îşi dădea seama că împărăteasa mai avea puţin de trăit. Maria Tereza se plîngea de reumatism şi doctorii au diagnosticat ceea ce numeau ei „o durificare a plămînilor". Iosif refuza să creadă în gravitatea bolii mamei lui, care, deşi suferea fizic, nu înceta să muncească; înconjurată de copiii ei, Maria Tereza s-a stins pios din viaţă la 29 noiembrie 1780. Cîteva zile mai tîrziu, Ludovic XVI a aflat de moartea soacrei lui, pe care nu o cunoscuse şi care însemna aşa de mult pentru soţia lui. Nu a avut curajul să-i dea vestea cea tristă. Poate că nu se simţea destul de apropiat de ea, destul de intim, ca să-i spună ceva ce îi va provoca o durere atît de profundă. I-a trasat această sarcină abatelui de Vermond. Ca om al Bisericii care era cel mai apropiat de Maria Antoaneta, era cel mai indicat să îndeplinească această tristă îndatorire. Dar regele era alături de soţia lui la un sfert de oră după ce abatele vorbise cu ea. Deşi stîngaci în aparenţă, Ludovic XVI era capabil de delicateţe şi mult tact. Maria Antoaneta era conştientă de asta şi i-a fost deosebit de recunoscătoare cu această ocazie. Zguduită de vestea morţii mamei sale, a avut o criză de convulsii şi a rămas mai multe ore într-o stare de prostraţie. Imediat ce şi-a revenit, i-a scris lui Iosif: „Copleşită de cea mai cumplită durere, îţi scriu cu ochii plini de lacrimi. O, fratele meu! O, prietenul meu, tu eşti tot ce mi-a rămas într-o ţară care mi-a fost şi îmi va fi întotdeauna aşa de dragă! Fii atent, ai grijă de tine; datorezi acest lucru tuturor... La revedere, nu mai văd ce scriu. Ţine minte că sîntem prietenii tăi, aliaţii tăi.

Iubeşte-mă. Te sărut".[3]

Timp de mai multe zile a rămas neconsolată. Patetică în jalea ei - lucru foarte rar la prinţese - Maria Antoaneta a fost mişcată de atenţia soţului său. I-a arătat mai multă afecţiune ca de obicei. Fără îndoială că avea un sentiment de vinovăţie faţă de acest bărbat care era atît de îngăduitor cu ea. Ca şi cînd ar fi dorit să o mulţumească pe mama ei dincolo de mormînt, Maria Antoaneta s-a apropiat mai mult de soţul ei şi în februarie se vorbea de o nouă sarcină: regina aştepta un eveniment fericit în octombrie 1781. Sănătatea ei era excelentă şi s-ar fi lăsat cu totul în voia bucuriei de a fi din nou mamă dacă fratele ei, împăratul, nu ar fi silit-o să se implice în chestiuni politice care îi displăceau atît de mult.

Rămas stăpîn unic al imperiului său, Iosif II dorea să-şi inaugureze domnia cu o acţiune de excepţie, strălucită.

Considera că Războiul pentru Independenţă din America, ce asmuţise Franţa şi Spania împotriva Angliei, era ocazia cea mai nimerită. Dorea să prezideze un

congres european la care să poată fi mediator între beligeranţi. De fapt, împăratul avea un plan care fusese sugerat deja de Maria Tereza la începutul conflictului şi pe care Maria Antoaneta îl sprijinise cu entuziasm. Aşadar, încă o dată, a solicitat bunele oficii ale surorii lui. întrucît şi ea se ruga pentru o rezolvare rapidă a conflictului ca să-1 poată revedea pe dragul ei Fersen, era dornică să-şi sprijine fratele.

La Versailles, singura persoană care a reacţionat favorabil la sugestia împăratului a fost Necker, pe atunci director al Finanţelor. Continuarea războiului, socotea el, era periculoasă din cauza costurilor pe care le implica. Dar Ludovic XVI şi ministrul Afacerilor Externe nu îi împărtăşeau temerile. Ei au respins o pace fără învingători şi învinşi şi erau hotărîţi să supună Anglia, în realitate, tocmai acceptaseră planul unei noi campanii navale propuse de ministrul Marinei Militare.

El a promis să rezolve problema independenţei americane printr-un test de putere. Planul lui consta într-o lovitură decisivă împotriva britanicilor acolo unde era concentrată cea mai mare parte a trupelor lor, ceea ce necesita o operaţie combinată pe mare şi pe uscat. Ludovic XVI şi Vergennes au fost evazivi în răspunsul lor către împărat. Rămaşi singuri, regele a respins blînd cererile soţiei lui. Nevrînd să se recunoască învins, Iosif a decis să facă încă o călătorie prin Europa, care urma să-1 aducă, evident, şi la Versailles. Deşi cam stînjenitoare pentru rege şi miniştrii lui, vizita a fost sursă de mare bucurie pentru regină.

Şederea lui Iosif a fost mai scurtă decît precedenta. A sosit la Versailles pe 29 iulie şi a plecat pe 5 august. Regele l-a văzut foarte puţin pe cumnatul său, lăsîndu-1 mai mult în grija soţiei lui. îmbrăcată simplu cu rochiile albe pe care îi plăcea să le poarte vara, Maria Antoaneta şi-a petrecut dupăamieze întregi plimbîndu-se braţ la braţ cu împăratul. Iosif a fost sincer faţă de ea şi nu s-a abţinut să-i critice aspru prietenii. Ea îl lăsa să vorbească şi încerca, timid, să-şi apere prietenii de a căror companie se bucura atît de mult.

Reproşurile fratelui său erau mult mai moderate decît în 1777.

împăratul aprecia că regina devenise mai înţeleaptă. Era încîntat să constate că spera să dăruiască Franţei un Delfin, în plus, împăratul avea nevoie de ea în aspiraţiile lui diplomatice. Maria Antoaneta i-a promis să-1 ajute.

Pentru Maria Antoaneta, zilele acelea au trecut prea repede, în ajunul plecării fratelui său, a dat o serbare foarte reuşită la Trianon. Seara a început în micul ei teatru, cu un spectacol cu *Alcesta* de Gluck, oferit de muzicieni de la Operă. După aceea, regina i-a poftit personal pe cei două sute şaizeci şi trei de oaspeţi ai săi la o plimbare prin grădina iluminată. A urmat apoi o masă somptuoasă. Şi o dată în plus a rănit multe sensibilităţi excluzînd o parte din Curte

de la festivităţi. Dar să-i ia naiba pe cei nemulţumiţi! Seara era în onoarea fratelui ei. Şi găsea acest gen de seri infinit mai plăcut decît o recepţie oficială. După plecarea lui Iosif s-a închis în apartamentul ei ca să poată plînge în voie. Cîteva zile mai tîrziu a avut nemulţumirea să afle că regele respinsese oficial medierea împăratului, însă asigurările soţului ei cu privire la menţinerea alianţei franco-austriece au ajutat-o să-şi recapete seninătatea.

Ultimele luni ale sarcinii au trecut foarte calm. Nu părea să se teamă de perspectiva naşterii, în pofida amintirilor neplăcute de la prima ei experienţă. Regele nu dorea însă să o mai supună aceloraşi încercări dureroase şi penibile prin care trecuse la naşterea lui Madame Royale. Aşadar, a modificat complet protocolul, în dormitor urma să fie prezenţi numai membrii familiei regale, cîteva doamne din suita reginei şi Lordul Cancelar. Restul publicului avea să aştepte în saloanele şi coridoarele învecinate.

în dimineaţa zilei de 22 octombrie, prinţesa de Lamballe, Superintendenta Gospodăriei reginei, a dat ordin să fie informaţi prinţii şi prinţesele că începuse travaliul. După o oră şi cincisprezece minute, regina a dat naştere mult aşteptatului Delfin. Iar cînd Lordul Cancelar s-a aplecat deasupra copilului ca să-i vadă sexul, în încăpere s-a făcut linişte, astfel că toţi au crezut că este tot o fată. Epuizată, regina rămăsese tăcută. Regele plîngea de fericire. Nounăscutul a fost luat de acolo ca să fie îmbăiat şi îmbrăcat, iar regina a aflat vestea numai cînd regele emoţionat i-a spus.

„Monsieur le Dauphin cere permisiunea să intre".

în încăperile învecinate, emoţia ajunsese la culme. O femeie ciufulită ieşise din dormitorul reginei. Ridicînd un deget la gură, şoptise: „Un Delfin, dar nu trebuie să spuneţi încă nimic". Şi a dispărut imediat. Vestea s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului! Cînd suveranul a apărut împreună cu Madame de Guemene care îl ţinea în braţe pe bebeluşul îmbrăcat somptuos, mulţimea parcă înnebunise de bucurie.

Oamenii voiau să atingă copilul şi l-au urmat în capela unde cardinalul de Rohan l-a botezat Ludovic Iosif Xavier. Micul duce d'Angouleme, fiul cel mai mare ale contelui d'Artois, şi-a exprimat mirarea: „Pe Dumnezeul meu, tată, ce mic e vărul meu!" „Cu siguranţă că îl vei găsi destul de mare într-o zi, fiule", a răspuns prinţul, care vedea coroana alunecînd de pe capul propriilor lui copii. Nici contele de Provence, pînă atunci moştenitorul aparent al tronului, nu împărtăşea bucuria generală. Regele plîngea sincer la ceremonie şi toţi cei prezenţi au fost mişcaţi de bunătatea şi blîndeţea lui. Cît despre regină, aceasta se odihnea. Fiul ei, care cîntărea 13 livre şi măsura 22 de inci, a fost pus în braţele unei ţărănci durdulii care

fusese aleasă pentru calităţile ei deosebite de doică - profesie pentru care părea să fie predestinată prin nume: Madame Poitrine (doamna Piept).

Deşi trebuia să poarte îmbrăcămintea de doică după protocolul de la Versailles, îşi păstrase înfăţişarea de ţărancă, ceea ce conferea un farmec inefabil funcţiei sale la o Curte atît de îndrăgostită de natură.

Naşterea Delfinului s-a aflat curînd la Paris. S-a produs o adevărată explozie de bucurie. Oamenii se opreau pe stradă şi se îmbrăţişau. Au început festivităţile. Timp de trei zile, capitala a fost iluminată pe cheltuiala regelui şi fîntîni de vin au curs la intersecţii. La Notre-Dame s-a celebrat un *Te Deum* în prezenţa regelui, care a fost salutat cu aclamaţii în timp ce traversa Parisul.

După cum era obiceiul, reprezentanţii diferitelor profesiuni şi meserii din oraş au venit la Versailles să aducă un omagiu nou-născutului Delfin şi să-i felicite pe fericiţii părinţi. Au format o procesiune lungă în curtea de marmură a castelului. Din păcate, regina nu a putut participa. Breslele s-au întrecut care mai de care în ingeniozitate pentru a sărbători naşterea moştenitorului tronului. Măcelarii şi cofetarii au făcut nişte combinaţii extraordinare din carne şi aluat; coşarii au adus un horn frumos de unde ieşea un tînăr care aducea omagiu suveranilor; purtătorii de lectică au venit cu o căruţă în care şedea o doică alăptînd un prunc; cunoscînd pasiunea regelui pentru meseria lor, lăcătuşii făcuseră un lacăt cu un „cifru": cînd era deschis, din el apărea un delfin.

Femeile din piaţă, îmbrăcate în mătase neagră, au fost primite de regină care era nevoită să stea încă în pat. Scriitorul La Harpe compusese cîte o cuvîntare pentru fiecare dintre ele, iar femeile le-au recitat fluent, aruncînd numai din cînd în cînd cîte o privire către evantaiele pe care îşi notaseră cuvintele. Apoi au venit nevestele pescarilor, care au recitat cîteva cuplete. Atenţia lor i-a încîntat pe rege şi pe regină, care au cerut să repete de cîteva ori înainte de a le trata cu o cină copioasă. Regina era fericită, îşi îndeplinise cea mai sacră îndatorire şi dăduse regatului un moştenitor.

Dar fericirea Măriei Antoaneta avea să fie de scurtă durată. Era imposibil să i se ascundă mult timp toate pamfletele şi catrenele injurioase care aruncau dubii asupra legitimităţii Delfinului şi în care ducele de Coigny era considerat adevăratul tată al copilului. Să fi fost oare în slujba Angliei, a prinţilor sau a altor aristocraţi răzbunători?

Cercetările ordonate de rege nu au dus la nici un rezultat.

Reputaţia reginei însă, deja afectată de bîrfele provocate de comportamentul ei liber şi neîngrădit, a avut de suferit şi mai mult.

Mercy, la rîndul lui, avea motive serioase să nu-i dea pace tinerei regine.

Maurepas era pe patul de moarte.

Preocupat permanent de apărarea intereselor austriece, ambasadorul dorea să vadă un prim-ministru favorabil alianţei, şi care, în acelaşi timp, să-şi datoreze numirea reginei. Perioada obligatorie de odihnă la care era supusă regina i-a dat timp suficient să o îndoctrineze. I-a prezentat moartea lui Maurepas cape o ocazie numai bună şi i-a sugerat să insiste pentru numirea arhiepiscopului de Toulouse, Lomenie de Brienne, un prelat filozof şi prieten al abatelui de Vermond. Maria Antoaneta ezita şi i-a răspuns că nu este nici o grabă, între timp, Iosif II a informat-o pe sora lui că ar fi preferabil ca regele să guverneze singur. Regina, care avusese conflicte cu Maurepas în mai multe ocazii, a fost de acord cu această idee, care îi convenea de minune. Şi-a încurajat soţul pe calea pe care o alesese de fapt chiar el.

Ludovic XVI avea sentimentul că poate guverna fără primministru. '

Cînd Mercy a înţeles că Maria Antoaneta era de acord cu fratele său şi că Maurepas nu va avea succesor, a înţeles şi ce avea de cîştigat Austria din această mană cerească. Aşa că a început să-i ţină şi mai multe predici reginei. Regina trebuia să fie atentă şi înţeleaptă ca să-i impună regelui propriile alegeri fără a-i lăsa impresia că doreşte să guverneze.

Şi Mercy a început să viseze că îi va vedea pe Habsburgi domnind în Franţa datorită unui intermediar pe nume Maria Antoaneta. Avea să fie curînd dureros de decepţionat.

într-adevăr, Ludovic XVI şi Vergennes aveau toate motivele să fie încîntaţi. După mai multe luni de manevre şovăielnice, francezii şi americanii cîştigaseră în sfîrşit o victorie clară, care permitea negocierea unei păci profitabile fără să mai fie necesară medierea Austriei! Britanicii se predaseră la Yorktown. Acolo, în Virgina de sud-est, la gurile fluviului Chesapeake, generalul britanic Cornwallis fusese luat prin surprindere de trupele franceze şi americane. Aliaţii luaseră 7500 de prizonieri! Lauzun a fost trimis imediat în Franţa să ducă această veste lui Ludovic XVI. Vestea succesului militar francez la cîteva zile după naşterea Delfinului a fost salutată cu mult entuziasm. S-a înregistrat o cerere mare pentru cartea abatelui Raynal, *La Revolution de l'Amerique,* publicată cu cîteva săptămîni mai înainte, care îi reabilita pe revoluţionari. Franklin l-a salutat pe Ludovic XVI în franceză pentru a fi adus fericirea atîtor oameni şi i-a urat multă prosperitate. Philadelphia a organizat o mare sărbătoare pentru eliberatorii ei, mai ales pentru marchizul de Lafayette. Ignorînd interdicţia regală, tînărul aristocrat se alăturase revoluţionarilor înainte de implicarea oficială a Franţei în războiul din America. Numit de Congres general-maior în Armata Statelor Unite, cîştigase încrederea lui Washington, se

distinsese pe cîmpul de luptă la Monmouth şi contribuise substanţial la vestita victorie de la Yorktown.

Convins că succesul lui va pune capăt războiului, generalul declarase: „Piesa s-a terminat, actul al cincilea tocmai s-a jucat", în Franţa, Lafayette era privit acum ca un erou. Parisul pregătea mari festivităţi în cinstea regelui, a reginei, a Delfinului şi a victoriei de la Yorktown.

în lumina unui soare palid de iarnă, pe o vreme rece şi uscată, în ziua de 21 ianuarie 1782, regina şi-a făcut intrarea solemnă în capitală însoţită de Madame Elisabeta, Madame Adelaide şi alte trei prinţese, în timp ce traversa capitala care jubila - şi unde se împărţeau sume mari de bani - regina radia de bucurie; a fost aclamată pe tot drumul către catedrala Notre-Dame, unde urma să se ţină ceremonia religioasă. Ca cea mai umilă dintre femeile franceze, Maria Antoaneta a îngenuncheat pe pardoseala de piatră a catedralei şi i-a mulţumit lui Dumnezeu pentru naşterea Delfinului pe care îl dorise cu atîta ardoare. Ceremonia s-a reluat. A fost realmente grandioasă. Acum nu mai era o simplă penitentă de la Notre-Dame, ci regina Franţei în toată puterea cuvîntului, căreia Biserica şi credincioşii îi aduceau onorurile cuvenite Coroanei. După terminarea ceremoniei, Maria Antoaneta s-a dus să se roage la biserica Sainte Genevieve înainte de a merge la recepţia organizată de magistraţii municipali din Paris la Primărie. Pentru această ocazie s-a construit un fel de palat de lemn care putea adăposti cîteva sute de oaspeţi. Nu s-au precupeţit nici un fel de cheltuieli, mai ales în ceea ce priveşte ornamentaţiile.

Familia regală a luat loc la masă împreună cu şaptezeci şi opt de oaspeţi aleşi cu grijă. Alte mese fuseseră rezervate pentru suita regală şi mai-marii oraşului. După-amiază, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta s-au îndreptat către Castelul de La Muette, unde urmau să petreacă noaptea. Dar Maria Antoaneta a dorit să se oprească la Hotel de Noailles, unde locuia Lafayette de la întoarcerea sa din America. Cînd eroul a venit la portiera caleştii regale, lumea a izbucnit în ovaţii prelungi.

în ziua următoare, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta s-au întors la Paris[4] pentru a participa la balul dat în onoarea lor.

înainte de a ajunge la Primărie, luaseră masa la Temple, o proprietate a contelui d'Artois, moştenită de acesta de la prinţul de Conţi. Palatul, construit în secolul al XVII-lea şi renovat în secolul al XVIII-lea, era locul în care fratele mai mic al regelui obişnuia să-şi dea petrecerile; avea aspectul unui sinistru donjon medieval. Regele şi regina nu bănuiau că, peste unsprezece ani, acest donjon avea să fie scena unor momente tragice din viaţa lor.

Un alt bal de la Versailles, organizat de garda de corp, a încheiat aceste zile de bucurie. Maria Antoaneta avea amintiri foarte preţioase din această perioadă. Convinsă că recîştigase dragostea parizienilor, nu a observat să victoria de la Yorktown şi întoarcerea lui Lafayette aruncaseră asupra ceremoniei religioase şi a festivităţilor o lumină nebănuită, diferită. Populaţia îl salutase cu entuziasm pe soldatul întors din America. Fusese încununat cu flori la Operă şi devenise adevăratul erou al zilei. Popularitatea lui o eclipsase pe aceea a reginei. *întoarcerea* fui £persen

i

Măria Antoaneta aştepta cu nerăbdare terminarea războiului, însă Ludovic XVI şi Vergennes doreau să negocieze cu Anglia de pe poziţii de forţă, aşa că au decis să continue pînă vor avea un avantaj net. Flota franceză ataca fără încetare vasele britanice de-a lungul coastelor Indiei; amiralul de Grasse se pregătea să-i sprijine pe spanioli în atacul pe care îl plănuiseră în Jamaica, în Europa, francezii intenţionau să se alăture aliaţilor care asediau Gibraltarul.

Continuarea conflictului a reînviat speranţele lui Iosif II de a-şi vedea împlinit visul cu medierea. O hărţuia pe regină cu cereri într-un moment prost ales. Convinsă că intenţiile împăratului erau foarte întemeiate, Maria Antoaneta îl implora pe soţul ei să asculte propunerile austriecilor.

Dezamăgită de răspunsurile lui evazive, l-a convocat pe Vergennes şi l-a certat mînioasă că nu înţelege interesele Franţei, însă politica franceză a dat curînd roade. Cabinetul britanic a trimis în mare taină un emisar la Versailles pentru a propune începerea negocierilor de pace.

Nemaiputînd de bucurie, Ludovic XVI i-a anunţat imediat importanta veste soţiei sale, dar ea nu a reacţionat aşa cum se aştepta el. Maria Antoaneta şi-a ieşit din fire şi i-a spus că tratatul de pace era mult prea complex pentru a fi stabilit fără arbitrajul împăratului. A avut chiar stîngăcia sau poate numai naivitatea - să spună că Iosif II dorea să facă pe arbitrul nu pentru gloria lui personală, ci pentru a pune capăt cumplitelor vărsări de sînge şi pentru a da Franţei o dovadă a veşnicei lui prietenii. Timp de cîteva luni a continuat să fie avocatul fratelui său pe lîngă rege, care o asculta fără să scoată o vorbă, şi pe lîngă ministru, pe care îl certa fără jenă. După părere ei, Vergennes era incapabil să ducă la bun sfirşit negocierile de pace: era convinsă că el acţiona numai din interes personal, cu scopul de a fi numit prim-ministru.

Regina - care nu înţelegea amploarea ambiţiilor fratelui său - a avut curînd

o altă ocazie să sprijine politica împăratului. Acesta a cerut ca regina să dea o recepţie somptuoasă în cinstea moştenitorului tronului Rusiei, viitorul ţar Pavel I, fiul Ecaterinei II. Marele Duce călătorea prin Europa incognito împreună cu soţia sa, Marea Ducesă Maria Feodorovna[1]. In pofida aparenţelor, nu era o călătorie de plăcere, ci o misiune diplomatică disimulată. Ţareviciul fusese trimis la Versailles de mama lui pentru a solicita neutralitatea binevoitoare a Franţei în cazul împărţirii Imperiului Otoman, pe care o puseseră la cale foarte încîntaţi ea şi împăratul Iosif. Iosif îi trimisese Măriei Antoaneta instrucţiuni foarte precise: nu avea voie să neglijeze nici un amănunt pentru a face şederea ruşilor în Franţa cît mai plăcută. Măsurile luate de Sankt Petersburg, cu sprijinul Vienei, l-au pus pe ministrul francez într-o situaţie stînjenitoare, pentru că nu aveau nici un fel de intenţie să sprijine politica de tîlhărie înarmată a Austriei şi a Rusiei.

Ludovic XVI a lăsat organizarea festivităţilor în seama soţiei sale, căci, fie că îi plăcea sau nu, aveau obligaţia să-1 onoreze pe ţarevici şi pe soţia acestuia, care călătoreau sub numele de contele şi contesa du Nord.

FamiliaNord a sosit la Versailles la 18 mai 1872. Marele Duce venise la castel cu o zi înainte fără a se identifica. Pierdut în mulţimea de curteni, observase obiceiurile de la Curtea despre care se vorbea în toată Europa, întors la ambasada rusă, a descris Versailles-ul în termeni atît de uluitori, încît Marea Ducesă s-a simţit absolut copleşită, în speranţa de a-şi recîştiga încrederea în sine, zguduită de portretul făcut reginei de către soţul ei, a chemat-o în mare grabă pe Mademoiselle Bertin şi a comandat haine care să o pună alături de cele mai elegante doamne din Paris.

în caleaşca, în timp ce se îndreptau spre Versailles, Marea Ducesă l-a întrebat îngrijorată pe ţarevici dacă era la fel de frumoasă ca Maria Antoaneta. între timp, Maria Antoaneta suferea de o criză acută de trac. în momentul în care caleaşca princiară a intrat pe poarta palatului, regina a băut un pahar mare cu apă şi a mărturisit doamnei sale de onoare că „rolul de regină este mult mai dificil în prezenţa altor suverani sau prinţi care erau la rîndul lor viitori domnitori decît în prezenţa curtenilor".[2] Cu toate acestea, stăpînă pe sine şi graţioasă, i-a primit pe conţii du Nord ca o adevărată suverană.

în Sala Păcii s-a ţinut un concert pentru oaspeţi în prezenţa întregii Curţi, urmat de o cină minunată. Perechea imperială a plecat de la Versailles la ora trei dimineaţa. Au mai făcut cîteva vizite. Maria Antoaneta i-a invitat la Trianon.

încîntat de graţia reginei, ţareviciul a interpretat-o greşit ca pe un fel de intimitate stabilită între ea şi el. Şi-a luat libertatea de a-i împărtăşi anumite lucruri destul de stînjenitoare despre ţarină, mama lui, şi i-a pus întrebări

indiscrete despre Madame du Barry. Maria Antoaneta era cum nu se poate mai şocată. Din momentul acela a simţit o aversiune nemărturisită pentru vizitatori şi a fost nerăbdătoare să-i vadă plecaţi. Dar mai trebuia să dea încă vreo cîteva serbări şi spectacole în cinstea lor, una mai minunată ca alta.

Vizita imperială s-a încheiat cu un bal oficial în Sala Oglinzilor. Regina a dansat cu ţareviciul şi regele cu Maria Feodorovna. „Una dintre cele mai frumoase privelişti pe care le-am văzut a fost intrarea familiei regale la bal, cînd toată Curtea era strînsă acolo", scria baroneasa d'Oberkirch[3], o prietenă din copilărie a Marii Ducese, care se simţea de parcă ar fi trăit într-o lume fermecată. După plecarea acestor musafiri supărători, Maria Antoaneta s-a simţit mult mai uşurată şi s-a dus să se odihnească la Trianon cu Madame de Polignac. Mercy elogia comportamentul reginei. Regele şi Vergennes se felicitau că nu promiseseră nimic concret ruşilor.

La Versailles erau mai puţini oameni ca de obicei.

Contele d'Artois, Vaudreuil şi alţi cîţiva gentilomi luau parte la asediul de la Gibraltar; mulţi alţii plecaseră la castelele lor de la ţară. Regina îşi mutase copiii, pe Madame de Guemene şi suita la Marele Trianon, unde petrecea în fiecare zi cîteva ore. în vara aceea a renunţat la piesele de teatru şi a dat numai cîteva mici concerte. Nimic nu tulbura liniştea acelor zile frumoase de vară, cu excepţia uimitoarei insolvabilităţi a prinţului de Guemene, ceea ce a obligat-o pe soţia sa să renunţe la funcţia de Guvernantă a Copiilor Franţei. Fără a se lăsa impresionată de scandal, regina a rugat-o pe Madame de Polignac să ia locul prinţesei. Favorita a acceptat numirea fără prea mult entuziasm, căci aceasta o lipsea de independenţa ei relativă. Maria Antoaneta şi-a mutat după aceea copiii şi prietena în două apartamente care comunicau cu al ei.

între timp, negocierile de pace se desfăşurau cu viteza melcului. Mulţi ofiţeri se întorseseră deja din America, dar Fersen întîrzia. Prelungindu-şi serviciul în armata franceză, spera să-şi mărească şansele de a primi comanda unui regiment la întoarcerea în Franţa, în plus, se afla şi într-o misiune de strîngere de informaţii economice şi comerciale pentru regele Suediei. Gustavus III spera să dobîndească o colonie suedeză de la tînăra republică. Ca aghiotant al lui Rochambeau, generalul comandant al forţei expediţionare din America, Fersen îl însoţise în toate călătoriile lui şi participase la întîlnirile cu Washington şi comandanţii armatei americane. Vorbea fluent limba engleză şi servea adesea ca interpret. Datorită curajului său, mai ales în timpul asediului de la Yorktown, cîştigase prestigioasa decoraţie Ordinul Cincinnatus. După Yorktown, călătorise prin statele americane şi stătuse mai mult timp în Virginia.

Văzînd imensele cîmpuri de tutun şi porumb cultivate de sclavi negri sub

biciul nemilos al „gentlemenilor albi" băutori de punci, a anticipat dificultăţile dintre Nord şi Sud. Primit foarte bine peste tot, Fersen i-a văzut pe americani ca pe nişte oameni sinceri, loiali, veseli şi plăcuţi, dar fiind un aristocrat european inflexibil, a fost şocat de simţul egalităţii pe care îl manifestau, în pofida războiului, tînărul reuşise să se distreze foarte bine. în primul rînd, legase o prietenie strînsă cu un aristocrat francez care nu era nimeni altul decît Lauzun. Nu avem nici o informaţie dacă au făcut schimb de secrete intime, dar ştim că s-au înţeles de minune. Probabil că şi-au împărtăşit cuceririle amoroase. Fersen, ca mulţi alţi ofiţeri francezi, a transmis descrieri entuziaste ale femeilor americane, pe care le considera frumoase, bine proporţionale şi mult mai îngrijite decît europencele. Aveau obiceiul să folosească săpun atunci cînd se spălau, practică relativ rară de cealaltă parte a Atlanticului.

La 24 decembrie 1782, după o şedere plăcută la Boston, Fersen s-a îmbarcat pentru America Centrală. Scopul lui era să-i atace pe britanici în Antilele Mici, la nord de Venezuela de astăzi. După o traversare îngrozitoare, a pus piciorul pe uscat la Puerto Cabello. Ca să folosim chiar expresia lui, era un „iad". „Murim de plictiseală; îmbătrmim şi ne îngălbenim de căldură"[4], bombănea el, suferind de febră şi de o conjunctivită gravă. O fregată franceză a pus capăt acestor încercări; i s-a spus că războiul se încheiase şi că în curînd se va semna pacea. După ce a făcut o escală la Cap-Fran9ais (astăzi Cap-Haiti), a pornit spre Franţa la sfîrşitul lui aprilie 1783.

în timpul celor patru ani petrecuţi în America, Fersen l-a ţinut tot timpul la curent pe tatăl lui cu planurile sale de viitor. Cu puţin timp înainte de întoarcerea în Europa, i-a spus că avea motive întemeiate să se aştepte să preia comanda unui regiment în Franţa şi credea că poate conta pe sprijinul reginei, care „a fost întotdeauna amabilă şi a manifestat interes faţă de el"[5], (într-adevăr, încă din 1782, regina începuse să facă demersuri pentru a-i obţine un regiment.) în speranţa de a linişti temerile tatălui său, l-a asigurat că funcţia de colonel-proprietar al unui regiment francez, deşi foarte „plăcută", nu „va necesita prezenţa lui"[6]. L-a informat şi despre planurile lui maritale. „Sînt la vîrsta la care, indiferent de vocaţia mea redusă pentru această sacră instituţie, căsătoria devine un lucru necesar", i-a scris el.[7] Venise momentul să-şi găsească o moştenitoare bogată cu o înfăţişare fizică nu prea respingătoare. Nu dădea dovadă de prea multă înflăcărare în căutarea unei viitoare soţii. Se gîndea să reia legătura cu Miss Leyell, o englezoaică ce îl refuzase cu cîţiva ani mai înainte. Dar prevăzînd un al doilea refuz, se gîndea acum la Germaine Necker, singura fiică a bancherului elveţian Necker, fostul ministru de Finanţe al lui Ludovic XVI. Dar a aflat că prietenul lui, baronul de Stae'l, era un pretendent serios şi nu voia să vîneze pe teritoriul lui.

Fersen a debarcat în Franţa la 17 iunie 1783. Pe 23 s-a dus la Paris, unde a locuit la prietenul lui, Stae'l, care abia fusese numit ambasador al Suediei în Franţa. Dintr-o dată, în următoarele cîteva zile, lucrurile au luat o întorsătură importantă în viaţa lui. Cele trei scrisori pe care le-a scris în ziua de 27 lui Gustav III, tatălui său şi surorii lui, Sophie, atestă acest lucru. A solicitat intervenţia suveranului pentru a obţine conducerea Regimentului Regal Suedez din Franţa şi l-a rugat să „consimtă la un aranjament de care depinde toată existenţa lui, viitorul şi întreaga fericire"[8]. I-a cerut tatălui său cele 100 000 de livre de care avea nevoie pentru a obţine regimentul, spunîndu-i să le ia din viitoarea lui moştenire. „Dacă nu ai banii disponibili, dragă tată, am să încerc să fac rost de ei aici, nu trebuie să-ţi faci griji", s-a grăbit el să adauge[9]. Cu toate acestea, l-a asigurat pe senatorul Fersen că de răspunsul lui „va depinde dacă viaţa lui va fi fericită sau nefericită". Apoi a făcut apel la sora lui, Sophie, pentru a atenua împotrivirea pe care o bănuia la tatăl său şi i-a repetat şi ei că „toată fericirea lui" depindea de decizia acestuia.

Fersen a manifestat rareori astfel de efuziuni. Era oare speranţa de a căpăta un regiment singurul motiv al acestei înflăcărări? In Suedia, ţara lui natală, îl aştepta o carieră strălucită; regele îl considera prietenul lui şi avea o stimă deosebită pentru el. Dar el ştia foarte bine că Suedia, ţinutul acela îndepărtat şi rece, avea să fie întotdeauna o putere de rangul doi. Deşi îi asigura necontenit pe tatăl său şi pe suveran de loialitatea lui neclintită, Fersen nu simţea nici cea mai mică urmă de nostalgie pentru familia sau patria lui. Datorită protecţiei reginei, vedea o posibilă carieră minunată în Franţa.

Cu toate acestea, dacă ambiţia şi speranţele lui într-o viaţă frumoasă erau motivaţii puternice pentru a rămîne în Franţa, erau „o mie de alte motive pe care nu îndrăznea să le pună pe hîrtie"[10]. Asta era tot ce putea recunoaşte faţă de sora lui preferată, fără să-şi pericliteze situaţia.

Cîteva zile mai tîrziu, Axei Fersen a primit răspunsurile pe care le aştepta. La insistenţele lui Gustav III, tatăl lui consimţise, nu prea convins, să-i îngăduie să devină proprietarul Regimentului Regal Suedez. Şi cum un noroc nu vine niciodată singur, a aflat şi că Miss Leyell se căsătorise, iar Necker îl acceptase pe baronul de Stae'l ca ginere. „Sînt aşa de fericit, că nici nu-mi vine să cred", îi spunea el surorii lui la 31 iulie.[11] „Deşi mi-ar face mare plăcere să te revăd", continua el, „nu pot pleca din Paris fără regrete. O să-ţi dai seama că este foarte firesc cînd vei afla motivul acestui regret.

Am să-ţi spun, pentru că nu vreau să am nici un fel de secrete faţă de tine... Sînt foarte bucuros că Miss Leyell s-a căsătorit.

N-o să mi se mai vorbească despre ea şi sper să nu o mai facă nimeni. *M-*

am hotărît. Nu vreau să contractez legături conjugale; sînt contrare naturii ...Nu pot să aparţin singurei persoane căreia doresc să-i aparţin, celei care mă iubeşte cu adevărat, aşa că n-am să aparţin nimănui."[12]

Misterioasa persoană care îl iubea cu adevărat era Maria Antoaneta. Fersen nu se aşteptase ca, după o absenţă de trei ani, iubirea reginei Franţei să se manifeste cu o asemenea forţă. Pentru acest aristocrat care respecta profund monarhia, pasiunea unei regine nu avea egal. O privea ca pe o suverană care catadicsise să-şi odihnească privirile asupra lui şi nu ca pe o femeie părăsită în dragoste, jalnică, incapabilă să-şi ascundă sentimentele. Maria Antoaneta avea o putere nemărginită asupra lui Fersen; iar el era subjugat de femeiasuverană şi gata să o iubească pe femeia care purta coroana de suverană.

Această situaţie ar fi părut incredibilă dacă Maria Antoaneta şi prietenul ei nu ar fi menţinut legătura epistolară în timpul războiului din America. Cu toate acestea, pe lîngă scrisorile oficiale menţionate de Fersen către tatăl său, nu a rămas nici o urmă a scrisorilor personale de la regină. Şi nici jurnalul lui Fersen nu ne poate ajuta. După fuga la Varennes din 1791, el a distrus deliberat partea care se referă la perioada 1776-1791, ceea ce pare să confirme faptul că se referea adesea la Maria Antoaneta. Nu ne-a rămas decît carnetul lui de corespondenţă, în care nota numele corespondenţilor şi datele scrisorilor, uneori şi cîte un mic rezumat al scrisorilor.

Studiind acest document la puţin timp după primul război mondial, arhivista finlandeză Alma Soderhjelm a descoperit că una dintre corespondentele contelui suedez, cu banalul nume de Josephine, era de fapt regina Franţei. Fersen numerota numai scrisorile importante - iar cele către Josephine erau toate numerotate. Ele formează serii în care prima dată coincide întotdeauna cu plecările lui'Fersen (fie de la Paris, fie de la Versailles) şi ultima cu întoarcerea lui.

Se referă la chestiuni personale, dar şi la politică şi la viaţa militară. Nu există nici un dubiu cu privire la identitatea acestei Josephine, căci în mai multe cazuri, în ceea ce a mai rămas din jurnalul lui, Fersen utilizează acest nume pentru a se referi la Maria Antoaneta. Brusca decizie a tînărului suedez imediat după întoarcerea în Franţa şi confidenţele misterioase făcute lui Sophie se explică astfel mai bine.

Iulie a fost o lună extrem de fericită pentru el. Fără îndoială că a fost la fel de fericită şi pentru regină. La 15 iulie 1798 nota în jurnalul său: „îmi amintesc ziua aceea cînd am sosit de la Dang;[13] stăteam la Madame de Matignon[14] şi m-am dus la Ea[15] pentru prima dată". Fără îndoială că evenimentul trebuie să fi fost important pentru el. Deşi Maria Antoaneta se prefăcea, de ochii lumii, că îl tratează pe Fersen cu

un anumit grad de indiferenţă, afecţiunea ei vizibilă pentru el nu putea rămîne prea mult timp un secret. Vexate că frumosul suedez nu le face curte, doamnele au pretins să îmbătrînise şi îşi pierduse atractivitatea. Cu toate acestea, deşi Fersen pierduse graţia tinereţii, trăsăturile lui erau acum mai cizelate, fără să-şi fi pierdut farmecul. Atitudinea lui firească, rezervată, aerul uşor melancolic, relatările peripeţiilor lui contribuiau la crearea unei aure de distincţie. Maria Antoaneta îşi vedea în sfîrşit împlinit visul de a avea o viaţă particulară, numai a ei. Bărbatul pe care îl iubea venea să o vadă aproape în fiecare zi şi ea se străduia să organizeze, pentru el şi pentru ea, o existenţă ideală. Din fericire, regele părea să nu vadă nimic şi să nu ştie nimic. •, în această perioadă, regina s-a eliberat şi mai mult de povara etichetei. Purta numai rochii albe. Mai mult chiar, a avut ideea să se lase pictată într-una din aceste rochii de către Madame Lebrun. Portretul a produs scandal cînd a fost expus la Salon. Lumea era indignată că regina Franţei se îmbrăca precum o cameristă. Unii susţineau că regina conspira cu fratele ei ca să-i ruineze pe fabricanţii de mătase de la Lyon şi să-i îmbogăţească pe fabricanţii de in de la Bruxelles.[16] Din prudenţă, portretul a fost dat jos.

Din fericire pentru ea, regina nu a suferit nici o consecinţă de pe urma acestui incident, care ar fi putut totuşi să-i atragă atenţia asupra faptului că devenise extrem de nepopulară.

Fără îndoială că atribuia acest atac vestitei frivolităţi de care se plînseseră atît de des mama şi fratele ei. La sfirşitul lui septembrie era mult mai îngrijorată de plecarea lui Fersen în călătorie în Suedia pentru mai multe luni. Fericirea reginei a fost din nou tulburată de împărat, care nu înceta să o chinuiască, considerînd-o un pion în vestita lui alianţă. Maria Antoaneta primise scrisori insistente de la fratele ei în care îi cerea să intervină în sprijinul unei operaţiuni foarte avantajoase, susţinea el, atît pentru Franţa, cît şi pentru Austria. El şi ţarina plănuiseră să dezmembreze Imperiul Otoman, iar Iosif avea nevoie de neutralitatea binevoitoare a Franţei, în schimbul neutralităţii, el îi oferea lui Ludovic XVI Egiptul. Această ofertă ar fi putut să-1 ispitească pe rege. însă el a refuzat tranzacţia şi i-a trimis cumnatului său o scrisoare rece, denunţînd „monstruosul sistem al compensaţiilor" care provoca conflicte permanente în Europa. Furios şi plin de resentimente, dar convins că Franţa - protectoarea tradiţională a Imperiului Otoman - se putea întoarce împotriva lui cu sprijinul Prusiei, Iosif a fost silit să dea înapoi şi să renunţe la planurile lui de cucerire.

încă o dată, Maria Antoaneta a luat partea Austriei în această chestiune şi a refuzat să asculte argumentele regelui sau pe cele ale lui Vergennes, pe care îşi

vărsa cel mai adesea nervii. Nu i-a trecut nici o clipă prin minte că soţul ei şi ministrul acestuia acţionau de comun acord. Regele i-a dat cîteva explicaţii vagi şi a profitat de aşa-zisa lui slăbiciune faţă de ea pentru a-i evita crizele de furie. Vergennes, pe de altă parte, păstrînd atitudinea respectuoasă cuvenită, nu a şovăit totuşi să răspundă sincer la argumentele ei şi să apere ceea ce considera el pe bună dreptate că este în interesul regatului. Cum nu a reuşit să-i convingă, regina i-a scris fratelui său că Ludovic XVI „era prost informat despre afacerile publice şi nu sesiza pe deplin nuanţele acestora".

Ea spera totuşi că Iosif „va ierta necinstea stilului care fusese folosit aici."

La suprafaţă, acest conflict diplomatic nu a alterat bunele relaţii ale reginei cu soţul ei. Ludovic XVI o trata cu multă atenţie, continua să-i tolereze toate capriciile şi părea să ignore sentimentele ei afectuoase faţă de nobilul suedez.

Bîrfele răutăcioase susţineau însă că purtarea reginei era mult prea duplicitară ca el să nu vadă nimic, în momentul în care i s-a părut că alianţa franco-austriacă este în primejdie, s-a apropiat mai mult de el şi a rămas însărcinată. Dar la l noiembrie 1783 a pierdut sarcina. Cîteva zile mai tîrziu, i-a spus regelui că are intenţia să nu mai aibă relaţii intime cu el timp de cîteva luni, în pofida dorinţei lui de a mai avea încă un fiu.

Ludovic XVI şi Maria Antoaneta începuseră să fie foarte îngrijoraţi din cauza Delfinului. Copilul nu creştea şi se vedea clar că se topeşte pe picioare, în mai 1784 a căzut la pat doborît de o febră violentă, a încetat să mai urineze şi trupuşorul lui s-a umflat disproporţionat de mult. Situaţia părea fără speranţă. Neputincioşi, medicii au declarat cu oarecare emfază că acest accident trebuie privit „ca una dintre cele mai puternice modalităţi de fortificare a constituţiei tînărului prinţ".[1] Optimismul lor a liniştit-o pe regină, care credea în refacerea fiului său. într-adevăr, în mod miraculos, copilul s-a făcut bine. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în costum de marinar, încă prea slăbit ca să se joace cu sora lui mai mare, a făcut cîţiva paşi pe potecile de la Trianon cu baroneasa de Mackau, a doua lui guvernantă. Era foarte tandru cu mama lui şi vorbea fluent. Era corectat cînd spunea *Vreau.* „Regele spune *noi vrem",* spunea Madame de Mackau. „Da", răspun- dea el, „Regele şi cu mine, amîndoi vrem; vezi că am dreptate.

Taţi al meu n-ar spune *noi* numai pentru el singur."[2]

în timp ce micul prinţ dădea mereu dovadă de umor, nu aşa se petreceau lucrurile şi cu sora lui. Madame Royale, care se juca adesea în apartamentul particular al mamei sale, era imposibil de înfumurată, în speranţa de a-i mai îndulci caracterul, regina îi dăduse o tovarăşă de joacă de origine modestă, cu care a fost crescută împreună, îmbrăcate la fel, cele două fetiţe au primit aceeaşi educaţie, au

jucat aceleaşi jocuri şi Măriei Tereza i s-a spus să aibă foarte mare grijă cum se poartă cu micuţa Ernestine[3]. Regina pusese să se pregătească un strat de flori, unde cele două fetiţe puteau să sădească orice doreau. Li s-au dat hîrleţe, sape, stropitori şi alte mici instrumente de grădină. Regina le-a dat şi o mică cireada de capre şi oi, puse sub supravegherea unui cioban numit special pentru ele.

Dar Madame Royale nu o plăcea pe regină. Lucrul acesta a devenit foarte evident într-un fel care a întristat-o profund pe Maria Antoaneta. într-o zi se juca alături de mama ei în timp ce Maria Antoaneta îi povestea abatelui de Vermond că suferise o căzătură serioasă de pe cal. Imediat abatele s-a întors către copil şi l-a întrebat dacă îşi dă seama că fusese cît pe-aci să-şi piardă mama. „Puţin îmi pasă." „Madame nu înţelege ce înseamnă să-ţi rupi gîtul. Regina ar fi murit", i-a explicat abatele. „Puţin îmi pasă", a repetat copilul. „Asta înseamnă că Madame nu înţelege ce înseamnă moartea?" „Ba da, domnule abate, ştiu ce înseamnă. Nu-i mai vezi pe oameni după ce mor. Şi n-aş mai vedea-o pe regină şi aş fi foarte bucuroasă pentru că aş putea să fac tot ce-mi place."

Auzind-o pe fiica ei făcînd astfel de declaraţii cu o asemenea convingere, regina a poruncit să fie dusă în apartamentul ei şi să fie pedepsită. Apoi a plecat plîngînd la Madame de Polignac. Ducesa, oripilată, a dat vina pentru atitudinea copilului pe influenţa lui Madame d'Aumale, una dintre guvernantele ei. Foarte tulburată de ceea ce i s-a spus, Madame d'Aumale i-a reproşat prinţesei ceea ce spusese în prezenţa reginei şi a adăugat că este cu atît mai vinovată cu cît fără îndoială că îşi iubea mama. „Nu, n-o iubesc", a spus copila, „pentru că mă bate la cap şi nu-mi dă nici o atenţie.

De exemplu, cînd mă duce în vizită la mătuşile mele, merge în faţa mea şi nici nu se sinchiseşte să se uite dacă eu vin sau nu în urma ei. Dar tata mă ia de mînă şi are grijă de mine." Autenticitatea acestei întîmplări nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, fiind extrasă din jurnalul marchizului de Bombelles, care era extrem de bine informat cu privire la viaţa zilnică a copiilor regali de către soacra lui, baroneasa de Mackau.[4] Ea dezvăluie adevărul despre viaţa intimă a copiilor regali, prea adesea distorsionată de legendele hagiografice.

Cu toate acestea, Maria Antoaneta dorea să creadă în fericire în acea primăvară a anului 1784. Aşteptînd să se întoarcă Fersen, supraveghea construcţia satului ei de la Trianon. Pentru a-şi completa iluzia de doamnă a castelului sau de regină fără regat, dorea să creeze o nouă aşezare, cît mai aproape de realitate, dar în acelaşi timp foarte departe de preocupările ei reale - anume să întemeieze un sat francez.

Prinţul de Conde fusese primul care construise un astfel de sat la Chantilly;

cele şapte clădiri ale acestuia - de-a lungul malului rîului din capătul cel mai îndepărtat al grădinii lui englezeşti - reprezentau un grajd, o lăptărie, o moară, un şopron, o tavernă şi două case ţărăneşti. Apoi un morar fusese instalat la moară ca să macine grîne, un văcar ca să aibă grijă de vaci, dar casele ţărăneşti şi şopronul aparent rustic, aproape dărăpănat, ascundeau nişte saloane superbe. Era o ipocrizie desăvîrşită.

Maria Antoaneta dorea ca arhitectul Mique să se inspire din cătunul Chantilly şi să-i construiască şi ei unul la capătul cel mai îndepărtat al grădinii de la Trianon. în 1783 au început săpăturile la un heleşteu artificial în josul drumului dinspre pavilionul de la Trianon, iar primăvara a început construcţia caselor pe marginea heleşteului. Curînd se putea vedea un turn impresionant, numit Turnul Marlborough - un indiciu al anglomaniei la modă -, urmat de două lăptarii, un şopron care era de fapt o sală de bal şi de popice, un porumbar, un coteţ pentru găini, o moară, o căsuţă pentru chelneri şi o ţesătorie de in. La capătul cel mai îndepărtat al heleşteului erau două pavilioane legate între ele de o galerie lungă, terasată şi două scări exterioare frumoase, în formă de spirală.

Concepute ca nişte case normande cu grinzi aparente, erau pictate cu crăpături pentru un plus de autenticitate. Cătunul avea să fie gata abia în 1787. Acest nou capriciu nu a fost pe gustul unora dintre potentaţii Curţii. „Poate că dacă ar fi cheltuit ceva mai mult, Maiestatea sa ar fi putut să şteargă aspectul de mizerie reală al cătunelor noastre pe o rază de treizeci de leghe şi să îmbunătăţească condiţiile de locuit care reprezintă căminul atîtor cetăţeni decenţi, în loc să-i reprezinte în decăderea lor hidoasă"[5], scria marchizul de Bombelles la vremea respectivă.

Zona din jurul satului miniatural arăta ca un peisaj autentic de ţară, cu cîmpurile arate. Ulterior au fost aduşi aici un ţap şi cîteva capre, oi şi o mică cireada de vaci elveţiene. Apoi au fost achiziţionaţi trei cocoşi, şaizeci şi opt de găini, opt porumbei şi cîţiva iepuri. O familie de fermieri, Valy, a fost instalată la fermă ca să se ocupe de gospodărie cu ajutorul unui grădinar, al unui om la vaci, un grăjdar, un valet, cîteva ajutoare de grădinari, un vînător de cîrtiţe, unul de şobolani, unul de nevăstuici, un secerător şi o servitoare. La jumătate de leghe de splendoarea luxoasă de la Versailles, Maria Antoaneta supraveghea lucrul la cîmp; nu pretindea că este ţărancă, aşa cum susţine legenda. Era mulţumită să se plimbe pe potecile micii ei moşii şi să o vadă pe fata care mulgea vaca şi bătea untul. Cînd Valy i-a cerut un nou ţap pentru că celălalt nu era capabil să aibă urmaşi, şi-a dat consimţămîntul, dar a adăugat foarte serioasă că „cel nou nu trebuie să fie rău şi să fie complet alb". Şi aşa îşi închipuia ea că află adevărul despre

viaţa ţăranului!Leagănul instalat în faţa casei sale, la capătul heleşteului, este un simbol perfect al acestui entuziasm artificial pentru o lume necunoscută pe care şi-o imagina extrem de sofisticată.

Construirea unui cătun în mijlocul peisajului aranjat de grădinari şi arhitecţi ca să reflecte natura - iată într-adevar un decor idealizat în care luxul rafinat se putea combina cu puritatea inocentă datorită magiei pe care o respira pămîntul, exaltat de nobleţea Grădinii Edenului. Bucuria lumească şi simplitatea pastorală se întîlneau în acest cătun, un mic castel şi un paradis în care ordinea reală a societăţii este artificial reconciliată cu ordinea ideală a naturii. Acest sat de operetă exprima foarte bine visul purităţii care consuma minţile celor preocupaţi de tot ceea ce era lumesc. Reunirea cu natura prin această transpunere conferea o mare putere de sugestie celor care nu erau deosebit de talentaţi pentru a-şi imagina lucruri dincolo de limitele realului, în sfirşit, în cazul reginei, poate că această concepţie a unui paradis inocent coincidea cu iubirea ei bruscă, pătimaşă, care o conducea spontan spre dorinţa de a avea un rai al său.

Maria Antoaneta abia aştepta ca Fersen să vadă primele clădiri din sătucul ei. Axei nu reuşise să ajungă în Suedia.

Se oprise în Germania, unde se întîlnise cu Gustav III, care făcea o călătorie mai lungă în Italia. Suveranul temperamental, care nu se putea lipsi de compania tinerilor bărbaţi frumoşi, l-a rugat imediat să renunţe la călătoria în Suedia şi să vină cu el. Fersen s-a supus fără nici o bucurie. Deşi îi recunoştea lui Gustav calităţile unui adevărat om de stat şi îl aprecia pentru cultura lui, pentru rafinamentul şi simţul artistic de care dădea dovadă, îi repugna ideea de a fi privit ca favorit al acestuia şi nu putea înţelege iubirea lui mistuitoare, febrilă pentru plăceri. Gustav dorea să vadă şi să înţeleagă totul şi nu era dispus să piardă nici un spectacol, nici o recepţie sau bal. Regele, care avea nevoie de foarte puţin somn, de regulă îşi epuiza suita, pretinzînd devotament absolut şi un spirit la fel de vioi ca al său. Trebuia să ai o constituţie de fier ca să ţii pasul cu el. Fersen se plîngea adesea de ritmul zilnic impus anturajului lui imediat.

în timpul acestei călătorii care l-a dus pînă la Neapole, Axei i-a scris douăzeci şi şapte de scrisori misterioasei Josephine. Aceasta insista să se întoarcă la Versailles înaintea lui Gustav. Pentru că regele Suediei avea intenţia să-şi încheie călătoria cu un sejur în Franţa, ţară pe care o adora pentru cultura ei şi felul de viaţă. Era imposibil să-1 părăsească pe suveran, astfel că Fersen nota în carnetul lui de corespondenţă: „Către Josephine, 18 şi 21 mai; nr. 27, prin Fontaine, că nu pot veni înaintea regelui", însă avea o mulţime de lucruri să-i spună; se întîlnise cu fratele ei, Iosif, cu sora ei, Maria Amalia, ducesă de Parma, şi

cu sora ei Maria Carolina, regina Neapolelui. Evident, nu menţiona şi aventurile amoroase; nu erau decît nişte aventuri trecătoare, dar fără îndoială că îi ofereau momente deosebit de plăcute.

La Florenţa a cucerit-o pe o anume Emily, cumnata lordului Cooper, un englez care dădea serbări splendide în cinstea regelui Suediei. La Neapole a consolat-o pe Elizabeth Foster, „o tînără foarte nefericită" din anturajul pretendentului, Charles Edward Stuart. Dar carnetul de corespondenţă laconic ne informează că îi spusese lui Emily „să nu se mai gîndească la aceasta" şi că „îi povestise torul" lui Elizabeth.

în ziua de 7 iunie 1784, Ludovic XVI vîna la Rambouillet cînd un mesager îngrijorat a venit în mare grabă să-1 anunţe că Gustav III sosise la Versailles fără să anunţe înainte. Regele a galopat înapoi spre palat. Acolo nu era nici un valet ca să-1 ajute şi, culmea ghinionului, dispăruse şi cheia de la dulap. Cîţiva curteni l-au ajutat să se îmbrace cum s-a putut mai bine. Maria Antoaneta, care nu era nici ea la Versailles, s-a grăbit să vină după soţul ei. îmbrăcată cu o eleganţă ireproşabilă, a observat imediat că soţul ei purta doi pantofi diferiţi.

In alte împrejurări ar fi fost iritată de această neglijenţă, dar acum era atît de bine dispusă încît a izbucnit în rîs şi l-a întrebat dacă se îmbrăcase cumva pentru un bal mascat.

Timp de şase săptămîni, suveranii francezi le-au oferit oaspeţilor lor cele mai interesante şi mai rafinate distracţii.

Regina strălucea de fericire, iar regele părea mai puţin posomorit ca de obicei. Opere, balete, comedii, baluri, dineuri şi supeuri se succedau într-un ritm ameţitor iar în final, o mare sărbătoare la Trianon, concepută de Maria Antoaneta ca un imn închinat iubirii şi dedicat lui Fersen. După un spectacol cu *Dormeur eveille* de Marmotel pe muzica lui Piccini, regina şi-a invitat oaspeţii la un supeu în pavilioanele grădinii din Trianon. „Persoane respectabile" au avut voie să se plimbe prin grădina englezească iluminată, dar trebuia să fie îmbrăcate în alb. Era o adevărată „privelişte din Cîmpiile Elizee," după cum susţinea Gustav III. Maria Antoaneta nu s-a aşezat la masă, ci a făcut onorurile la propria recepţie ca o simplă gazdă şi a vorbit cu toţi suedezii, întreţinîndu-i cu cea mai mare atenţie. La 19 iulie, Gustav III şi suita lui au plecat spre Stockholm. Regele era satisfăcut:

consolidase legăturile dintre cele două ţări şi obţinuse un venit confortabil pentru Fersen, care îi permitea să-şi ţină rangul la Curtea Franţei.

Din nou afacerile internaţionale au umbrit bucuria reginei. Renunţînd la planurile în legătură cu Balcanii, Iosif II se întorsese acum către Olanda. Dorea ca olandezii să redeschidă gurile fluviului Scheldt pentru a permite o dezvoltare

mai rapidă a portului Anvers ca o cale de ieşire pentru Olanda Austriacă. Era o violare a unui articol din Tratatul din Westfalia, încheiat în 1648, la care participase şi Franţa. Planurile împăratului încălcau interesele comerciale atît ale Olandei, cît şi ale Franţei. Exasperat de ambiţiile nemăsurate ale cumnatului său, care puneau în permanenţă în pericol echilibrul puterilor din Europa, Ludovic XVI nu avea nici o intenţie să-i sprijine politica. Mai mult chiar, opinia publică s-a alăturat harnicei republici comerciale a Olandei şi s-a aprins imediat împotriva lui Iosif.

în ciuda severelor neajunsuri diplomatice pe care i le pricinuise Ludovic XVI, împăratul a exercitat noi presiuni asupra Măriei Antoaneta. Primind scrisori de-a dreptul ameninţătoare şi care făceau apel la sentimentele ei de soră, regina a început să lupte pentru cauza fratelui ei, cicălindu-1 pe soţul ei şi chinuindu-1 pe nefericitul Vergennes. într-o seară, Ludovic XVI a trebuit să pună el însuşi capăt unei dispute furtunoase cu Vergennes. Deşi a plîns la pieptul soţului ei şi a urlat la Vergennes, Maria Antoaneta nu a obţinut nimic. Nu a avut încotro şi a trebuit să-şi recunoască înfrîngerea faţă de fratele său. „Nu sînt oarbă în ceea ce priveşte creditul de care mă bucur", i-a spus ea. „Ştiu acest lucru, mai ales în politică, unde am foarte puţină influenţă asupra gîndirii regelui. Ar fi oare prudent din partea mea să fac scene cu miniştrii lui pe teme în care sînt aproape sigură că nu voi obţine sprijinul regelui? Fără ostentaţie sau minciuni, i-am lăsat pe oameni să creadă că am mai multă influenţă decît în realitate, pentru că dacă nu-i fac să creadă aşa, o să am şi mai puţină. Recunoaşterea acestei situaţii este foarte puţin măgulitoare pentru mine, dragă frate, dar nu vreau să-ţi ascund nimic, pentru ca să-ţi poţi da seama singur, pe cît posibil, de distanţa uriaşă pe care destinul a pus-o între noi."[6] Nu putea explica mai clar.

Deşi a înţeles că Ludovic XVI nu avea de gînd să-1 sprijine, Iosif II a făcut un test de putere trimiţînd un vas în sus pe fluviul Scheldt. După avertismentele de rigoare, olandezii au deschis focul împotriva vasului, la care împăratul a ameninţat că va trimite o armată de 80 000 de oameni pentru a spăla ceea ce considera el drept o insultă gravă, în timp ce toată Europa era de partea Olandei, Frederick II îi reunise pe aproape toţi principii germani, iar Curtea franceză bombănea împotriva împăratului, Maria Antoaneta şi-a reînnoit ofensiva împotriva soţului ei şi a ministrului acestuia, în zadar. Furios, Iosif nu a avut încotro şi a trebuit să accepte medierea lui Ludovic XVI. Aşa au început negocierile între Austria, Olanda şi Versailles. împăratul a fost de acord să renunţe la planurile lui, dar a cerut zece milioane de florini ca dauneinterese. Oameni de afaceri dibaci, olandezii au redus suma pînă la opt milioane. Generos, Ludovic XVI s-a oferit să plătească împăratului cele două milioane, din dragoste pentru pace, spunea el. Acest gest inutil de reconciliere a fost

atribuit influenţei reginei.

Maria Antoaneta nu şi-a dat seama că, opunîndu-se tendinţelor expansioniste ale împăratului, Ludovic XVI, un suveran moderat şi iubitor de pace, recîştigase pentru Franţa stima pe care ţara o pierduse în timpul domniei lui Ludovic XV. Rănită în mîndria sa, convinsă de superioritatea ei faţă de rege, aţîţată şi de Mercy, regina şi-a concentrat atunci energia împotriva lui Vergennes, pe care voia să-1 vadă demis din funcţie, implorîndu-1 între timp pe fratele ei să scuze „iresponsabilitatea" ministrului francez. I-a mulţumit împăratului că nu a rupt alianţa. Dacă ar fi făcut-o, „acesta ar fi fost sfîrşitul fericirii şi liniştii mele", i-a spus ea. Foarte puţini oameni de la Curte îl sprijiniseră pe împărat. Loialitatea necondiţionată a Măriei Antoaneta faţă de Habsburgi era şocantă; la urma urmelor, era mama Delfinului, în sînul familiei regale, contele d'Artois a propus fără nici o ezitare o apropiere de Prusia, duşmanul de moarte al Austriei. Cît despre familia Polignac, nici aceştia nu s-au sfiit să critice intervenţiile împăratului, ceea ce a dus la o răcire evidentă a prieteniei Măriei Antoaneta faţă de ducesă. Regina nu suporta nici un fel de critici la adresa familiei sale austriece, nici chiar din partea celei mai dragi prietene. *Qcandahd* pfutcştc în aer

La puţin timp după plecarea lui Gustav III, cînd fricţiunile cu Olanda începeau să dobîndească dimensiuni din ce în ce mai impresionante, regina a constatat că este din nou însărcinată. Această nouă sarcină părea să o deprime mult mai mult decît cele precedente. A rămas mai mult timp într-o stare de prostraţie din care nimeni nu a putut să o sustragă şi a cerut să se spovedească de mai multe ori.

Această devoţiune exagerată, atît de străină de obiceiurile ei, a surprins pe toată lumea. Naşterea unui al doilea fiu, care a primit titlul de duce de Normandia la 27 martie 1785, l-a liniştit mult pe Ludovic XVI, care acum considera că posteritatea lui este asigurată. Era foarte vesel cînd a asistat la un *TeDeum* în capela palatului, însă unii curteni se întrebau dacă paternitatea acestui copil îi aparţinea realmente regelui Franţei. Era imposibil să nu se remarce faptul că naşterea se produsese exact la nouă luni după vizita lui Fersen. Oamenii îşi mai aminteau şi că Maria Antoaneta rămăsese însărcinată chiar după vizita anterioară a lui Fersen. Cînd s-a dus la Paris pentru ceremonia tradiţională de la biserică, a fost întîmpinată cu o tăcere de gheaţă. La întoarcerea la Versailles, a căzut în braţele regelui cu ochii plini de lacrimi: „Ce le-am făcut eu?" suspina ea.[1]

Pînă de curînd, istoricii s-au întrebat întruna dacă Maria Antoaneta şi Fersen au fost sau nu amanţi şi dacă cel de-al doilea fiu al perechii regale era în realitate fiul lui Fersen.

Deşi putem afirma cu certitudine că regina şi contele suedez se iubeau, este imposibil să se dea un răspuns definitiv la aceste două întrebări. Există anumite indicii care sugerează o relaţie platonică, în timp ce altele fac aluzie la legături mai strînse.

Dacă tragedia nu ar fi zguduit viaţa Măriei Antoaneta, am fi avut o imagine complet diferită despre ea. O imagine neumbrită de legenda pioasă elaborată de regalişti care, începînd din 1793, voiau să vadă în ea o eroină care fusese ireproşabilă în viaţa ei particulară. A suspecta acum o femeie cunoscută drept „regina martiră" de slăbiciuni amoroase era pur şi simplu o crimă împotriva monarhiei ca atare. Multe amintiri care păreau indecente au fost uitate sau camuflate.

Din acest motiv rămîn numeroase dubii. Drept urmare, natura acestei legături a preocupat cîteva generaţii de admiratori devotaţi ai reginei, toţi îndrăgostiţi fără speranţă de o femeie devenită mai impunătoare decît cea reală din cauza morţii pe eşafod şi transformată într-un mit intangibil.

Să încercăm să aruncăm puţină lumină asupra acestui subiect atît de controversat. Aşa cum s-a menţionat şi mai înainte, pe vremea cînd Ludovic XVI şi Maria Antoaneta locuiau la Versailles au apărut numeroase poveşti de un gust îndoielnic despre regină. Erau bîrfe de Curte, bazate adesea pe jumătăţi de adevăruri, foarte distorsionate. Dispreţul nedisimulat al reginei faţă de proprietăţi, nestatornicia şi frivolitatea ei au dat apă la moară acestor bîrfe care îi atacau virtutea. Criticată cu cruzime de pamfletiştii plătiţi de Anglia şi Prusia, de curtenii răzbunători, aceste calomnii s-au răspîndit chiar de la începutul domniei sale. Tonul acestor pamflete a devenit extraordinar de zgomotos o dată cu începutul revoluţiei. Maria Antoaneta, care iniţial dispreţuise această literatură de gunoi, a fost profund tulburată de ea în

cele din urmă. în aceste scrieri murdare i se atribuiau mai mulţi amanţi, printre care, evident, şi Fersen. Pamfletele defăimătoare sînt interesante prin aceea că ne permit să aruncăm o privire asupra unor anumite aspecte ale imaginaţiei colective, dar nu mai este nevoie să spunem că nu pot fi folosite ca documente de nădejde atunci cînd se pune problema să răspundem la întrebările puse de contemporanii reginei şi de majoritatea biografilor ei.

Există puţine surse demne de încredere. Să începem prin a analiza documentele lăsate de protagonişti înşişi, pe care vom avea ocazia să le citām frecvent. Aşa cum spuneam, o mare parte din jurnalul lui Fersen a fost distrusă, ca şi scrisorile pe care i le-a scris regina înainte de revoluţie. Cu toate acestea,

jurnalul care acoperă perioada iunie 1791 — 1809 s-a păstrat. Aici sînt mai multe referiri la sentimentele împărtăşite de regină şi de nobilul suedez. Vom reveni mai departe. Pe de altă parte, scrisorile Măriei Antoaneta către Fersen din timpul perioadei revoluţionare şi copiile răspunsurilor lui au fost păstrate de familia Fersen. în 1877, unul dintre strănepoţii lui Axei, baronul Klinckowstrom, a publicat această corespondenţă, precum şi o parte din jurnal.[2] Apariţia volumului a făcut să curgă multă cerneală. S-a vorbit foarte puţin despre dezvăluirile politice pe care le conţinea, dar au existat o mulţime de speculaţii asupra importanţei frazelor care fuseseră şterse şi înlocuite cu puncte de suspensie de la începutul şi de la sfîrşitul scrisorilor. Văzînd ce furtună provocase, Klinckowstrom a refuzat să lase acces liber la arhivele lui şi a anunţat că arsese totul din respect pentru memoria celor decedaţi. Din acest motiv, paginile publicaţiilor au continuat să fie pline de cele mai contradictorii ipoteze referitoare la natura relaţiei dintre Maria Antoaneta şi Fersen. Oamenii erau convinşi că scrisorile ar fi dezvăluit toate secretele acestei tragice poveşti de dragoste. Apoi, în 1982, nişte urmaşi îndepărtaţi ai lui Fersen au descoperit aceste documente, care, contrar poveştilor care au ajuns la noi de la Klinckowstrom, nu au fost niciodată distruse. Moştenitorii le-au vîndut la Londra, unde au fost achiziţionate de Arhivele Naţionale Franceze.[3] Puţini istorici au avut ocazia să le ţină în mînă. Examinîndu-le, ne-am dat seama că transcrierea lui Klinckowstrom era, în general, destul de exactă. Din păcate, pasajele care prezintă interes au fost atît de bine şterse încît sînt ilizibile. Nu se poate folosi nici lampa cu raze ultraviolete, nici alte proceduri utilizate de curatorii de la Arhivele Franţei. Nu există nici o îndoială, dată fiind plasarea lor în context, că acestea erau mesaje de dragoste, într-adevăr, s-a găsit şi o scrisoare care a scăpat de „creionul albastru". Cuvintele folosite de Maria Antoaneta exprimau cum nu se poate mai clar sentimentele ei faţă de Fersen: „Pot să-ţi spun că te iubesc", îi spunea ea.[4] Dragostea reginei Franţei faţă de aristocratul suedez, chiar dacă această dragoste era platonică - aceasta era „crima" pe care strănepoţii lui Fersen au încercat, stupid, să o ascundă (şi după ei regaliştii francezi) pentru a glorifica imaginea ei şi a o transforma într-o martiră. Dacă am putea descifra astăzi aceste ştersături vestite, n-am descoperi nimic altceva decît o pasiune dureroasă, nefericită şi în nici un caz vreo dovadă de intimitate. Scrisoarea care s-a păstrat intactă ne oferă o cheie pentru pasajele distruse. „Pot să-ţi spun că te iubesc şi ăsta este singurul lucru pentru care am timp", scria regina.[5] Deşi predominant un secol al libertinajului, secolul al XVHI-lea a fost şi o perioadă de mare sensibilitate. Maria Antoaneta şi Fersen nu sînt ca eroii din romanele lui Crebillon, Laclos şi Mirabeau. Ar fi o greşeală de interpretare istorică dacă am crede că ar fi putut exista fie şi cea mai

palidă nuanţă de erotism în corespondenţa dintre o tînără regină sentimentală şi un aristocrat care respecta suveranii ca şi cînd ar fi fost zei. Să revenim acum la părerile martorilor contemporani.

La Versailles, imediat după întoarcerea lui Fersen, curtenii cinstiţi au început să se întrebe ce se întîmplă cu relaţia dintre regină şi Fersen. Acest lucru se vede în jurnalul marchizului de Bombelles, al cărui prim volum a fost publicat abia în 1978. El consemnează zvonurile potrivit cărora Fersen era iubitul reginei. Dar era o bîrfa căreia autorul nostru pare să-i acorde foarte puţină crezare. Corespondenţa din perioada aceea, mai ales cea dintre ambasadori, conţine numai vagi aluzii la această legătură. S-ar putea obiecta că respectivii diplomaţi erau nevoiţi să fie cu băgare de seamă de teama „cabinetului negru", care nu se sfia să violeze secretul corespondenţei. Şi invers, trebuie să notăm că tăcerea lui Mercy-Argenteau cu privire la Fersen este suspectă. Era un om pe deplin devotat împăratului şi care îl ţinea la curent cu intrigile de la Versailles, însă niciodată nu a făcut aluzie la aristocratul străin care, începînd din 1783, a fost, indiscutabil, cea mai importantă persoană din viaţa reginei.

Memoriile şi amintirile celor care frecventau în mod obişnuit palatul Versailles alcătuiesc o sursă de informaţii care nu trebuie neglijată, dar care necesită o examinare atentă din motivele menţionate. Totuşi, unele dintre aceste manuscrise au fost publicate în secolul al XX-lea şi sînt mai puţin evazive în legătură cu subiectul care ne interesează.

Aşa este, de exemplu, cazul memoriilor contelui de Tilly şi mai ales ale contelui de Saint-Priest, la care vom avea ocazia să ne referim frecvent în cele ce urmează. Cît despre fostul ministru al lui Ludovic XVI, acesta susţine că regina „1-a făcut pe rege să accepte legătura ei cu contele Fersen"[6].

Memorialiştii englezi şi suedezi nu au nici un dubiu în legătură cu faptul că Fersen era amantul Măriei Antoaneta, dar s-ar putea obiecta că ei nu sînt întotdeauna de încredere, pentru că s-au bizuit adesea pe relatări indirecte. Există şi

alte indicii, mai ales de ordin material, în legătură cu apartamentul reginei, care ne permit să presupunem că aceste legături dintre regină şi credinciosul ei admirator erau ceva mai mult decît platonice. Vom discuta acum acest aspect.

Fersen se întorsese în Franţa cu cîteva zile înainte de ceremonia religioasă şi a participat la ea. Şi-a petrecut majoritatea timpului la Curte. A fost văzut la masa de cărţi a reginei, la balurile ei, la micile dineuri. A trimis scrisori criptice

surorii sale, Sophie, în toată această perioadă şi i-a vorbit în termeni voalaţi despre legătura lui cu Maria Antoaneta. „Sînt la Versailles de ieri, să nu menţionezi faptul că îţi scriu de aici, pentru că îmi datez celelalte scrisori de la Paris", îi scria el.[7]

Fericită de această revedere, regina uitase primirea de gheaţă a populaţiei Parisului. De cum a venit vara, s-a închis la Trianon. Casele din cătun erau aproape gata şi putea să-şi închipuie că locuieşte la ţară, departe de Versailles. Cu toate acestea, încă din toamna precedentă, Trianonul nu mai era singura moşie a Măriei Antoaneta. Ludovic XVI plătise o sumă exorbitantă pentru a-i cumpăra castelul Saint-Cloud, care aparţinea ducelui d'Orleans[8]. Apropierea de Paris, faţadele frumoase proiectate de Mansart şi grădinile vestite care coborau pînă la malul Senei o încîntaseră pe Maria Antoaneta, care a avansat un motiv foarte întemeiat pentru a achiziţiona această reşedinţă: nu intenţiona să locuiască la Versailles, care avea să fie un şantier haotic în timp ce se lucra la renovările majore. Deşi castelul Saint-Cloud nu putea adăposti toată Curtea, era suficient de mare pentru familia regală şi un număr de curteni, în plus, aici, vieţii cotidiene avea să-i lipsească eticheta pompoasă atît de obositoare pentru ea. Deşi această cheltuială era o nebunie, Ludovic XVI a cedat dorinţei soţiei sale. A cumpărat Saint-Cloud pentru ea şi pe numele ei. Această achiziţie prost inspirată, făcută exact cînd regina sprijinea cu deosebit zel cauza fratelui său, a contribuit la creşterea antipatiei pentru ea, pe zi ce trecea tot mai accentuată.

Surdă la toate criticile care i se aduceau, regina s-a apucat imediat să adapteze noua reşedinţă la nevoile sale. A început prin a cere ca tot personalul casnic să poarte livreaua ei personală şi a afişat reguli sub titlul „din ordinul reginei".

Gestul a fost considerat o subminare a practicilor uzuale ale monarhiei. „Numele meu nu este nelalocul lui în grădinile care îmi aparţin mie; pot să dau ordine fără să încalc drepturile statului", a răspuns ea celor care îndrăzneau să pomenească de nemulţumirea pe care o provocaseră măsurile ei.[9] Cu toate astea, un magistrat din parlamentul din Paris a făcut o declaraţie publică îndrăzneaţă, spunînd că „nu era politic şi moral ca palatele să aparţină reginei Franţei". Ceea ce nu a împiedicat-o pe regină să decidă că, în septembrie, Curtea se va muta la Saint-Cloud, unde trebuia să se întoarcă şi Fersen de la regimentul lui din Landrecies, un mic orăşel situat la frontiera de nord-est a regatului, în apropiere de Valenciennes.

Maria Antoaneta s-a lăsat încă o dată absorbită de pasiunea ei pentru teatru. Ca cei mai mulţi dintre prietenii ei, nu avea decît laude pentru talentul lui Beaumarchais, revoluţionarul autor al unor comedii la modă. Agent secret al lui Ludovic XV, apoi al lui Ludovic XVI, acest geniu proteic şi inventiv a jucat un rol

foarte activ în timpul Războiul pentru Independenţă din America. După ce i-a convins pe Vergennes şi pe rege să ia parte la conflict de partea revoluţionarilor, i-a aprovizionat pe americani cu arme, folosind fondurile secrete ale statului. Dar reginei îi păsa foarte puţin de aceste activităţi. Singurul lucru care o interesa pe ea era imaginaţia lui de dramaturg şi talentul lui pentru intrigă şi scenă. Ultima lui piesă, *Nunta lui Figaro,* provocase un scandal în anul precedent, în satira lui muşcătoare la adresa nobilimii şi a privilegiilor acesteia se regăseau şi intrigi sentimentale plasate în alcovuri ascunse şi printre boschetele castelului, iar valetul Figaro îndrăzneşte să-i spună stăpînului său: „Pentru că eşti un mare lord, îţi închipui că eşti un mare geniu! Originea nobilă, averea, rangul, poziţia, toate acestea îl fac pe om atît de mîndru! Dar ce ai făcut dumneata ca să meriţi toate aceste avantaje? Ţi-ai dat osteneala să te naşti, nimic altceva". Beaumarchais ataca astfel sistemul social din Franţa la vremea respectivă - magistraţii, justiţia, guvernul.

Aristocraţii care citiseră piesa, începînd cu familia Polignac, nu vedeau în ea decît o distracţie plăcută şi un motiv de amuzament pe seama aşa-numitului „despotism" regal. Au rugat-o pe regină să insiste pe lîngă rege să le dea permisiunea să joace piesa. „Pentru asta ar trebui ca Bastilia să fie rasă de pe faţa pămîntului!" a bombănit regele şi a interzis punerea ei în scenă.[10] Această interdicţie aducea a încălcare a libertăţii şi oamenii s-au plîns de tiranie şi oprimare. Beaumarchais a promis să taie pasajele controversate şi familia Polignac a insistat pe lîngă Maria Antoaneta.

Au încercat să o convingă că, revizuită şi corectată de autor, piesa nu mai prezenta nici un pericol. Regina s-a încrezut în prietenii ei şi nu şi-a mai dat osteneala să citească textul nou, în care autorul nu făcuse de fapt decît foarte puţine schimbări. Ca să aibă linişte, Ludovic XVI a permis în cele din urmă prezentarea piesei.

Premiera cu *Nunta lui Figaro* la Comedia Franceză pe 27 aprilie 1784 a fost un triumf. Nobilii s-au alăturat micilor burghezi, aplaudînd tiradele care condamnau întregul sistem social existent. Dar de aici a pornit o polemică foarte înverşunată, nu cu privire la sensul politic, ci la moravurile şi obiceiurile pe care le înfăţişa. Cîţiva cenzori virtuoşi au condamnat imoralitatea subiectului. Arhiepiscopul de Paris a interzis congregaţiei sale să se ducă să vadă o lucrare atît de depravată. Beaumarchais a răspuns la atacuri cu cîteva metafore retorice ascuţite, pe care duşmanii lui le-au exploatat. Pus în faţa scandalului, Ludovic XVI a ordonat suspendarea spectacolelor şi arestarea lui Beaumarchais.

Dramaturgul a petrecut cinci zile în închisoarea Saint-Lazare.

Regina s-a supărat pe Madame de Polignac fiindcă insistase aşa de mult să-1

influenţeze pe rege.

în pofida acestui episod supărător, admiraţia Măriei Antoaneta faţă de Beaumarchais a rămas nezdruncinată. Ea a decis să joace *Bărbierul din Sevilla* în micul ei teatru cu *troupe des seigneurs.* L-a invitat chiar pe dramaturg să vină şi să o aplaude în rolul Rosinei. Această comedie, care intrase în repertoriul Comediei Franceze în 1775, nu era subversivă din punct de vedere politic. Rolul reginei în *troupe des seigneurs* era acela al unei tinere nobile spaniole care scapă de sub supravegherea strictă a unui tutore vîrstnic şi lasciv pentru a se căsători cu un curtezan frumos, îndrăgostit la nebunie de ea.

în iulie 1785, în timp ce se gîndea cu tristeţe că îşi va sărbători curînd cea de-a treizecea zi de naştere, Maria Antoaneta repeta sîrguincioasă rolul de ingenuă, în ziua de 12 iulie, Bohmer, bijutierul ei, a cerut să fie primit. Maria Antoaneta, care comandase un epolet cu diamant pentru micul duce d'Angouleme, l-a primit pe acest ispititor care îi prezenta întotdeauna bijuterii splendide. Dar în ziua aceea era cu mintea în altă parte, absorbită de alte chestiuni. Abia dacă l-a auzit pe bijutier şoptind un compliment la adresa splendidelor diamante aflate în posesia ei. Fără îndoială că Bohmer avea motive să fie mulţumit. Regina cumpărase bijuterii somptuoase de la el, uneori fără ştirea regelui, încercase întotdeauna să le plătească din propriile ei fonduri, dar atunci cînd nu reuşea, Ludovic XVI onora datoriile soţiei sale. înainte să plece, Bohmer a lăsat un bileţel, pe care ea l-a deschis mai tîrziu. I-a spus lui Madame Campan că nu înţelesese nimic din felicitările ciudate ale bijutierului referitoare la achiziţionarea unui colier excepţional cu diamante, aşa că arsese biletul.

Cîteva ore mai tîrziu, Madame Campan a fost uimită să-1 găsească la ea acasă pe Bohmer, extrem de agitat. Omul i-a explicat că este ruinat dacă regina nu-i plăteşte bijuteria, aşa cum îi promisese. Madame Campan era uluită. Din cîte ştia, regina nu cumpărase nici o bijuterie. Dar atunci Bohmer i-a relatat o poveste care ar fi trebuit să trezească anumite dubii în mintea celei mai bine informate Doamne a Dormitorului, care cunoştea absolut toate intrigile de la Versailles.

Cu vreo zece ani înainte, bijutierul îşi vîrîse toată averea în asamblarea unui colier greu de diamante, alcătuit din pietre neobişnuit de mari, albe şi strălucitoare, îl oferise mai întîi lui Ludovic XV, sperînd că acesta îl va dărui lui Madame du Barry, dar regele murise. Bohmer îl prezentase atunci la toate Curţile europene. Preţul justificat de mare pe care îl cerea l 800 000 de livre - îi descurajase pe cumpărători. La puţin timp după naşterea Delfinului, Bohmer şi asociatul lui, Bassenge, i-au oferit bijuteria lui Ludovic XVI, care se gîndea să-1 ofere reginei. Maria Antoaneta a rezistat tentaţiei. „Franţa are mai mare nevoie de vase de război", se

spune că ar fi remarcat ea. Şi Ludovic XVI a înapoiat stînjenitorul obiect, cunoscut acum în toată Europa.

Madame Campan cunoştea această poveste, dar nu cunoştea ciudata ei urmare. Bohmer i-a spus că domnul cardinal de Rohan cumpărase vestitul colier în numele reginei, de la care primise un bilet semnat de mîna ei.

Bijutierul, care livrase colierul cardinalului de Rohan în februarie, dorea o garanţie că regina va plăti prima rată, adică 400 000 de livre, la l august, aşa cum se convenise. Madame Campan nu înţelegea nimic din această poveste. De ce să fi vrut regina să aranjeze să cumpere colierul prin intermediul cardinalului de Rohan după ce îl refuzase pe rege, mai ales că nu vorbise cu prelatul niciodată după întoarcerea acestuia de la Viena? Dacă nu l-ar fi cunoscut pe Bohmer, Madame Campan ar fi crezut că omul înnebunise. Bănuind însă că acesta fusese înşelat şi că era vorba de o chestiune foarte serioasă, l-a sfătuit să se ducă imediat şi să-i povestească tot ce ştie baronului de Breteuil, ministrul Gospodăriei Regelui.[11] Preocupată de spectacolul ei în rolul Rosinei din *Bărbierul din Sevilla,* regina aproape uitase de vizita lui Bohmer. însă Doamna Dormitorului ei era obligată să-i povestească discuţia pe care o avusese. Prima reacţie a Măriei Antoaneta a fost să se plîngă de necazurile pe care i le făceau toţi cei care îi imitau semnătura în scopuri frauduloase. Apoi, această afacere în care era implicat un prinţ din Casa de Rohan i s-a părut atît de jignitoare, încît a decis că nu poate să o lase pe mîinile subordonaţilor ei. I-a convocat pe Vermond şi pe Breteuil, care au decis să-i convoace pe cei doi bijutieri în prezenţa ei. Bohmer şi Bassenge au repetat aceeaşi poveste pe care o relataseră şi lui Madame Campan. Maria Antoaneta a rămas mută de indignare. Vermond a propus ca regele să fie informat despre fapta prelatului, numind-o crimă de lezmajestate. Dar Breteuil a preferat să cîştige timp.

Considera că partea vinovată se va da de gol cînd va veni vremea primei rate, ceea ce avea să urmeze foarte curînd.

Intre timp, el avea să încerce să dezlege misterioasa intrigă.

Maria Antoaneta a fost de acord cu acest ministru care îi era profund devotat şi care, la fel ca şi ea, îl detesta pe Rohan.

Să ne amintim că, atunci cînd Choiseul căzuse în dizgraţie, Rohan fusese numit ambasador la Viena, post la care rîvnea Breteuil. Breteuil fusese răzbunat atunci cînd, după urcarea pe tron a lui Ludovic XVI, Rohan fusese rechemat de la Viena pentru a face pe placul împărătesei, iar Breteuil fusese trimis în locul lui. Dar Rohan reuşise să facă în aşa fel încît succesorului său la ambasada de la Viena să-i fie refuzate toate sursele de informaţii de care el beneficiase personal. Pe scurt, cei doi bărbaţi se urau. Cît despre regină, ea nu-1 iertase niciodată pe cardinal

pentru comentariile lui despre mama ei în momentul împărţirii Poloniei. Şi nu uitase nici insinuările veninoase despre libertinajul şi cochetăria ei de pe vremea cînd era Delfină. Nu de mult, încercase să-1 facă pe rege să nu-i dea funcţia de Mare Gentilom al Pomenilor.

Dar, deşi nu avea nici un fel de stimă pentru prelatul lui libertin, Ludovic XVI nu putea să-i îndeplinească dorinţa.

Clanul Rohan era foarte puternic la Curte; funcţia era a lui aproape de drept şi regele îşi dăduse de mult cuvînrul în faţa prinţesei de Marsan, care fusese guvernanta lui.

Breteuil a început cercetările chestionîndu-i pe Bohmer şi Bassenge, care i-au dat o relatare detaliată a episoadelor de pe parcursul vînzării. în timp ce aceştia căutau cu disperare un cumpărător pentru colier, la sfîrşitul anului 1784 au fost prezentaţi unei tinere foarte atrăgătoare, care pretindea că are acces la cercul intim al reginei. Susţinea că este descendenta unui copil bastard al regelui Henric II şi îşi luase numele de contesa de La Motte-Valois. Avea farmec, înţelepciune lumească şi le-a dat de înţeles bijutierilor că ar putea să o convingă pe regină să cumpere colierul. La 21 ianuarie 1785 le spusese triumfătoare că reuşise, însă, după cum susţinea Madame de La Morte, Maria Antoaneta dorea foarte mult colierul, dar nu avea de gînd să-1 cumpere ea personal. Voia să trimită un nobil să negocieze în numele ei.

La 24 ianuarie, cardinalul de Rohan a cerut să fie primit de bijutieri, a văzut colierul, a discutat preţul şi l-a obţinut pentru l 600 000 de livre. Pe 29, cardinalul i-a informat despre condiţiile de vînzare: suma urma să fie plătită în doi ani, în rate de cîte 400 000 de livre la fiecare şase luni, începînd din l august 1785. Bijutierii au acceptat oferta şi au dus colierul la Hotel de Rohan la l februarie. Cardinalul le-a arătat un contract semnat „Maria Antoaneta de France". Cardinalul părea să nu fi observat semnătura ciudată, o dovadă incontestabilă a falsului, deoarece reginele semnează întotdeauna numai cu numele de botez. Rohan le-a spus interlocutorilor săi că el răspunde de tranzacţie. Şi pentru a le da o şi mai mare dovadă de încredere, a scos din birou o mică scrisoare împăturită şi le-a citit următoarele cuvinte:

„Nu am obiceiul să fac tranzacţii cu bijutierul meu în felul acesta. De aceea, ţine această hîrtie la tine acasă şi rezolvă totul cum crezi că e mai bine".[12] Bohmer şi Bassenge au plecat mulţumiţi: scăpaseră de un obiect nevandabil.

Cardinalul le promisese să ceară sumele datorate la datele stabilite; şi, în sfîrşit, li se promisese şi dobîndă la creditul pe care îl acordaseră.

în zilele următoare, au fost surprinşi să vadă că regina nu poartă colierul.

Dar cardinalul îi liniştise. Regina trăgea de timp înainte să-1 informeze pe rege. Aştepta să se achite cel puţin prima rată. Dar în jurul datei de 10 iulie situaţia a luat o întorsătură supărătoare. Cardinalul i-a chemat şi i-a anunţat că regina a cerut o reducere şi că nu poate onora data de l august. Pe de altă parte, promitea să le plătească 700 000 de livre ceva mai tîrziu. întrucît fuseseră nevoiţi să împrumute bani în timp ce aşteptau să fie plătiţi, bijutierii nu au avut încotro şi a trebuit să accepte aceste condiţii.

Extrem de îngrijorat, Bohmer a decis să o abordeze pe regină direct, ceea ce explică faptul că îi dăduse acel bilet, considerat de ea neinteligibil. Breteuil le-a cerut celor doi să-şi vadă în continuare de treburi, iar el avea să-1 urmărească în secret pe cardinal şi anturajul acestuia. Ministrul ştia că acest prinţ al Bisericii era plin de datorii şi asociat cu persoane dubioase, ba chiar periculoase. Oare faimosul şarlatan care îşi spunea contele de Cagliostro nu locuia chiar la el acasă? Breteuil era convins că Rohan inventase tranzacţia cu colierul ca să scape de creditori şi a convins-o şi pe regină de aceasta. Maria Antoaneta şi ministrul credeau că profitînd de numele reginei pentru a pune la cale o asemenea escrocherie, duşmanul lor jurase să o distrugă. Aparenţele păreau să le dea dreptate.

La 31 iulie, Rohan i-a chemat pe Bohmer şi pe Bassenge de astă dată ca să le spună că regina poate să plătească cele 700 000 numai în octombrie. Ca o compensaţie pentru întîrzierea pe care le-o impunea, le-a dat 30 000 de livre în numele ei.

O altă întorsătură dramatică a avut loc cîteva ore mai tîrziu. Saint-James, unul dintre cei mai bogaţi bancheri din capitală, a fost primit, la cererea lui, de abatele de Vermond.

L-a informat că Rohan dorea să împrumute 700 000 de livre în numele reginei. Saint-James era pregătit să împrumute suma, dar dorea un ordin anume din partea reginei înainte de a se angaja. Descoperind acest plan machiavelic, menit să o compromită ireparabil, Maria Antoaneta a fost cuprinsă de panică. După ce amînase prea mult să-şi infomeze soţul despre această afacere, acum dorea să alerge la rege cît mai repede. După mai multe şedinţe secrete prelungite cu Breteuil şi Vermond, s-a decis ca ministrul să-i vorbească lui Ludovic XVI despre afacerea cu colierul în ziua de 14 august, în ajunul Sfintei Maria, ziua reginei. cofierufui *de* diamante

i

In ciuda căldurii apăsătoare a verii, în ziua de 15 august 1785, în jurul orei prînzului, o mulţime splendidă s-a adunat în Sala Oglinzilor. Curtenii îmbrăcaţi cît se poate de elegant veniseră să participe la sărbătorirea slujbei solemne în cinstea reginei. Cardinalul de Rohan, arătînd magnific cu mitra pe cap şi sutana, se plimba de colo-colo în aşteptarea suveranilor. Spre marea lui uimire, a fost informat că regele îl aşteaptă în Sala de Consiliu. Păşind maiestuos, cardinalul s-a îndreptat către apartamentul regal în foşnetul veşmintelor de mătase. Spre marea lui surprindere, s-a trezit faţă în faţă cu un fel de tribunal; Ludovic XVI, Maria Antoaneta, Breteuil, Vergennes şi Lordul Cancelar Miromesnil şedeau în faţa lui, în aşteptare.

Uluit de ceea ce aflase, Ludovic XVI se consultase cu ministrul Afacerilor Externe şi cu Lordul Cancelar. Aceştia nu au fost de acord cu Breteuil. Lordul Cancelar considera că trebuie să se facă un gest public împotriva cardinalului care o insultase pe regină şi comisese o crimă de lezmajestate negociind în numele ei. Sugera să se recurgă la o pedeapsă exemplară. Cei doi colegi ai lui erau mai precauţi şi recomandau ca Rohan să fie interogat înainte de a se lua o decizie. Iar regele a urmat sfatul lor. Cînd s-a aflat în faţa suveranilor şi a celor trei miniştri, cardinalul a înţeles că nu fusese convocat pentru a discuta protocolul sfintei liturghii.

- Ai cumpărat diamante de la Bohmer? l-a întrebat regele.
- Da, Sire.
- Ce ai făcut cu ele?
- Am crezut că au fost înmuiate reginei.
- Cine te-a însărcinat pe dumneata?
- O doamnă pe nume contesa de La Motte-Valois, care mi-a arătat o scrisoare de la regină.[1]

Incapabilă să-şi stăpînească furia, Maria Antoaneta l-a întrerupt. De ce l-ar fi însărcinat ea să negocieze bijuterii în numele ei?

- Eu, care nu am vorbit cu dumneata de cînd te-ai întors de le Viena; eu, care te-am tratat cu cea mai mare răceală şi indiferenţă în toate împrejurările. Eu, care nu ţi-am acordat niciodată audienţele pe care le-ai solicitat atît de perseverent.
- Maiestatea sa mi-a dat autorizaţia printr-un document scris de mîna voastră şi semnat.
- Unde este acest document?
- Sire, îl am la Paris, la biroul meu.
- Acest document este un fals, a strigat regina.[2]

în acest moment cardinalul i-a aruncat o privire atît de lipsită de respect,

încît regina a roşit. Imediat după ce Rohan a părăsit încăperea, Maria Antoaneta a izbucnit în lacrimi.

Mai tîrziu a recunoscut faţă de Madame Campan că îi trecuse ca un fulger prin minte un gînd înspăimântător. Dacă acest complot fusese pus la cale doar cu scopul de a o dezonora în ochii regelui? Cardinalul putea sa susţină că ea primise colierul...

Impresionat de lacrimile soţiei sale şi insistenţele lui Breteuil, Ludovic XVI a fost de acord ca Rohan să fie arestat.

Lordul Cancelar a ieşit din Camera de Consiliu şi a strigat cu voce tare: - Să fie arestat domnul cardinal. •'-.

Stupefacţie în Sala Oglinzilor. Ora liturghiei trecuse de mult. Toată lumea se aştepta la o veste uluitoare, dar în nici un caz la arestarea unui prinţ al Bisericii, îmbrăcat în veşmintele sacre şi în interiorul palatului Versailles. Era un scandal fără precedent, izbucnit în plină zi. Putea foarte bine să-1 întineze pe rege şi mai ales pe regină; monarhia însăşi putea ieşi zdruncinată de aici. Dar nici Maria Antoaneta, nici Ludovic XVI şi nici Breteuil par să nu îşi fi dat seama de asta.

înainte de a fi arestat, Rohan s-a aplecat ca şi cînd şi-ar fi aranjat catarama de la pantof, a mîzgălit în grabă cîteva cuvinte pentru secretarul său personal, abatele Georgel, şi a strecurat pe neobservate biletul în mîna unui valet care îl însoţea. I-a cerut lui Georgel să ardă imediat toate hîrtiile compromiţătoare. Deşi a fost condus la reşedinţa lui din Paris sub escortă, cardinalul a fost lăsat singur cam o oră, ceea ce i-a dat posibilitatea să continue să ardă documentele, în momentul în care Breteuil şi locotenentul de poliţie au intrat în casa lui, singurele hîrtii pe care le-au putut pune sub sechestru au fost cele pe care Rohan le considerase folositoare, în ziua următoare, cardinalul a fost dus la închisoarea Bastilia. Cîteva zile mai tîrziu, acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu contesa de La Morte, care fusese arestată în casa ei din Bar-sur-Aube din Champagne. Soţul ei reuşise să scape.

Ancheta oficială a început. Regele le-a cerut lui Vergennes şi mareşalului de Castries[3], ministrul Marinei Militare, să adune documentele şi să procedeze la interogarea preliminară a cardinalului. Rohan a spus aceeaşi poveste.

Prima lui depoziţie a fost mai mult sau mai puţin similară cu cele care au urmat. Versiunea lui neschimbată cu privire la desfăşurarea faptelor a fost următoarea: în 1781, marchizul de Boulainvilliers îi recomandase o tînără femeie pe care o salvase din sărăcie şi care susţinea că este descendenta unui fiu bastard al lui Henric II. După moartea protectoarei sale, tînără femeie a apelat la generozitatea cardinalului, într-adevăr, în pofida căsătoriei cu stilatul conte de La Motte, rămăsese în dificultate financiară, în 1784, după ce a plecat la Paris, l-a

văzut frecvent pe Rohan şi l-a făcut să creadă că este în relaţii de prietenie cu regina, întrucît cardinalul era foarte mîhnit că era ţinut în dizgraţie de regină, femeia s-a oferit să intervină pe lîngă ea în numele lui. Rohan i-a mulţumit foarte recunoscător cînd i-a spus că Maria Antoaneta fusese de acord să-i acorde o întrevedere secretă în grădinile de la Versailles, într-o noapte de iulie, cam pe la miezul nopţii.[4]

- La ora stabilită, a spus cardinalul, am văzut că a apărut o femeie purtînd o pălărie neagră şi cu un evantai în mînă şi am crezut că o recunosc pe regină; i-am spus că sînt foarte fericit să găsesc în amabilitatea ei dovada că şi-a reconsiderat părerea despre mine; mi-a adresat cîteva cuvinte ca răspuns; apoi, chiar în momentul în care doream să-mi explic comportamentul, i s-a spus că se apropie Madame[5] şi contele d'Artois. M-a părăsit brusc şi nu am mai văzut-o de atunci niciodată.[6]

După această întîlnire secretă, convins că intrase în graţiile reginei, cardinalul i-a dat contesei de La Motte 50 000 de livre cînd a susţinut că are nevoie în numele reginei de ajutor pentru cei aflaţi în nevoie. In noiembrie i-a mai cerut încă 100 000 de livre pentru acelaşi scop. Rohan îi dăduse lui Madame de la Motte tot ceea ce ceruse, în ianuarie 1785, aceasta i-a spus că regina dorea ca el să intre în negocieri cu Bohmer şi Bassenge pentru achiziţionarea faimosului colier. A mai adăugat că era singura persoană în care Maria Antoaneta avea încredere că va reuşi să ducă la bun sfîrşit tranzacţia. Aşadar, se dusese la bijutieri şi dăduse condiţiile scrise ale vînzării lui Madame de La Motte, care le adusese înapoi semnate „Maria Antoaneta de France". Cînd Bohmer şi Bassenge îi livraseră colierul, el le arătase contractul semnat, pe care l-a ţinut la el. La l februarie îi adusese colierul contesei de La Motte. Un bărbat îmbrăcat în negru a luat curînd colierul pentru a-1 duce reginei. Cîteva zile mai tîrziu, Rohan a primit vizita bancherului Saint-James, care dorea o confirmare cu privire la faptul că Maria Antoaneta cumpărase cu adevărat colierul, pentru că cei doi bijutieri aveau nevoie de un împrumut. Cardinalul fusese încîntat să-i arate şi bancherului contractul. Din momentul acela nu mai auzise nimic pînă în ziua aceea din iunie cînd Madame de La Motte îi spusese că regina consideră că bijuteria este prea scumpă şi cere noi termene de plată.

După ce a făcut această depoziţie, care completa declaraţia celor doi bijutieri, mareşalul de Castries l-a întrebat dacă are documente cu care să-şi susţină afirmaţiile. Foarte jenat, Rohan a explicat că arsese totul, cu excepţia contractului. Deşi prelatul nu a recunoscut, Vergennes şi Castries au înţeles că distrusese ceea ce considera el că sînt scrisori de la regină, într-adevăr, cum ar fi

putut da dovadă de o asemenea naivitate dacă nu ar fi fost convins că se află în legătură epistolară cu regina?

Madame de La Motte a fost şi ea interogată. Toate depoziţiile ei le contraziceau pe cele ale cardinalului. Nu vorbise niciodată cu regina, iar Rohan nu-i dăduse colierul, îi dăduse pur şi simplu sarcina să vîndă nişte diamante unor evrei. Castries şi Vergennes erau stupefiaţi. Deşi dovezile împotriva lui Rohan erau clare, nu putea să-1 creadă vinovat de o asemenea escrocherie. Pe de altă parte, e drept că Madame de La Motte era tipul perfect de aventurieră: era foarte încrezătoare în sine şi capabilă de cele mai sfruntate minciuni. Dar nu exista nici un fel de dovadă împotriva ei.

Contractul fusese scris pe numele cardinalului, iar el era convins că avusese o întîlnire secretă cu regina la miezul nopţii. Cei doi miniştri şi-au dat seama că orice anchetă mai serioasă va duce la dezvăluirea unor secrete ruşinoase.

Regina nu întrerupsese repetiţiile cu *Bărbierul din Sevilla,* dar mintea îi era la „afacerea cardinalului". La 25 august, Ludovic XVI i-a convocat pe Breteuil, Miromesnil, Castries şi Vergennes să evalueze situaţia. Palidă şi încordată, Maria Antoaneta era prezentă la întîlnire.

- Sînt acuzată, a spus ea. Lumea va crede că am primit colierul şi nu l-am plătit. Vreau să aflu adevărul despre împrejurările în care au îndrăznit să se folosească de numele meu.[7] Şi a cerut ca Rohan să fie trimis în judecată.

Temîndu-se, pe bună dreptate, de consecinţele unui proces public, Castries şi Vergennes au încercat cu tot respectul să o facă să se răzgîndească. Au propus ca regele, de la care emana toată justiţia ţării, să regleze personal afacerea cu cardinalul Rohan. Breteuil şi Miromesnil erau de părere contrară. Regina trebuia să rezolve problema. Ea l-a întrebat pe cardinal ce jurisdicţie preferă.

- Numai să se facă repede, căci sînt compromisă, a adăugat ea exasperată.[8]

Fără să mai şovăie, regele a poruncit ca decizia lui să fie transmisă cardinalului. Acesta a replicat că doreşte să fie judecat de parlamentul Parisului. Nimic nu ar fi putut fi mai periculos pentru guvernarea regală, deoarece această Curte, care era şi curte juridică şi cameră de înregistrare a edictelor regale, se opusese sistematic deciziilor lui Ludovic XVI începînd din 1774. Dată fiind patima implicată aici, autoritatea regelui era în mare pericol de a fi slăbită de această anchetă. „Este o născocire stranie pentru întreaga ţară cum că eu aş fi putut să-i dau cardinalului o însărcinare secretă", îi scria regina fratelui său, după ce îl

informase pe scurt despre nefericita poveste. Lăuda „ cumpătarea şi fermitatea" cu care acţionase Ludovic XVI în aceste împrejurări, „în orice caz, doresc ca onoarea mea şi toate detaliile să fie lămurite spre satisfacţia tuturor", declara ea, subestimînd pericolele la care se expunea.[9]

Uşurată de gîndul că onoarea ei va fi salvată de condamnarea iminentă a cardinalului, Maria Antoaneta a reuşit să joace rolul Rosinei cu o graţie şi o veridicitate pe care le-ar fi invidiat multe actriţe. Cel puţin aceasta era opinia baronului Grimm. în ziua de după acest succes teatral, Curtea s-a mutat la Saint-Cloud. Regina era încîntată de noua ei proprietate. Se plimba cu caleaşca împreună cu contele d'Artois. Ca la începutul domniei sale, era văzută adesea în Bois de Boulogne. Seara, apropierea capitalei permitea o mulţime de escapade. Mai înţeleaptă decît la Trianon, Maria Antoaneta a permis oamenilor de rînd să vină în grădinile ei.

Dornici să vadă castelul pe care nu-1 cunoşteau şi amuzaţi de priveliştea familiei regale care se plimba pe acolo, parizienii veneau duminica pe pantele de la Saint-Cloud. De-a lungul Senei s-au deschis restaurante şi cafenele în aer liber care atrăgeau mulţimea, inclusiv diverşi indivizi dubioşi care nu-i plăceau deloc regelui, în unele zile era atît de multă lume, încît Maria Antoaneta credea că îşi redobîndise popularitatea de altădată. Atunci îl lua în braţe pe Delfin şi, radioasă, îl arăta oamenilor care aplaudau ca la teatru. Nici prin minte nu-i trecea că oamenii aceia veniseră ca să se distreze şi se apropiau de ea numai din curiozitate. Indivizii aceştia care veneau să vadă „fîntînile austriecei" erau curioşi să vadă dacă nu ar putea pătrunde în secretele unei femei care era atît de bîrfită. Limbile s-au pus pe treabă. Bîrfele răutăcioase erau reluate în ziare. Oamenii erau încîntaţi de această ciudată dramă care avea drept protagonişti o regină a Franţei şi un prinţ al Bisericii. Cu toate acestea, deşi toată lumea era încîntată să descrie depravarea prelatului, Maria Antoaneta nu era nici ea cruţată. Mulţi oameni credeau că acceptase în dar colierul în schimbul favorurilor ei. Se insinua chiar că se folosise de Rohan ca să transmită secrete de stat fratelui său şi să trimită cutii cu aur! Se auzeau cele mai nebuneşti zvonuri. Dintre toate bîrfele, regina le-a reţinut numai pe cele care se refereau la viaţa privată a lui Rohan. Pentru ea, de la depravare la necinste era numai un pas foarte mic, făcut mult prea repede de acest mare nobil care, în plus, mai era şi un om al Bisericii. „Cardinalul s-a folosit de numele meu ca cel din urmă escroc", i-a spus ea fratelui său. „S-ar putea ca, avînd nevoie de bani, să se fi gîndit că va putea plăti bijutierilor la data fixată fără să se descopere nimic... Cîte despre mine, am să fiu încîntată dacă n-am să mai aud nimic despre această oroare, care nu va fi judecată decît în decembrie."[10] însă împăratul era

perplex. Era la curent cu frivolitatea lui Rohan, dar nu putea crede că se făcuse vinovat de o asemenea imensă escrocherie. Dar vedea şi riscurile pe care le comporta pentru sora lui implicarea într-o asemenea afacere.

Maria Antoaneta încerca să uite de problemele ei. La 10 octombrie, ea a sosit la Fontainebleau cu un iaht magnific cu care navigase pe Sena în bubuitul tunurilor de la Invalides.

Fusese şi acesta un alt capriciu al ei: să pună să i se construiască o ambarcaţiune de plăcere. Construită în stil englezesc, avea un salon lambrisat cu lemn de mahon, budoare decorate cu marmură şi chiar o bucătărie. Această extravaganţă costase 100 000 de livre. Zîmbitoare şi aparent relaxată, regina plutea, trecînd pe lîngă supuşii ei ca o adevărată zeiţă inaccesibilă. * în ciuda balurilor, concertelor, pieselor de teatru, expediţiilor de vînătoare şi a distracţiilor pe care le plănuise, nu se simţea bine la Fontainebleau. Nu-şi putea ascunde neliniştea şi nu reuşea să se amuze. Se vedea că această femeie, de regulă atît de graţioasă şi plină de încredere în sine, era afectată de o plictiseală vecină cu dezgustul. Deşi nu recunoştea, afacerea colierului era principala ei preocupare. Cerea să fie ţinută la curent zilnic cu privire la ancheta judiciară care nu se desfăşura nicidecum aşa cum sperase ea. Sarcina magistraţilor nu era uşoară. Breteuil dăduse ordine: cardinalul trebuia dat în vileag ca escroc şi falsificator, răspunzător de toată maşinaţia; Madame de La Motte nu era complicea lui. însă domnii din parlament erau tot mai sceptici. Confruntînd depoziţiile şi arestînd - nu fără dificultate - martori esenţiali pentru înţelegerea afacerii, dezvăluiau treptat această incredibilă încurcătură.

Madame de La Motte, amanta cardinalului de Rohan, care trăia din darurile generoase ale puternicului ei protector, văzuse în el un bărbat suficient de credul ca să devină instrumentul unei escrocherii pe care o pusese la cale ea însăşi absolut independent. Pentru a-1 convinge că era în relaţii foarte bune cu regina şi că înălţimea sa era dispusă să dea uitării ceea ce o ţinea departe de cardinal, a recurs la un subterfugiu, în grădinile de la Palais-Royal, într-o frumoasă seară de vară, Monsieur de La Motte a întîlnit o prostituată drăgălaşă care semăna foarte mult cu regina şi care se numea Mademoiselle d'Oliva. A prezentat-o imediat soţiei sale, care i-a promis femeii o sumă considerabilă ca să joace un rol într-o piesă foarte simplă, noaptea, în apropierea unei mici înălţimi cunoscută drept *le bosquet de Venus,* din grădinile de la Versailles. Mademoiselle d'Oliva nu s-a lăsat prea mult rugată. Cînd a sosit ziua cea mare, Madame de La Motte a îmbrăcat-o chiar ea pe tînăra femeie şi i-a dat instrucţiuni foarte stricte. Aşa se făcea că Rohan şi-a închipuit că aduce omagii reginei, cînd de fapt

îngenunchea în faţa unei tîrfe.

Temîndu-se ca trucul ei să nu fie descoperit, Madame de La Motte a găsit o modalitate să încheie întrevederea cît mai repede.

După aceea fusese important să nu-i trezească nici o suspiciune cardinalului, care ar fi putut fi uimit să constate că Maria Antoaneta era la fel de rece cu el ca şi înainte de întîlnirea nocturnă. Dar ingenioasa „contesă" prevăzuse totul.

L-a făcut pe Rohan să creadă că regina doreşte să poarte o corespondenţă secretă cu el. Aşa că i-a înmînat periodic aşazise scrisori din partea reginei, care în realitate erau scrise la dictarea ei de iubitul său, un anume Reteaux de Villette. Omul a mărturisit că scrisese aproximativ o sută de astfel de scrisori, care erau, spunea el, „intime şi tandre". Acestea erau scrisorile pe care le distrusese Rohan în momentul arestării.

Cît despre scrisorile cardinalului, Madame de La Motte le ţinea într-o ladă la Bar-sur-Aube. Contele de Beugnot, care avea să devină mai tîrziu ministru al lui Ludovic XVIII, dar care era pe atunci numai un tînăr avocat îndrăgostit de Madame de La Motte, a ajutat-o să le ardă. Şi-a amintit însă că tonul lor era echivoc, ca să nu spunem mai mult!

Madame de La Motte, care estorcase pînă atunci sume mari de bani de la Rohan, voia acum mai mult. Şi ocazia s-a prezentat atunci cînd i-a cunoscut pe cei doi bijutieri. Şi a pus la cale un plan în care Rohan avea să fie victima. I-a vorbit acestuia despre dorinţa reginei de a cumpăra colierul şi l-a pus pe iubitul ei falsificator să scrie un contract semnat „Maria Antoaneta de France". Prelatul s-a lăsat păcălit.

Colierul pe care Rohan îl adusese lui Madame de La Motte pentru regină a fost preluat de un emisar, nimeni altul decît Reteaux de Villette. Cu ajutorul soţului ei şi al lui Reteaux, La Motte a dezmembrat brutal această bijuterie şi a început să vîndă diamantele - dezgustător de ieftin. Acesta era scenariul pe care reuşiseră să-1 alcătuiască magistraţii.

Cardinalul, care îşi menţinea prima depoziţie, nu putea dovedi nimic. Rudele şi prietenii lui înţeleseseră că cineva dorea căderea lui şi dorea să-1 facă răspunzător pentru crime pe care nu le comisese. De aceea au pornit şi ei ancheta lor, paralel cu cea oficială. Ei au fost cei care i-au descoperit pe complicii lui Madame de La Motte. Cînd aceştia au fost în cele din urmă arestaţi, au furnizat toate dovezile de care era nevoie. Mademoiselle d'Oliva şi Reteaux de Villette, printre alţii, şi-au recunoscut faptele şi au incriminat-o pe Madame de La Motte.

Pe măsura ce ancheta înainta, dispoziţia sufletească a Măriei Antoaneta

devenea tot mai sumbră. Opinia publică aprecia că Rohan este victima reginei şi continua să creadă că ea este cea vinovată. Oamenii se delectau cu pledoariile avocaţilor apărării, care fuseseră publicate şi în care găseau o literatură juridică condimentată cu detalii de roman. Iar pamfletiştii erau în elementul lor, exploatînd fără ruşine scena cu boschetul. Regina nu mai fusese niciodată tîrîtă în noroi ca acum. Era zdrobită de avalanşa de calomnii. Procesul cardinalului devenise procesul ei, un proces în care nu se putea apăra ea însăşi intervenind în faţa magistraţilor prin intermediul lui Mercy şi Breteuil. în loc să-i fie de folos, această atitudine a contribuit la subminarea reputaţiei sale.

Insistînd ca Rohan să fie condamnat pentru fraudă, fals şi ofensă adusă maiestăţii regale, ea frîna cursul justiţiei. Deşi unii magistraţi erau complet devotaţi monarhiei şi persoanei lui Ludovic XVI, cei mai mulţi dintre ei criticau sever ceea ce numeau „despotismul regal" şi refuzau să accepte să li se dicteze o sentinţă juridică, mai ales de către regină. Recitind instrucţiunile care îi fuseseră transmise de Mercy şi Breteuil, procurorul public s-a simţit foarte stînjenit. „Am reanalizat planul propus", îi scria el preşedintelui la 21 mai 1786. „Nu poate fi reconciliat cu ceea ce avem în faţa ochilor" (cu alte cuvinte, cu depoziţiile şi mărturiile martorilor şi ale acuzatului).

Pentru magistraţi, Madame de La Motte era principala parte vinovată în escrocherie. De aceea se cuvenea să fie pedepsită ea şi complicii ei. Cît despre cardinal, şi el se făcea vinovat de crimă de lezmajestate; fusese atît de îngîmfat încît să-şi închipuie că regina ar fi putut să-i dea întîlnire în grădinile de la Versailles şi să-1 roage să negocieze o bijuterie în numele ei.

La 30 mai, în mijlocul unei mulţimi încordate şi emoţionate, cu întregul clan Rohan participînd la audiere în haine de doliu, procurorul general a prezentat dosarul în faţa acuzaţilor. A insistat asupra dosarului cardinalului, subliniind „insulta" comisă împotriva persoanei reginei şi, prin extensie, a regelui. A denunţat „temeritatea" cardinalului, pe care o considera „drept, o infracţiune, cerînd reparaţii cît mai autentice şi mai solemne". Asistentul procurorului public, care a vorbit după el, a adoptat un ton cu totul diferit, insinuînd clar că colegul lui era vîndut Curţii. Mărturia acuzatului şi declaraţiile martorilor nu adăugau nimic nou la dosar. Prezentîndu-se, deşi bolnav, Rohan a făcut o impresie excelentă judecătorilor şi a declarat că „fusese complet orbit de marea lui dorinţă de a reintra în bunele graţii ale reginei".

Cît despre Madame de La Motte, care respingea cu încăpăţînare toate acuzaţiile formulate împotriva ei, a fost considerată ceea ce şi era, o aventurieră periculoasă.

Sesiunea de pronunţare a sentinţei din ziua următoare, 31 mai, a început la ora şase dimineaţa. O mulţime imensă se adunase în faţa Palatului de Justiţie şi pe străzile învecinate.

Se făceau pariuri. Oamenii au aşteptat verdictul pînă la ora zece noaptea! Foarte puţini erau cei mişcaţi de soarta lui Madame de La Motte şi a complicilor ei. Găsită vinovată, presupusa descendentă a lui Henric II a fost condamnată să fie biciuită în public, marcată cu fierul roşu cu un V (de la *voleuse* - „hoaţă") şi trimisă la închisoare pe viaţă. Soţul ei, care fugise în Anglia, a fost condamnat la ocnă în contumacie.

Cu excepţia lui Reteaux, care a fost exilat din ţară, complicii ei au fost „excluşi de la Curte", ceea ce nu a provocat nici o reacţie din partea publicului. Dar cînd a sosit vestea achitării cardinalului, mulţimea în izbucnit în urale de bucurie. Se auzeau strigăte de *„Vîve le cardinal!"* şi mai multe mii de simpatizanţi l-au însoţit la Bastilia, unde trebuia să petreacă încă o noapte.

Pentru regină, aceasta a fost o lovitură cu adevărat dureroasă. Se aştepta ca Rohan să primească o pedeapsă ruşinoasă şi era de neconceput pentru ea că magistraţii nu respectaseră ordinele ministrului. Faptul că îndrăzniseră să ajungă la un verdict diferit de cel pe care îl dictase ea i se părea o a doua crimă de lezmajestate. A izbucnit în lacrimi cînd a auzit sentinţa, încercînd să o consoleze în disperarea ei, Mercy a convins-o că numai prin manevrele rudelor lui Rohan onoarea reginei Franţei a putut fi ridiculizată.

Indignat de verdict, Ludovic XVI i-a cerut lui Rohan să demisioneze din funcţia de Mare Gentilom al Pomenilor şi l-a exilat la abaţia lui din La Chaise-Dieu din Auvergne.

Această măsură i-a jignit pe partizanii cardinalului, atît pe nobili, cît şi pe burghezi. De vreme ce parlamentul îl exonerase pe cardinal, pedeapsa care îi fusese aplicată de suverani i-a făcut pe oameni să strige împotriva tiraniei.

Regele a reuşit astfel să-şi înstrăineze total parlamentul care i se opusese deja în mai multe rînduri de la urcarea lui pe tron. Criticile la adresa absolutismului regal au devenit mai puternice şi parlamentul şi-a măsurat puterile în relaţia cu regele. Acest scandal nemaipomenit a compromis pentru totdeauna imaginea reginei. Era acuzată că intervenise, deşi nu exista nici o dovadă în acest sens. Se făceau speculaţii că ea pusese totul la cale pentru a distruge un om pe care îl ura.

Se aflase în centrul unui proces judiciar în care magistraţii încercaseră să evite să o compromită nepronunţîndu-i numele.

Dar s-au ridicat multe întrebări cu privire la rolul ei real în această afacere. Anii de iresponsabilitate şi frivolitate îşi spuneau acum cuvîntul împotriva ei.

Libertăţile pe care şi le permisese vorbeau acum în favoarea cardinalului. Nu cumpărase ea oare bijuterii fără ştirea regelui? Şi oare întîlnirea aceea din grădină era ceva chiar aşa de neobişnuit pentru o regină care obişnuia să se plimbe noaptea tîrziu incognito prin grădina palatului? Iar cardinalul, dacă lăsase o escroacă să profite aşa de el era numai pentru că ştia că regina este capabilă de astfel de acţiuni necugetate. Unii au mers chiar pînă acolo încît s-au întrebat dacă nu cumva Rohan jucase intenţionat rolul prostului ca să salveze onoarea reginei.

Din cauza acestei nefericite afaceri, Maria Antoaneta era văzută acum ca o femeie perfidă şi destrăbălată, care secătuia vistieria regatului pentru plăcerile ei şi care profita de slăbiciunea regelui, trădîndu-1 ca soţ pentru a-şi satisface instinctele desfrînate şi ca suveran pentru a servi interesele împăratului austriac.

«Deficit"

Ealvarul prin care trecuse o făcuse pe Maria Antoaneta să se apropie mai mult de soţul ei şi, spre marea sa dezamăgire, la începutul iernii a descoperit că este însărcinată. I-au trebuit cîteva săptămîni ca să se împace cu noua situaţie pe care nu dorea deloc s-o accepte. Temîndu-se de schimbările ei bruşte de dispoziţie, doctorii n-au îndrăznit să confirme diagnosticul. Dar la 15 februarie a trebuit să accepte realitatea şi şi-a mărturisit nemulţumirea fratelui său care i-a ţinut iar o predică despre îndatoririle ei de soţie. Dar dojana n-a impresionat-o. Maria Antoaneta era mulţumită cu trei copii şi viitorul dinastiei părea asigurat cu doi fii, deşi sănătatea Delfinului era tot mai adesea motiv de îngrijorare.

Copilul era tot fragil şi scuturat de frisoane în fiecare noapte.

Chiar şi cu Fersen lîngă ea, iarna şi primăvara au fost posomorîte la Versailles, toată lumea plictisindu-se elegant.

Iritată de sarcina nedorită, supărată din cauza procesului care făcuse din ea ţinta celor mai veninoşi pamfletari, regina a descoperit că nu are chef să organizeze distracţiile de la Curte aşa cum îşi dorea. Nu mai dansa şi îşi petrecea serile jucînd biliard şi table cu contele d'Artois şi cercul ei intim. Şi-a redus garderoba. Nu mai voia costume poloneze, cercheze sau turceşti pe care le adorase pînă atunci. Gata cu pălăriile extravagante. Mademoiselle Bertin trebuia să-i deseneze acum haine mai clasice, mai cuminţi, aşa cum putem vedea în tabloul mare al lui Madame Vigee-Lebrun, care o înfăţişează pe regină cu copiii ei. Purtînd o rochie roşie de catifea moale tivită cu blană de culoare închisă şi o pălărie din acelaşi material, împodobită cu pene albe, Maria Antoaneta îl ţine în braţe pe micul duce de Normandia.

Madame Royale se apleacă drăgăstos spre braţul ei în timp ce Delfinul, într-un costum de catifea cu guler de dantelă, descoperă leagănul, simbolul naşterii

aşteptate. Regina pare fericită; cu toate problemele care începuseră să o asedieze, încă mai reprezintă imaginea unei mame împlinite.

După ce Maria Antoaneta a aflat verdictul dezastruos pronunţat în afacerea cu colierul, Fersen a plecat la regimentul lui. Cît despre Ludovic XVI, între 20 şi 29 iunie a fost plecat de la Versailles în Normandia, într-o călătorie de propagandă.

S-a întors încîntat de primirea deosebit de călduroasă pe care i-o făcuseră supuşii lui din provincie, ceea ce îl făcea să creadă că monarhia mai are încă mulţi ani fericiţi înainte. Cînd s-a întors la palat, regina şi copiii îl aşteptau în balconul care dădea spre curtea de marmură. La vederea tatălui lor, micii prinţi au început să strige: „Tată!" cu o bucurie mişcătoare.

Cîteva zile mai tîrziu, pe 9 iulie, Maria Antoaneta a dat naştere unui copil foarte mare, o fetiţă căreia i s-a dat numele de Sophie Helene Beatrice. Avea să trăiască numai nouă luni.

Regina s-a refăcut destul de repede şi şi-a recăpătat pofta de viaţă, în pofida vizitei surorii ei, Maria Christina, şi a soţului acesteia, prinţul Albert de Sachsen-Teschen. Această soră mai în vîrstă, care guverna Olanda Austriacă în numele împăratului, nu s-a bucurat de o primire prea călduroasă din partea ei. Necunoscînd indiscreţiile permanente ale lui Mercy cu privire la ea, Maria Antoaneta era ferm convinsă că Maria Christina, bine informată din ziarele de la Bruxelles, era cea care o ţinea la curent pe împărăteasă cu nebuniile ei. Deşi nu ştia de ce, Maria Christina a înţeles imediat că regina Franţei nu era încîntată de prezenţa ei, aşa că nu a insistat să-şi împărtăşească nici un fel de intimităţi.

Vara a fost umbrită de începutul unei crize financiare care îl îngrijora serios pe Ludovic XVI. Calonne fusese ministru de Finanţe timp de trei ani. Administrator abil, beneficiase de încrederea marilor bancheri. Avîndu-1 pe Du Pont de Nemours drept unul dintre cei mai importanţi consilieri, dorise să dezvolte şi să modernizeze economia Franţei. La puţin timp după tratatul de pace cu Anglia, a negociat un acord de liber schimb între cele două puteri. El spunea adesea că o politică de austeritate nu este profitabilă şi că anumite cheltuieli ar putea fi de fapt chiar productive.

Ca urmare, a început lucrări de îmbunătăţiri urbane la Bordeaux, Marsilia şi Lyon. A pus să se construiască un port militar la Cherbourg, pe care Ludovic XVI tocmai îl vizitase.

Dar Calonne transformase cheltuielile în doctrină. Plătise toate datoriile fratelui regelui, negociase achiziţionarea castelului Saint-Cloud pentru regină şi a castelului Rambouillet pentru rege. Membru al clanului Polignac, băgase mîinile adînc în trezorerie şi acordase o mulţime de pensii nejustificate,

împrumutase sume mari de bani ca să-şi pună în practică politicile, împrumuturile pentru finanţarea războiului din America apăsau greu asupra bugetului.

Cheltuielile starului erau în permanentă creştere şi greu de redus. Numai dobînzile la datorii reprezentau 50% din buget.

Cît despre cheltuielile Curţii, acestea reprezentau numai 6%, plus 2% pentru pensii, dar erau extrem de nepopulare.

Şocantă era disproporţia între pensiile exorbitante acordate prinţilor şi favoriţilor şi majoritatea pensiilor foarte modeste acordate adevăraţilor slujitori ai statului, de exemplu ofiţerilor în vîrstă.

în 1786, Calonne, spre marea lui mirare, a constatat că nu mai poate obţine nici un împrumut. Dîndu-şi seama că nu putea rezolva criza decît cu ajutorul sistemului de impozitare, i-a prezentat regelui un „Plan special de îmbunătăţire a finanţelor" care urmărea să facă impozitele egale şi proporţionale pentru toată lumea. Această măsură, care nouă ni se pare cît se poate de rezonabilă şi împotriva căreia nu se pot ridica obiecţii, a fost considerată revoluţionară la vremea ei pentru că, în perspectivă, ea ameninţa să tulbure societatea împărţită în clase din Franţa prerevoluţionară, în care statutul fiecărei persoane era stabilit prin naştere. Oamenii care se năşteau în rîndurile nobilimii aveau multe privilegii, printre care şi pe acela că erau scutiţi de *taille,* un impozit stabilit arbitrar în funcţie de semnele exterioare ale bunăstării.

Această taxă extrem de nepopulară se aplica tuturor cetăţenilor francezi. Era clar că egalitatea în ceea ce priveşte impozitele avea să ducă cu timpul la egalitatea civilă. Ludovic XVI, care era cît se poate de deschis pentru reformele pe termen scurt, se temea să ia decizii ale căror consecinţe ar fi putut pune sub semnul întrebării sistemul social de care el era profund ataşat. Cu toate acestea, Calonne a reuşit în cele din urmă să-1 convingă că era necesar. Prevăzînd că parlamentul, compus din oameni privilegiaţi, va refuza să sprijine această măsură, regele şi ministrul au decis să convoace, cu caracter de consiliere, o adunare a notabilităţilor; cu alte cuvinte, personalităţi de frunte alese cu grijă pentru a aproba această reformă fundamentală.

Regele era cuprins de o îngrijorare negrăită. Avea nevoie mai mult ca oricînd de un sfătuitor credincios. Dar Vergennes, care fusese mentorul lui după moartea lui Maurepas, era foarte bolnav. Cînd el a murit la 13 februarie 1787, regele a plîns. „Am pierdut singurul prieten pe care puteam conta cu adevărat, singurul ministru care nu m-a trădat niciodată", a spus el trist. Moartea lui a stîrnit zvonuri răutăcioase. Se spunea că regina ar fi pus să fie otrăvit colaboratorul soţului ei ca să se răzbune - nu se opusese ea de atîtea ori politicii lui faţă de Austria? Şi nu-1

sprijinise oare, timid, Vergennes pe cardinalul de Rohan? Cumplita acuzaţie era numai unul din nenumăratele zvonuri răspîndite prin pamfletele care împînzeau ţara.

Mercy era la post. Speranţa lui era că regina va reuşi să facă în aşa fel încît Saint-Priest - ministrul cel mai înclinat către interesele Austriei - să fie numit ca succesor al lui Vergennes. Dar spre marea dezamăgire a ambasadorului şi a superiorilor acestuia, regina s-a abţinut să se amestece. Ea şi-a sprijinit soţul, vizibil disperat, şi s-a preocupat mai mult de situaţia din ţară decît de soarta alianţei. I-a spus chiar lui Mercy că „nu era corect ca cei de la Curtea din Viena să numească miniştri la Curtea de la Versailles"[1]. Ambasadorul era furios.

Convocarea notabilităţilor recomandată de Calonne a început sub cele mai nefavorabile auspicii. Deşi era alcătuită din oameni cu privilegii aleşi cu grijă, adunarea s-a opus imediat reformei ministrului de Finanţe pentru că aceasta îi prejudicia pe cei mai mulţi dintre ei. Dar notabilii s-au prefăcut că atacă mai degrabă modul de lucru al ministrului şi nu reformele propuse de el. Ludovic XVI nu mai ştia încotro să se întoarcă. „El m-ar fi salvat", a spus el descurajat, amintindu-şi din nou de Vergennes. La 4 aprilie 1787, în timp ce lucrările erau suspendate pentru o săptămînă, Lomenie de Brienne, arhiepiscop de Toulouse şi lider al opoziţiei împotriva lui Calonne, i-a adus reginei un memorandum, rugînd-o să-1 transmită regelui. El cerea demiterea lui Calonne şi, oarecum, solicita acest post pentru el însuşi.

Călcîndu-şi pe inimă în împrejurările date, Maria Antoaneta a început să se amestece în politica internă, recomandîndu-1 pe Lomenie de Brienne soţului ei. Deşi Ludovic XVI era ostil acestui cleric cu o morală dubioasă, regina era de multă vreme binevoitoare faţă de el. Vermond îl lăudase întotdeauna pe acest prelat care îl protejase timp

247

de peste cincisprezece ani. Mai mult chiar, Iosif II, care avusese ocazia să stea de vorbă cu el, îl stima foarte mult.

Dată fiind natura influenţabilă a regelui, Măriei Antoaneta nu i-a fost greu să-1 convingă să-1 demită pe Calonne şi să-1 înlocuiască cu arhiepiscopul de Toulouse. Notabilităţile au aplaudat schimbarea. Familia regelui era bucuroasă. Din păcate, nu pentru multă vreme.

Conştient de aversiunea regelui faţă de el, Lomenie de Brienne a cultivat cu abilitate favorurile reginei. Dorea ca regina să joace un rol activ în guvernare pentru a-i consolida propria poziţie. Apreciind atitudinea respectuoasă a prelatului, Maria Antoaneta a stat neclintită în spatele reformelor lui şi a început

să reducă considerabil cheltuielile casei regale. A lăsat astfel să adie liber vîntul schimbării, în pofida reproşurilor pe care le primea de la micul ei cerc de prieteni, iritaţi de măsurile care le încălcau privilegiile.

Prietenii lui Calonne, furioşi de demiterea favoritului lor, erau deja porniţi împotriva reginei pentru numirea lui Lomenie de Brienne. Cînd şi-au dat seama că vor fi victime directe ale măsurilor luate de rege şi de regină, nu au făcut nimic ca să-şi ascundă furia.

Prima izbucnire a avut loc atunci cînd Ludovic XVI i-a cerut ducelui de Coigny să renunţe la postul său de Prim Gentilom al Grajdurilor. Deşi cererea fusese formulată cu foarte multă atenţie, ducele a îndrăznit să-şi piardă cumpătul în faţa regelui. Curtea a fost şocată, dar a luat partea lui Coigny, nu a monarhului. Cînd regina i s-a plîns lui Besenval, necăjită de purtarea lui Coigny, acesta a avut cutezanţa să riposteze: „Madame, pierde prea mult ca să se mulţumească cu complimentele. Este cumplit să trăieşti într-o ţară în care astăzi nu eşti sigur că o să mai posezi şi mîine ceea ce ai!

Asta se întîmpla pînă acum numai în Turcia".[2] Ducele de Polignac a trebuit să fie rugat în fel şi chip să renunţe la postul lui de Director General al Cailor de Poştă. Maria Antoaneta a fost nevoită să-1 roage chiar în prezenţa lui Lomenie de Brienne. Vaudreuil şi-a pierdut postul de mare Responsabil al Şoimilor Regali. Unul după altul, favoriţii trebuia să renunţe la unele dintre privilegiile lor. Regina a sprijinit această politică nouă, deşi o îndepărta de prietenii ei obişnuiţi fără a-i reface popularitatea. O vedea mult mai rar pe Madame de Polignac şi prefera acum să-şi petreacă serile acasă cu Doamna Rochiilor, contesa d'Ossun. Rudă a răposatului Choiseul (care murise în 1785), aceasta o primea adesea pe regină la masă cu patru sau cinci alţi oaspeţi.

Organiza concerte cu muzicieni la modă şi dădea uneori baluri la care Maria Antoaneta era de acord să danseze cadrilul.

Vara anului 1787 părea searbădă. La 14 iunie, Maria Antoaneta, spre marea ei durere, şi-a pierdut fiica cea mai mică. Sănătatea Delfinului se înrăutăţea. Era nevoie de mult optimism ca să poţi crede că acest copil nefericit va trăi.

Maria Antoaneta i se plîngea cu tristeţe împăratului: „Deşi a fost întotdeauna slab şi delicat, nu mă aşteptam ca această criză să-1 afecteze", scria ea. „înălţimea sa este mîhnită că are un picior mai lung decît celălalt şi cîteva vertebre deplasate. De cîtva timp face febră în fiecare zi şi este foarte slab şi istovit."[3] Marchizul de Bombelles a fost foarte mişcat să-1 vadă pe copilul cocoşat: „îmi venea să plîng", scria el, „dacă aş fi îndrăznit, la vederea stării jalnice în care l-am găsit, cocîrjat ca un bătrîn, clipind din ochii de muribund, cu tenul palid. Se teme

de societate, îi este ruşine să se arate".[4] Doctorii, care nu îndrăzneau să le spună adevărul nefericiţilor părinţi, susţineau că Delfinul suferă de efectele unei erupţii foarte dificile a dinţilor! L-au consultat pe anatomistul Petit.

Acesta i-a convins că poate îndrepta trupul micului pacient făcîndu-1 să poarte un corset de fier. Dar nu a reuşit decît să-1 tortureze şi mai mult pe copil. Madame Royale, care creştea normal, îşi pierdea farmecul copilăriei. Părea încrezută şi personalitatea ei trufaşă conferea fiinţei sale micuţe un aspect foarte ţeapăn. Numai chipeşul duce de Normandia aducea bucurie reginei. „Ca putere şi sănătate, are tot ceea ce îi lipseşte fratelui său. Este un adevărat copil de ţăran, mare, roşu la faţă şi gras", îi scria ea împăratului.[5] însă doctorii erau mai puţin optimişti, îi îngrijorau convulsiile frecvente şi violente ale micului pacient.

Singura bucurie adevărată a Măriei Antoaneta era compania lui Fersen. Axei se întorsese în Franţa în aprilie 1787 şi îşi împărţea timpul între Versailles şi regimentul său.

Legătura dintre el şi regină a devenit şi mai puternică. După cum susţine contele de Saint-Priest, regina „găsise o modalitate ca să-1 facă pe rege să accepte legătura ei cu contele Fersen. îi repeta soţului ei toate comentariile pe care le auzise şi pe care publicul le făcea în legătură cu aventura ei şi s-a oferit să înceteze să se mai vadă cu el, dar regele nu a acceptat. Fără îndoială că ea a insinuat că, în acest torent de răutate împotriva ei, străinul acesta era singura persoană pe care se putea bizui... între timp, Fersen venea să călărească în parcul de lîngă Trianon de trei sau patru ori pe săptămînă.

Regina făcea şi ea acelaşi lucru şi aceste întîlniri provocau un adevărat scandal public, în pofida modestiei şi discreţiei lui Fersen, care nu dezvăluia niciodată nimic afară ".[6]

într-adevăr, se pare că fusese instalat un apartament pentru el deasupra apartamentului Măriei Antoaneta.

Carnetul de corespondenţă al lui Fersen arată că i-a scris „lui Josephine" la 3 martie 1787: „Plan de a locui sus; ea trebuie să răspundă la regiment; am să fiu acolo de 15 mai".

La 20 aprilie notează din nou: „Trebuie să aranjeze pentru mine să locuiesc sus". La 8 octombrie: „Trebuie să aranjeze o nişă pentru sobă. Am să plec pe 18 ca să fiu la Paris pe 19 şi cu ea seara; trebuie să-mi trimită o scrisoare acasă la ora trei sau patru ca să-mi spună ce trebuie să fac".[7] La prima vedere, poate părea destul de ciudat ca un colonel suedez în serviciul Franţei să discute despre sobă cu regina! Este chiar şi mai uimitor să citim următoarea notă adresată Directorului General al Clădirilor la 10 octombrie: „Regina a trimis după sobarul suedez care a

făcut soba din apartamentul lui Madame şi Maiestatea sa i-a ordonat să facă încă una pentru camerele ei, cu o conductă care să încălzească o mică încăpere de alături".[8] Urmează apoi mai multe detalii tehnice referitoare la montarea căminului. Fără îndoială că regina dorea să aibă o încăpere plăcută şi încălzită pentru a-şi ţine aproape bărbatul pe care îl iubea.

Astfel de libertăţi nu puteau să nu uimească lumea. Deşi se ştia că regina pusese să i se instaleze un mecanism care îi permitea să blocheze toate uşile trăgînd pur şi simplu de un şnur aflat în apropierea patului ei, planul exact al apartamentului său privat nu era cunoscut. Besenval, unul dintre prietenii ei apropiaţi, explică acest lucru. Povesteşte cum Madame Campan l-a condus printr-un fantastic labirint de coridoare şi scări pînă la un mic apartament, separat de camerele ei interioare, despre care nu ştiuse, în ziua aceea, Maria Antoaneta îi dăduse bătrînului vulpoi o întîlnire secretă ca să stabilească condiţiile unui duel între contele d'Artois şi ducele de Bourbon. „Am fost uimit", scrie Besenval, „nu de faptul că regina dorise să aibă atîtea spaţii, ci de faptul că avusese atît de multă grijă să le asigure".[9] După 1789, cînd se plimba prin Versailles-ul pustiu, pajul Felix d'Hezecques a fost uluit să descopere „o mulţime de mici apartamente legate de apartamentul reginei" de a căror existenţă nu ştiuse niciodată. „Cele mai multe dintre ele erau întunecoase", scria el, „şi dădeau către o curte mică. Erau mobilate simplu, aproape toate cu oglinzi şi panouri de lemn".[10] Regina îşi apăra viaţa particulară mai bine decît îşi putea închipui cineva.

Maria Antoaneta îşi pierdea tot mai mult popularitatea, în plină criză financiară, era acuzată de toate necazurile regatului. Cheltuielile ei erau denunţate drept puţul fără fund care absorbise resursele publice. Afacerea colierului a revenit în actualitate cînd Madame de La Morte a evadat. Cu ajutorul unor complici misterioşi, aventuriera a găsit azil în Anglia, unde Calonne o luase sub protecţia lui. (Ministrul căzut în dizgraţie preferase să se exileze în loc să rămînă pe poziţie nesigură în Franţa.) Se spunea că regina facilitase fuga escroacei în speranţa că Monsieur de La Motte va opri publicarea scrisorilor compromiţătoare. Mai mult chiar, Madame de Polignac şi Vaudreuil plecaseră brusc la Londra şi oamenii spuneau să se duseseră să negocieze restituirea acelor hîrtii cu soţii La Motte. Deşi nu se cunoaşte nici un detaliu cu privire la călătoria lor, ştim că, atunci cînd s-a întors de la Londra, Madame de Polignac şi-a găsit apartamentul zugrăvit proaspăt şi remobilat prin amabilitatea reginei. După aceea, Madame de Lamballe, urmată de abatele de Vermond, au plecat şi ei în capitala britanică. Aceste plecări şi veniri misterioase ale bunilor prieteni ai reginei au dat naştere unor nenumărate suspiciuni şi tot atîtea

calomnii.

Pamfletele şi caricaturile s-au înmulţit. Regina era ţinta preferată. Era ponegrită într-o mulţime de tipărituri. Una dintre ele înfăţişa familia regală aşezat la masă, cu legenda:

„Regele bea, regina mănîncă şi poporul plînge". La teatru, versurile tragediei greceşti care le critica pe prinţesele crude erau aplaudate frenetic. Maria Antoaneta era comparată cu toate reginele detestate din istorie. La Salonul de pictură, deoarece Madame Vigee-Lebrun nu a reuşit să respecte termenul pentru predarea portretului reginei cu cei trei copii ai ei, a fost expusă o ramă goală timp de cîteva zile. în locul tabloului, cineva a scris: „Aici este deficitul!" „Madame deficit", aceasta era acum noua poreclă a reginei. Mai întîi epigrama, apoi insulta. *„Qoarta mea* este sa *aduc* ghinion"

Regina şi-a dat seama că se iveau zorii unei ere noi.

Cînd s-a dus la Paris a fost întîmpinată cu o tăcere de gheaţă, într-o seară a găsit o pancartă fixată pe uşa lojii ei de la Theâtre des Italiens cu următoarele cuvinte înspăimîntătoare: „Tremuraţi, tirani, domnia voastră se apropie de sfirşit!" „Regina este detestată de toată lumea", recunoştea Fersen. „Toate relele îi sînt atribuite ei şi nu i se acordă merite pentru nimic bun... Regele este slab şi suspicios; singura persoană în care are încredere este regina, iar lumea spune că ea face totul."[1] Ludovic XVI era într-o sare de profundă depresie din care se părea că nimeni nu va putea să-1 salveze.

Tăcerea lui îi aducea la disperare pe miniştri. Ochii i se luminau numai în timpul interminabilelor expediţii de vînătoare; după aceea mînca mult şi se ridica de la masă cu o privire rătăcită, gata să se prăbuşească pe pat ca să adoarmă buştean. Mulţi oamenii pretindeau că este beat, dar cei mai bine informaţi, ca Mercy şi Fersen, neagă categoric acest lucru. Niciodată nu mai fusese monarhul atît de apăsat de povara puterii. Părea dispus să o predea oricui ar fi dorit să o preia. De aceea, Lomenie de Brienne avea nevoie de regină; o convinsese deja să participe la comitetele interministeriale în care se luau cele mai multe decizii. Maria Antoaneta, după cum ştim, nu manifestase niciodată dorinţa de putere, în ciuda eforturilor constante ale lui Mercy de a o îmboldi în acest sens încă de la începutul domniei ei. Cu toate acestea, deşi avea puterea de caracter care îi lipsea soţului ei şi pentru că ambasadorul austriac era persoana de care asculta cel mai mult, a fost suspectată încă de la început de dorinţa de a influenţa personal afacerile regatului. Deşi nu aveau practic nici un impact, intervenţiile ei în favoarea Austriei, inspirate de familia ei şi sprijinite de Mercy, i-au adus prejudicii ireparabile. Scenele ei cu Vergennes şi-au pus amprenta. Era considerată agent al unor

interese străine, îşi cîştigase trista poreclă de / *'Autrichienne,* cu conotaţii din ce în ce mai neplăcute. Deşi influenţa ei pe plan intern a fost limitată la cîteva numiri mai mult sau mai puţin reuşite, dictate de dispoziţia ei sufletească, oamenii erau convinşi că regina şi-a impus voinţa în faţa regelui şi că complotase cu favoriţii ei ca să ducă Franţa la pierzanie.

Dorinţa lui Lomenie de Brienne ca Maria Antoaneta să joace un rol activ a agravat situaţia şi a discreditat-o şi mai mult. „Regina domneşte!" exclama acum publicul şi era o exclamaţie în care se amestecau ura şi dispreţul. Totuşi, această femeie care era complet nepregătită pentru realităţile puterii s-a simţit brusc obligată să răspundă provocării.

Lipsită de orice fel de cunoştinţe politice şi despre situaţia regatului, Maria Antoaneta reacţiona din instinct. Profund înspăimîntată de orice schimbare în ordinea stabilită, nu se putea împăca cu gîndul nici unei reforme importante.

Respingea cu oroare orice ar fi putut să micşoreze puterea regalităţii pe care o considera intangibilă şi absolută prin natura ei. Acesta era crezul ei politic, încerca să păstreze statu-quo-ul cu orice preţ. Madame de Stae'l, fiica lui Necker, ministrul de Finanţe, scria mai tîrziu: „Deoarece a rămas întotdeauna convinsă că orice restricţie împotriva autorităţii Coroanei este o nefericire, a căzut inevitabil sub influenţa oamenilor care gîndeau la fel ca ea".[2] Cunoscuţi ca nefiind foarte îngăduitori, observatorii străini priveau foarte alarmaţi această preluare a guvernării de către soţia lui Ludovic XVI.

„Regina este mai detestată, dar şi mai puternică ca oricînd.

Şi-a părăsit cercul social frivol şi se ocupă de afacerile publice şi pentru că nu are cap pentru gîndirea metodică, va trece de la un capriciu la altul", îi spunea noul ambasador al Prusiei, Herr Alvensleben, lui Frederick Wilhelm II.

Cu toate acestea, regina nu făcea altceva decît să asculte de Lomenie de Brienne, a cărui sarcină devenea tot mai dificilă cu fiecare zi. Deşi criticase maniera de lucru a predecesorului său, Calonne, prelatul făcuse şi el mai mult sau mai puţin cam aceleaşi propuneri. Dar, spre marea lui uimire, a fost întîmpinat imediat cu o mare rezistenţă din partea notabilităţilor. Era limpede că acestea doreau să restrîngă puterea regalităţii, în sfîrşit, marchizul de Lafayette a declarat într-o zi că trebuie să se convoace Stările Generale[3], lăsînd să se înţeleagă că aceasta va fi cu adevărat „o adunare naţională". Declinîndu-şi competenţa în materie de impozite, notabilii l-au invitat implicit pe rege să ţină aceste ample consultări. Nereuşind să-şi impună voinţa în faţa foştilor lui colegi, Lomenie de Brienne l-a sfătuit pe monarh să-i demită, promiţîndu-le că se va inspira din dezbaterile lor atunci cînd îşi va elabora viitoarea politică. Numit prim-ministru, Lomenie de

Brienne muncea fără răgaz ca să elaboreze un vast plan de reforme în speranţa că va rezolva criza financiară care devenea din ce în ce mai serioasă.

De la întîlnirea notabilităţilor, opinia publică o luase razna. Care mai de care era mîndru să se autointituleze „oponent". Nimeni nu îndrăznea să ia apărarea cabinetului.

Şi nici regele nu era cruţat. Caricaturiştii îl înfăţişau într-o lumină jalnică. Afacerile publice se dezbăteau în cluburile recent înfiinţate în care erau exaltate conceptele de libertate şi egalitate. Unii oameni erau în favoarea monarhiei de stil englez, alţii susţineau subordonarea lui Ludovic XVI faţă de parlament. Subvenţionaţi de bancherul Kornmann, mai mulţi ziarişti îşi foloseau umorul şi elocvenţa satirică scriind pamflete incendiare la adresa miniştrilor şi a Curţii. Femeile s-au aruncat şi ele cu toată patima în furtuna discuţiilor politice. Doamna Mareşal de Beauvau, prinţesele de Bouillon, de Henin şi de Poix, toate cereau revenirea lui Necker la putere. Prinţesa de Broglie, ducesa d'Aiguillon, marchizele de Coigny şi de Gontaut şi contesele d'Escars, de Lameth şi de La Châtre, care îşi proclamau „devotamentul faţă de cauza poporului, exprimau dorinţa de regenerare publică". Ducesa d'Enville îi primea pe Jefferson, Lafayette, ducele de La Rochefoucauld-Liancourt şi pe Condorcet la ea acasă, unde nu mai încetau să laude Constituţia americană, care fusese tradusă în franceză de acelaşi duce de La Rochefoucauld-Liancourt. în lojile masonice frecventate de aristocraţia liberală şi de burghezie se recomanda o reorganizare financiară, pe lîngă suprimarea oricăror nedreptăţi sociale. Paradoxal, slăbiciunea suveranului a dat naştere unor critici violente la adresa absolutismului. Poporul nu mai fusese niciodată aşa de aţîţat. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta erau de-a dreptul disperaţi. Deşi regele părea să-şi îndure soarta cu o sumbră nepăsare care îi alarma pe cei din jurul lui, regina dorea să riposteze, dar nu ştia cum să o facă. Războiul deschis împotriva ei de ducele d'Orleans a contribuit la desăvîrşirea derutei sale.

Palais-Royal, reşedinţa lui din Paris, era unul din principalele bastioane ale rebeliunii care atrăgea tot mai mulţi simpatizanţi. Erau de mult uitate zilele în care ducele de Chartres[4], elegantul Ludovic Filip Josef, încînta mica Curte a reginei la începutul domniei acesteia. Animozitatea lui îşi avea originea în mîndria rănită. Maria Antoaneta rîsese de el atunci cînd îşi făcuse apariţia triumfală la Versailles după o bătălie navală în largul coastelor localităţii Ouessant, la începutul războiului din America, înfumuratul tînăr pretindea că adusese o contribuţie importantă la victoria Franţei împotriva englezilor, cînd în realitate o pusese în pericol printr-o manevră prost gîndită. Fără îndoială că regele şi regina i-ar fi trecut cu vederea greşeala dacă, din cauza gîndirii lui puerile şi a infatuării

incurabile, nu ar fi căutat să obţină nişte onoruri pe care nu le merita. Ulterior, intrigile lui pentru a demite diverşi miniştri care nu îl sprijiniseră îl condamnaseră definitiv în ochii cuplului regal. Prea mîndru pentru a face curte suveranilor în speranţa că va reintra în graţiile lor, s-a decis să cultive arta provocării de neplăceri şi a reuşit mai presus de aşteptări.

Ulterior, comentariile curtenilor au inflamat şi mai mult relaţiile dintre familia regală şi Casa d'Orleans. Clica Polignac, care era mai puternică decît cea a prinţesei de Lamballe, cumnata ducelui de Chartres, a turnat torente de cuvinte înveninate împotriva ducelui de Chartres şi a anturajului acestuia. Curtenii de ambele părţi au exacerbat neînţelegerile şi cuvintele imposibil de iertat care fuseseră rostite. Adversitatea s-a transformat în ură şi supărările au proliferat. Palais-Royal a devenit o vizuină a bîrfelor răutăcioase la adresa reginei, care se bizuia tot mai mult pe un cerc social restrîns, acum fără clanul Orleans. Pe măsură ce distanţa creştea cu fiecare zi între el şi încîntătoarea reşedinţă în care toată lumea visa să fie reprimită, ducele de Chartres s-a simţit tot mai frustrat. Şi devenea astfel tot mai crud în resentimentele lui faţă de regină, mai ales că ea îi preţuise cîndva foarte mult prietenia. Cu oamenii din cercul lui, prinţul era necruţător în privinţa Măriei Antoaneta. Nu pierdea nici o ocazie să se răzbune pe o femeie care îl umilise după ce îl onorase cu atenţia ei. A mers chiar pînă acolo încît a pretins că îi respinsese avansurile şi că asta era adevărata cauză a mîniei ei. Prietenii reginei se delectau descriindu-i-1 pe ducele de Chartres (acum duce d'Orleans) drept o adevărată întruchipare a perversităţii lascive. Fiecare facţiune se considera eliminată de cealaltă, astfel încît au început să se teamă una de alta, induse în eroare de oribilele caricaturi şi pamflete şi de ştirile false.

Anglofil, superficial, inegal, nestatornic, ducele d'Orleans, la fel ca şi Maria Antoaneta, nu nutrea nici o dorinţă de putere, îi plăcuse însă întotdeauna să braveze opinia publică şi să-şi bage nasul în treburile absolutismului.

Bombănea întotdeauna cînd trebuia să ceară permisiunea regelui pentru a face o călătorie. Şi apăra cu înverşunare ceea ce considera el că este principiul libertăţii, îi proteja pe artiştii şi savanţii care erau adepţi ai ideilor noi şi era privit ca un om luminat. Fără îndoială că s-ar fi limitat la o atitudine de bravadă provocatoare dacă nu ar fi ajuns să reprezinte la vremea respectivă o miză politică într-o societate în care creştea tulburarea. Anturajul lui l-a convins că avea dejucat un rol- de seamă. Unii oameni vedeau în el un suveran alternativ care accepta principiul monarhiei constituţionale, în timp ce alţii se gîndeau cum să profite ei personal de vărul regelui, Primul Prinţ de Sînge Regal, care deţinea cea

mai mare avere din regat. Magistraţii din parlamentul Parisului manifestau un interes cu totul deosebit faţă de el, deoarece aveau nevoie de un purtător de cuvînt prestigios, care să le sprijine revendicările. Prevăzînd că Ludovic XVI va avea nevoie de ei, cei mai turbulenţi îi făceau o curte asiduă ducelui d'Orleans care se lăsa intoxicat de această agitaţie permanentă din jurul lui. Edictele de reformă ale lui Lomenie de Brienne urmau să fie prezentate parlamentului, care nu avea însă nici o intenţie să le aprobe. Pentru a-i obliga pe magistraţi să-i îndeplinească dorinţele, Ludovic XVI a venit personal la Palatul Justiţiei la 19 noiembrie 1787. Cu ocazia acestei sesiuni excepţionale, ducele d'Orleans, bine îndrumat de sfătuitorii lui, a avut îndrăzneala de a vorbi împotriva regelui.

Era pentru prima dată în istoria monarhiei că un prinţ îndrăznea să propună limite constituţionale absolutismului şi să pună sub semnul întrebării însăşi esenţa regalităţii.

Fierbînd de furie, Ludovic XVI a mormăit un răspuns stîngaci şi a ieşit din Palatul de Justiţie într-o tăcere de gheaţă. Cîteva momente mai tîrziu, ducele d'Orleans s-a întors triumfător la Palais-Royal.

Regele şi regina se simţeau trădaţi chiar în familia lor.

Suveranul a reacţionat imediat exilîndu-şi vărul la castelul lui, Villers-Cotterets. Măsura a provocat tulburări la Paris.

Ducele d'Orleans a adoptat o atitudine eroică. Parlamentul jubila. Cît despre ceilalţi prinţi, aceştia luptau fiecare pentru cauza rudelor lor. La Versailles, intrigile făceau ravagii. Deşi se simţea uşurată să ştie că ducele d'Orleans era departe de Paris şi nu putea să mai organizeze cabale împotriva ei, regina nu mai ştia încotro să se îndrepte. Se îndoia de sinceritatea prietenilor cărora le acordase atîtea beneficii, „în această privinţă, iluziile ei dispăruseră aproape cu totul. Mai rămîneau doar cîteva, efemere, superficiale scăpări ale căror efecte erau lipsite de consecinţe; în realitate, necesitatea a închis uşa jafului şi regina nu mai acceptă nici o cerere exorbitantă", scria Mercy. „Inima ei este orientată acum spre recîştigarea afecţiunii publice, deşi, date fiind nedreptatea şi ciudăţenia judecăţii sale, ar merita să fie tratată cu toată severitatea".[5] Dar vremea consilierilor pentru relaţiile cu publicul nu venise încă. Afectată dureros de calomnii, ţinta unor nenumăraţi duşmani nevăzuţi, regina evita să mai apară în public. Mînată acum de o nouă ardoare, şi-a orientat atenţia către reformele în curs de desfăşurare, dar a făcut acest lucru, aşa cum spunea Mercy, „cu foarte puţină metodă şi fără nici un fel de plan bine definit... Iar de aici a rezultat o confuzie care a agravat şi mai mult răul în loc să-1 reducă".[6] Problemele care îi copleşeau pe suverani le-au afectat sănătatea. Ludovic XVI a căzut la pat din cauza unui erizipel grav, iar Maria Antoaneta suferea de

diverse afecţiuni nedefinite şi s-a îngrăşat.

Ca să se economisească bani, distracţiile de la Versailles au devenit mai modeste şi la Paris au fost mai puţine divertismente ca de obicei. Singurul subiect de conversaţie era politica. La petrecerile de la carnavalul din 1788 s-au produs lucruri ciudate: un arlechin l-a pălmuit pe Gabrielle d'Estrees[7], celui mai popular rege al Franţei, Henric IV, i s-a smuls părul din cap, iar Sully, ministrul lui, a încasat o bătaie.

Aceste incidente din ziua de Lăsata Secului, care au adus zîmbete de simpatie pe numeroase chipuri, prefigurau multe necazuri ce aveau să vină.

Maria Antoaneta tremura de frică la gîndul zilei în care Madame de La Motte avea să publice un articol răzbunător.

Un asemenea gest era aşteptat dintr-o clipă în alta, în pofida măsurilor de precauţie luate pentru evitarea unui astfel de scandal. Cu totul devotat reginei, Lomenie de Brienne o ţinea la curent cu chestiunile politice şi îi descria împotrivirea încăpăţînată a parlamentului, atacurile sale neîncetate împotriva guvernării regelui şi cum fac agitaţie în favoarea convocării Stărilor Generale. Conflictul constant se transforma într-o încercare a puterilor. Curînd, parlamentele provinciale şi-au declarat solidaritatea cu parlamentul din Paris. Mai multe provincii s-au ridicat şi ele în sprijinul membrilor parlamentului cu ajutorul nobilimii locale. A început să se formeze o mişcare numită „partidul patriotic" sau „partidul naţional". Acesta i-a atras nu numai pe suporterii parlamentului, ci şi, ceea ce era mai important, pe toţi partizanii unei Constituţii reale, pe care, după părerea lor, numai Stările Generale erau împuternicite să o dea regatului.

Aristocraţii liberali şi burghezi s-au raliat curînd acestui partid. Incapabil să ţină situaţia sub control, Lomenie de Brienne părea să-i împingă pe rege şi pe regină direct în furtună. La 5 iulie 1788, în speranţa de a restabili calmul, a trebuit să anunţe convocarea Stărilor Generale, însă fără a preciza o dată.

Maria Antoaneta continua să se amăgească. Credea că guvernul va avea cîştig de cauză şi că se va evita convocarea Stărilor Generale. „Regele este hotărît să-şi menţină legile şi autoritatea", îi scria ea, plină de speranţă, împăratului. La 15 iulie s-a stabilit la Trianon. Cercul ei de prieteni îi ţinea companie ca de obicei, dar nu a mai dat nici un fel de baluri sau petreceri. S-au limitat numai la jocuri şi popice. Epuizat de încercările prin care trecuse, regele se ducea să vîneze la Rambouillet şi dormea acolo trei nopţi pe săptămînă, deşi venea în fiecare zi la Trianon ca să ia cina cu familia sa. La 24 iulie, regina le-a invitat pe *Mesdames Tantes.* în onoarea lor, s-au servit de două ori mai multe feluri de mîncare. Masa a constat din patru feluri de supă, două feluri principale, şase tipuri de felul întîi, patru gustări, şase

fripturi, două deserturi medii şi şaisprezece deserturi mici. Era exact ca pe vremurile bune de la Versailles - o succesiune de pateuri, cotlete, cărnuri de toate felurile, curcan la cuptor *ă la ravigote,* şniţel de viţel *enpapillotes,* purceluş de lapte la frigare, raţă cu sos de portocale, pui cu sos alb, clapon pane, prepeliţă, iepure, şuncă de Westfalia, ouă ochiuri şi jumări, prăjituri cu cremă, napolitane germane, prăjituri asortate şi multe altele.

Emisarii lui Tippoo Sahib, regele din Mysore, India, au oferit marea atracţie a verii anului 1788. Cei trei reprezentanţi ai acestui rege au sosit la Paris în ziua de 16 iulie pentru a cere protecţia Franţei împotriva puterii Angliei. Prezenţa lor a trezit curiozitatea întregii capitale. După ce au epuizat subiectele de conversaţie oferite de viitoarea Constituţie şi de criza financiară, oamenii au început să discute ore în şir despre obiceiurile şi costumele lor extravagante. Toţi curtenii voiau să fie prezenţi la această recepţie neobişnuită, pe care nimeni n-o lua foarte tare în serios, în seara zilei de 12 august, o mulţime de curioşi s-a adunat afară ca să-i întîmpine. însoţiţi de interpreţi, cei trei ambasadori au coborît din cele trei căleşti care purtau însemnele regelui. S-au întrecut în elogii la adresa frumuseţii grădinii şi a palatului şi, ca nişte buni musulmani, au cerut ca toate covoarele care reprezentau figuri umane să fie îndepărtate. Nu li se permite să le utilizeze pentru rugăciunile lor.

în ziua următoare, pentru recepţia solemnă de după slujba bisericească, s-a instalat un tron pentru rege în Sala Hercule, şi mai multe fotolii de ambele părţi, pentru regină şi membrii familiei regale. S-au ridicat amfiteatre pentru public în fiecare salon prin care urmau să treacă ambasadorii. Precedată de maeştrii de ceremonie, procesiunea a înaintat către apartamentele pline de femei elegante în rochii cu decolteuri îndrăzneţe, pe care străinii le-au găsit uluitoare. Pentru această ocazie solemnă, indienii renunţaseră la costumele lor tradiţionale şi îşi păstraseră numai turbanele. Aveau o uniformă europeană în roşu şi verde confecţionată din piele care voia să fie un fel de prototip al corpului de sepoya. După audienţa la rege, au fost plimbaţi prin parc şi li s-a oferit spectacolul aşa-numitelor *les grandes eaux* - fîntînile arteziene din grădina apelor. Ambasadorii au rămas la Marele Trianon timp de cîteva zile, împreună cu sclavii lor purtînd turbane, care le pregăteau ceea ce francezilor li se părea atunci a fi nişte feluri de mîncare extrem de exotice. Prin grădină se răspîndeau mirosuri noi de boia roşie şi *curry* amestecat cu usturoi. Toată lumea dorea să guste din aceste fripturi misterioase, dar foarte puţini erau aceia, începînd cu regina, care aveau un stomac destul de rezistent pentru ele.

Prezenţa acestor oaspeţi exotici au distras-o pe Maria Antoaneta de la necazurile ei. Şi-a comandat portretul la Madame Tussaud, pentru a imortaliza

această vizită într-un mod amuzant. Artista acestui nou gen - la care parizienii se îmbulzeau să vadă celebrităţi din toate vremurile reprezentate în statui de ceară în mărime naturală - a executat la perfecţie comanda reginei. Manechinele emisarilor lui Tippoo Sahib, fumîndu-şi pipele lungi, şi cel al interpretului lor au fost instalate într-una din casele din satul reginei.

în timp ce privirilor uimite ale indienilor li se înfăţişau splendorile de la Versailles, situaţia financiară s-a înrăutăţit brusc în mod dramatic. Vistieria era goală. La Bursă, obligaţiunile regale scădeau tot mai mult în fiecare zi. Pentru a reinstala încrederea, Lomenie de Brienne a anunţat convocarea Stărilor Generale în următoare zi de l mai, dar aceasta nu a dus la creşterea obligaţiunilor. La 16 august, în disperare de cauză, ministrul s-a gîndit la reintroducerea impozitelor obligatorii. A izbucnit panica. Oamenii au început să-1 calomnieze pe Lomenie de Brienne. Şi la fel şi pe regină. Ea era trasă la răspundere pentru greşelile ministrului, ca şi cînd ar fi fost ale ei. Ludovic XVI părea incapabil să ia vreo decizie. Şi timpul trecea.

Maria Antoaneta a înţeles că era necesară o remaniere ministerială, în disperarea ei, se gîndea să-1 recheme pe Necker, singurul om considerat capabil să salveze situaţia în ochii publicului. Dar se temea să facă acest pas, pentru că nu-1 agrea pe bancherul elveţian mai mult decît regele şi îi era frică de măsurile lui autocrate. Totuşi îşi dădea seama că era singura lor soluţie. Mai trebuia însă să-1 convingă pe Ludovic XVI să-1 convoace şi să se asigure de faptul că fostul ministru va accepta numirea, căci era rechemat la putere în, condiţii dezastruoase. Regina avea nevoie de un intermediar.

Breteuil era singura persoană care ar fi putut să stea de vorbă cu regele, dar acesta demisionase cu cîteva săptămîni în urmă din cauză că nu se putea înţelege cu Lomenie de Brienne.

Aşadar, regina i-a încredinţat această dublă misiune lui Mercy, care i-a îndeplinit dorinţele. După ce a discutat cu Ludovic XVI, care s-a resemnat cu întoarcerea lui Necker, ambasadorul s-a dus să discute cu bancherul elveţian.

Reticent la început, acesta a cerut timp de gîndire înainte să dea un răspuns. La 25 august a fost de acord că se întoarcă în Cabinet, dar cu condiţia ca Lomenie de Brienne să demisioneze.

Maria Antoaneta era derutată complet. Planul ei reuşise.

Pentru prima dată luase o decizie politică majoră şi acţionase în locul regelui. O dată cu plecarea lui Lomenie de Brienne, simţea că pierduse singurul îndrumător căruia i-ar fi urmat sfaturile. Suferind de o cumplită însingurare, agravată de ignoranţa ei în treburile regatului şi asaltată de presimţiri negre, i-a scris cîteva

rînduri lui Mercy în seara zilei de 25 august, ziua Sfîntului Ludovic, patronul regelui: „Arhiepiscopul a plecat. Nu pot să vă spun, domnule, cît mă întristează evenimentele zilei. Cred că acest curs al acţiunii a fost necesar, dar în acelaşi timp mă tem că va duce la necazuri...

Tocmai i-am scris un scurt bilet domnului Necker pentru a-i spune să vină să mă vadă mîine la ora zece. Nu e timp pentru şovăială; dacă poate să se apuce de treabă mîine, cu atît mai bine. Sînt lucruri urgente care trebuie făcute. Tremur iertaţi-mi această slăbiciune - deoarece eu sînt răspunzătoare de revenirea lui. Soarta mea este să aduc ghinion.. ."[8] ,C^un°Şti *vreo femeie mai demnă de milă* aecît mine?**

Nefiind în stare să-şi reprime aprehensiunea faţă de prezenţa noului ministru, Maria Antoaneta a fost foarte rece cu el. Era pentru prima oară cînd primea un membru al guvernului, ca şi cînd Ludovic XVI ar fi dorit să arate că o includea pe soţia sa în guvernare. Mai posomorît ca oricînd, regele nu şi-a ascuns aversiunea faţă de bancherul elveţian pe care fusese nevoit să-1 recheme. Era iritat de acest bărbat încrezut, plin de sine, infailibil, care era idolatrizat şi a cărui popularitate, simţea el, era nemeritată. „M-au pus să-1 rechem pe Necker. Eu n-am vrut, dar nu va trece mult pînă cînd va începe să ne pară rău. Am să fac tot ce-mi va spune să fac, şi o să vedem rezultatele"[1], exclamase regele, pradă unei neputinţe furioase, cu puţin timp înainte de sosirea ministrului, în seara aceea, regina a fost deosebit de afabilă cu rudele apropiate ale lui Lomenie de Brienne. Pe de altă parte, a tratat-o de sus pe baroana de Stae'l, arătîndu-i clar că ar fi preferat să-1 menţină pe arhiepiscop. A fost o greşeală enormă. La Paris, numirea lui Necker a fost salutată cu izbucniri de bucurie şi efigia fostului ministru a fost arsă.

Regele şi regina l-au tratat cu răceală pe omul care ar fi putut fi considerat salvatorul lor şi de ale cărui idei „democratice" se temeau. Indiferent ce ar fi făcut Necker, Maria Antoaneta „avea sentimentul că fusese numit de opinia publică; şi prinţii, în guvernele arbitrare, din păcate, erau obişnuiţi să vadă în opinia publică un duşman al lor", scria Madame de Stae'l ceva mai tîrziu.[2]

Regina se schimbase devenind de nerecunoscut, îngrijorată, mereu în defensivă, îşi pierduse aerul lipsit de griji şi veselia. Continua să-şi petreacă serile la Madame de Polignac sau la Madame d'Ossun în prezenţa prietenilor ei, dar nu mai vorbea cu aceeaşi nonşalanţă ca în trecut. Ştia că fiecare remarcă a ei avea să fie discutată şi distorsionată.

Avusese într-adevăr cîteva altercaţii destul de dureroase cu ducesa de Polignac, care nu se sfiise să critice politica lui Lomenie de Brienne. Cum putea să-şi închipuie Maria Antoaneta că, acum, în cercurile aristocratice se vorbea fără

nici un fel de respect despre rege, că acesta era luat în rîs pentru gusturile lui necontrolate în privinţa vînătorii şi pentru că era atît de orb încît să creadă că micul duce de Normandia era fiul lui?

Regina nu mai găsea nici o alinare în cadrul cercului ei familial. Măcinat de ambiţie, gelos pe fratele lui mai mare pe care îl considera nedemn de coroană, contele de Provence se delecta cu cele mai crude şi mai nemiloase batjocuri atunci cînd cei trei fraţi şi soţiile lor dejunau împreună. Regele nu ştia ce să răspundă ca să-1 reducă la tăcere. Contesa de Provence, aşa cum îi era obiceiul, era extrem de ipocrită în prezenţa reginei, dar imediat ce aceasta nu mai putea s-o audă, o denigra şi nu ezita s-o numească, la fel ca toţi ceilalţi, / *'Autrichienne.* (Acest lucru a fost dezvăluit de corespondenţa ei, rămasă nepublicată timp de mai mulţi ani.[3]) Mai mult chiar, această prinţesă, căreia nimeni nu-i dăduse niciodată atenţie, era în mijlocul unei pătimaşe aventuri de dragoste cu corespondenta ei, în realitate spioană a Angliei. Neştiind absolut nimic despre adevăratul caracter al iubitei ei, Madame de Provence i-a dezvăluit cele mai intime secrete ale familiei regale. Cît despre contele d'Artois, care pînă atunci se mulţumise să ducă o plăcută viaţă de libertin, descoperise brusc că are o conştiinţă politică, şi anume pe aceea a unui prinţ extrem de conservator, ostil oricăror idei inovatoare.

Soţia lui continua să fie aceeaşi persoană care nu se remarca prin nimic.

în această perioadă, regina avea mai mult necazuri decît bucurii de la copiii ei. Ducele de Normandia fusese vaccinat şi se pare că se refăcea bine după procedură, dar întrucît unii doctori susţineau că vaccinarea prea timpurie era cauza stării deplorabile a Delfinului, nu se putea să nu simtă o îngrijorare cumplită. Probabil că tot pe atunci şi-a dat seama că nefericitul ei fiu mai mare nu mai avea mult de trăi. „Cunoşti vreo femeie mai demnă de milă decît mine?"[4] îl întreba ea pe vechiul ei prieten, contele Eszterhazy, în care avea deplină încredere şi care îi aducea adesea scrisorile lui Fersen. Din fericire, după o îndelungată absenţă, Axei se întorsese la Paris în noiembrie 1788. Avea să rămînă în Franţa pînă în 1791, împărţindu-şi timpul între Versailles şi regimentul său.

în pofida numirii lui Necker, ţara era în continuă fierbere.

Deşi prezenţa ministrului şi măsurile lui de urgenţă refacuseră temporar încrederea în cercurile financiare, situaţia economică şi socială continua să fie alarmantă. Vremea foarte proastă avusese drept rezultat o recoltă catastrofală şi preţul pîinii crescuse enorm. Oamenii se temeau că vor fi lipsuri mari. Brutăriile au fost jefuite, în provincii au izbucnit revolte.

Şi trupele numite să menţină ordinea trăgeau uneori fără discernămînt în populaţie. Acordul de liber schimb francobritanic era criticat în cei mai aspri

termeni de către industriaşii francezi, care vedeau cum produsele englezeşti - mai ieftine decît ale lor - inundau piaţa regatului. Atelierele se închideau unul după altul, iar în sectorul manufacturilor se răspîndea tot mai mult şomajul. Această populaţie fără ocupaţie, lipsită acum de mijloacele de subzistenţă, făcuse să crească enorm numărul nemulţumiţilor şi umfla rîndurile maselor revoluţionare dispuse să ia parte la demonstraţii sau rebeliuni. Peste tot în ţară, „partidul patriotic" cerea convocarea Stărilor Generale.

Destinat să joace rolul de prim-ministru fără a avea acest titlu, Necker înţelesese imediat că sarcina lui va depăşi mult conducerea afacerilor financiare. Deşi nu era un partizan necondiţionat al Stărilor Generale, care după părerea lui ar fi condus monarhia pe o cale imprevizibilă, insista ca regele să confirme convocarea iminentă, deoarece criza luase proporţii pe care nimeni nu le putuse prevedea. Cu inima grea, Ludovic XVI s-a hotărît să facă acest lucru. Dar concepţia suveranului despre Stările Generale nu era deloc conformă cu aspiraţiile „patrioţilor". Regele dorea să procedeze în conformitate cu tradiţia monarhică, în acelaşi spirit ca în 1614, cînd se întruniseră Stările Generale pentru ultima dată. El considera că aceasta este o adunare la nivelul întregului regat cu caracter consultativ financiar, în timp ce minţile luminate considerau că rolul ei este să aleagă o Adunare Naţională care să elaboreze Constituţia Franţei.

Stările Generale, o instituţie care data din secolul al XTV-lea, deveniseră desuete. Pentru a impune impozite speciale, pentru a cere sprijinul sau sfatul supuşilor săi, regele putea să-i adune pe reprezentanţii a trei categorii largi ale populaţiei, sau ordine, cum se numeau - clerul, nobilimea şi Starea a Treia. Fiecare dintre cele trei ordine alegea acelaşi număr de delegaţi, constituiţi în trei camere separate. La rîndul lor, aceste camere deliberau separat; deciziile lor se luau cu majoritate de voturi. Nu mai este necesar să fie subliniată absurditatea acestui gen de reprezentare naţională la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Starea a Treia, nouă zecimi din naţiune, avea o jumătate din numărul de reprezentanţi pe care îl aveau nobilimea şi clerul împreună, dar contau ca un singur vot. într-un climat de criză generală, întreaga ţară era angajată într-o dezbatere autentică cu privire la natura regimului.

Pretutindeni, unicul subiect de conversaţie era noua Constituţie care ar fi trebuit să pună capăt despotismului şi să înlăture privilegiile. Mulţi dintre cei privilegiaţi au intrat în panică, mai întîi şi cel mai mult - prinţii şi nobilii de la Curte. Ei au insistat ca adunarea să fie convocată ca în 1614, ceea ce presupunea o reprezentare a Stării a Treia foarte redusă numeric şi foarte elitistă în chestiunile sociale. Dar astfel de considerente nu mai erau acceptabile. Necker i-a sfătuit pe

rege şi pe regină să ignore presiunile celor din anturajul lor şi să ia măsuri care să le asigure simpatia patrioţilor. Din oportunism, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au decis să ţină partea Stării a Treia împotriva celorlalte două stări la un loc. Pe parcursul unei şedinţe speciale a Consiliului, la 27 decembrie, la care au asistat, în mod excepţional, regina şi fraţii regelui, Ludovic XVI şi-a anunţat decizia de a dubla numărul reprezentanţilor din Starea a Treia. Regina n-a spus nimic, dar a fost de acord cu soţul ei. Decizia a fost primită cu multă dezamăgire de către publicul general, pentru că nu includea promisiunea de vot individual.

Şi pentru ca situaţia să se înrăutăţească şi mai mult, pe lîngă sărăcie şi nemulţumire, începînd din noiembrie, Franţa a trebuit să îndure şi o vreme neobişnuit de rece. Termometrele arătau mai puţin de -15 °C şi pe parcursul iernii au scăzut şi mai mult. La Paris, Sena era complet îngheţată şi cîteva poduri fuseseră luate de apă. Locotenentul de poliţie a luat cîteva măsuri ca să uşureze situaţia celor mai nefericiţi. Focuri mari au fost aprinse în faţa reşedinţelor aristocraţilor; se împărţea pîine. Dar ducele d'Orleans a fost cel care a atras cel mai mult atenţia prin binefacerile lui. A organizat distribuirea alimentelor pe stradă, a înfiinţat adăposturi încălzite pentru cei fără locuinţă şi a deschis ateliere de binefacere pentru şomeri. La Versailles, unde temperaturile au fost şi mai scăzute decît în Paris, la toate intersecţiile ardeau focuri mari, iar regele era văzut adeseori împărţind de pomană celor săraci, în parc, marele canal era îngheţat, iar gheaţa avea treizeci de centrimetri grosime. In interiorul castelului, oamenii dîrdîiau sub tavanele aurite, încălzite cu buşteni verzi, umezi, apartamentele regale duhneau a fum acru.

Cu toate tulburările politice şi condiţiile climatice dure, primele zile ale anului 1789 au fost marcate de ceremoniile organizate dintotdeauna la începutul anului, de cînd îşi aminteau curtenii. Ca şi în trecut, cu puţin timp înainte de miezul nopţii de 31 decembrie, regele a luat loc în Sala de Consiliu. A urmărit atent cadranul admirabilei pendule Passemant care marca orele, zilele, săptămînile, lunile şi chiar şi mişcările stelelor[5]. Naşterea noului an se producea sub ochii lui. îşi putea oare imagina Ludovic XVI că în acelaşi moment al anului următor nu va mai privi mişcarea cadranului emailat? în dimineaţa următoare, după *lever,* urmat de slujba religioasă şi masa luată în public, regele şi regina au primit urările de bine ale tuturor marilor organizaţii ale statului. Seara au luat masa din nou în public, cu acompaniament muzical. Imperturbabilul protocol de la Versailles putea să-1 inducă uşor în eroare pe vizitatorul inocent, făcîndu-1 să creadă că niciodată, nimic nu se va schimba în regatul Franţei.

Regina nu s-a simţit niciodată mai singură decît în primele zile ale acestui

nou an. Timp de mai multe săptămîni sperase că Stările Generale vor avea loc undeva, în provincie, dar, sub presiunea lui Necker, regele acceptase în cele din urmă să le convoace la Versailles. Sarcina de a sta faţă în faţă cu o mie de reprezentanţi - în principiu, toţi ostili - în timpul tuturor ceremoniilor plănuite pentru această adunare era mai presus de puterile ei. Cel puţin aşa simţea ea. Şi, mai mult ca orice, era îngrijorată de soarta puterii Coroanei în aceste împrejurări. Observator perspicace al Curţii franceze, Mercy nu a făcut economie de cuvinte ca să descrie „teroarea" care îi cuprinsese pe rege, regină şi Curtea la apropierea Stărilor Generale, după părerea lui, o „dezastruoasă lovitură" dată monarhiei.[6]

Spre sfirşitul lui martie, toţi cei care se temeau de astfel de rebeliuni s-au adunat în jurul contelui d'Artois. Prinţii şi nobilii susţineau demiterea lui Necker şi înlocuirea lui cu baronul de Breteuil, care era puternic ataşat de monarhia tradiţională. Dar cum Stările Generale nu puteau fi anulate, regele trebuia să nu le acorde nici o putere şi să le acorde doar un rol consultativ. Contele d'Artois a discutat recomandările lui cu regina şi ea l-a ascultat cu interes. După aceea i-a înmînat un memorandum pentru rege în care îşi prezenta planul. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta l-au studiat în mare taină. Deşi planul le-ar fi îndeplinit dorinţele, s-au gîndit că este prea periculos pentru a fi pus în aplicare. O schimbare a Cabinetului cu numai cîteva zile înainte de şedinţa Stărilor Generale ar fi fost o demonstraţie de putere de care Ludovic XVI nu se simţea în stare. Mai mult chiar, cedînd insistenţelor contelui d'Artois şi ale sprijinitorilor lui din rîndul nobililor şi al prinţilor, risca să devină ostaticul lor, ceea ce dorea să evite cu orice preţ.

Temîndu-se de rudele ambiţioase ale regelui şi avînd încredere numai pe jumătate în Necker, Maria Antoaneta era sfîşiată de îndoieli în momentul în care primii reprezentanţi soseau la Versailles. Fersen era alături de ea din 13 aprilie.

Maria Antoaneta îl făcuse să se întoarcă de la regiment de îndată ce auzise că bătrînul tată al lui Axei fusese arestat din ordinul lui Gustav III. Monarhul suedez se temea să nu fie pus sub tutela nobilimii, iar senatorul Fersen era unul dintre cei mai distinşi reprezentanţi ai acesteia.

Ziua de 4 mai 1789, ziua în care a avut loc procesiunea de deschidere a Stărilor Generale, a fost o zi strălucită de primăvară. Versailles-ul a fost invadat de o mulţime imensă, ca la nunţile regale. Ferestrele care dădeau spre strada pe unde avea să treacă procesiunea fuseseră închiriate cu preţuri exorbitante. Faţadele clădirilor fuseseră împodobite cu tapiserii care se scoteau numai la ocazii deosebite. Muzicienii erau gata să cînte la colţurile străzilor şi regimentele se aliniaseră pe marile bulevarde. Atmosfera de sărbătoare s-a instalat încă din zori. La ora şapte, reprezentanţii celor trei ordine aşteptau în faţa bisericii Notre-Dame

sosirea regelui, a reginei, a prinţilor şi prinţeselor. Au stat acolo timp de trei ore! Exact cînd începeau să-şi piardă răbdarea, ducele şi ducesa d'Orleans au apărut într-o trăsură simplă şi au fost aclamaţi îndelung. O tăcere ostilă a întîmpinat sosirea celorlalţi prinţi de sînge regal. La ora zece, regele şi regina au apărut în sfîrşit, într-o superbă caleaşca. S-au auzit aclamaţii pentru Ludovic XVI, dar aplauzele pentru Maria Antoaneta au fost foarte modeste, deşi arăta splendid în rochia ei mov şi cu coafura elegantă cu flori în culori asortate.

Prima ceremonie religioasă a fost scurtă. Au ascultat *Veni Creator* la Notre-Dame după care s-a format procesiunea şi au pornit prin oraş către biserica Sf. Ludovic. Deputaţii Stării a Treia erau în frunte, îmbrăcaţi în negru şi ducînd fiecare cîte o luminare. Urmau apoi nobilii mîndri cu pălăriile lor împodobite cu pene şi costumele garnisite cu fire de aur.

Mulţimea a fost puternic impresionată de îmbrăcămintea modestă impusă reprezentanţilor poporului, în contrast cu opulenţa ostentativă a nobililor. Reprezentanţii Stării a Treia au fost aclamaţi cu căldură. După nobilime veneau reprezentanţii clerului în sutane negre şi robe purpurii, deschizînd drumul pentru rege şi familia regala. Ludovic XVI avea un aer posomorit şi păşea neîndemînatic. Lăsa impresia că îndeplineşte o sarcină obositoare şi formală, în spatele lui, pe două şiruri, veneau regina, prinţesele şi ceilalţi prinţi. Maria Antoaneta păşea cu buzele strînse, făcînd eforturi zadarnice să pară senină. Guvernatorului Morris, ministrul american prezent la ceremonie, i se părea că regina priveşte dispreţuitor scena din faţa ei, ca şi cînd ar fi vrut să spună:

„Deocamdată mă supun, dar o să vină şi rîndul meu".[7] Toată ziua a fost umilită de murmurul mulţimii pe lîngă care trecea.

Dintr-o dată, la un anumit punct, cîteva dintre femeile de rînd, care reuşiseră să străbată prin bariera de securitate, au început să strige: „Trăiască ducele d'Orleans!" Maria Antoaneta s-a clătinat, gata parcă să leşine. A trebuit să fie sprijinită. Apoi a păşit mai departe foarte palidă, atît de afectată încît nu îşi putea controla emoţiile.

în cele din urmă au ajuns la biserica Sf. Ludovic. Dar chinurile reginei nu se terminaseră. Episcopul de Nancy, care slujea acolo, a comparat în predica lui sărăcia poporului cu luxul nelimitat al Curţii. A fost întîmpinat cu aplauze în momentul în care a denunţat gusturile puerile şi extravagante ale reginei. Disperarea Măriei Antoaneta nu s-a făcut simţită decît printr-un scurt tremur al buzelor. Duquesnoy, reprezentant al Stării a Treia, care o privea cu atenţie, a fost surprins de această „încredere în sine" şi „sînge rece impertinent".[8] Cît despre Ludovic XVI, acesta moţăise liniştit în timpul predicii şi nu auzise nimic. La sfîrşitul ceremoniei,

regele şi regina s-au întors la castel în trăsuri separate. Regele a fost salutat din nou cu aplauze slabe, dar regina, care a întîrziat să-i pomenească vizitiului ei să pornească, a aşteptat zadarnic aplauzele.

Regele şi-a petrecut toată seara repetînd discursul pe care trebuia să-1 rostească în ziua următoare, la deschiderea oficială a Stărilor Generale. Depăşindu-şi oboseala şi teama, Maria Antoaneta l-a ascultat cu atenţie. In dimineaţa zilei de 5 mai, Ludovic XVI a fost aclamat cu ovaţii puternice în momentul intrării în Salle des Menus-Plaisirs, unde se adunaseră toţi reprezentanţii Franţei şi o mulţime de curteni. Regina, care îl urma pe soţul ei, a luat loc pe un fotoliu în apropierea tronului regal. Regele şi-a rostit cuvîntarea cu o voce sigură. După ce a anunţat că a convocat adunarea pentru a reinstaura ordinea financiară şi după ce a repetat că intenţionează să-şi menţină autoritatea şi nu are de gînd să cedeze în faţa „unei dorinţe exagerate de inovaţie", a dat cuvîntul Lordului Cancelar, urmat apoi de Necker, a cărui cuvîntare era aşteptată cu mare nerăbdare.

Stînd foarte dreaptă şi demnă, regina părea impasibilă, dar mişcările convulsive ale evantaiului îi trădau tulburarea.

Privea pe furiş la reprezentanţi Stării a Treia. Nu îl cunoştea pe nici unul dintre ei. Se uita şi la ducele d'Orleans. Acest prinţ, care reuşise să se facă ales ca reprezentant al nobilimii, avusese neobrăzarea să refuze să meargă alături de cei de o seamă cu el în procesiune; dimineaţa, în loc să ia loc alături de membrii familiei regale, se aşezase cu deputaţii. Regele şi regina erau exasperaţi. Vedeau în el un agitator periculos, perfect capabil să devină rivalul lui Ludovic XVI. La sfirşitul ceremoniei, cînd suveranul s-a ridicat în picioare, a fost salutat cu ovaţii; respectul pe care l-a arătat soţiei lui i-a adus acesteia, în cele din urmă, cîteva aplauze, la care ea a răspuns cu o reverenţă graţioasă.

între timp, Delfinul se stingea încet. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta trebuia să facă faţă acestui trist adevăr. La 15 aprilie, nefericitul copil fusese luat şi dus la Meudon unde se considera că aerul este mai sănătos decît la Versailles.

Dar era evident că micul prinţ, care avea opt ani şi cîntărea numai opt kilograme cu haine cu tot, nu îşi va reveni niciodată. Părinţii lui îl vizitau în fiecare zi. Copilul se juca încă cu un cîine şi cu alţi copii care veneau ca să-1 distreze.

Nu mai suporta prezenţa lui Madame de Polignac. După cum susţinea Madame Campan, era convins că mama lui îl prefera pe ducele de Normandia şi se ţinea departe de ea, ajungînd pînă acolo încît îi arăta o anumită cruzime. Dar alţi memorialişti susţin că era extrem de afectuos faţă de ea. Cu cîteva zile înainte să

moară, a cerut ca reginei să i se servească felurile preferate de mîncare în prezenţa lui. Maria Antoaneta era la căpătîiul lui cînd copilul şi-a dat ultima suflare. Delfinul a murit în ziua de 4 iunie, la trei sferturi de oră după miezul nopţii. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta l-au jelit împreună o zi întreagă, singuri, departe de toată lumea. Cînd au aflat de moartea fratelui lor, Madame Royale şi ducele de Normandia au izbucnit în lacrimi.

Conform etichetei rigide de la Curte, suveranii au fost ţinuţi departe de copilul mort. Acesta a fost îmbălsămat, înfăşurat într-un giulgiu de argint şi expus timp de o săptămînă în sicriul lui. Ca să economisească bani, Ludovic XVI a renunţat la marea ceremonie de la Saint Denis şi a folosit fondurile alocate pentru argintărie ca să plătească cheltuielile de înmormîntare (trezoreria statului era goală), în ziua de 7 iunie, toţi cei prezenţi la Curte au venit să prezinte condoleanţe reginei. Cu faţa roşie de lacrimi, Maria Antoaneta privea interminabila procesiune de femei care trecea prin faţa ei, fiecare cu o largă mantie neagră fluturînd de pe umeri. *La 12* iunie, trupul Delfinului a fost depus în criptă la Saint Denis.

Neconsolată de moartea fiului său, regina a petrecut multe nopţi fără somn. Veghea tot mai tîrziu. „într-o seară şedea în mijlocul camerei sale", scrie Madame Campan, „şi povestea fel de fel de lucruri neobişnuite care se petrecuseră în timpul zilei. Pe măsuţa ei de toaletă erau patru luminări.

Prima s-a stins de la sine şi eu am aprins-o din nou. Apoi s-au stins şi a doua şi a treia, în momentul acela, regina m-a apucat de mînă, îngrozită, şi a spus: „Nefericirea te poate face superstiţios; dacă se stinge şi cea de-a patra luminare, va fi un semn foarte rău".[9] A patra lumînare s-a stins. Căderea CgastiCiei

*ef^* doua zi după decesul Delfinului, regele, regina şi Jrm Curtea au plecat să se stabilească la Marly, însă Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu au găsit nici acolo uşurare, nici odihnă. Evenimentele politice au venit după ei, i-au prins în vîrtej, obligîndu-i să reacţioneze. Miniştrii şi delegaţii reprezentanţilor veneau la Marly, aşa cum făcuseră şi la Versailles, ca să apeleze la ei. Nu li s-a îngăduit nici un fel de perioadă de doliu, de intimitate, nu au avut timp să cugete la pierderea suferită. Luată de curentul care cuprinsese toată ţara, Maria Antoaneta nu a putut face nimic altceva decît să pună să se oficieze mai multe slujbe religioase pentru ca sufletul fiului ei să se odihnească în pace.

De la începutul lui mai, cuplul regal a început să se teamă de rezultatul întrunirii Stărilor Generale pe care Ludovic XVI le convocase cu atîta strîngere de inimă. La început se simţiseră liniştiţi datorită nesfîrşitelor dispute procedurale de la sesiunea de inaugurare. Sperau că toate aceste ciorovăieli vor face ca

lucrurile să stagneze. Dar erau mult prea optimişti. Hotărîţi să-şi asume sarcina regenerării Franţei, deputaţii Stării a Treia au cerut - în zadar - ca membrii celorlalte două ordine să li se alăture, întrucît puteau spune că reprezintă 96% din naţiune, la 17 iunie Starea a Treia s-a declarat Adunare Naţională. Apoi a jurat că nu se va dizolva pînă nu elaborează Constituţia Franţei. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta erau absolut disperaţi.

Pentru ei era de neconceput ca nişte reprezentanţi aleşi să-şi aroge puterea legislativă care aparţinea numai suveranului, în virtutea legilor sacrosancte ale regatului. Sprijinit de Montmorin, ministrul Afacerilor Externe, Necker l-a sfătuit pe rege să ajungă la un compromis cu Starea a Treia - să cedeze la unele revendicări fără a recunoaşte Adunarea Naţională. Regina şi fraţii regelui nu au fost de acord. După părerea lor, Stările Generale trebuia dizolvate imediat şi pretenţiile lor înăbuşite. Maria Antoaneta - în ignoranţa ei cu privire la marile mişcări filozofice ale secolului şi lipsită total de informaţii asupra aspiraţiilor majorităţii poporului francez într-un moment de criză economică şi politică -, credea cu naivitate că era vorba de o uriaşă conspiraţie, cu instigatori necunoscuţi, care îi îndemnau pe aceşti oameni să se ridice împotriva puterii Coroanei, întreţinută de un anturaj relativ prost informat, această idee a conspiraţiei naţionale împotriva monarhiei îi convenea reginei. Considera satisfăcătoare şi înspăimîntătoare totodată această explicaţie simplistă a dificultăţilor care asaltau tronul.

Ca de obicei, regele a ezitat, incapabil să aleagă între cele două părţi. Mesele în familie erau furtunoase şi în fiecare pavilion al castelului se ţineau şedinţe secrete febrile, în cele din urmă, Ludovic XVI s-a decis să ţină o cuvîntare la o şedinţă a celor trei ordine în ziua de 23 iunie. Zdruncinat de părerile intransigente ale soţiei şi fraţilor săi, dar conştient de pericolul inerent în cazul unei demonstraţii de forţă, a ales calea de mijloc. A adoptat ideea lui Necker, dar într-o formă mai diluată, în cuvîntarea lui a denunţat Starea a Treia şi a declarat că deliberările ei erau „nule, ilegale şi neconstituţionale". A susţinut separarea tradiţională a ordinelor şi nu a făcut nimic mai mult decît să recunoască principiile libertăţii individuale, ale libertăţii presei şi impozitării egale. Necker era consternat; regele îi distorsionase complet planul. „Nu a făcut decît să irite naţiunea, în loc să o cîştige", scria el mai tîrziu.[1]

Abia întors în apartamentul lui, Ludovic XVI a şi primit scrisoarea de demisie a ministrului său. Ar fi fost încîntat să o accepte, numai că o mulţime agitată care se temea de demisia marelui bărbat invadase curtea castelului. Maria Antoaneta a trebuit să se ducă personal la Necker şi să-1 roage să rămînă. „Agitaţia violentă de la Versailles nu-mi permitea nici o clipă de şovăială", avea să scrie Necker. Ziua s-a încheiat cu triumful lui. Sesiunea din 23 iunie făcuse o impresie foarte proastă

asupra opiniei publice şi dăduse naştere temerii că Stările Generale - în care îşi puseseră speranţele francezii - vor fi dizolvate. Capitala era în fierbere.

Şi la Paris şi la Versailles exista temerea că regele va recurge la o demonstraţie de forţă. Pe 24 iunie, majoritatea membrilor clerului a trecut de partea Stării a Treia. La 25 iunie, patruzeci şi şapte de nobili liberali au făcut acelaşi lucru, inclusiv ducele d'Orleans.

După cum afirmă marchizul de Bombelles, regele şi regina erau încremeniţi de spaimă, în anturajul lor se puneau la cale cele mai nebuneşti planuri. Contele d'Artois voia ca Necker să fie arestat. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au respins indignaţi ideea şi doreau să plece la Compiegne. însă călătoria era prea periculoasă fără ajutorul trupelor. Maria Antoaneta era speriată, temîndu-se de o catastrofă. „Aici toţi şi-au pierdut capul... de patru zile sîntem în pericol iminent de înfometare, bancrută şi război civil", îi scria Mercy cancelarului Kaunitz.[2]

Date fiind circumstanţele, ar fi trebuit oare ca regele şi regina să conducă o revoluţie regală sau, dimpotrivă, să se arunce cu toate forţele în contrarevoluţie? La 27 iunie, confruntaţi cu o tulburare populară în creştere, au înţeles că vor trebui să accepte unele concesii. Ludovic XVI a fost de acord să permită celor trei ordine să se întîlnească împreună, ceea ce a dus la o izbucnire de bucurie. Mulţimea s-a adunat în curtea castelului şi a început să bată din palme, cerînd să vină suveranii. Cei doi au ieşit curînd în balcon. Cu un gest graţios, Maria Antoaneta l-a ridicat în braţe pe fiul ei şi l-a arătat mulţimii agitate, pe care o găsea acum mai puţin înspăimîntătoare, căci fusese primită cu aplauze, ceea ce nu i se mai întîmplase de multă vreme. Insă această demonstraţie spontană, care a durat pînă seara tîrziu, nu a calmat-o pe regină, în adîncul sufletului, ea optase deja pentru contrarevoluţie, decizie care deriva din cele mai profunde şi mai intime convingeri ale sale. Şi l-a convins pe rege să convoace trupele loiale, să dizolve deputaţii şi să menţină ordinea, în timp ce el va forma un Cabinet de orientare dură, care să fie însărcinat cu reluarea controlului asupra situaţiei.

Luînd această hotărîre, regele şi regina s-au pus pe treabă.

Suveranul l-a convocat pe bătrînul mareşal de Broglie, care a promis să adune 30 000 de oameni în apropiere de Paris în ziua de 13 iulie. A primit, de asemenea, asigurări că baronul de Breteuil era gata să preia puterea, între timp, regina era toată numai zîmbet faţă de Necker şi încerca să afle ce gîndesc ceilalţi miniştri. „Orice măsură violentă ar putea fi periculoasă", i-a avertizat Saint-Priest, care bănuia existenţa unui complot.[3] Sosirea regimentelor armatei la periferiile Parisului nu a trecut, evident, neobservată. Prezenţa lor a alarmat populaţia şi pe reprezentanţi. Denunţînd „complotul aristocraţiei", Adunarea a

cerut ca regele să ordone retragerea trupelor a căror prezenţă alimenta tulburările din oraş.

Ludovic XVI a răspuns evaziv, pretinzînd că erau necesare ca să menţină ordinea. Anticipînd ciocnirile violente, la 9 iulie Adunarea s-a proclamat Adunare Constituantă. Franţa era cuprinsă de nelinişte, iar la Paris, unde exista pericolul să apară lipsurile, mulţimile furioase strigau în grădinile de la Palais-Royal. Deşi nu toate regimentele armatei fuseseră adunate, Ludovic XVI era gata să dea o lovitură decisivă.

La 11 iulie i-a trimis o scrisoare foarte seacă lui Necker, cerîndu-i să părăsească Franţa cît mai discret cu putinţă. I-a informat şi pe ceilalţi miniştri că au fost demişi, în ziua următoare, Adunarea a ripostat prin moţiuni energice, în timp ce Curtea - inclusiv regina - credea că obţinuse victoria.

Tînărul Chateaubriand, care o văzuse traversînd veselă Sala Oglinzilor, afirmă că „avea aerul cel mai fericit din viaţa ei".

în capitală, vestea demiterii lui Necker a avut efectul unei bombe. La Palais-Royal, un ziarist necunoscut pe nume Camille Desmoulins aţîţa mulţimea şi îndemna poporul să se înarmeze. Pe străzi erau demonstraţii în sprijinul ministrului demis şi al ducelui d'Orleans. Cîteva ore mai tîrziu, fără nici un avertisment, un regiment a atacat mulţimea la Tuileries. Mai multe persoane au fost rănite. Panica s-a răspîndit dintr-un cartier într-altul. Aşteptîndu-se la o ofensivă armată violentă, parizienii alergau disperaţi prin Paris, căutînd arme ca să se apere, în ziua şi noaptea următoare au fost neobosiţi, dar fără folos. Nu au reuşit decît să jefuiască vreo cîteva mănăstiri suspectate că ar fi stocat grîne şi să deschidă porţile închisorilor.

în zorii zilei de 14 iulie, în timp ce spiritele se încingeau tot mai mult, populaţia a continuat să bîntuie pe străzi. Au pornit spre Hotel des Invalides, unde se afla o cantitate considerabilă de arme. Dar la cîteva sute de metri aşteptau soldaţii sub comanda lui Besenval. Oare vor trage? Soarta revoluţiei depindea de ei. După ce au şovăit cîteva clipe, soldaţii au trecut de partea insurgenţilor şi au refuzat să pornească. Besenval a preferat să se retragă la Saint-Cloud.

Mulţimea, acum scăpată de sub control, a năvălit prin porţi şi a pus stăpînire pe douăsprezece tunuri şi pe toate cele 40 000 de puşti din subsoluri. Parizienii erau acum înarmaţi.

Dar nu aveau praf de puşcă şi nici gloanţe. Acestea se găseau, susţinea mulţimea, la fortăreaţa Bastilia, în partea de răsărit a Parisului. Aşa că gloata a pornit spre închisoarea de stat, simbol al despotismului regal. Marchizul de Launay, guvernatorul detestatei fortăreţe, abia îşi întărise apărarea, avertizîndu-i

pe meşteşugarii agitaţi din Faubourg SaintAntoine.

A urmat o serie de acte de violenţă. După un asediu improvizat de cîteva ore, insurgenţii au năvălit în Bastilia şi împotriva lor s-a deschis focul de pe turnurile fortăreţei. în pofida pierderilor importante (aproximativ o sută de morţi şi şaptezeci şi trei de răniţi), atacatorii i-au eliberat pe cei şapte prizonieri din interior, au luat praful de puşcă şi gloanţele şi l-au condus pe guvernatorul Bastiliei şi pe soldaţii acestuia la Hotel de Viile ca prizonieri. Pe drum, marchizul de Launay a fost atacat de nişte nebuni şi asasinat, iar capul i-a fost retezat cu un cuţit. Cîţiva dintre subordonaţii lui au suferit aceeaşi soartă - aşa cum s-a întîmplat şi cu *prevot des marchands* (ofiţerul comercianţilor)[4], care a fost atacat pentru că refuzase să-i înarmeze pe cetăţeni. Ziua s-a încheiat cu un hidos carnaval al ororilor şi al exaltării revoluţionare:

capete înfipte în ţepuşe deschideau procesiunea „cuceritorilor Bastiliei" care traversa Parisul.

La Versailles, regele şi regina se legănau într-un optimism iluzoriu surprinzător de mult timp. Ludovic XVI abia dacă renunţase la vînătoare în ziua de 14 iulie. Seara, vestea căderii Bastiliei nu l-a impresionat prea tare. Considera că este vorba de o insurecţie populară cu nimic deosebită de atîtea altele la care fusese martor Parisul în ultimele secole. Credea că se poate bizui pe armată, care va reinstaura ordinea în ziua următoare. Nu ştia că oamenii lui Besenval dezertaseră şi habar nu avea că ofiţerii nu se mai puteau bizui pe trupe. „Nimic", a notat regele în jurnalul său în ziua aceea. Deşi „nimic" se referea la faptul că nu fusese la vînătoare, este tulburătoare această remarcă în ziua de 14 iulie, deoarece Ludovic XVI nota întotdeauna ceea ce era important în viaţa lui. De exemplu, în ziua de 12 iulie considerase că demiterea miniştrilor lui merită să fie consemnată.

Maria Antoaneta, în compania lui Madame de Polignac şi a contelui d'Artois, şi-a petrecut după-amiaza cu trupele recent sosite la Versailles. După cum afirmă guvernatorul Morris, se „fîţîiseră toată ziua pe lîngă cele două regimente care erau aproape complet bete... Strigau mereu: *Vive la Reinel Vive le Comte d 'Artois! Vive la Duchesse de Polignac!*

şi orchestra lor a venit şi a cîntat sub ferestrele Maiestăţilor lor".[5] Regina a adormit într-o stare absolut euforică. Dar buboiul avea să se spargă curînd.

La Curte, oamenii începuseră să perceapă gravitatea evenimentelor. Unii curteni au înţeles că sfătuitorii regelui fuseseră victimele unor iluzii nimicitoare atunci cînd crezuseră într-o demonstraţie de forţă şi în frica respectuoasă a poporului faţă de monarhie. Fireşte că ar fi fost uşor să se dizolve Adunarea dacă populaţia Parisului nu s-ar fi revoltat.

Dar revolta din capitală şi dezertarea trupelor lui Breteuil a făcut ca planul să devină impracticabil. Unul dintre aristocraţii mai realişti, ducele de La RochefoucauldLiancourt şi-a asumat răspunderea să-1 trezească pe rege pe la ora două dimineaţa ca să-1 informeze despre ceea ce se întîmpla cu adevărat la Paris. „Dar asta e o revoltă", a spus Ludovic XVI ca lovit de trăsnet. „Nu, este revoluţie", a răspuns Liancourt şi l-a convins să ia cît mai curînd cuvîntul în faţa Adunării.

Reprezentanţii rămăseseră în şedinţă de cînd izbucnise revolta din Paris. Dimineaţă devreme, unul dintre deputaţi perora violent, denunţînd comportamentul reginei şi al prietenilor săi faţă de soldaţi, cînd s-a anunţat sosirea regelui.

Toţi cei de faţă erau uluiţi. Ludovic XVI a păşit fără gardă de corp printre oficialii aleşi, urmat numai de cei doi fraţi ai săi. într-o linişte apăsătoare, a improvizat o scurtă cuvîntare, încercînd să convingă Adunarea că nu pregătise nici un fel de demonstraţie de forţă şi că tocmai ordonase regimentelor să se retragă din Paris şi din Versailles. „Ajutaţi-mă în aceste împrejurări", a spus el, „să salvez statul. Aştept foarte mult de la Adunarea Naţională." Era pentru prima oară cînd regele se referea la Adunarea Naţională şi la Stările Generale recunoscînd astfel implicit măsurile luate de reprezentanţi, înainte de a pleca, Ludovic XVI a cerut ca parizienii să fie informaţi de ultimele lui decizii. Cuvîntarea regelui i-a îmbărbătat pe aceşti oameni, care erau epuizaţi după o noapte de veghe obositoare. Unii dintre ei s-au ridicat în picioare şi l-au aplaudat pe suveran, urmîndu-1 apoi pe jos pînă la palat.

Cînd s-au dus să anunţe decizia regelui, parizienii au salutat cu entuziasm delegaţia reprezentanţilor, dar au cerut ca Necker să fie numit din nou şi regele să viziteze Parisul, recunoscîndu-le astfel victoria. Ludovic XVI şovăia. Cum nu rechemase încă soldaţii, spera că va putea să-şi restabilească autoritatea în Paris. Dar Maria Antoaneta, care era copleşită de temerile ei, nu se mai putea gîndi la recucerirea Parisului. Voia ca familia regală să se refugieze la Metz, în apropiere de frontiera austriacă a Olandei. Convinsă că poate să-1 determine pe rege să accepte această soluţie, îşi făcuse deja cuferele şi îşi strînsese bijuteriile, înainte să ia o decizie de asemenea importanţă, Ludovic XVI şi-a convocat consiliul de miniştri şi i-a invitat pe soţia şi fraţii săi să fie prezenţi.

Au tergiversat lucrurile ore în şir. Zguduit de trădarea trupelor sale, mareşalul de Broglie a trebuit să recunoască cum că armata nu era capabilă să recucerească Parisul. Cînd regina şi contele d'Artois au propus să se plece la Metz, el a „Nimic", a notat regele în jurnalul său în ziua aceea. Deşi „nimic" se referea la faptul că nu fusese la vînătoare, este tulburătoare această remarcă în ziua de 14

iulie, deoarece Ludovic XVI nota întotdeauna ceea ce era important în viaţa lui. De exemplu, în ziua de 12 iulie considerase că demiterea miniştrilor lui merită să fie consemnată.

Maria Antoaneta, în compania lui Madame de Polignac şi a contelui d'Artois, şi-a petrecut după-amiaza cu trupele recent sosite la Versailles. După cum afirmă guvernatorul Morris, se „fîţîiseră toată ziua pe lîngă cele două regimente care erau aproape complet bete... Strigau mereu: *Vive la Reinel Vive le Comte d 'Artoisl Vive la Duchesse de Polignac!*

şi orchestra lor a venit şi a cîntat sub ferestrele Maiestăţilor lor".[5] Regina a adormit într-o stare absolut euforică. Dar buboiul avea să se spargă curînd.

La Curte, oamenii începuseră să perceapă gravitatea evenimentelor. Unii curteni au înţeles că sfătuitorii regelui fuseseră victimele unor iluzii nimicitoare atunci cînd crezuseră într-o demonstraţie de forţă şi în frica respectuoasă a poporului faţă de monarhie. Fireşte că ar fi fost uşor să se dizolve Adunarea dacă populaţia Parisului nu s-ar fi revoltat.

Dar revolta din capitală şi dezertarea trupelor lui Breteuil a făcut ca planul să devină impracticabil. Unul dintre aristocraţii mai realişti, ducele de La RochefoucauldLiancourt şi-a asumat răspunderea să-1 trezească pe rege pe la ora două dimineaţa ca să-1 informeze despre ceea ce se întîmpla cu adevărat la Paris. „Dar asta e o revoltă", a spus Ludovic XVI ca lovit de trăsnet. „Nu, este revoluţie", a răspuns Liancourt şi l-a convins să ia cît mai curînd cuvîntul în faţa Adunării.

Reprezentanţii rămăseseră în şedinţă de cînd izbucnise revolta din Paris. Dimineaţă devreme, unul dintre deputaţi perora violent, denunţînd comportamentul reginei şi al prietenilor săi faţă de soldaţi, cînd s-a anunţat sosirea regelui.

Toţi cei de faţă erau uluiţi. Ludovic XVI a păşit fără gardă de corp printre oficialii aleşi, urmat numai de cei doi fraţi ai săi. Intr-o linişte apăsătoare, a improvizat o scurtă cuvîntare, încercînd să convingă Adunarea că nu pregătise nici un fel de demonstraţie de forţă şi că tocmai ordonase regimentelor să se retragă din Paris şi din Versailles. „Ajutaţi-mă în aceste împrejurări", a spus el, „să salvez statul. Aştept foarte mult de la Adunarea Naţională." Era pentru prima oară cînd regele se referea la Adunarea Naţională şi la Stările Generale recunoscînd astfel implicit măsurile luate de reprezentanţi, înainte de a pleca, Ludovic XVI a cerut ca parizienii să fie informaţi de ultimele lui decizii. Cuvîntarea regelui i-a îmbărbătat pe aceşti oameni, care erau epuizaţi după o noapte de veghe obositoare. Unii dintre ei s-au ridicat în picioare şi l-au aplaudat pe suveran, urmîndu-1 apoi pe jos pînă la palat.

Cînd s-au dus să anunţe decizia regelui, parizienii au salutat cu entuziasm delegaţia reprezentanţilor, dar au cerut ca Necker să fie numit din nou şi regele să viziteze Parisul, recunoscîndu-le astfel victoria. Ludovic XVI şovăia. Cum nu rechemase încă soldaţii, spera că va putea să-şi restabilească autoritatea în Paris. Dar Maria Antoaneta, care era copleşită de temerile ei, nu se mai putea gîndi la recucerirea Parisului. Voia ca familia regală să se refugieze la Metz, în apropiere de frontiera austriacă a Olandei. Convinsă că poate să-1 determine pe rege să accepte această soluţie, îşi făcuse deja cuferele şi îşi strînsese bijuteriile, înainte să ia o decizie de asemenea importanţă, Ludovic XVI şi-a convocat consiliul de miniştri şi i-a invitat pe soţia şi fraţii săi să fie prezenţi.

Au tergiversat lucrurile ore în şir. Zguduit de trădarea trupelor sale, mareşalul de Broglie a trebuit să recunoască cum că armata nu era capabilă să recucerească Parisul. Cînd regina şi contele d'Artois au propus să se plece la Metz, el a ripostat că nu poate garanta siguranţa regelui şi a familiei sale pe timpul călătoriei. Şi cum aceştia insistau, în cele din urmă Broglie a spus: „Da, putem să mergem la Metz, dar ce o să se întîmple după ce ajungem acolo?" O groază inimaginabilă a cuprins-o pe regină. „Ei bine, domnilor, trebuie să ne decidem, plecăm sau rămînem aici?" a întrebat în cele din urmă regele. Şi atunci fiecare şi-a spus părerea.

Majoritatea a decis ca familia regală să rămînă la Versailles.

Trei ani mai tîrziu, Ludovic XVI va recunoaşte în faţa lui Fersen: „Ştiu că am ratat ocazia. Am ratat-o pe 14 iulie.

Atunci era momentul să plec şi doream să plec".[6] După ce a ieşit de la şedinţa de consiliu, Ludovic XVI a demis Cabinetul şi a informat Adunarea că îi va rechema pe Necker şi pe ceilalţi miniştri demişi. A anunţat de asemenea că se va duce la Paris în ziua următoare. Maria Antoaneta era în culmea disperării.

Versailles-ul a rămas tăcut. Curtea era înspăimîntată.

Printre toate veştile tulburătoare venite de la Paris, una îi teroriza cel mai mult pe membrii acestei lumi insulare, adăpostite: se pusese un premiu pe capul reginei, al contelui d'Artois, ale familiei Polignac şi ale multor altora. După măcelărirea guvernatorului Bastiliei, a oamenilor din garnizoana lui şi a ofiţerului comercianţilor, era greu de prevăzut ce alte trepte de violenţă va mai atinge furia dezlănţuită a maselor, în aceste împrejurări, regele a considerat înţelept să ceară ca fratele lui mai mic, prinţul de Conde, familia Polignac, Breteuil, abatele de Vermond şi alţii să părăsească Franţa pînă la reinstaurarea calmului.

Convinsă că este spionată de servitorii de la palat, ale căror intenţii îi erau necunoscute, Maria Antoaneta nici măcar nu a îndrăznit să anunţe aceste veşti lui

Madame de Polignac.

I-a trimis doar un bilet sfişietor şi un cadou în valoare de cinci sute de ludovici de aur. La căderea nopţii, contele d'Artois şi familia sa, cei mai mulţi dintre prietenii reginei toţi deghizaţi discret - au pornit spre Belgia. Erau convinşi că se vor întoarce curînd din această escapadă stranie şi că vieţile lor îşi vor relua cursul normal.

La ora zece în ziua următoare - 17 iulie -, Ludovic XVI a plecat la Paris. Maria Antoaneta a încercat zadarnic să-1 facă să se răzgîndească, considerînd că această concesie este umilitoare şi periculoasă. După ce şi-a epuizat toate argumentele s-a oferit să-1 însoţească în expediţia lui, convinsă că nu exista nici o speranţă ca regele să se întoarcă în viaţă. Dar el a refuzat-o şi i-a cerut să rămînă la Versailles.

După plecarea lui, reţinîndu-şi cu greu lacrimile, s-a închis în apartamentul ei cu copiii şi a încercat să compună o cuvîntare pentru Adunare. Se hotărîse să ceară protecţie deputaţilor în cazul în care regele nu s-ar mai fi întors. Orele treceau; ziua părea că nu se mai sfîrşeşte. Regina a rugat-o pe Madame Campan să convoace cîteva persoane din Curtea ei, dar Prima Doamnă a Dormitorului a fost nevoită să-i spună că cele mai multe dintre persoanele pe care le chemase îşi părăsiseră apartamentele. Maria Antoaneta i-a trimis pe puţinii prieteni care îi mai rămăseseră credincioşi să afle noutăţi. Dar ei s-au întors cu mîna goală. Nimeni nu ştia ce se întîmplă la Paris. S-a lăsat noaptea. Şi încă nici o veste, în sfîrşit, pe la unsprezece, caleaşca regelui a intrat în curte.

Epuizat, dar teafăr, Ludovic XVI şi-a sărutat soţia şi copiii, îşi exprimase sprijinul faţă de revoluţia din Paris şi purta la pălărie cocarda tricoloră- emblema naţională în care albastru şi roşu sînt culorile Parisului şi alb culoarea regelui. Cocarda a devenit simbolul uniunii dintre naţiune şi monarhie. vară Ca

Asupra palatului Versailles s-a lăsat o linişte ciudată.

Din cînd în cînd se auzea ecoul paşilor celor care se mai aventurau de-a lungul coridoarelor, al saloanelor şi anticamerelor care debordau cîndva de lume. Oamenii vorbeau numai în şoaptă. Curtenii care avuseseră curajul să rămînă încercau să treacă neobservaţi. Pe parcursul verii, Versailles-ul, fostul templu al monarhiei, a devenit mormîntul acesteia. Timpul atîrna de hotărîrile Adunării şi de rumoarea mulţimii.

Speriaţi şi deprimaţi, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta s-au închis în apartamentele lor. Regina nu mai îndrăznea nici să se arate pe terasă. Pamfletele erau acum îngrozitor de veninoase; era acuzată că dorea ca poporul să moară de foame şi să facă să curgă sîngele patrioţilor. Virulenţa oprobriului public o

îmbolnăvea. A căzut la pat cîteva zile. Mercy, care continua să o viziteze ca şi mai înainte, a încercat să-i explice situaţia politică internă. A încercat să o facă să conştientizeze unele din realităţile sociale şi a sfătuit-o să-1 primească pe Necker. Distrusă de evenimentele recente, Maria Antoaneta nu reuşea să înţeleagă că supravieţuirea monarhiei necesita schimbări radicale. S-a retras în sine şi în sînul familiei sale.

„Sîntem înconjuraţi numai de disperare, nefericire şi oameni nenorociţi. Toţi fug şi în momentul de faţă sînt bucuroasă la gîndul că toţi cei de care îmi pasă sînt departe de mine. Nu văd pe nimeni şi îmi petrec tot timpul în apartamentul meu.

Copiii mei sînt singura mîngîiere",[1] îi scria ei contesei de Polignac, implorînd-o să nu-i răspundă, fiindcă se temea că scrisorile sale ar putea fi interceptate. Fireşte, regina nu putea să-i spună prietenei ei că Fersen continua să vină să o viziteze în apartamentul ei şi că se întîlneau la Trianon la fel de des ca şi înainte. Ca să fie mai aproape de Maria Antoaneta, Axei închinase o locuinţă la Versailles. Acum era extrem de grijuliu în corespondenţa sa şi se referea la regină numind-o simplu „Ea".

După plecarea prietenilor săi, regina a trebuit să numească o nouă guvernantă pentru copii. S-a decis asupra virtuoasei ducese de Tourzel şi i-a scris o epistolă lungă cu privire la educaţia noului Delfin, „iubitul ei drag": „Fiul meu are patru ani şi patru luni, minus două zile; nu am de gînd să vorbesc despre înălţimea sau înfăţişarea lui; trebuie să-1 vezi.

Sănătatea lui a fost întotdeauna bună, dar încă din leagăn am observat că are nervii sensibili şi că cel mai mic zgomot neobişnuit îl afectează. Din cauza nervilor lui delicaţi, orice zgomot cu care nu este obişnuit îl sperie. De exemplu, îi este teamă de cîini pentru că i-a auzit lătrînd alături de el. Nu l-am obligat niciodată să se uite la ei, pentru că sînt convinsă că, atunci cînd facultăţile raţiunii lui se vor dezvolta, temerile vor dispărea. Ca orice copil sănătos şi puternic, este superficial, nu se gîndeşte la nimic şi este violent în izbucnirile lui de furie. Dar are o fire blîndă, este gentil şi chiar afectuos. Are un enorm sentiment de mîndrie, care, dacă este bine îndrumat, într-o zi ar putea deveni un avantaj pentru el. Pînă începe să se simtă la largul lui cu cineva ştie cum să se controleze şi să-şi stăpînească nerăbdarea şi furia, părînd astfel blînd şi prietenos. Te poţi bizui întru totul pe el atunci cînd îi promiţi un lucru; dar este foarte indiscret; repetă uşor ceea ce a auzit; şi adesea, fără a avea intenţia să mintă, adaugă lucruri din imaginaţia lui. Acesta este cel mai mare defect al lui şi trebuie corectat, în afară de aceasta, repet, este bun din fire; iar dacă eşti sensibilă şi fermă, fără a fi prea strictă, vei putea obţine de la el tot ce doreşti. Dar o stricteţe prea mare îl face să se

revolte, pentru că are un caracter foarte puternic pentru vîrsta lui. De exemplu, din cea mai fragedă copilărie, cuvîntul «iartă-mă» l-a şocat întotdeauna. Face şi spune tot ce vrei atunci cînd greşeşte; dar pronunţă cuvîntul «iartă-mă» numai cu lacrimi şi cu mare dificultate.

Copiii mei au fost obişnuiţi să aibă întotdeauna deplină încredere în mine şi cînd greşesc ceva, îmi spun chiar ei.

Ceea ce înseamnă că, atunci cînd îi dojenesc, mă arăt mai mult tristă şi rănită de ceea ce au făcut decît supărată. I-am obişnuit cu ideea că un da sau nu de la mine este irevocabil.

Dar le dau întotdeauna un motiv care să se potrivească cu vîrsta lor ca să nu creadă că este un capriciu din partea mea.

Fiul meu nu ştie să citească şi are dificultăţi cu învăţătura; dar este prea distrat ca să se concentreze. Nu are nici o idee despre ranguri şi aş dori să continue aşa. Copiii noştri află mult prea curînd cine sînt. Este foarte ataşat de sora lui şi are o inimă bună. De fiecare data cînd ceva îl face fericit, o călătorie sau un cadou, primul lui impuls este să ceară acelaşi lucru şi pentru sora lui. S-a născut vesel; pentru sănătatea lui, trebuie să stea mult timp afară şi cred că cel mai bine este să fie lăsat să se joace şi să lucreze pe terase în loc să fie dus prea departe. Mişcarea pe care o fac copiii mici alergînd şi jucîndu-se afară este mai sănătoasă decît plimbarea, care adesea le oboseşte spinarea".[2]

Acestea erau cuvintele reginei într-un moment în care trăia terorizată cu gîndul la viitor, totuşi nu putea să-şi dea seama de gravitatea vîrtejului care cuprinsese Franţa. După căderea Bastiliei, întreaga ţară sucombase într-o panică generalizată şi scăpată de sub control, cunoscută sub numele de *la Grande Peur,* Marea Frică. Ţăranii, care reprezentau 85% din populaţia Franţei la vremea respectivă, îi suspectau pe nobilii moşieri că stochează grîne cu scopul de a le vinde la un preţ mai mare mai tîrziu, atunci cînd vor începe lipsurile.

Erau convinşi, de asemenea, că moşierii se vor răzbuna pentru revoltele din Paris lăsînd grupuri de „bandiţi" să jefuiască satele. Alimentată de zvonuri, teroarea faţă de un potenţial „complot aristocratic" s-a răspîndit concomitent în toate colţurile regatului, în vînătoarea lor nereuşită după „bandiţi", ţăranii atacau adesea castelele, le jefuiau şi le dădeau foc.

Caracterul simultan al tulburărilor, faptul că se desfăşurau aproape identic în toate provinciile franceze duceau inevitabil la gîndul că ar putea fi vorba de un complot. Pamfletele veninoase atribuiau intenţii criminale reginei. Oamenii erau convinşi că regina conspira împotriva Franţei. Pretutindeni era considerată personificarea ororilor unei contrarevoluţii sîngeroase.

Copleşit de amploarea acestei Mari Frici, Cabinetul rămăsese neputincios. Adunarea a găsit însă o modalitate de reinstaurare a ordinii; pe 4 august 1789, într-o mare izbucnire l de patriotism, membrii ei au decis să abolească toate privilegiile. Inspiraţi de exemplul american, deputaţii au început să lucreze la un proiect de „Declaraţie a drepturilor omului şi cetăţeanului", care trebuia să fie un preambul al Constituţiei la care lucrau ei. Simţindu-se privat de putere, Ludovic XVI a lăsat să se ia aceste măsuri, chiar dacă le dezaproba şi nu dorea să le sprijine. Maria Antoaneta se simţea distrusă.

Deşi susţinea că acum nu joacă un rol activ în politică, l-a primit pe Necker pe 29 iulie. Crezîndu-se tot în epoca monarhiei absolute, mîndră ca de obicei, s-a gîndit că este bine să apeleze la „zelul lui în serviciul regelui ca o obligaţie augmentată şi de faptul că fusese rechemat".[3] Ministrul, care traversase ţara şi văzuse revolta şi violenţa peste tot, i-a răspuns tăios că „zelul lui în serviciul regelui era o datorie, dar nu avea obligaţia de a fi recunoscător".[4] Derutată de răspunsul lui care nu mai avea nimic din obedienţa de odinioară, regina nu a ştiut ce să răspundă, în acest moment, bancherul elveţian şi-a permis să-i ia mîna şi să o sărute respectuos. Era prea mult pentru Maria Antoaneta. Această încălcare a regulilor etichetei - eterna etichetă pe care ea însăşi o combătea cu atîta înverşunare - a înmărmurit-o. Şi-a dat seama cît de slăbit era tronul, dacă un ministru îşi putea permite o asemenea familiaritate!

Cu toate tulburările, ritualul de la Versailles rămînea neschimbat. *Lever-u*\ şi *coucher-v*\ suveranilor se desfăşura ca de obicei. Regele se ducea la vînătoare şi primea ambasadori. Regina prezida jocurile ei de cărţi cu aceeaşi graţie distantă pe care o afişase în ultimii ani. De ziua numelui ei, 15 august, au avut loc aceleaşi ceremonii, în schimb, de ziua numelui regelui, Sf. Ludovic, 25 august, toată lumea a văzut că nimic nu mai era aşa cum fusese. Foarte elegantă, purtînd cele mai frumoase diamante ale sale, regina şedea într-un fotoliu superb şi, aşa cum cerea obiceiul, îi primea pe reprezentanţii marilor corporaţii ale statului care veneau să aducă omagiu soţiei suveranului. Dar după evenimentele din iulie, instituţiile se schimbaseră. Parisul îşi alesese un primar - pe astronomul Bailly - şi crease o miliţie burgheză numită Garda Naţională, al cărei comandant şef nu era nimeni altul decît renumitul Lafayette. Au venit şi ei curînd la Versailles. Cînd a ajuns în faţa reginei, în loc să pună un genunchi în pămînt ca şefii celorlalte delegaţii, Bailly a făcut doar o uşoară plecăciune. Iritată de ceea ce considera a fi o insultă faţă de rangul ei regal, Maria Antoaneta a răspuns cu o înclinare foarte scurtă a capului. Salutul pe care l-a adresat lui Lafayette şi celorlalţi ofiţeri ai Gărzii Naţionale, pe care îi considera nişte călăi ai revoluţiei, nu a fost mai călduros.

A murmurat cîteva cuvinte, astfel că aceşti oameni, care nu doriseră altceva decît să se lase cuceriţi de ea, au plecat foarte prost dispuşi. „Această nefericită prinţesă nu a înţeles niciodată cu adevărat importanţa împrejurărilor în care se află; se lasă pradă impulsurilor, fără a cîntări consecinţele", afirma marchiza de La Tour du Pin, care era foarte apropiată de cuplul regal la vremea respectivă.[5]

La Versailles şi la Paris nu se vorbea decît despre conspiraţii şi comploturi. Miniştrii nu mai ştiau ce să creadă şi cum să-1 sfătuiască pe un suveran care se ducea la vînătoare pînă se simţea complet extenuat şi îşi găsea refugiul în somn cînd întrebările lor deveneau prea presante. De fapt, se elaborau mai multe scheme simultan - una de către cei mai conservatori regalişti în colaborare cu prinţii şi aristocraţii emigraţi. Aceştia doreau să-1 răpească pe rege şi familia lui, să-i transfere într-un oraş din estul Franţei şi să-1 oblige pe Ludovic XVI să dizolve Adunarea. Cu ajutorul trupelor regale recrutate din diverse locuri (nimeni nu ştia exact unde anume) se va restaura vechea ordine. Deşi nu-i plăcea acest plan, regina vedea că are două neajunsuri - pericolul unui război civil şi subordonarea mai mult sau mai puţin clară a Coroanei faţă de prinţi şi nobili. Simţea că este prea riscant ca să fie adoptat.

Necker şi Montmorin se temeau că va izbucni o nouă insurecţie în Paris la începutul toamnei şi sprijineau un plan propus de deputaţii moderaţi, ceea ce presupunea mutarea regelui, a familiei sale şi a Adunării la Compiegne, în aşa fel încît să fie protejaţi de izbucnirile de violenţă din capitală.

Nici Ludovic XVI şi nici Maria Antoaneta nu au acceptat acest plan. Se temeau că vor deveni ostaticii Adunării şi vor abandona tronul pentru ducele d'Orleans care, gîndeau ei, îl va uzurpa fără îndoială în astfel de împrejurări.

Mai mulţi reprezentanţi ai *partidului popular* au prins de veste despre planurile secrete şi au văzut în ele o ameninţare cu contrarevoluţia. De aceea au decis că Adunarea şi regele trebuie aduşi la Paris. Au început să-i agite pe suporterii din capitală. In speranţa că va menţine ordinea şi îşi va asigura propria securitate şi pe cea a familiei sale, Ludovic XVI a chemat la Versailles regimentul Flandra, de a cărui loialitate era absolut sigur. Aveau oare suveranii intenţii mai ambiţioase? Se gîndeau oare la dispersarea Adunării şi recucerirea Parisului? Nehotărîrea regelui i-a descurajat pe suporteri şi i-a alarmat pe oponenţi. Convocarea trupelor loiale nu a avut nici un efect printre suporteri, în schimb i-a înfuriat pe oponenţi.

De îndată ce regimentul Flandra a sosit la Versailles, Parisul a început să fiarbă din nou. Nervii erau încordaţi la maximum încă din iulie. In grădinile de la Palais-Royal, inima mişcării revoluţionare, se vorbea despre un marş împotriva

Versailles-ului. în această perioadă de „acalmie", cînd noua recoltă de grîu încă nu era disponibilă şi cea anterioară era pe terminate, oamenii trăiau cu teama de foamete. Resentimentele împotriva celor care făceau stocuri deveniseră şi mai puternice. Şi la frica de foamete se adăuga teama obsesivă de complot împotriva poporului.

La Versailles, prezenţa regimentului loial care întărea garda de corp desemnată pentru securitatea lor i-a liniştit complet pe Ludovic XVI şi pe Maria Antoaneta. Aşa cum cerea tradiţia, la l octombrie, garda de corp a dat un banchet la Opera din Versailles în onoarea ofiţerilor nou-veniţi. Cele două regimente au fraternizat într-un spirit contrarevoluţionar lipsit de orice ambiguitate, încurajaţi de curtenii care priveau în jos din loji. în mijlocul libaţiilor şi al toasturilor în sănătatea regelui şi a familiei sale, s-au făcut cîteva remarce usturătoare la adresa Adunării. Atmosfera înflăcărată a incitat-o pe Madame de Tesse care a alergat la regină şi a rugat-o să vină la petrecere. Maria Antoaneta a ezitat o clipă înainte de a o urma pe tînăra femeie. Cedînd apoi ispitei, s-a dus la Operă împreună cu regele şi cu Delfinul. Cînd cei trei au apărut în loja centrală, au izbucnit strigăte de „Trăiască regele!" Orchestra a început un cîntec de Gretry, *O, Richard, o, mon roi,* şi toată lumea delira de entuziasm. Un ofiţer a urcat în loja reginei şi a întrebat-o dacă poate să-1 ducă jos pe Delfin.

Copilul a fost urcat pe masă şi în timp ce mergea pe ea zîmbind tuturor, nu a manifestat nici cea mai mică teamă din cauza zgomotelor din jurul lui. Maria Antoaneta nu exprima aceeaşi încîntare. S-a simţit foarte uşurată cînd copilul i-a fost adus înapoi. L-a luat în braţe şi l-a sărutat tandru înainte să se întoarcă în apartamentul ei împreună cu regele. Toţi soldaţii au plecat din sală ca să escorteze familia regală. Erau într-o stare de ameţeală amestecată cu o bucurie scăpată de sub control. Se purtau fără reţineri, dansînd sub ferestrele lui Ludovic XVI; un soldat s-a căţărat chiar pe balcon ca să-1 salute pe rege mai de aproape. Regele şi regina au fost mai mult decît încîntaţi să audă ovaţiile lor, un sunet pe care îl uitaseră de mult. Sentimentele înflăcărate ale ofiţerilor erau însă diferite faţă de ardoarea fericită a zilelor de mult apuse.

Erau încărcate de provocare.

în ziua următoare, 2 octombrie, regimentul Flandra a întors invitaţia regimentului de gardă. S-a produs aceeaşi euforie, aceleaşi toasturi şi se pare că se gîndeau chiar să pornească împotriva Adunării. Regina se simţea încurajată de manifestările de loialitate faţă de monarhie. „Sînt încîntată de evenimentele de joi. Naţiunea şi armata trebuie să fie devotate regelui aşa cum sîntem şi noi", declara ea mulţumită.[6] Tot mai credea că armata îl va ajuta pe rege să

reinstaureze vechiul guvern şi că revoluţia era opera unui grup de răsculaţi plătiţi de ducele d'Orleans.

La Paris, oamenii s-au simţit insultaţi cînd au auzit de banchete. S-a răspîndit zvonul că avuseseră loc orgii, dar nu asta conta cel mai mult. Ceea ce conta era impresia că se organizează o contrarevoluţie în jurul suveranilor. Parisul a luat foc. La 3 octombrie, toată lumea cerea plecarea regimentului Flandra. Duminică 4 octombrie, după o noapte zbuciumată, ideea de a-1 aduce pe rege înapoi la Paris s-a răspîndit în tot oraşul: Ludovic XVI trebuia să locuiască în capitală pentru a înăbuşi orice impuls contrarevoluţionar.

Prezenţa lui ar fi reprezentat o dublă garanţie - împotriva unui posibil complot al „aristocraţilor" şi împotriva lipsei pîinii.

Dar veştile nu păreau să-i tulbure pe suverani; se bucurau de aceste zile paşnice. Fără să-şi ia nici o măsură împotriva răscoalelor, Ludovic XVI a continuat să vîneze ca de obicei.

La l octombrie a urmărit cu succes două căprioare în pădurea de la Meudon. Cît despre Maria Antoaneta, ea şi-a petrecut timpul cu copiii, s-a bucurat de lungi conversaţii cu Fersen şi a început să facă planuri pentru reamenajarea grădinilor de la Trianon. *din* octom&rie 1789

l eşi la Versailles cerul era întunecat în dimineaţa zilei Ide 5 octombrie 1789, Ludovic XVI s-a dus liniştit la vînătoare, iar Maria Antoaneta la Trianon, unde poate că s-a întîlnit cu Fersen. S-a întors la Versailles ca să ia masa de prînz cu copiii, aşa cum plănuise. La sfîrşitul mesei s-a mirat să-i vadă pe contele şi contesa de Provence, împreună cu Madame Elisabeta, dînd buzna în încăpere peste măsură de agitaţi. Un emisar din partea contelui de Saint-Priest care abia mai putea respira cerea de asemenea să vorbească de urgenţă cu regina. Maria Antoaneta a înţeles imediat că se întîmpla ceva grav, ba chiar foarte grav. Şi nu se înşela populaţia Parisului pornise spre Versailles! Profund tulburată, „agitată" cum a spus mai tîrziu fiica ei, regina a cerut imediat ca un număr de nobili să pornească în căutarea regelui.

Neţinînd seama de părerile anturajului ei, a preferat să-şi aştepte soţul, decît să accepte sugestiile miniştrilor şi să caute refugiu la Rambouillet.

Oamenii se adunaseră extrem de repede. Clopotele de alarmă sunaseră încă de dimineaţă în tot Parisul. O primă procesiune formată din femei din Faubourg Saint-Antoine şi din cartierul Halelor s-au adunat la Hotel de Viile sub comanda unuia dintre „cuceritorii Bastiliei". Aceste femei voiau să protesteze în faţa regelui împotriva şomajului şi a costului ridicat al pîinii care le făcea traiul zilnic atît de dificil. Cam pe la prînz au pornit spre Versailles. Spumegînd de furie, Garda Naţională a decis

să le însoţească, în ciuda protestelor destul de timide ale lui Lafayette. Garda a pornit, urmată de o mulţime de parizieni înarmaţi cu topoare, seceri şi puşti.

Era o întreagă populaţie care mărşăluia acum împotriva monarhiei şi profera ameninţări cu moartea la adresa reginei, ţinta condamnării publice. *L'Autrichienne* era acuzată că jefuise trezoreria regală şi i se punea în sarcină un comportament destrăbălat; anturajul ei era ocărit, iar regina era învinuită mai ales de influenţa nefastă pe care o exercita asupra regelui.[1]

Versailles-ul era în fierbere. Nobili în costume oficiale, femei cu decolteuri adînci se grăbeau acum spre Sala Oglinzilor şi apartamentele regale. Mulţi dintre ei se instalaseră deja la ferestrele din Sala Hercule ca să vadă ce se întîmplă afară. Dar curînd toţi aceşti curteni care fuseseră smulşi din viaţa lor de lenevie şi plăceri au fost cuprinşi de panică. Deşi unii aristocraţi mai participaseră la luptă, nici unul dintre ei nu era înarmat în ziua aceea. Cum se poate? în prezenţa regelui se cerea să se poarte numai o spadă decorativă, cu alte cuvinte, un ornament.

Alarmaţi, miniştrii s-au strîns în jurul lui Necker. Contele de La Tour du Pin, care conducea Departamentul de Război, a propus să se trimită regimentul Flandra ca să taie calea parizienilor. I s-a amintit că nimeni nu avea dreptul să ia o asemenea iniţiativă în absenţa suveranului. Nu puteau decît să încuie porţile de fier ale palatului, să închidă porţile ale căror balamale nu mai fuseseră folosite de pe vremea lui Ludovic XIV, să baricadeze cum puteau mai bine trecerile care fuseseră întotdeauna deschise, căci palatul regelui îi primea fără deosebire pe toţi francezii. „O să ne lăsăm cu toţii prinşi şi poate masacraţi aici fără a ne apăra", tuna La Tour du Pin.[2] Cu toate acestea, Garda Naţională de la

Versailles şi regimentul Flandra au fost poziţionate în linie de luptă, cu spatele la porţile către curtea regală.

Cam pe la ora trei, Ludovic XVI şi suita lui au sosit într-un nor de praf din pădurea Meudon din apropiere, unde fuseseră găsiţi în cele din urmă. în loc să se oprească pentru a-i încuraja pe oamenii din regimentul Flandra care îl aclamau în timp ce trecea pe lîngă ei, regele a trecut în cea mai mare viteză, s-a repezit în apartamentul lui şi s-a închis imediat în Sala de Consiliu cu regina şi miniştrii lui. în timp ce gloatele pariziene se apropiau, suveranul ezita asupra a ceea ce ar trebui să facă. Neînţelegerile dintre miniştri i-au sporit nehotărîrea. Unii miniştri, printre care şi Necker, îl sfătuiau să rămînă în palat. Alţii îi recomandau măsuri de urgenţă.

Saint-Priest, sprijinit de La Tour du Pin, propunea ca regina şi copiii să fie

duşi la Rambouillet sub escortă, iar regele să pornească în fruntea trupelor ca să-i întîmpine pe parizieni. Dacă printr-o nefericită întîmplare, rebelii nu ar da înapoi, Ludovic XVI ar avea timp să se retragă la Rambouillet şi de acolo să pornească spre Normandia împreună cu familia. Monarhul nu voia să ia nici o decizie decît cu asentimentul reginei, iar ea refuza să se despartă de el. Dorea să înfrunte primejdiile alături de el. Perfect conştientă de ura francezilor, Maria Antoaneta ştia că singura ei protecţie este soţul său, faţă de care supuşii lui mai aveau încă un rest de respect sacru.

Cam pe la ora patru, primii demonstranţi şi-au făcut apariţia fără să se fi luat încă nici o decizie. Acestea erau femeile ude pînă la piele din cauza ploii. Ţipînd furioase, au cerut pîine şi adăpost şi s-au refugiat în cea mai mare parte la Adunare, unde au început să semene discordia şi dezordinea. Sosirea lor a creat o diversiune în rîndul deputaţilor, care tocmai aflaseră, spre marea lor dezamăgire, că regele refuzase să ratifice „Declaraţia drepturilor omului". Mounier, un moderat, s-a grăbit să-1 găsească pe Ludovic XVI ca să-1 implore să aprobe textul în acest moment crucial.

Cînd în sfîrşit a ajuns la apartamentul regal, monarhul tocmai primea o delegaţie de femei din piaţă. Orbite de strălucirea regală, epuizate de marşul lor lung, pescăresele au cerut timid puţină pîine. Una dintre ele a leşinat de emoţie. Cu temerile alinate de aceste interlocutoare inofensive, Ludovic XVI cel bun la inimă le-a liniştit şi le-a promis că va aproviziona Parisul cu pîine. Uşuraţi, regele şi regina nu au luat nici o măsură de securitate şi l-au lăsat pe Mounier să aştepte.

Dar grosul populaţiei a venit în oraş cu mult după lăsarea întunericului, cam pe la ora opt. De astă dată, palatul a început să fiarbă. Cuprins de panică, Ludovic XVI i-a promis lui Mounier că va semna „Declaraţia", înainte să se întoarcă la Adunare, deputatul l-a implorat pe rege să plece cît mai curînd de la Versailles spre Normandia. Ajuns la Rouen, putea să-i convoace pe oficialii aleşi care îşi vor face datoria şi i se vor alătura. Suveranul a convocat o altă şedinţă a consiliului.

Timpul trecea. Conştient de pericolele care pîndeau familia regală, Saint-Priest şi La Tour du Pin l-au implorat pe rege să plece imediat la Rambouillet cu regina şi copiii. Miniştrii aveau să vorbească apoi insurgenţilor şi să-1 informeze pe rege cu privire la rezultatul negocierilor. Ca şi Mounier, SaintPriest i-a propus să se retragă în Normandia ceva mai tîrziu, dacă nu se va ajunge la nici un acord cu rebelii parizieni.

Paralizat de neputinţa de a lua o decizie, suveranul repeta întruna: „Un rege fugar! Un rege fugar!" Fuga i se părea un act de o mare laşitate. „Nu vreau să pun în pericol pe nimeni", mormăia el.[3] Se pierdea un timp preţios. „Sire, dacă veţi fi găsit

mîine la Paris, vă veţi pierde coroana", i-a spus SaintPriest.[4] Profund deznădăjduit, Ludovic XVI voia să se consulte cu regina între patru ochi. Atît timp cît nu va fi despărţită de soţul ei, spunea Maria Antoaneta, este gata să înfrunte toate pericolele acestei expediţii hazardate, în cele din urmă, Ludovic XVI a dat ordin să fie pregătite caleştile.

Maria Antoaneta a pornit grăbită spre apartamentul copiilor săi. „Plecăm într-un sfert de oră," le-a spus ea guvernantelor.

„Faceţi-văbagajele. Repede".[5]

Ce îi făcea oare să creadă că mulţimea care se instalase acum în Place d'Armes şi în zona din jurul palatului, nu va împiedica plecarea regelui? Imediat ce s-au deschis porţile spre curtea grajdurilor, din mulţime a izbucnit un strigăt de furie: „Regele pleacă!" Gloata s-a aruncat peste căleşti, a tăiat harnaşamentele şi a alungat caii. Regele şi regina erau îngroziţi. Saint-Priest şi La Tour du Pin şi-au oferit propriile căleşti, înhămate dincolo de porţile de la Orangerie, ar fi permis o plecare mai discretă. Descurajaţi, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au preferat să nu mai plece. Foarte calmă, Maria Antoaneta a trimis vorbă guvernantelor prinţilor:

„Duceţi-vă şi spuneţi-le doamnelor că totul s-a schimbat.

Rămînem pe loc."[6] Acum se făcuse noapte adîncă şi ploaia continua să cadă fără încetare. Exista speranţa că vremea proastă va slăbi elanul rebelilor, astfel că trupele care fuseseră aliniate în Place d'Armes au primit ordin să se întoarcă la cazarmă.

Curtenii treceau prin Sala Oglinzilor - sediul tuturor splendorilor monarhiei - cu teamă şi îngrijorare, în Sala Jocurilor, slab luminată, doamnele şedeau pe taburete şi pe măsuţe discutînd între ele cu voce scăzută. Madame Necker dădea tonul; pajii aduceau informaţii pe care le căpătau şi inventau restul; foşti ofiţeri explicau strategiile, în timp ce regele rămăsese în Sala de Consiliu cu miniştrii lui, regina s-a retras în dormitorul ei cu contesa de Provence, Madame Elisabeta şi mai multe doamne din suita ei. Terorizată, Maria Antoaneta întrezărea acum marea nenorocire care o aştepta şi îşi dădea seama că este neputincioasă. A fost de acord cu Madame de Tourzel ca la cel mai mic semn de pericol să ia copiii la ea. Dar, conştientă de pericolul care o ameninţa pe ea, s-a răzgîndit. Dacă va apărea vreun motiv de alarmă, va prefera ca Delfinul şi Madame Royale să se refugieze în apartamentul regelui. „Prefer să mă expun pe mine pericolului, dacă va exista vreunul, şi să-1 protejez pe rege şi pe copii", a răspuns ea celor care o îndemnau să-şi petreacă noaptea cu soţul ei.[7] La ora unsprezece, două sute de nobili, hotărîţi să facă tot posibilul pentru a salva familia regală, au cerut permisiunea să scoată caii din grajduri. Regina a acceptat bucuroasă: „Ordon", a scris ea, „ca două sute de cai

să fie puşi la dispoziţia lui Monsieur de Luxembourg pentru a-i folosi cum crede de cuviinţă, dacă va exista vreun pericol la adresa vieţii regelui. Dar dacă voi fi eu însămi în pericol, nu trebuie să se facă uz în nici un fel de prezentul ordin."[8] Cam pe la miezul nopţii a fost anunţat pe neaşteptate Lafayette. Epuizat, mînjit de noroi, abia ţinîndu-se pe picioare, eroul din războiul american s-a prezentat în faţa lui Ludovic XVI: „Sire, am considerat că este mai bine să mor aici la picioarele Maiestăţii voastre, decît să pier inutil în Place de Greve"[9], a exclamat el.[10] Comandantul Gărzii Naţionale l-a liniştit pe rege în privinţa intenţiilor parizienilor.

Calmat de asigurările lui, Ludovic XVI i-a încredinţat securitatea palatului şi a decis să se retragă la culcare, deoarece părea că se reinstaurase calmul. „Du-te la regină în numele meu", l-a instruit el pe un valet. „Spune-i să stea liniştită în privinţa situaţiei prezente şi să se ducă la culcare.

Aşa am să fac şi eu."[11] Liniştită de mesajul soţului ei, Maria Antoaneta le-a dat liber oamenilor din serviciul ei şi le-a spus nobililor care vegheau la securitatea ei să se întoarcă în apartamentele lor. Uşile au fost închise şi luminările stinse.

La ora două, toată lumea dormea în palatul Versailles. între timp, Lafayette a repartizat paza uşii exterioare a palatului Gărzii Naţionale, care era devotată cauzei revoluţiei Numai poziţiile din interior au fost repartizate unor oameni de încredere - garda de corp a regelui. Dar ei erau puţini la număr, pentru că se considerase că este mai bine ca cei mai mulţi să fie trimişi la Rambouillet. Cît despre Garda Elveţiană, care era neclintită în loialitatea ei, aceasta fusese trimisă la Rueil. Aşadar, apărarea palatului rămînea numai în seama Gărzii Naţionale care îi ura pe soldaţii din garda de corp a regelui şi îi sprijinea pe rebeli. Cam pe la ora trei dimineaţa, Lafayette a trecut pe la Adunare şi a declarat:

„Eu răspund de tot; acum am să mă duc să mă odihnesc puţin". Şi i-a invitat şi pe reprezentanţi să se ducă acasă, ceea ce aceştia au făcut imediat. „Aveam totală încredere", avea să declare el mai tîrziu. Oamenii îmi promiseseră că vor rămîne calmi".[12]

Grupurile de parizieni istoviţi au căutat refugiu în taverne, grajduri, în curţile conacelor şi ale bisericilor, sub prelatele de la intrările caselor. Cea mai mare parte a rămas însă în Place d'Armes, în faţa palatului. Grupuri de bărbaţi şi femei şedeau în jurul focurilor, mîncau, beau şi cîntau. La lumina roşie strălucitoare a tăciunilor, un cal a fost ucis, tranşat, prăjit şi devorat. De pretutindeni se ridica un fel zumzet difuz, punctat de zgomotul spart al unor împuşcături.

Cam pe la cinci dimineaţa, totul se transformase într-o moţăiala generală; părea că lucrurile se liniştiseră.

Dintr-o dată s-a auzit însă semnalul chemării la acţiune şi răpăitul tobelor. Mai

multe femei au observat că porţile de la Cour des Princes nu sînt închise. S-au dus acolo în recunoaştere, în timp ce alţii au năvălit în curtea capelei, unde porţile erau, de asemenea, deschise. Mulţimea îngroşa rîndurile, urlînd şi blestemînd-o pe regină. Cei mai agresivi dintre demonstranţi s-au adunat sub ferestrele regelui, în timp ce alţii au alergat în sus, pe scara reginei. Un membru al pazei de corp a fost masacrat, înjunghiat cu furcile şi tîrît pe jumătate mort în curte. Un bărbat înalt, cu o pălărie ascuţită şi înarmat cu un topor s-a apropiat de victimă, s-a urcat pe pieptul omului cu un picior şi i-a retezat capul cu toporul, între timp, invadatorii ajunseseră la intrarea în apartamentul reginei. Al doilea paznic a fost masacrat, la fel ca şi primul, în timp ce uşa dormitorului era spartă cu topoarele.

Regina era încă în pat. Fusese trezită cu zece minute mai înainte de zgomotele confuze care veneau dinspre terasă.

Cameristele ei, Madame Thibault şi Madame Auguie, o liniştiseră. Văzuseră pe terasă nişte neveste de pescari, care probabil că nu îşi găsiseră adăpost peste noapte. Nu era nici un motiv de alarmare. Deodată s-a auzit însă un strigăt dinspre camera Gărzii: „Salvaţi-o pe regină!" La acest strigăt de alarmă, Maria Antoaneta a sărit din pat, şi-a tras ciorapii şi şi-a pus repede un jupon, în timp ce Madame Thibault i-a aruncat pe umeri o redingotă de bumbac galben. Cu cele două servitoare în urma ei, regina a alergat prin camerele ei interioare spre uşa celei de-a doua anticamere a regelui *(Oeil de Boeuf).* Era încuiată. O aşteptare îngrozitoare.

„Prieteni, dragii mei prieteni, salvaţi-mă!" striga ea plîngînd.[13] Trezit de strigătele ei, un valet a deschis în cele din urmă uşa. Maria Antoaneta a traversat în fugă încăperea spre dormitorul regelui, care era însă gol. Atunci cîţiva servitori au condus-o spre sufrageria lui Ludovic XVI, unde, pentru moment, era în siguranţă.

Trezit din somn de strigătele care veneau dinspre curtea de marmură, Ludovic XVI îmbrăcase repede halatul şi se repezise spre regină prin pasajul secret dintre cele două apartamente. A ajuns la apartamentul ei exact în momentul în care ea dădea năvală în camerele interioare. Paznicii, care între timp intraseră în încăpere, l-au asigurat că regina trebuia să fi ajuns deja în apartamentul lui. Şi ce se întîmpla cu Delfinul? Regele s-a repezit spre apartamentul fiului său.

„Madame", i-a spus el ducesei de Tourzel, „nu este nici o clipă de pierdut; adu-1 pe Monsieur le Dauphin la rege." Guvernanta a sărit în picioare, a înfăşurat copilul într-o pătură, iar regele l-a luat în braţe şi a pornit înapoi spre apartamentul lui prin hăţişul de coridoare întunecoase. Luminarea s-a stins.

„Ţine-te de halatul meu," i-a spus Ludovic XVI celui care venea după el. Găsindu-şi drumul pe pipăite, micul grup a ajuns la *Oeil de Boeuf.* De aici au pornit

spre sufragerie, unde regina aştepta palidă, dar calmă. Nevăzînd-o pe fiica ei - căci Madame de Tourzel nu avusese timp să o avertizeze Maria Antoaneta s-a repezit pe o scară interioară spre dormitorul Măriei Tereza şi s-a întors cu mica prinţesă, în curînd au venit şi *Mesdames Tantes.* Erau îngrijoraţi cu toţii pentru contele şi contesa de Provence şi Madame Elisabeta.

Ei vor apărea mai tîrziu. Deoarece aripa în care locuiau nu fusese asaltată, ei au dormit liniştiţi toată noaptea.

Zgomotele care veneau de la *Oeil de Boeuf erau* din ce în ce mai alarmante, într-o izbucnire disperată de energie, garda de corp a apărat acest ultim obstacol care despărţea familia regală de agresori. Gloata sălbăticită s-a retras. A fost împinsă pînă în curte, în acest moment a apărut Lafayette, mîndru pe calul lui. Sculat din pat de strigătele rebelilor, cel care avea să primească mai tîrziu porecla de „Generalul Morpheus", a ajuns şi el cu oamenii lui la faţa locului. A reuşit să salveze (cu destulă dificultate) treizeci gărzi de corp care căzuseră în mîinile mulţimii. Cîteva minute mai tîrziu s-a dus la Ludovic XVI, în Camera de Consiliu.

Regina stătea la fereastră, între Madame Elisabeta şi Madame Royale. Urcat în picioare pe un scaun în faţa ei, micul Delfin, care nu înţelegea ce se petrece, se juca cu părul surorii lui şi se plîngea neîncetat: „Mamă, mi-e foame". Cu ochii în lacrimi, Maria Antoaneta îl ruga să aibă răbdare şi să aştepte pînă se liniştesc lucrurile. Ludovic XVI se consulta cu miniştrii lui în camera învecinată, unde se auzea zgomotul mulţimii. Lafayette se străduia să-i convingă pe suverani să iasă pe balcon. Regele şi regina au apărut în faţa mulţimii uluite, ţinîndu-1 în braţe pe Delfin, iar pe fiica lor de mînă.

Generalul Gărzii Naţionale a redus la tăcere mulţimea printr-un gest al mîinii. Le-a reamintit jurămîntul lor de credinţă faţă de rege şi promisiunea de a nu produce tulburări. „Jurăm!" au strigat demonstranţii. „Trăiască regele!" au mai adăugat ei. Ludovic XVI nu putea rosti nici un cuvînt. Lafayette, care avea influenţă asupra parizienilor, le-a promis că regele va lua toate măsurile necesare pentru a le îmbunătăţi condiţiile de viaţă şi a împiedica lipsa de pîine. Dar oratorul a fost întrerupt brusc. Din mijlocul gloatei s-a înălţat un strigăt ca un muget feroce: „La Paris! La Paris!" Derutaţi, suveranii s-au retras în interior. Lafayette a încercat să cîştige timp, a ieşit din nou în balcon, a improvizat o mică cuvîntare şi le-a propus tuturor să plece acasă, dar nimeni nu s-a clintit din loc. S-a auzit apoi o voce, căreia i s-au adăugat imediat altele:

„Regina în balcon!"

Auzindu-i, regina a pălit. „Toate spaimele reginei se vedeau pe chipul ei", spunea mai tîrziu Madame de Stae'l.

Toţi cei care erau cu ei o implorau să nu se arate din nou în balcon. „Ba am să ies", a replicat ea mîndră. Şi-a luat cei doi copii de mînă şi a păşit în mijlocul balconului, de unde a cuprins cu privirea hoarda de fanatici înarmaţi. „Fără copii", s-a auzit o voce aspră. Maria Antoaneta i-a împins uşor pe copii înapoi în camera regelui şi a rămas singură în faţa mulţimii. A făcut o reverenţă adîncă cu mîinile încrucişate pe piept. Aceşti bărbaţi şi femei, care cu numai cîteva clipe înainte ceruseră moartea ei, erau uluiţi acum de ţinuta şi demnitatea ei îndurerată. Au continuat însă să strige puternic: „La Paris! La Paris!" însă învinşi de carisma reginei, au început să strige: „Trăiască regina!"[14]

Epuizată, regina s-a retras în apartamentul regal, unde toţi rămăseseră paralizaţi şi amuţiţi. Şi-a luat fiul în braţe şi l-a acoperit cu sărutări şi lacrimi, apoi s-a dus la Madame Necker şi a spus printre suspine: „O să ne oblige că mergem la Paris, pe rege şi pe mine, precedaţi de capetele gărzilor de corp trase în ţeapă". Afară gloata continua să strige: „La Paris!

Regele la Paris!"[15] într-o stare de năuceală care sfidează imaginaţia, Ludovic XVI se plimba între dormitorul lui şi Sala de Consiliu. Saint-Priest s-a apropiat de el şi l-a implorat să accepte cererile mulţimii. Regele n-a răspuns. „Oh, Monsieur de Saint-Priest", a spus regina, „de ce n-am plecat azi-noapte!" „Madame, nu e vina mea!" „Ştiu prea bine!" a răspuns regina.[16] Zgomotul de afară devenea tot mai puternic.

Curînd a crescut atît de ameninţător, încît nu a mai putut fi ignorat. Regele a mai vorbit cu miniştrii lui cîteva minute, apoi, împreună cu regina, l-a urmat pe Lafayette pe balcon.

„Prieteni", a spus regele, „voi merge la Paris cu soţia şi copiii mei; încredinţez tot ceea ce am mai de preţ iubirii bunilor şi credincioşilor mei supuşi". Au răsunat aplauze şi salve de muschete.

întorcîndu-se în apartamentul său, regele şi-a golit în grabă sertarele şi şi-a adunat cîteva hîrtii; regina şi-a pus diamantele într-o cutie pe care avea să o ia cu ea. între timp, Lafayette a dat ordine şi a pregătit plecarea familiei regale, ei fiind prea tulburaţi ca să poată lua vreo iniţiativă, în curte, situaţia era din nou mai mult sau mai puţin calmă. Soarele a răsărit şi a luminat cu razele lui luminoase ultimele ore ale monarhiei de la Versailles. La ora unu, totul era gata pentru plecare. Din fericire, regele s-a decis să plece pe o scară mică, secundară; la picioarele uneia din scările pe care le foloseau suveranii de obicei, rebelii aruncaseră corpul decapitat al unuia dintre paznicii reginei. Ludovic XVI, Maria Antoaneta, copiii lor, Madame Elisabeta şi Madame de Tourzel s-au urcat cu toţii în aceeaşi caleaşca, înainte de plecare, regele i-a spus lui Monsieur de La Tour du Pin: „Acum eşti stăpîn aici.

încearcă să-mi salvezi sărmanul Versailles".[17]

Caleaşca regală a pornit spre capitală înconjurată de populaţia beată de oboseală, vin şi vărsare de sînge. în vîrful ţepuşelor, două capete scurse de sînge, distorsionate în grimase hidoase, conduceau alaiul monarhiei. Deja victimă de bunăvoie sacrificată nebuniei naţionale, regele nu a rostit nici un cuvînt pe tot interminabilul drum pînă la Paris.

Bărbaţii şi femeile în veşminte murdare de noroi cîntau cît îi ţinea gura, sărbâtorindu-şi victoria, „îi aducem înapoi pe brutar, pe nevasta brutarului şi pe băieţelul brutarului!"[18] cîntau ei, arătînd spre rege, regină şi Delfin, în timp ce treceau prin faţa privitorilor uluiţi. Cîteva neveste de pescari s-au agăţat de portiere strigînd insulte la adresa reginei, care a rămas impasibilă, ţinîndu-şi fiul strîns la piept.

Pe măsură ce se apropia de capitală, procesiunea încetinea; întregul oraş ieşise să-1 întîmpine pe rege. La poarta Chaillot, suveranul a fost întîmpinat de Bailly, primarul Parisului, care i-a oferit cheile oraşului pe o pernă de catifea.

„Ce zi minunată, Sire, în care parizienii vă vor avea pe Maiestatea voastră şi familia voastră în oraşul lor", a spus el fără urmă de ironie. Ludovic XVI a oftat şi şi-a exprimat speranţa că prezenţa lui va aduce pace şi înţelegere. Se făcuse deja întuneric. Istoviţi, regele şi regina doreau să fie duşi direct la Tuileries, dar nu acesta era planul mulţimii. Oamenii voiau să-şi vadă regele. Familia regală a fost dusă la Hotel de Viile, în mijlocul unei mulţimi surescitate, brutale şi obraznice, în lumina torţelor, regele, regina şi Delfinul au apărut în balcon. Captivi în adevăratul sens al cuvîntului, suveranii au fost aclamaţi pentru că fuseseră privaţi de putere. Trecuse de ora zece cînd mulţimea, împăcată acum şi triumfătoare, i-a lăsat să se ducă la Tuileries, unde urmau să ocupe un mic apartament care îi servea reginei ca refugiu cînd venea la Paris. Miniştrii şi curtenii credincioşi îi aşteptau, înţelept, Fersen plecase cu cîteva minute mai devreme.

„Prezenţa contelui Fersen, a cărui legătură cu regina era bine cunoscută, ar fi putut să-i pună pe regină şi chiar pe rege în pericol cînd ar fi sosit abominabila lor escortă de la Versailles", scria Saint-Priest.[19]

Ludovic XVI a rămas tăcut tot timpul cît s-a servit cina.

Regina, cu pălăria ei neagră pe cap, îşi pierduse ţinuta măreaţă. Nu a vorbit mai deloc. Delfinul, care adormise în braţele guvernantei lui, se trezi.

umnezeule mare, mamă, astăzi e tot ieri?" a strigat Delfinul alergînd în braţele mamei lui în dimineaţa zilei de 7 octombrie. Deşi copilul dormise mai bine decît părinţii lui, îl treziseră zgomotele care veneau din Grădina Tuileries. Cu toată

dragostea pe care o simţea pentru fiul ei, Maria Antoaneta nu a reuşit să-1 liniştească.

încă şocată de atrocităţile comise în orele precedente, se aştepta la tot ce putea fi mai rău, dar încerca să-şi păstreze calmul în faţa copilului sensibil a cărui viaţă fusese pînă arunci liniştită şi ocrotită cu drag. L-a lăsat pe micul prinţ în grija guvernantelor, s-a îmbrăcat repede şi a ieşit pe terasă, unde o hoardă de femei urlau furioase. Doreau să verifice dacă regele şi regina mai sînt încă acolo şi să stea de vorbă cu ei. Spumegînd de furie, cîteva dintre femei au cerut demiterea curtenilor; altele au întrebat-o pe regină de ce a vrut să asedieze Parisul pe 14 iulie; altele o acuzau că doreşte să-1 ademenească pe rege într-o fugă criminală spre graniţă.

Maria Antoaneta a răspuns inteligent şi cu calm tuturor femeilor. Curînd harpiile s-au transformat în matroane binevoitoare. Regina reuşise să le convingă de sinceritatea sa şi i-au cerut flori şi panglici din pălăria ei. Cu graţie, regina le-a făcut pe plac şi s-a întors la ea în apartament.

Efortul pe care îl făcuse ca să le înfrunte pe aceste femei fusese atît de mare, încît a izbucnit imediat într-un plîns cu sughiţuri. Amintirile din ziua precedentă erau încă atît de vii în memoria ei încît nu se mai putea controla în prezenţa prietenilor şi a rudelor. Tremura în neştire la cel mai mic zgomot. Izbucnea în lacrimi ori de cîte ori îi adresa cineva un cuvînt. Diplomaţii care veneau să-i aducă omagiile, aşa cum cerea protocolul, au observat cît era de disperată. Cînd ambasadorul Spaniei a întrebat cum se simte regele, ea a răspuns plîngînd: „Ca un rege captiv"[2]. „Nu putea rosti nici un singur cuvînt fără a fi zguduită de suspine; ne era absolut imposibil să-i răspundem", povestea Madame de Stae'l.[3] Cine şi-ar fi putut imagina, cu numai două nopţi mai înainte, că regina Franţei va primi oaspeţi într-o încăpere în care fuseseră instalate paturi de campanie? „Ştiţi că nu mă aşteptam să ajung aici", le spunea ea vizitatorilor, ca şi cînd ar fi vrut să se scuze.

Atunci o mulţime tumultuoasă a dat năvală în apartamentele regale, punînd capăt brusc acestei stranii recepţii.

Cuprinsă de panică, regina s-a refugiat în biroul regelui, unde tocmai sosise Lafayette. Noua demonstraţie era o consecinţă a unei promisiuni pe care Maria Antoaneta o făcuse în dimineaţa aceea femeilor care se îngrămădiseră să stea de vorbă cu ea. Le promisese că, fără ca ele să cheltuiască nici un bănuţ, obiectele evaluate sub un ludovic la casele de amanet ale statului le vor fi înapoiate. Deşi suma era un fleac pentru regină, ea reprezenta o mică avere pentru cei mai

nevoiaşi dintre ei, aşa că s-au repezit imediat la casele de amanet. Dar fireşte că angajaţii acestor instituţii nu primiseră nici un fel de instrucţiuni şi au refuzat să înapoieze obiectele proprietarilor lor fără să fie plătiţi.

Femeile s-au întors în goana mare la Tuileries. Cedînd la insistenţele lui Lafayette, Ludovic XVI a promis că va da instrucţiunile necesare, în aşa fel încît depozitele evaluate sub un ludovic, constînd din haine, să fie înapoiate celor care le amanetaseră. Oamenii s-au potolit, dar au păstrat un resentiment împotriva reginei, al cărei intenţii demne de toată lauda se întorseseră împotriva ei.

în aceeaşi zi, regele şi regina au început să viziteze posomoritul palat Tuileries pentru a alege şi a repartiza apartamentele. Construit în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea de către regina Caterina de Medici, acest castel fusese completat şi decorat în timpul lui Ludovic XIV, care îl transformase în reşedinţa sa pariziană înainte de a se muta la Versailles în 1682. Curtea a ocupat din nou palatul Tuileries pe vremea cînd Ludovic XV era minor, între 1715 şi 1722.

De atunci, clădirea enormă, cu 368 de încăperi, fusese împărţită în apartamente repartizate curtenilor, artiştilor şi meşteşugarilor..Era un inimaginabil caravanserai, prost întreţinut şi mobilat la nimereală. Evacuarea tuturor locatarilor a început în seara zilei de 6 octombrie pentru a se face loc familiei regale şi suitei acesteia. Zona din jurul palatului era aglomerată şi blocată de şirul lung de trăsuri şi căruţe care aduceau de la Versailles mobilă şi efectele personale pe care regele şi regina doreau să le aibă în noua lor reşedinţă.

în primele zile au domnit deruta şi confuzia. După ce hamalii şi muncitorii au făcut palatul locuibil, s-a organizat un nou mod de viaţă. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta trăiau acum în mare intimitate şi nu se despărţeau niciodată de copii.

Regele avea trei camere la parter, cu vedere spre grădină, pentru propria lui folosinţă. Şi-a instalat studioul de geografie la mezanin şi dormitorul la etajul al doilea. Regina şi-a amenajat apartamentul alături de cel al soţului său, la parter şi la mezanin. Madame Royale şi Delfinul au fost instalaţi direct deasupra ei, fiind astfel foarte aproape de părinţii lor.

Reşedinţa era completată de un salon, o sală de biliard şi mai multe anticamere, decorate cu tapiserii care semănau mai mult a covoare de altar decît ornamentale. Madame Elisabeta şi Madame de Lamballe locuiau în Pavilion de Flore, cu vedere spre Sena. Mătuşile regelui au primit încuviinţarea de a se duce la moşia lor din Meudon. Celelalte camere au fost împărţite între Madame de Tourzel, curtenii care însoţiseră familia regală şi servitorii casnici.

Grădinile au fost ţinute deschise pentru public, căci oamenii erau mînaţi de

o curiozitate insaţiabilă de a-i spiona pe suverani. Aceştia i-au învăţat pe copii să fie amabili cu cei mai indiscreţi dintre ei, afabili cu Garda Naţională, chiar dacă nu aveau nici un fel de încredere în ea. Pentru micul Delfin, care nu avea decît patru ani, era foarte greu să îndeplinească dorinţele părinţilor săi. De aceea, de fiecare dată cînd vorbea cu cineva, alerga la mama lui şi îi şoptea la ureche: „A fost bine aşa?" Pentru distracţia micilor prinţi au fost amenajate două voliere şi cîteva bazine în capătul îndepărtat al terasei. Maria Antoaneta, care îşi dedica cîteva ore pe zi creşterii copiilor, îşi făcuse obiceiul de a fi prezentă la jocurile lor. Ludovic XVI venea şi el aici ori de cîte ori putea şi uneori îi punea să-i spună lecţiile. „Locuim în acelaşi apartament", îi scria regina lui Madame de Polignac. „Sînt aproape tot timpul cu mine, şi asta e consolarea mea. *Le chou d'amour* [aşa îşi alinta regina fiul] este fermecător şi îl iubesc nebuneşte. Şi el mă iubeşte foarte mult, în felul lui, fără să se jeneze. E bine, se face tot mai voinic şi nu mai are izbucniri de furie. Merge în fiecare zi la plimbare, ceea ce este foarte bine pentru el".[4] Regele şi regina aveau acum o adevărată viaţă de familie. Şi totuşi, în ciuda recentelor evenimente, ritualul sacrosanct al Curţii era menţinut. Deşi eticheta era mai puţin strictă decît la Versailles, suveranii trebuia să se supună ceremonialului *lever-ului* şi al *coucher-ului.* în fiecare zi participau la slujba religioasă din capela palatului. Marţea şi duminica luau masa în public. Regina primea oaspeţi marţea, joia şi sîmbăta.

însă de baluri, sărbători, piese de teatru şi concerte nici nu putea fi vorba. Regele şi regina erau din ce în ce mai abătuţi. Date fiind împrejurările tragice în care fuseseră aduşi la Tuileries, se considerau prizonieri şi se purtau ca atare.

Ludovic XVI refuza cu încăpăţînare să iasă. Renunţase la călărit şi vînătoare. Maria Antoaneta a adoptat aceeaşi atitudine. S-a limitat strict la Tuileries şi făcea eforturi considerabile ca să-şi ascundă sentimentele faţă de lipsa de consideraţie arătată de mulţime. Se îmbrăca simplu şi se arăta foarte rar în public; purtarea ei rezervată era adesea interpretată negativ. Era considerată rece şi distantă.

Renunţase la toate lojile ei de la teatre şi nu mai participa la spectacolele ţinute în capitală. Asta i-a supărat pe parizieni.

Recluziunea autoimpusă a cuplului regal le-a afectat imaginea publică şi i-a făcut să fie priviţi ca prizonieri.

Evenimentele din octombrie, care dezvăluiseră forţa maselor, schimbaseră profund cursul revoluţiei şi o radicalizaseră. Adunarea Naţională l-a urmat pe rege la Paris, dar nu a ţinut seama de ameninţarea gloatei revoluţionare, îngroziţi de violenţa revoltelor, mai mulţi deputaţi au preferat să se întoarcă acasă sau chiar să părăsească Franţa.

Majoritatea moderată se temea de ambele extreme - de întoarcerea agresivă a absolutismului şi de izbucnirile de sălbăticie de felul celor la care asistaseră; dar a continuat să lucreze la proiectul de Constituţie.

Marchizul de Mirabeau dominase Adunarea încă de la deschiderea Stărilor Generale. Descendent al nobilimii de viţă veche din Provence, discreditat din cauza unei vieţi dezorganizate care îl dusese în cele din urmă la închisoare, fusese ales ca reprezentant al Stării a Treia. Era dăruit cu un simţ politic foarte subtil şi acest bărbat cu faţa marcată de vărsat îi entuziasma pe cei mai mulţi dintre colegii lui cu elocvenţa sa persuasivă. Regalist recunoscut, Mirabeau fusese iniţial dezamăgit de rege. Ataşamentul intransigent şi excesiv al monarhului faţă de absolutism îi sugerase lui Mirabeau ideea unei schimbări de dinastie. Vedea în ducele d'Orleans, cu ideile lui liberale cunoscute şi preferinţa pentru tot ceea ce era englezesc, un candidat ideal pentru a-i urma lui Ludovic XVI. Dar inconsecvenţa şi nestatornicia ducelui l-au descurajat curînd. Tribunul se gîndise atunci la contele de Provence, dar abandonase şi această idee fiindcă nu reuşise să găsească la el calităţile unui suveran modern. Mirabeau era avocatul unei monarhii constituţionale care ar fi lăsat o putere executivă semnificativă regelui şi spera să-1 convingă în cele din urmă pe Ludovic să accepte noile idei şi să împartă puterea cu reprezentanţii aleşi ai naţiunii. Dar în dorinţa sa de a deveni consilierul regelui şi după aceea prim-ministru, a încercat, logic, să intre în legătură cu suveranii. Departe de a minimaliza rolul Măriei Antoaneta, era cît se poate de nerăbdător să o cunoască şi să beneficieze de sprijinul ei.

Mirabeau legase prietenie cu contele de La Marck la începutul revoluţiei şi l-a rugat să fie intermediar între el şi familia regală. Maria Antoaneta, care era în general înclinată să asculte de acest nobil belgian şi supus credincios al împăratului, a fost indignată că îndrăznea să-i recomande un astfel de om. Aristocratul declasat care pleda în favoarea monarhiei constituţionale personifica după părerea ei revoluţia şi trădarea. „Sper că nu vom fi niciodată aşa de nefericiţi încît să fim reduşi la necesitatea dureroasă de a cere ajutor de la Mirabeau", i-a răspuns ea rece lui La Marck.[5] Cu toate acestea, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta aveau mai mult ca oricînd nevoie de sfaturi şi de o opinie luminată.

Luaţi de vîrtejul evenimentelor, miniştrii îşi limitaseră activitatea la rezolvarea treburilor curente. Era clar că nu aveau nici timpul şi nici mijloacele de a elabora un program politic şi social. Regele trebuia să se supună deciziilor Adunării. Puterile lui se reduceau cu fiecare zi. Ludovic XVI nu mai era „Regele Franţei prin graţia lui Dumnezeu", la fel ca predecesorii lui, ci „Regele poporului francez prin graţia lui Dumnezeu şi legea constituţională a statului". Era aşezat

aşadar sub puterea comună a lui Dumnezeu şi a naţiunii, dar referirea la divinitate nu era decît o concesie făcută tradiţiei pe care nimeni nu îndrăznea să o abolească dintr-o trăsătură de condei. Subordonarea suveranului faţă de lege nu era clar stabilită de reprezentanţi. „Nici o autoritate din Franţa nu este mai presus de lege; regele domnea numai prin ea şi numai în virtutea legilor putea cere ascultare." Neputincios şi nefericit, Ludovic XVI vedea prăbuşirea a ceea ce considera el că este lucrarea strămoşilor săi. Pentru el, aceasta era prăbuşirea monarhiei aşa cum fusese concepută înaintea lui şi aşa cum o considerase el întotdeauna. Incapabil să facă ceva pentru a-şi restabili autoritatea, scria scrisori neputincioase de protest către monarhii europeni, încercînd să-şi justifice atitudinea împăciuitoare pe care avea de gînd să o adopte faţă de reprezentanţii naţiunii;[6] avea să pozeze în lider al revoluţiei moderate, continuînd însă să lupte, cu toate mijloacele, pentru restaurarea puterii anterioare. Regina îl sprijinea activ. I-a rugat pe regele Spaniei şi pe împăratul Austriei să facă un efort concertat pentru a restaura autoritatea lui Ludovic XVI în regatul său. Spre marea ei dezamăgire, monarhul spaniol a răspuns foarte evaziv. Cît despre fratele ei, acesta a îndemnat-o să aibă răbdare şi a sfătuit-o să se conformeze părerii majorităţii Adunării.

Cu inima grea, regele şi regina au fost nevoiţi să facă un compromis cu Adunarea. La sfatul miniştrilor săi, pe 4 s februarie 1790, Ludovic XVI a ţinut o cuvîntare solemnă în faţa reprezentanţilor, îşi exprima dorinţa ca puterea executivă să fie întărită în favoarea lui şi formula în acelaşi timp sprijinul său şi al reginei pentru Constituţia la care lucrau reprezentanţii. De asemenea, a lansat un apel către toţi contrarevoluţionarii, implorîndu-i să participe la acţiunea de reînnoire a Franţei. Cuvîntarea lui a fost salutată cu aplauze furtunoase. Deputaţii care ţineau şedinţă în Sala Manejului, la cîteva zeci de metri de Tuileries, l-au escortat pe rege în apartamentul lui, unde îl aştepta regina. Foarte emoţionată, Maria Antoaneta a rostit un mic discurs pregătit dinainte şi i-a prezentat pe reprezentanţii naţiunii Delfinului, pe care îl ţinea în braţe. A primit şi ea la rîndul ei ovaţii sincere. Nici unul dintre cei de faţă nu ar fi putut bănui că de dimineaţă, cînd îi prezentase textul lui Saint-Priest, plînsese cu sughiţuri.

Cuplul regal comisese un act de violenţă împotriva lui însuşi, făcînd un pas diametral opus cu adevăratelor lor sentimente.

După aceea, regele şi regina au încercat să pună capăt izolării lor. Regele a trecut în revistă trupele. A făcut împreună cu regina o vizită la Spitalul Copiilor Găsiţi şi la manufactura de sticlă din Faubourg Saint-Antoine. Maria Antoaneta şi-a învins ultimele temeri şi aprehensiuni şi şi-a luat obiceiul de a face plimbări cu copiii cu trăsura prin capitală, în ceea ce îi privea pe parizieni, ei considerau că suveranii

adoptaseră în sfîrşit un mod de viaţă normal. Februarie a fost luna în care suveranii au decis să intre în secret în legătură cu Mirabeau.

Regele dorea să se folosească de el fără ştirea miniştrilor.

După negocieri îndelungate, s-a luat hotărîrea ca, în schimbul unei compensaţii băneşti consistente, Mirabeau să scrie nişte „note" copioase către rege şi regină, exprimîndu-şi opinia despre situaţia prezentă. Avea să sublinieze pericolele şi să ofere mijloace de contracarare a acestora. Mai mult, promitea să orienteze Constituţia de o manieră favorabilă regelui.

Suveranii au primit prima din aceste „note" la 10 mai.

Mirabeau îi asigura de întregul său devotament faţă de cauza lor şi susţinea că era „la fel de departe de contrarevoluţie, ca şi de excesele la care revoluţia - lăsată pe mîinile unor indivizi neîndemînatici şi perverşi - condusese poporul".[7]

Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au studiat atent rapoartele lui Mirabeau, dar aveau mult mai multă încredere în Breteuil şi Fersen. Ludovic XVI îl numise pe fostul lui ministru, care emigrase în Elveţia, drept singurul lui reprezen- tant autentic la Curţile Europei. Cît despre Fersen, acesta devenise cel mai de nădejde sfătuitor al cuplului regal. Avea acces la Maria Antoaneta la orice oră din zi. Pentru a-i garanta accesul liber şi uşor la ea, Lafayette ordonase să se lase permanent o uşă nepăzită. Această măsură neobişnuită a permis nobilului suedez să-şi dedice majoritatea timpului regelui şi reginei Franţei, al căror confident era. El însuşi spunea că situaţia lui este diferită faţă de a oricui altcuiva.

La 24 decembrie 1789 şi-a petrecut pentru prima dată toată ziua cu Maria Antoaneta. „Imaginează-ţi bucuria mea", îi scria el surorii lui.[8] Iubirea lui Fersen pentru regină nu-1 împiedica să nutrească gînduri nobile faţă de rege. Era mişcat de încrederea lui Ludovic XVI, Fersen fiind profund devotat ideii de regalitate şi întruchipării ei pe pămînt. Simţea că are o misiune - aceea de a salva monarhia cu orice preţ. După cum se prezentau lucrurile atunci, considera că suveranii nu pot fi salvaţi decît dacă fug din capitală; Maria Antoaneta s-a lăsat foarte uşor convinsă că avea dreptate.

în ciuda neîncrederii lor faţă de Mirabeau, suveranii aveau motive să fie încîntaţi de el. Contribuise de curînd la votarea unui decret prin care i se păstrau regelui prerogativele politicii externe. Mirabeau era foarte nerăbdător să-1 întîlnească pe rege ca să-1 convingă să accepte fără teamă principiul monarhiei constituţionale, care îi conferea o putere semnificativă. Dar regele a refuzat să aibă de-a face cu acest aventurier pe care îl considera răspunzător pentru revoluţie.

Mai abilă decît soţul ei, Maria Antoaneta a acceptat o întîlnire secretă cu acest bărbat pe care îl considera respingător, împrejurările au favorizat întîlnirea în

momentul în care Adunarea a acordat familiei regale permisiunea să se mute la Saint-Cloud pe timpul verii.

în ziua de 3 iulie, după căderea întunericului, Mirabeau a intrat în apartamentul reginei. Maria Antoaneta nu şi-a putut reprima o tresărire înspăimîntată cînd el a apărut dinaintea ei. Au petrecut împreună trei sferturi de oră. Pasionat de cauza regală, Mirabeau a vorbit foarte mult, repetînd mai convingător argumentele pe care le elaborase în scrisorile lui. O implora pe Maria Antoaneta să plece urechea la propunerile care i se făceau de către partizanii contrarevoluţiei. In momentul în care îşi lua rămas-bun de la ea şi se pregătea să plece, se spune că i-ar fi şoptit: „Monarhia este salvată". Cucerit de curajul şi demnitatea acestei femei care îndrăznea să se poarte ca un rege, i-a spus lui La Marck că „preferă să moară decît să nu-şi ţină promisiunea". Cu două săptămîni în urmă scrisese: „Regele are un singur om de partea lui - pe soţia sa. Singura ei speranţă se află în restaurarea autorităţii regale, îmi place să cred că nu va vrea să trăiască fără coroana ei. Dar lucrul de care sînt absolut sigur este că nu va putea să-şi salveze viaţa fără coroană. Va veni curînd momentul în care va trebui să vedem ce pot face o femeie şi un copil în şa".[9] Era evident că Mirabeau nu excludea posibilitatea plecării familiei regale de la Paris. Dar spre deosebire de Fersen, se gîndea că, dată fiind această posibilitate, regele va trebui să-şi pună speranţa în provincii şi în armata franceză împotriva forţelor străine.

La Saint-Cloud, unde îşi reluase felul de viaţă de care fusese lipsită luni la rînd, speranţele reginei au reînviat. A început să poarte rochii şic, în culori deschise. Putea fi auzită rîzînd. Făcea plimbări lungi călare sau în trăsură cu copiii. A convocat actori şi muzicieni. A început să cînte din nou din gură şi să se acompanieze la clavecin. Şi în fiecare seară Fersen, care îşi găsise o locuinţă nu departe de castel, venea la ea în apartament. Gurile rele meliţau, dar ei nu-i păsa.

Cînd un paznic a dat peste acest cavaler romantic la ora trei dimineaţa era cît pe-aci să-1 aresteze. Saint-Priest a considerat că e de datoria lui să o avertizeze pe regină că prezenţa contelui Fersen şi vizitele lui nocturne la castel ar putea prezenta un pericol. „Spune-i asta lui, dacă aşa crezi", a răspuns ea, privindu-1 de sus pe ministru, „în ce mă priveşte, mie nu-mi pasă".[10] Şi Fersen a continuat s-o viziteze. Toţi istoricii care încearcă să apere virtutea Măriei Antoaneta susţin că nobilul suedez se întîlnea cu regina la miezul nopţii ca să poată discuta chestiunile politice în linişte.

Niciodată nu fuseseră sentimentele lui Axei faţă de Maria Antoaneta mai pline de tandreţe, în scrisorile către sora sa Sophie, făcea mereu aluzie la nefericirile iubitei lui. „Este cea mai minunată fiinţă din cîte am cunoscut vreodată... este

extrem de nefericită şi foarte curajoasă. Este un înger, încerc s-o consolez cum pot mai bine. Ii datorez acest lucru, este atît de minunată pentru mine. Singura mea tristeţe este că nu sînt capabil să o consolez pe deplin pentru toate necazurile ei şi nu pot să o fac fericită aşa cum merită să fie". La începutul lui august, Fersen a petrecut patruzeci şi opt de ore la ţară, la Madame de Fitz-James. Mintea îi era numai la regină, „îmi lipsea, fără ea nu pot avea o fericire perfectă", îi mărturisea el lui Sophie.[11]

Sejurul plăcut de la Saint-Cloud a fost umbrit de Fete de la Federation, de care Maria Antoaneta se temea foarte tare.

Scopul ei era să sărbătorească un an de la căderea Bastiliei în spiritul unei reconcilieri naţionale. Delegaţiile municipale din toată Franţa s-au adunat la Paris. Lor li s-au alăturat reprezentanţii tuturor unităţilor Gărzii Naţionale; raţiunea sărbătorii era dorinţa participanţilor de a afirma coeziunea naţională şi de a exprima voinţa tuturor patrioţilor poporului de a înlătura contrarevoluţia. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu erau foarte încîntaţi să sprijine o sărbătoare pe care o vedeau ca pe ceva abominabil.

Timp de cîteva săptămmi, Cîmpul lui Marte[12], pornind de la Şcoala Militară, a fost transformat într-un mare amfiteatru verde în care aveau loc aproximativ 400 000 de oameni. Faţada Şcolii Militare era ascunsă de un cort uriaş, cu o tribună unde urmau să ia loc regele şi familia regală, în faţa lor se afla un altar înconjurat de patru vase antice în care ardea tămîie, iar în jurul amfiteatrului fuseseră înfipţi în pămînt optzeci şi trei de pari pe care fluturau steagurile departamentelor.[13] Pe cheiul Senei, un arc de triumf încadra intrarea către o arenă gigantică.

începînd din zorii zilei de 14 iulie, Parisul s-a îngrămădit cu toată suflarea pe Cîmpul lui Marte. Femeile erau îmbrăcate în alb, cu cocarde tricolore strălucind în păr, iar rochiile garnisite cu panglici tricolore. La ora opt, pe o ploaie torenţială, regele şi regina împreună cu copiii lor au sosit într-o caleaşca închisă şi şi-au ocupat locurile. Cînd a apărut familia regală, s-au auzit strigăte entuziaste şi aplauze din toate părţile, în vreme ce sunetul melodios al instrumentelor cîtorva sute de muzicieni se amestecau cu pocnetele salvelor de arme uşoare şi bubuitul focurilor de artilerie. Talleyrand, pe atunci episcop d'Autun, a oficiat slujba religioasă, după care Ludovic XVI a depus jurămîntul de credinţă faţă de lege şi constituţie. Deşi regele avea o expresie posacă, s-au auzit ovaţii din piepturile miilor de oameni prezenţi. Maria Antoaneta l-a ridicat atunci într-un gest spontan pe Delfin în braţe şi l-a arătat mulţimii, care a început să strige: „Trăiască regina! Trăiască Delfinul!" Apoi, cum tot mai ploua, regina l-a învelit pe Delfin cu un şal. Acest gest simplu de dragoste maternă a topit inimile mulţimii exuberante.

Cînd s-a încheiat ceremonia, familia regală s-a întors liniştită la Saint-Cloud, şocată de natura stranie a acestei sărbători care nu avea nici o legătură cu cele din *Ancien Regime.* „N-a fost altceva decît intoxicare şi zgomot", scria Fersen. „Ceremonia a fost ridicolă, indecentă şi, în consecinţă, neimpunătoare, în pofida locului care era glorios".[14] Regele şi regina au privit ceea ce Fersen numea „orgiile şi bacanaliile" Federaţiei cu acelaşi dispreţ. i *de evadare*

Întorşi la Saint-Cloud după seara acelei Fete de la Federation, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu au mai avut linişte. Prezenţa permanentă a Gărzii Naţionale le amintea mereu de adevărata lor stare de prizonieri şi se simţeau striviţi de desfăşurarea evenimentelor politice, îi înspăimînta momentul în care regele va fi nevoit să ratifice Constituţia împotriva căreia aveau obiecţii de principiu şi erau îngrijoraţi de riscurile la care îi expunea contrarevoluţia.

Ostili faţă de ideile noi, nobilii care nu emigraseră organizau rezistenţa împotriva revoluţiei. Pe timpul verii organizaseră o tabără cu 20 000 de oameni la Jales, în regiunea Vivarais din Masivul Central. Găsiseră un lider eminent în contele d'Artois, care se refugiase la Torino, în Italia, împreună cu socrul lui, regele Piemontului. Profund convins de prerogativele rangului său, deschis oricăror visuri de Don Quijote, gata să sprijine cele mai fantastice aventuri, fratele mai mic al lui Ludovic XVI pronunţa proclamaţii tot mai incendiare împotriva Adunării, între timp, mulţi nobili emigraţi din principatele germane se adunau în jurul prinţului de Conde la Coblenz. Ei respingeau ideile iluministe care îi inspirau pe deputaţii mai moderaţi şi intenţionau să restaureze monarhia aşa cum funcţionase ea înainte de evenimentele din mai 1789. Voiau să recurgă la forţă pentru a zdrobi monstrul revoluţiei. Conlucrînd de aproape cu oamenii din tabăra de la Jales, încercau să pună la cale o insurecţie.

Trupele din Piemont urmau să se ducă în Vivarais, apoi să se îndrepte spre nord ca să facă joncţiunea cu armata lui Conde.

Planul era ca ei să agite provinciile de-a lungul drumului şi să ajungă la Paris în triumf. Adevărul este că aceşti aristocraţi nu nutreau decît dispreţ pentru Ludovic XVI, căci slăbiciunea şi compromisurile lui erau considerate dizgraţioase. Şi nici regina nu se bucura de vreo favoare în ochii lor. întrucît ea se prefăcea că sprijină revoluţia, o numeau „democrată" şi o bîrfeau fără încetare.

îngroziţi de declaraţiile prinţilor, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au trimis cîte un emisar la Torino şi la Coblenz ca să tempereze zelul rudelor lor. împăratul pleda el însuşi în favoarea moderaţiei. Aceste demersuri secrete au fost zadarnice, între timp, la Paris nimeni nu credea că regele şi regina ar putea fi ostili unei contrarevoluţii conduse de contele d'Artois şi de prinţul de Conde. Dimpotrivă.

Purtarea lor provocatoare stîrnise furia parizienilor şi făcuse ca soarta suveranilor să devină şi mai precară. Marat, un ziarist care fusese remarcat de mult pentru virulenţa remarcelor sale, l-a denunţat pe Ludovic XVI ca liderul acestei contrarevoluţii care îi punea în pericol pe patrioţi. El îi îndemna pe oameni să se ducă la Saint-Cloud şi să termine o dată cu familia regală şi Curtea, în ziarul său, *L'Ami du Peuple,* publica sentinţe de condamnare la moarte împotriva „conspiratorilor perfizi". Astfel, parizienii s-au obişnuit tot mai mult cu ideea că regele este un trădător al naţiunii sale care merita să fie pedepsit cu moartea.

Maria Antoaneta era în continuare catalizatorul condamnării publice. Scrierile împotriva ei erau din ce în ce mai veninoase. Cele mai înverşunate erau memoriile lui Madame de La Motte, care includeau şi pretinsa corespon- denţă dintre regină şi cardinalul de Rohan. Se spunea că Maria Antoaneta avusese o legătură fizică cu La Motte şi că îl supusese pe Rohan la cele mai perverse capricii. Era acuzată, de asemenea, de trădarea Franţei, cu Rohan ca mijlocitor, în beneficiul fratelui său, împăratul Austriei. Aceste scrieri injurioase, care încîntau mii de cititori, alimentau fanteziile patrioţilor a căror credulitate izvora din numai nevoia lor de a găsi un ţap ispăşitor. Maria Antoaneta a tremurat cînd a auzit că Monsieur de La Motte a sosit la Paris ca să facă demersuri preliminare pentru revizuirea vestitului proces în Adunare. Disperarea ei era cu atît mai profundă cu cît mulţi reprezentanţi moderaţi vedeau o soluţie perfectă în divorţul cuplului regal. Din cauză că inspira o aversiune atît de puternică, ei credeau că regina îl discreditase pe Ludovic XVI şi regimul pe care îl reprezenta el. Pentru a crea monarhia constituţională pe care o doreau ei, reprezentanţii aleşi aveau nevoie de o regină docilă, populară şi respectată. Eliberat de soţia lui, Ludovic XVI putea deveni monarhul ideal.

Cînd familia regală s-a întors la Tuileries la începutul lunii noiembrie 1790, divorţul regelui era principalul subiect de conversaţie. Lafayette i-a spus brutal reginei că se va încerca să fie condamnată pentru adulter. Deşi înnebunită de panică, Maria Antoaneta i-a dat un răspuns rece acestui bărbat care avea mijloacele necesare de a o prinde în capcană. Era perfect conştientă că în noul Cabinet al lui Ludovic XVI constituit în mare măsură din prietenii lui Lafayette - erau mai mulţi miniştri care doreau făţiş să o judece pentru adulter.

Soarta ei ar fi fost pecetluită. Şi-ar fi petrecut restul vieţii închisă într-o mănăstire.

Ura reginei faţă de revoluţie a devenit şi mai intensă, în fiecare zi îi repeta soţului ei că jurămintele îi fuseseră stoarse cu forţa şi că se cuvenea ca el să încerce să strivească revoluţia. Restaurarea vechii ordini era singurul ei scop. Dar

refuza să se bizuie pe nobilime şi emigranţi pentru a-1 atinge.

Nu voia ca soţul ei să fie îndatorat prinţilor şi aristocraţilor francezi nici pentru cea mai mică fărîmă de putere. Aceştia ar fi fost cît se poate de încîntaţi să-i impună propriile dorinţe.

Maria Antoaneta nu vedea altă salvare decît fuga din Paris.

Dragul ei Fersen o presa cu această idee de mai multe luni.

Şi nu era singurul. Refugiat în Elveţia după evenimentele din iulie 1789, baronul de Breteuil îl ruga pe rege să plece din Paris, să se stabilească într-un oraş fortificat şi de acolo să-şi restaureze autoritatea cu ajutorul regimentelor locale, sprijinite de trupe austriece. Plănuia, de asemenea, să ceară capetelor încoronate din statele vecine cu Franţa să pună oameni înarmaţi la dispoziţia regelui.

Şi Mirabeau sfătuia familia regală să plece din capitală.

Planurile tribunului erau însă diferite faţă de cele ale lui Breteuil. Mirabeau încerca să o avertizeze pe regină cu privire la erorile pe care era pe cale să le comită. După părerea lui, a cere ajutor de la forţele străine era o greşeală ireparabilă. El propunea cuplului regal să se retragă la Fontainebleau şi, cu sprijinul trupelor loiale şi al provinciilor, să procedeze la dizolvarea Adunării şi la alegerea unei noi Camere. Mirabeau denunţa acum Adunarea ca ilegitimă, deoarece era obligată să conducă sub ameninţarea străzii. Reprezentanţii nou aleşi, învestiţi cu puteri constituţionale, puteau să revizuiască textele legislative şi să confere executivului un rol dominant.

Evident, alegerile trebuia pregătite în aşa fel încît să fie aleşi acei oameni care erau în favoarea unei revizii a Constituţiei, între timp, ei trebuia să acţioneze asupra opiniei publice, iar suveranii trebuia să facă toate eforturile pentru a-şi recîştiga popularitatea.

Şi Mirabeau şi Breteuil visau să restaureze puterea Coroanei, dar aveau concepţii diferite despre monarhie.

Mirabeau dorea o monarhie în stil englezesc, adaptată la contextul francez, în timp ce Breteuil dorea o întoarcere la *Ancien Regime,* amendat cu concesiunile regelui din 23 iunie 1789.' Acest program, care părea nepotrivit la începutul revoluţiei, avea foarte puţine şanse să fie mai bine primit în 1790. Dar pentru Breteuil, ca şi pentru monarh, nu exista cale de mijloc între propunerile avansate de Ludovic XVI.

De aceea, regele şi regina îl ascultau cu un aer aprobator pe fostul lor ministru, deşi nu erau încă în stare să facă pasul decisiv.

Chestiunea religioasă i-a oferit regelui ocazia de a acţiona. Reprezentanţii se temeau că clerul, care era partizanul cel mai de nădejde al tronului, va rămîne loial vechiului regim. Ei doreau nişte clerici-cetăţeni, legaţi de

principiile revoluţiei, în acest scop, introduseseră un decret, „Constituţia Civilă a Clerului", prin care îi integrau pe toţi clericii în serviciul statului. Aleşi de cetăţeni, episcopii şi clericii urmau acum să depună jurămînt de credinţă faţă de naţiune, de lege şi de rege. Mai mult chiar, ei trebuia să jure că vor sprijini fără rezerve Constituţia. Toţi cei care refuzau să depună aceste jurăminte aveau să fie declaraţi „refractari".

Sfîşiat de scrupule religioase, regele ezita să ratifice astfel de măsuri. Dacă refuza să le aprobe, patrioţii ar fi fost în stare să lanseze o violentă „zi a poporului", cu consecinţe imprevizibile; dacă aproba decretul, deschidea calea spre o schismă cu Roma prin sancţionarea unei Biserici pe care Papa o condamna. Cu inima grea, Ludovic XVI a aprobat Constituţia Civilă a Clerului în ziua de 26 decembrie 1790.

„Aş prefera să fiu rege de Metz decît rege al Franţei în aceste condiţii", se pare că ar fi spus el după ce a semnat decretul.

Atunci s-a decis să părăsească palatul Tuileries şi să lupte efectiv împotriva revoluţiei.

Generalul Bouille părea să fie singurul lider capabil să sprijine planurile de evadare a familiei regale şi de recucerire a regatului. Comandant al armatei de pe Rjn Meurthe şi Moselle, cu alte cuvinte al trupelor din Franţa'de nord-est fusese necruţător în zdrobirea unei rebeliuni din Nancy în vara precedentă. Provocase multă tulburare. Detestat de revoluţionari, care vedeau în el un trădător reacţionar Bouille se gîndea foarte serios să emigreze cînd a primit'primele apeluri din partea regelui şi a reginei în decembrie 1790.

Suveranii îi cereau să se întîlnească cu Fersen ca să pună la punct detaliile unui plan de evadare care i-ar fi dus într-un oraş fortificat, unde s-ar fi pus sub protecţia lui. Ştiind că trupele lui, cîştigate de noile idei, erau gata să se împrăştie, Bouille nu era prea optimist. Dar credincios ordinelor stăpînului său, şi-a trimis fiul cel mai mare la Paris să discute detaliile planului regal cu Fersen.

întîlnirile secrete s-au ţinut acasă la Fersen, pe strada Matignon; după aceea, Fersen a prezentat propunerile tînărului ofiţer regelui şi reginei. După mai multe discuţii, aceştia au ajuns la o înţelegere. Ludovic XVI, Maria Antoaneta, copiii lor, Madame de Tourzel şi Madame Elisabeta (sora regelui) urmau să călătorească în aceeaşi trăsură. Aveau să se ducă la Montmedy, un oraş fortificat situat în regiunea de sub comanda lui Bouille, unde se puteau face pregătiri fără a trezi suspiciunea poporului. Montmedy avea avantajul că era chiar lîngă graniţă. Se putea ajunge uşor acolo cu întăriri din afară. Dacă lucrurile decurgeau prost pentru familia regală, trecerea pe teritoriul Austriei nu ar fi

reprezentat nici o dificultate. Ludovic XVI a cerut ca toată călătoria să se desfăşoare numai pe teritoriul francez, deşi dată fiind configuraţia frontierei ar fi fost mai uşor să se taie prin teritoriul olandez. Regele nu dorea să-şi înstrăineze opinia publică alegînd această rută, căci Constituţia cerea scoaterea lui din funcţie dacă părăsea teritoriul Franţei fără permisiunea Adunării. Pentru această călătorie, de ale cărei primejdii nu era scutit nici unul dintre participanţi, Bouille a propus - în zadar - ca familia regală să folosească două trăsuri uşoare şi rapide. Dar regina a refuzat să se despartă de rege şi de copii. De asemenea, în locul lui Madame Tourzel, Bouille ar fi preferat să vadă un ofiţer hotărît, capabil să ia decizii la nevoie. Suveranii considerau că ajutorul guvernantei este mai valoros; femeia era excelentă pentru educaţia copiilor, dar nu era dispusă la astfel de aventuri.

După o analiză mai serioasă, s-a decis ca trupele să escorteze caleaşca regală numai după ce aceasta ar fi ajuns la Châlonssur-Marne - cu alte cuvinte, la mai mult de 150 de kilometri de Paris. Sarcina cea mai dificilă era plecarea de la Tuileries.

Fersen a promis că se ocupă el de treaba asta şi s-a ţinut de cuvînt.

Se pare că lui Ludovic XVI nu i-a trecut prin minte că plecarea lui ar putea provoca tulburări. Nu avea nici un plan de recucerire a regatului şi nu se gîndise să elaboreze un program de guvernare. A lăsat asta pe seama lui Breteuil.

Dar îşi făcea iluzii cu privire la reacţia poporului francez şi a monarhilor europeni. A acceptat ideea - ba chiar spera în aşa ceva - unei intervenţii străine care să-i intimideze pe francezi, în această privinţă se bizuia pe regină, în numele solidarităţii monarhilor împotriva supuşilor rebeli, Maria Antoaneta întreţinuse o corespondenţă intensă cu Curţile europene încă de la începutul verii. Dar împăratul austriac nu dorea nicidecum să intervină în favoarea surorii şi a cumnatului său. Iosif II, care murise în 1790, fusese urmat de fratele lui, Leopold, de care Maria Antoaneta nu fusese niciodată prea apropiată. Şi nu numai că nu-1 interesa prea mult soarta surorii lui, dar îi făcea plăcere gîndul că Franţa va fi slăbită. Cît despre ceilalţi suverani, ei au rămas surzi la apelurile îngrozite ale Măriei Antoaneta. Regele spaniol s-a mulţumit să maseze trupe la graniţe ca să se apere „împotriva molimei revoluţionare". Primul-ministru britanic era înclntat să-şi păstreze neutralitatea în conformitate cu tradiţia engleză de neamestec în treburile continentale. Regele Piemontului nu avea mijloacele necesare pentru a-i trimite un ajutor efectiv lui Ludovic XVI. Numai Gustav III al Suediei a declarat că este gata să conducă o cruciadă antirevoluţionară, dar nimeni nu s-a grăbit să i se alăture, în realitate, toţi şefii de stat aşteptau să vadă ce atitudine va adopta împăratul austriac.

Mercy, care plecase de la Paris spre Bruxelles în octombrie 1790, i-a scris o scrisoare lungă reginei la 7 martie 1791, în care îi explica situaţia din Europa. I-a reamintit că „marile puteri nu fac niciodată nimic pe gratis" şi i-a spus în faţă că, dacă intenţionau să intervină, fiecare din monarhii europeni vor cere ca plată o parte din teritoriul Franţei.[2] Mai mult chiar, înainte de a-şi lua orice angajament, marile puteri doreau să fie sigure că în Franţa exista un partid regalist puternic, capabil să sprijine efectiv şi ferm monarhia. Această scrisoare - care era foarte compromiţătoare pentru rege şi regină - a fost interceptată şi dusă la Adunare. Deşi Adunarea nu a procedat la o investigaţie, cuvintele „conspiraţie" şi „coaliţie" erau pe buzele tuturor parizienilor. „Comitetul austriac de la Curte" era denunţat mai aspru ca oricînd.

Pamfletele o biciuiau fără cruţare pe regină. Toată lumea se aştepta la plecarea familiei regale şi tensiunea din capitală era sporită şi de faptul că *Mesdames Tantes* plecaseră la Roma, cu o suită impunătoare, în urmă cu cîteva săptămîni.

Aceasta fusese decizia regelui, pentru că dorise ca mătuşile lui să fie în siguranţă înainte să plece şi el din Paris.

Disperată că nu primea nici un răspuns ferm de sprijin de la fratele ei Leopold II, regina se simţea sleită de toate puterile. „De departe", îi spunea ea cu amărăciune ambasadorului Spaniei, „este uşor să dai sfaturi de prudenţă şi temporizare, dar nu atunci cînd eşti cu cuţitul la gît".[3] Chinuită de spaimă, şi-a pierdut sîngele rece şi a mers pînă acolo încît a adăugat: „Dacă celelalte Curţi nu intervin ca să salveze familia regală din situaţia în care se află, există temerea şi chiar speranţa că se vor afla şi ele în aceeaşi situaţie". In pofida dificultăţilor tot mai mari, şi-a continuat febril planurile de evadare. La 12 martie, Fersen a informat-o că trăsura în care urma să călătorească familia regală era gata. Se apropia Pastele. La 17 aprilie, Duminica Floriilor, regele a participat la slujba religioasă şi a primit împărtăşania de la capelanul lui, care nu depusese jurămîntul pe Constituţia Civilă a Clerului. Gestul a provocat o mare indignare, în ziua următoare, Ludovic XVI şi familia lui urmau să plece la Saint-Cloud cu permisiunea Adunării. Cînd regele şi familia s-au urcat în caleaşca, Garda Naţională nu i-a lăsat să plece. O mulţime numeroasă s-a adunat la gardurile palatului în sprijinul Gărzii Naţionale. S-a răspîndit zvonul că Ludovic XVI, încălcîndu-şi jurămîntul, voia să sărbătorească Pastele la Saint-Cloud, împreună cu preoţii „refractari", şi era acuzat că intenţionează să fugă. Lafayette a venit repede la faţa locului şi a încercat să facă loc pentru trăsuri, dar în zadar. Blocat de Garda Naţională, deşi era şeful ei, şi de mulţime, i-a sfătuit pe rege şi pe regină să se întoarcă în apartamentele lor.

„Trebuie să recunoşti că nu mai sîntem liberi",[4] a strigat regina coborînd din trăsură. S-a sprijinit de braţul uneia dintre doamne, care plîngea. „Nu e momentul să plîngem, ci să dăm dovadă de curaj. Eu am să vă dau exemplu", a spus ea.[5] Mîndră şi cu capul sus, a urcat scările palatului ţinîndu-şi fiul de mînă.

Umilirile lui Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu ajunseseră încă la capăt. Cam pe la ora opt seara, li s-a spus că gardienii de noapte vor inspecta toate încăperile, inclusiv ale lor, pentru a vedea dacă nu există preoţi „refractari" ascunşi acolo. Era cea mai bună cale de a garanta că familia regală nu va fugi! Afară, mulţimea urla ameninţări cu moartea, ca în octombrie 1789. Regina era atît de zguduită, încît a căzut la pat cîteva zile. „Maiestăţile lor sînt în mare primejdie în aceste zile; se spun lucruri cumplite despre ele; nu mai sînt respectate şi vieţile lor sînt ameninţate în public şi fără ruşine", scrie Fersen.[6]

Pentru a linişti populaţia, familia regală a participat la slujba de Paşti oficiată de un preot constituţional la biserica Saint Germain l'Auxerrois. Ludovic XVI şi-a reînnoit angajamentul faţă de principiile revoluţiei în faţa Adunării.

Dar în secret a repudiat acest act în corespondenţa sa cu suveranii străini, care nici nu se grăbeau să-i sară în ajutor.

Mai decisă ca oricînd să părăsească închisoarea de la Tuileries, Maria Antoaneta şi-a continuat activ pregătirile de evadare, indiferent de părerea fratelui său, care o sfătuia să facă un joc dublu şi să aştepte vremuri mai bune. Deşi nu primiseră nici un fel de asigurări din partea împăratului, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au decis să părăsească Parisul în ziua de 20 iunie. <J)rama *din*

Luni 20 iunie 1791, nimic din comportarea regelui sau a reginei nu ar fi lăsat să se bănuiască cum că ziua cea mare venise. Regele şi-a petrecut dimineaţa în biroul lui, iar regina a participat la lecţiile copiilor. La amiază, întreaga familie regală s-a adunat la slujbă, ca de obicei, în capela palatului. După masă, Ludovic XVI i-a comunicat planul surorii lui, Elisabeta, pentru că preferase să nu ştie nimic despre pregătiri. Regina şi soţul ei au jucat biliard ca de obicei. Ceva mai tîrziu, Maria Antoaneta s-a retras în apartamentul ei cu regele. Curînd a fost anunţat Fersen.

Venise să le dea ultimele detalii cu privire la călătorie.

„Indiferent ce s-ar întîmpla, n-am să uit niciodată ce ai făcut pentru mine", a spus suveranul înainte să iasă din salon.[1] Rămasă singură cu admiratorul ei devotat, Maria Antoaneta a plîns mult timp. El a consolat-o, iar la ora patru s-au despărţit. Regina şi-a luat copiii la o plimbare într-una din cele mai aglomerate grădini din Paris. De cînd începuse primăvara, ieşea foarte des, aşa încît parizienii

să o vadă şi să nu mai fie bănuitori.

întorcîndu-se la Tuileries, era perfect calmă şi stăpînă pe sine. Nimic nu se schimbase în programul familiei regale.

La ora nouă, Delfinul şi sora lui s-au dus la culcare, iar contele şi contesa de Provence au sosit să ia masa de seară cu cuplul regal şi Madame Elisabeta. Cînd cumnatul său a sărutat-o, Maria Antoaneta i-a şoptit: „Ai grijă să nu mă faci să mă emoţionez, pentru că nu vreau să vadă nimeni că am plîns".[2] Pe la nouă şi jumătate au terminat masa; rămaşi singuri, au discutat „marea întreprindere" împreună.

Informaţi de rege şi regină asupra planurilor lor cu o săptămînă în urmă, contele şi contesa de Provence deciseseră să plece şi ei în aceeaşi seară, pe o rută diferită. Prinţul, îmbrăcat în stil englezesc, pleca de la Paris la Bruxelles în compania unui prieten, în timp ce soţia lui lua alt drum, împreună cu una din însoţitoarele ei.

La ora zece, regina s-a dus sus să-i trezească pe copii.

„O să mergem într-un loc fortificat unde o să fie mulţi soldaţi", i-a şoptit ea Delfinului, care a sărit din pat cerînd să i se aducă cizmele şi spada. Avea să fie cît se poate de decepţionat cîteva minute mai tîrziu, cînd guvernanta lui l-a îmbrăcat cu o rochie de fetiţă. Dar apoi s-a resemnat, spunîndu-i surorii lui că „o să jucăm într-o piesă din moment ce sîntem deghizaţi."[3] Cînd regina s-a întors în salon, regele s-a dus sus să sărute copiii, în acelaşi timp i-a înmînat lui Madame de Tourzel un bilet în care se spunea că aceasta îi ia pe Copiii Franţei[4] la ordinul lui.

La ora zece treizeci a început marea aventură. Regina s-a dus din nou sus, unde copiii erau gata de plecare. A condus-o pe Madame de Tourzel şi pe copii în apartamentul care fusese eliberat de ducele de Villequier şi unde, cu timpul, mai fuseseră adăugate o mulţime de uşi. Paşii lor răsunau în camerele întunecoase, nemobilate, îşi ţineau respiraţia.

Ciudatul grup a traversat mai multe camere pînă cînd a ajuns la o încăpere cu pereţi de sticlă care dădea spre curtea Caruselului; aceasta era luminată bine de torţele valeţilor şi ale trăsurilor care îşi aşteptau stăpînii. Regina a privit înjur cu grijă. Din cealaltă parte s-a desprins o umbră şi s-a deschis o uşă: era Fersen, îmbrăcat în vizitiu. L-a luat de mînă pe Delfin şi i-a făcut semn lui Madame de Tourzel să o ia pe Maria Tereza şi să-1 urmeze. Liniştită, Maria Antoaneta s-a întors în salon, unde i-a găsit pe rege, pe contele şi contesa de Provence şi pe Madame Elisabeta. Era unsprezece fără un sfert. Absenţa ei nu putea să pară suspectă servitorilor.

La unsprezece, prinţii, foarte emoţionaţi în pofida aparenţelor, şi-au luat rămas-bun unul de la altul. Au aranjat să se întîlnească două zile mai tîrziu, la

castelul Thonnelles, o reşedinţă din apropiere de Montmedy pe care o pregătise Bouille pentru familia regală. Apoi contele şi contesa de Provence au plecat acasă, aşa cum făceau în fiecare noapte, la Palais du Luxembourg. Madame Elisabeta s-a dus la Pavilion de Flore; iar regele şi regina s-au retras în dormitoarele lor, pentru ceremonia tradiţională a *coucher-u\ui.*

După ce s-a dezbrăcat şi s-a spălat, regina s-a urcat în pat şi le-a dat drumul cameristelor. Imediat după plecarea lor, s-a sculat, s-a dus în camera de toaletă şi a îmbrăcat o rochie gri foarte simplă, şi-a pus o pălărie mare, neagră, cu un văl lung de muselină care îi ascundea faţa. Astfel îmbrăcată, trebuia să treacă prin aceleaşi camere prin care trecuse cu copiii. Cînd a ieşit din apartamentul ei, inima i s-a oprit în loc: un membru al Gărzii Naţionale era de serviciu în faţa uşii de la holul care ducea spre apartamentul ducelui de Villequier. Din fericire, omul se plimba de sus în jos. De cum s-a întors el cu spatele, regina a ieşit în fugă din apartamentul ei şi a străbătut cei cîţiva metri care o despărţeau de drumul libertăţii. Cînd a ajuns în cele din urmă la uşa de sticlă care dădea spre curte, a văzut silueta lui Malden. Acesta era cel care trebuia să o ducă la trăsura lui Fersen, care aştepta nu departe de Tuileries, pe rue de l'Echelle. în timp ce se apropia de el, inima i se opri din nou în loc. în faţa ei se afla Lafayette, în trăsura lui bine luminată; vizitiul ei a trecut aproape de ea. Generalul nu a recunoscut-o. Cu genunchii tremurînd, căci întîlnirea ar fi fost un dezastru, Maria Antoaneta a părăsit palatul Tuileries sprijinită de braţul lui Malden. Din păcate, ghidul ei nu cunoştea prea bine Parisul.

Nu a reuşit să găsească locul de întîlnire şi a fost nevoit să întrebe o santinelă. Cîteva minute mai tîrziu, Maria Antoaneta se urca în trăsură. S-au îmbrăţişat bucuroşi cu toţii. Regele începuse să-şi facă griji şi vrusese chiar să plece să-şi caute soţia. Fersen îl convinsese să rămînă pe loc. Purtînd o perucă mare, neagră şi o pălărie rotundă, Ludovic XVI părăsise palatul fără nici un incident, în timp ce valetul lui aranja hainele într-un dulap, se strecurase din pat, cu perdelele trase.

Ajunsese în biroul lui, unde se îmbrăcase în haine de burghez şi ieşise cît se poate de liniştit afară, o dată cu mulţimea venită să asiste la *coucher*-\|\ lui.

In timp ce îşi descriau unul altuia păţaniile, Fersen conducea preţioasa încărcătură prin Paris. Dar în loc să iasă direct din oraş, s-a oprit în centru, pe strada Clichy, unde ţinuse caleaşca pe care urmau să o folosească în călătorie.

Voia să se asigure că aceasta plecase spre periferia Parisului să-şi aştepte pasagerii, în cele din urmă, la ora două dimineaţa, fugarii au ajuns la bariera de la Saint-Martin. Din fericire, funcţionarii de la vamă sărbătoreau ceva şi nu le-au dat prea mare atenţie acestor călători care, fără îndoială, erau alţi emigranţi. Bariera a

fost traversată fără nici un incident şi s-au trezit brusc în cel mai deplin întuneric, pe drumul spre Bondy. Dar unde Dumnezeu era caleaşca? Fersen a coborît de pe capră şi s-a dus să caute vehiculul. Timpul trecea. Nerăbdător, Ludovic XVI a coborît din trăsură şi a început să se plimbe încoace şi încolo. Dar curînd Fersen a reapărut. Caleaşca era parcată la mică distanţă de acolo.

Familia regală s-a instalat repede în caleaşca mare, cu roţi galbene. Interiorul, tapiţat cu catifea albă de Utrecht, era

deosebit de confortabil, cu scaune din piele verde şi perdele din tafta asortată.

Fersen realizase o lovitură de maestru - fuga familiei regale de la Tuileries la Paris. Expediţia arăta deosebit de promiţătoare, chiar dacă întîrziaseră cu două ore faţă de program. Nobilul a condus caleaşca în ritm furtunos pînă la staţia de poştă Bondy. Aici urma să-şi ia rămas-bun de la familia regală, să se ducă la Bruxelles călare şi să se întîlnească cu regele şi cu regina după două zile. Dar în timp ce se schimbau caii, Fersen s-a apropiat de Ludovic XVI şi l-a rugat să-i dea voie să-1 însoţească pînă la sfîrşitul călătoriei. Ştia că cele trei gărzi de corp nu ar fi în stare să ia nici o decizie dacă ar apărea probleme neprevăzute. Cu o fermitate care nu-i era caracteristică, Ludovic XVI l-a refuzat categoric, dar i-a mulţumit călduros. Probabil că i se părea umilitor să-şi datoreze libertatea unui bărbat despre care toată lumea spunea că este amantul Măriei Antoaneta. Cu inima grea, Fersen s-a uitat în urma caleştii trasă de caii mari pînă s-a piedut în lumina palidă a zorilor,

în interiorul caleştii, unde se năşteau mari speranţe cu privire la sfîrşitul fericit al aventurii pe care o trăiau, călătorii s-au pus de acord asupra rolurilor pe care urmau să le joace.

Pentru a nu fi recunoscuţi, regele şi regina trebuia să spună că sînt angajaţii lui Madame de Tourzel, care călătorea sub numele de baroneasa de Korff, o rusoaică aristocrată. Maria Antoaneta era Madame Rochet, guvernanta copiilor lui Madame de Korff, Amelie şi Aglae. Madame Elisabeta, acum Rosalie, era doamna de companie a baroanei. Cît despre rege, acesta era umilul valet Durând. Era exact ca la teatrul din Trianon - se bucurau să joace roluri atît de diferite de realitate.

Dar timpurile se schimbaseră şi publicul de astăzi nu era deloc îngăduitor.

La ora şase, pe cînd caleaşca intra în micul oraş Meaux, se făcuse deja lumină. Bine dispus, regele a atacat proviziile de mîncare pe care le pregătise Fersen. La ora opt, aproape că se bucura la gîndul că Lafayette descoperise probabil că familia regală fugise. „Vă rog să mă credeţi, o dată ce voi fi călare, voi

fi foarte diferit de cel care sînt acum", a anunţat el.[5]

Deşi Ludovic XVI nu era primul rege al Franţei care părăsea capitala pentru a o recuceri, nici unul dintre predecesorii lui nu făcuse acest lucru deghizat în servitor, însă regele era convins că îşi demonstrase autoritatea părăsind Parisul, întrucît vedea în propria persoană întruchiparea legitimităţii, refuzase cu încăpăţînare să împartă puterea cu reprezentanţii aleşi ai poporului. După părerea lui, el era singurul reprezentant al statului, iar Adunarea comisese o crimă încâlcind legile fundamentale ale regatului. Lupta împotriva oamenilor răspunzători de acest act de înaltă trădare - oameni care în momentul de faţă aduceau ultimele retuşuri Constituţiei - şi restaurarea autorităţii tradiţionale a monarhiei, acestea erau acum îndatoririle sacre ale suveranului.

Ele justificau această escapadă burgheză, aparent lipsită de orice glorie.

Pentru Maria Antoaneta, care degusta exaltată plăcerile unei libertăţi redobîndite, aceste considerente de natură juridică erau de importanţă secundară. Prima ei preocupare era să salveze vieţile copiilor, a regelui şi a ei. Prefera să înfrunte riscurile fizice ale acestei aventuri, decît să continue să trăiască sub ameninţarea permanentă a răscoalei. Pentru ea, evadarea nebunească spre un oraş fortificat din apropiere de frontieră era pur şi simplu o chestiune personală - deşi în realitate era o chestiune de stat, iar regele era perfect conştient de acest lucru. Atît de conştient, încît comisese chiar eroarea de a lăsa un manifest chiar pe birou, ca să-1 vadă toată lumea, prin care îşi justifica plecarea, în acel lung act de acuzare în care denunţa revoluţia de la începutul ei, regele declara că toate acţiunile îi fuseseră impuse cu forţa, întrucît pierduse orice speranţă de a vedea că supuşii lui se întorc la raţiune, decisese să părăsească Parisul împreună cu familia sa. Fără a-şi dezvălui clar intenţiile, promisese să uite „relele" comise împotriva lui atunci cînd se va întoarce şi să impună o Constituţie pe care o va alege el.

La Paris, în jurul orei şapte treizeci, pe cînd caleaşca mergea liniştită către La Ferte-sous-Jouarre[6], s-a descoperit că regele dispăruse. Toţi erau stupefiaţi. Se discutase de atîta vreme despre plecarea regelui, încît nimeni nu mai credea în ea. S-au răspîndit toate zvonurile posibile şi imposibile.

Exista convingerea larg răspîndită că Ludovic XVI se dusese la regimentele care îi rămăseseră loiale şi că va veni să asedieze Parisul cu întăriri de la austrieci. La ora nouă, Adunarea s-a reunit şi a preluat puterea executivă, plasîndu-i pe miniştri sub jurisdicţia sa. Temîndu-se de o revoltă populară, Adunarea a anunţat imediat că luase toate măsurile necesare pentru a menţine ordinea. Cît despre deputaţi, aceştia discutau neliniştiţi ce să facă cu suveranul. După multe discuţii, a fost emis un mandat de arestare către cele optzeci şi trei de

departamente[7] ale regatului. Textul mandatului, greu de justificat, susţinea că monarhul fusese răpit de contrarevoluţionari - un grup ale cărui intenţii erau opuse celor ale bunilor cetăţeni care lucrau să zdrobească intenţiile rele ale duşmanilor revoluţiei. Datorită acestei teze, era posibil să nu se schimbe Constituţia dacă regele ar fi fost găsit; Ludovic XVI ar fi reinstalat, exonerat anticipat de presupusa răpire, însă descoperirea scrisorii lăsate de rege punea totul sub semnul întrebării. Cînd a fost citită, a avut efectul unei bombe. Ficţiunea cu răpirea s-a prăbuşit imediat.

Nici o persoană răpită nu ar fi avut timpul să scrie o declaraţie de asemenea lungime! Reprezentanţii rămăseseră muţi de uimire. Prinşi între pericolul unei contrarevoluţii şi cel al democraţiei, s-au raliat la ipoteza cu răpirea, deşi nimeni nu credea în ea.

între timp, regele şi regina, entuziasmaţi de libertatea lor, se gîndeau că erau salvaţi. Erau departe de Paris. Nimeni nu-i urmărea. Aşadar, de ce să se mai grăbească? Ludovic XVI nu a ezitat să coboare şi să-şi întindă picioarele în timp ce caleaşca urca cu greu un deal. A discutat despre recoltă cu cîţiva ţărani, în timp ce Madame de Tourzel a scos copiii la aer. Regina împărtăşea şi ea starea de euforie generală. La cinci leghe[8] de Châlons-sur-Marae, la hanul de poştă din Chaintrix, un sătuc, ginerele şefului staţiei de poştă i-a recunoscut pe fugari. Acest tînăr, care era împotriva revoluţiei, i-a salutat cu respect pe membrii familiei regale şi i-a invitat să se răcorească. Era foarte cald. De ce să refuze o asemenea ofertă generoasă? Aşa că regele şi familia lui au acceptat. De la staţia de poştă, vestea s-a răspîndit rapid între vizitiii de poştalion: persoana pe care o duceau spre o destinaţie necunoscută era regele. Din acest moment, vestea a ajuns peste tot înaintea caleştii greoaie, a cărei viteză nu o putea egala pe cea a unui cal în galop.

La Châlons-sur-Marne (170 kilometri de Paris), oamenii priveau curioşi la caleaşca în care se afla familia regală. „Era clar că fusesem recunoscuţi", spunea mai tîrziu Madame Royale[9]. Cu toate acestea, la ora patru treizeci au pornit calmi pe drumul spre Metz. La următoarea staţie de poştă, regele trebuia să se întîlnească cu primul detaşament de trupe care urmau să-1 escorteze la Montmedy. Dar la Pont-de-SommeVesle nu era nimeni. Pasagerii au început să simtă o oarecare nelinişte, deşi totul părea calm. La Sainte-Menehould, următoarea staţie, locuitorii erau foarte atenţi, în timp ce se schimbau caii, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta, care neglija- seră să lase obloanele caleştii, au observat o mică paradă a dragonilor în piaţă. De ce nu erau ei călare şi gata să-1 escorteze pe rege? Un ofiţer s-a apropiat discret de caleaşca şi a sfătuit gărzile de

corp să pornească imediat la drum, căci, spunea el, „lucrurile au luat o întorsătură proastă".

în timp ce caleaşca părăsea Sainte-Menehould, oraşul vuia de vestea că regele tocmai traversase oraşul. Garda Naţională a fost convocată imediat. Căpitanul dragonilor, în ciuda protestelor sale, a fost considerat suspect şi arestat.

Apoi a fost convocat şeful staţiei de poştă, un om pe nume Drouet, care schimbase caii. Contrar unei versiuni, tînărul nu-1 recunoscuse pe Ludovic XVI. Cînd a fost întrebat despre misterioşii pasageri din caleaşca, nu a putut să spună decît că observase un bărbat gras, miop cu un nas acvilin şi faţa buhăită. A fost de ajuns pentru Consiliul Municipal pentru a decide că trebuie să ajungă caleaşca din urmă. împreună cu un bărbat pe nume Guillaume, Drouet a pornit în galop spre Varennes, unde se ştia că vor trebui să schimbe din nou caii.

Neştiind nimic despre agitaţia pe care o stîrnise, familia regală îşi continua drumul în linişte. Erau liniştiţi, căci călătoria mergea foarte bine, chiar dacă trupele pe care le aşteptau nu sosiseră la întîlnire; fugarii au adormit. Se apropiau de destinaţie şi la ora unsprezece au sosit la Varennes, în plină noapte. Orăşelul era adormit. Nu avea staţie de poştă. Vizitiii de la Sainte-Menehould nu cunoşteau hanul particular unde ar fi trebuit să schimbe caii. Nevrînd să meargă mai departe, oamenii s-au oprit cînd au ajuns în dreptul primelor case de la marginea oraşului, în timp ce una dintre gărzile de corp pornise pe o stradă întunecată, căutînd acel han foarte discret, regele a coborît din caleaşca şi a bătut la o uşă. I s-a spus fără prea multă consideraţie să-şi vadă de drum. Regina a fost refuzată la fel de nepoliticos. Şi atunci, în momentul în care suveranii îngrijoraţi se urcau înapoi în caleaşca, doi călăreţi au intrat în galop în orăşel.

Curînd s-au aprins mai multe lumini. Regele şi regina, după ce aşteptaseră în zadar întoarcerea gărzii de corp, au reuşit să-i convingă pe vizitii să mîne spre centrul oraşului. Caleaşca a pornit la drum, dar în momentul în care a trecut pe sub bolta de intrare în piaţă, cîteva zeci de puşti şi muschete au răsărit pe neaşteptate în faţa ei, făcînd caii să se ridice în două picioare. Din întuneric au apărut brusc mai mulţi bărbaţi, ameninţînd, iar clopotul a început să bată. Un reprezentant al municipalităţii, băcanul Sauce, a deschis uşa şi a cerut să vadă paşapoartele călătorilor. Madame de Tourzel a întins documentele ei, care păreau în perfectă ordine. Uitînd că trebuia să fie cameristă, regina a cerut să se grăbească, spunînd că nu au timp. Sauce i-a înapoiat paşaportul lui Madame de Tourzel şi era pe punctul de a da drumul caleştii să plece, dar în momentul acela, Drouet, şeful staţiei de poştă de la Sainte-Menehould, s-a opus. Sosise cu cîteva minute mai devreme şi era cel care trăsese clopotul. „Sînt sigur că această trăsură pe care am

oprit-o îi transportă pe rege şi familia lui", a strigat el. „Dacă îi lăsaţi să scape într-o altă ţară, veţi fi vinovaţi de trădare."[10] Aceasta l-a înspăimîntat pe Sauce. Călătorii au protestat; Ludovic XVI a ordonat vizitiilor să pornească, dar ei nu s-au clintit. Cîţiva bărbaţi şi-au armat puştile. Acum tot oraşul Varennes era în picioare şi în jurul caleştii se aduna o mulţime tot mai numeroasă.

Posomorît, Ludovic XVI n-a avut încotro şi a trebuit să accepte ospitalitatea acestui domn Sauce. Cîteva minute mai tîrziu, familia regală era instalată în fotolii în spatele băcăniei şi copiii regali erau culcaţi şi înveliţi în paturile copiilor Sauce. Profund alarmat, Sauce s-a dus să aducă un om din oraş care locuise la Versailles. Copleşit şi emoţionat, nouvenitul s-a aplecat adînc în faţa lui Ludovic XVI, care a încetat să mai joace rolul valetului şi l-a îmbrăţişat pe bunul bărbat. Şi Ludovic XVI, care cu numai cîteva minute înainte negase că este regele Franţei, a lăsat garda jos: „Ei bine, da, sînt regele vostru", a recunoscut el în faţa tuturor membrilor Consiliului Municipal. Erau uluiţi şi, în pofida tuturor sentimentelor, profund emoţionaţi. Păstrîndu-şi calmul, în timp ce regina a devenit „extrem de agitată", regele le-a explicat că „părăsise Parisul deoarece vieţile membrilor familiei lui erau în pericol în fiecare zi; că nu mai putea suporta să trăiască în mijlocul pumnalelor şi al baionetelor şi că a venit să caute refugiu printre supuşii lui credincioşi."[11] Deşi foarte emoţionaţi, locuitorii din Varennes nu erau dispuşi să-1 lase pe rege să plece. Se temeau de consecinţele pe care le-ar putea avea un asemenea gest. înspăimîntată, regina a implorat-o pe doamna Sauce să intervină pe lîngă soţul ei să fie de acord ca familia regală să-şi continue călătoria. Dar soţia băcanului a răspuns că asta ar însemna ca soţul ei să-şi rişte viaţa şi pentru ea viaţa bărbatului ei valora mai mult decît cea a regelui. Aşa stăteau lucrurile pe la ora unu, cînd s-a auzit un strigăt: „Vin husarii!"

Erau husarii lui Choiseul[12], care ar fi trebuit să escorteze caleaşca dincolo de Pont-de-Somme-Vesle. După ce aşteptase zadarnic trăsura, Choiseul le dăduse oamenilor lui ordin să se retragă. Era convins că evadarea regelui eşuase. Pentru a evita agitaţia care s-ar fi stîrnit la vederea trupelor, o luase pe alt drum spre Montmedy. Luminile şi dangătul clopotului îl alertaseră cu privire la drama care se desfăşura la Varennes şi pornise în galop spre oraş fără să mai stea pe gînduri.

în cîteva minute, şarja husarilor a golit strada fără să provoace nici un accident. Cu mîna pe spadă şi escortat de colonelul de Damas, Choiseul a intrat ca o furtună în casa lui Sauce. Văzîndu-1, speranţele Măriei Antoaneta au reînviat.

S-a ridicat imediat şi l-a apucat de mîini într-o izbucnire de efuziune. „Ce facem acum?" a întrebat Ludovic XVI. „Trebuie să vă salvăm, Sire", a răspuns Damas. „Aştept ordinele dumneavoastră", a adăugat Choiseul. „Am cu mine patruzeci de

husari. Dau jos din şa şapte dintre ei; aşa vom avea un cal pentru Maiestatea voastră cu Delfinul în braţe, unul pentru regină, unul pentru Madame Royale, unul pentru Madame de Tourzel şi unul pentru Madame Elisabeta... Ceilalţi treizeci de husari vă vor înconjura... Vom încerca să trecem, dar nu trebuie să pierdem nici un minut, pentru că într-o oră husarii mei vor fi cîştigaţi de partea cealaltă." Dar cînd Ludovic XVI a întrebat dacă în felul acesta nu îi expune familia şi pe Madame de Tourzel, Choiseul a jurat că se va sinucide pe loc dacă se va întîmpla ceva. Răspunsul l-a făcut pe rege să refuze oferta. Nu voia ca familia lui să rişte, în plus, Ludovic XVI credea că Bouille, căruia Choiseul îi trimisese un mesager, va sosi în timpul nopţii şi caleaşca îşi va relua liniştită drumul.

Regina a tăcut pe toată durata acestui schimb de replici, însă Goguelat, aghiotantul lui Bouille care se afla acolo, a implorat-o şi el să plece: „Nu vreau să-mi asum răspunderea pentru nimic. Regele a decis cursul acţiunii; el trebuie să dea ordine; datoria mea este să le îndeplinesc. Şi apoi, Monsieur Bouille nu poate fi departe." L-a întrebat apoi deschis dacă crede că Fersen este în siguranţă, în felul acesta, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au ratat ocazia de a fi salvaţi.

Din momentul acela, husarii s-au împrăştiat prin oraş, unde se deschiseseră hanurile şi cîrciumile, au început să bea şi să fraternizeze cu populaţia care avea sentimentul că trăieşte o nemaipomenită aventură. Pe parcursul acestei nopţi scurte, Varennes a fost sfîşiat între curiozitate, teamă, milă şi patriotism. Zvonuri dintre cele mai stranii apăreau şi dispăreau, în timp ce locuitorii din satele vecine se adunau şi ei la faţa locului, înarmaţi cu seceri, furci, topoare şi puşti.

Cu mîncare şi băutură, populaţia s-a calmat, dar furia ei s-a aprins din nou în momentul în care s-a auzit alt zvon: Armata lui Bouille mărşăluieşte spre Varennes! Şi mulţimea a început să strige: „La Paris! La Paris!"

în locuinţa lui Sauce, regele şi regina tot îl mai aşteptau pe salvatorul lor. La ora şase, lucrurile au luat o întorsătură dramatică; doi emisari din partea Adunării au intrat călare în Varennes, înarmaţi cu un decret care îi ruga „pe bunii cetăţeni să-1 aducă pe rege înapoi la Adunarea Naţională". Regele şi regina erau şocaţi. „Nu mai există rege în Franţa", a murmurat Ludovic XVI, punînd distrat hîrtia pe patul în care dormeau copiii lui. Regina a smuls-o şi a aruncat-o pe jos. „N-am să-mi las copiii mînjiţi de ea", a exclamat ea exasperată.

Convins în continuare să trupele lui Bouille vor sosi din clipă în clipă, Ludovic XVI a încercat să cîştige timp; regina şi copiii aveau nevoie de odihnă; de fapt, şi el. Dar reprezentanţii municipali au refuzat să se lase înduplecaţi.

Au insistat ca familia regală să plece cît mai curînd cu putinţă.

Afară, mulţimea bombănea tot mai ameninţătoare. Ludovic XVI s-a resemnat. Cu

o expresie de iritare, urmat de regină, de Madame Elisabeta, Madame de Tourzel şi copii, a pornit înapoi spre caleaşca, pe care oamenii o pregătiseră şi o parcaseră în faţa băcăniei. S-au auzit cîteva exclamaţii de „Trăiască regele!", dar altele, mult mai multe şi mai energice, de „Trăiască naţiunea!". Epuizaţi, escortaţi de o mulţime numeroasă, suveranii au început călătoria înapoi, spre capitală, împinsă de un val uman, caleaşca a pornit într-un nor gros de praf. cimpasuf

Eălătoria de întoarcere a fost un lung coşmar. Cînd au plecat din Varennes, ţăranii agitau în urma lor puşti, securi, coase încă pe vreo cîteva leghe, temîndu-se de sosirea armatei lui Bouille. Aceşti bărbaţi şi femei cu mijloace modeste doreau să-şi salveze vieţile pe seama unei familii care dorea să-şi salveze bunăstarea şi o anumită concepţie despre regatul francez, concepţie acum depăşită, nemaiîmpărtăşită de populaţie. Cînd s-au oprit la Sainte-Menehould, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta tot mai sperau că trupele îi vor ajunge din urmă. Dar era prea tîrziu. Mulţimea furioasă începuse să ţipe: „Am fost trădaţi! Il aşteaptă pe Bouille!" Au fost siliţi să plece în mare grabă, în timp ce ţăranii îi priveau bănuitori. Mai departe, de-a lungul drumului, în mijlocul cîmpiei, contele de Dampierre, ale cărui moşii erau în apropiere, a vrut să-şi prezinte omagiile suveranului. A fost oprit. Şi pe cînd încerca să se apropie de caleaşca, a fost masacrat chiar sub ochii familiei regale.

Seara, la Châlons-sur-Marae, Ludovic XVI a refuzat propunerea mai multor supuşi credincioşi să fugă singur.

Nimic în lume nu l-ar fi făcut să-i abandoneze pe cei dragi, în ziua următoare, pe o căldură înăbuşitoare, melancolicul cortegiu şi-a reluat călătoria. Cu cît se apropiau mai mult de Paris, cu atît creştea ostilitatea populaţiei, în satul Chouilly, unde trebuia să se oprească puţin timp, gloata l-a scuipat în faţă pe rege şi a sfîşiat rochiile reginei şi ale lui Madame Elisabeta. în timp ce cîteva femei miloase le-au cîrpit rochiile cum s-au priceput mai bine, cele două prinţese şedeau plîngînd alături de copii, care se lipeau temători de fustele lor. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta aşteptau cu nerăbdare să vină deputaţii trimişi de Adunare în întîmpinarea lor. Cel puţin ei le vor asigura securitatea. Spre marea lor uşurare, s-au întîlnit cu ei imediat după Epernay.

Reprezentînd cele trei tendinţe politice principale din Adunare, cele trei persoane oficiale i-au întîmpinat cu deferentă pe rege şi pe regină. Marchizul de La Tour Maubourg, un sprijinitor înfocat al regelui, s-a urcat în cabrioleta doamnelor de onoare care urmase caleaşca încă de la începutul călătoriei, în timp ce democratul Petion şi liberalul Barnave au fost invitaţi să ia loc cu suveranii. Petion s-a înghesuit între Madame Elisabeta şi Madame de Tourzel; Barnave, între rege şi

regină. Copleşită, Maria Antoaneta i-a vorbit grăbită, cu o voce chinuită: „Regele n-a vrut să părăsească Franţa", repeta ea întruna.[1] Oarecum stînjeniţi de misiunea ce li se încredinţase, cei doi bărbaţi nu erau capabili să rostească nici un cuvînt. Studiau cu aviditate cuplul regal, despre care auziseră atît de multe şi pe care şi-1 imaginaseră cu totul altfel. Spre marea lor uimire, au descoperit doi oameni disperaţi, nu deosebit de aroganţi, care se exprimau simplu. Familia regală nu se potrivea defel cu imaginea care fusese răspîndită de bîrfele răutăcioase. Regina îl legăna pe Delfin pe genunchi şi copilul îi cerea fără sfială tatălui său oala de noapte, pe care regele i-o întindea fără cea mai mică urmă de jenă. Petion era foarte impresionat de Madame Elisabeta. Curînd, limbile li s-au dezlegat. Ludovic XVI vorbea despre Constituţie. Tînărul Barnave, care reprezenta aripa moderată din Adunare, dădea răspunsuri inteligente, ceea ce a făcut-o pe regină să-1 placă. Văzînd că tînărul era emoţionat de soarta ei, s-a gîndit că ar putea să-1 cîştige de partea sa.

Cînd au ajuns la Meaux, unde urmau să se oprească pe timpul nopţii, familia regală era complet epuizată. Hainele lor murdare îi mirau pe toţi. în ziua următoare, Ludovic XVI a trebuit să împrumute o cămaşă de la un vechil ca să poată arăta ceva mai respectabil la sosirea în Paris, programată pentru seara aceea. Era momentul de care se temea cel mai mult. Regina a fost informată că vor ocoli oraşul pe bulevardele din nord, vor intra pe la bariera Etoile şi vor merge apoi spre Piaţa Ludovic XV[2], învecinată cu grădinile Tuileries. Cînd şi-a exprimat mirarea că va trebui să folosească această rută ocolitoare, i s-a spus că era mai bine să se evite riscul unei încercări de asasinat şi să meargă pe unde erau mai puţine case. „înţeleg", a răspuns ea simplu.

Au pornit la drum la ora şase treizeci dimineaţa, în timp ce se apropiau de capitală, mulţimea devenea de-a dreptul ameninţătoare. La Bondy, o bandă de nebuni s-a aruncat peste caleaşca. Petion şi Barnave a trebuit să strige la ei că sînt gata să apere viaţa regelui cu propria lor viaţă. La Pantin, cîteva femei ieşite din minţi s-au aruncat asupra caleştii, profeţind înjurături obscene. Din fericire, Lafayette se gîndise să trimită Garda Naţională, care i-a dispersat pe agresori.

însă Parisul îi aştepta pe suveranii fugitivi într-o atmosferă de calm absolut. „Cine îl aplaudă pe rege va fi biciuit, cine îl insultă va fi spînzurat", se putea citi pe zidurile capitalei. Poporul se constituise într-un formidabil tribunal.

„Nu vă scoateţi pălăriile", scrisese un jurnalist, „va trece prin faţa judecătorilor lui". Garda Naţională stătea în poziţie de drepţi, controlînd o mulţime uriaşă, tăcută. Aşteptase ore în şir să arunce o privire asupra procesiunii

stranii care îşi făcea acum intrarea într-un nor de praf fierbinte, într-o tăcere apăsătoare, regele şi regina arătau de parcă ar fi mers la propria lor execuţie. Din cînd în cînd, Maria Antoaneta îşi îngropa faţa în părul fiului său, ţinîndu-1 pe genunchi atunci cînd plîngea.

Cînd caleaşca s-a oprit în faţa palatului Tuileries, au păşit direct în plină tragedie, înţepenit de lunga călătorie, arătînd ca pierdut într-un coşmar, regele a coborît anevoie din caleaşca şi a urcat scările palatului fără ca nimeni să spună nimic. Dar imediat ce a apărut regina, s-au auzit strigăte pline de ură, iar cîţiva indivizi ieşiţi din minţi au încercat să se arunce împotriva ei. Garda Naţională a intervenit exact la timp şi mai mulţi deputaţi au luat-o în braţe şi au dus-o repede în palat. Unul dintre aleşi l-a luat iute în braţe pe Delfin ca să-1 ducă şi pe el în siguranţă, dar regina a crezut că i se lua copilul.

Revenindu-şi din coşmar, Maria Antoaneta se simţea stoarsă de puteri cînd a intrat în camera soţului ei, unde aşteptau mai mulţi deputaţi. De nerecunoscut, cu cearcăne negre sub ochi, acoperită de un strat gros de praf, nu avea decît o singură dorinţă - să facă o baie. Cu toate acestea, a mai găsit forţa să glumească cu Barnave. „Trebuie să mărturisesc că nu m-am aşteptat niciodată să petrec treisprezece ore într-o trăsură cu dumneata", a spus ea pe un ton glumeţ, înainte să se retragă în apartamentul ei.[3] Apoi, în timp ce ea se odihnea în cadă, regele a trebuit să răspundă la întrebările reprezentanţilor numiţi să-1 interogheze în legătură cu ciudata călătorie.

Reprezentanţii se aflau într-o situaţie foarte ambiguă; nu ştiau ce să facă cu Ludovic XVI şi familia acestuia, în toate oraşele mari, dar mai ales la Paris, populaţia furioasă cerea demiterea unui rege a cărui duplicitate era acum evidentă. Pentru prima dată poporul vorbea deschis despre o republică. Adunarea, care practic terminase de redactat Constituţia, vedea acum că lucrarea ei era ameninţată.

Deputaţii, dintre care majoritatea erau monarhişti constituţionali, doreau să-1 menţină pe acest rege slab şi nefericit pe tron, pentru că într-un anumit sens el era garanţia puterii lor.

înainte de a ajunge la un verdict cu privire la soarta suveranului, au decis să-1 suspende - un eveniment unic în istoria monarhiei franceze. Un comitet de anchetă a fost numit ca să investigheze împrejurările a ceea ce ei insistau să numească o răpire. Ludovic XVI i-a primit pe reprezentanţi foarte curtenitor şi i-a minţit fără ruşine. Foarte vag în privinţa împrejurărilor, s-a abţinut să spună care au fost motivele plecării lui din Paris. Era fericit, spunea el, că se află din nou între parizienii pe care îi iubea. Insistă să-şi declare loialitatea faţă de Constituţie, pe care

spunea că este pregătit să o ratifice şi să o apere. Declaraţiile lui contraziceau total manifestul lăsat pe birou. Anchetatorii îşi formulau întrebările în aşa fel, încît regele era exonerat chiar înainte de a se simţi acuzat.

Două zile mai tîrziu, cînd aceiaşi anchetatori au interogat-o pe Maria Antoaneta, ea îşi recăpătase calmul şi s-a gîndit atent la ceea ce va răspunde. A explicat foarte modest că ea nu luase nici un fel de decizii; nu făcuse altceva decît să-şi urmeze soţul şi să asculte de ordinele lui.

Nimeni nu s-a lăsat păcălit de declaraţiile suveranilor atunci cînd acestea au fost date publicităţii. Patrioţii erau indignaţi. Natura regimului a fost din nou pusă în discuţie.

La Jacobini şi Cordelieri, cele două mari cluburi formate la începutul revoluţiei, se cerea ca regele să fie detronat şi judecat. Mulţi susţineau întemeierea unei republici. Cei care fuseseră în Statele Unite lăudau democraţia americană şi strigau insistent că Franţa trebuie să fie republică.

Atît timp cît Adunarea nu a ajuns la un verdict referitor la soarta lor, regele şi familia lui au continuat să fie consideraţi prizonieri; Tuileries, acum un fel de tabără fortificată, a devenit închisoarea lor. Oamenii din Garda Naţională îşi instalaseră tabăra cu corturi în apropiere de palat. Oamenii erau percheziţionaţi înainte de a fi admişi. Toate uşile trebuia să aibă încuietori duble şi orice mişcare a suveranilor avea loc sub ochii vigilenţi ai temnicerilor lor. Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu aveau voie nici măcar să se mişte liber prin apartamentele lor. Patru ofiţeri o escortau pe regină atunci cînd dorea să-1 vadă pe Delfin. Unul dintre ei bătea la uşă şi striga: „Regina!" Santinela de serviciu la uşa Delfinului deschidea uşa pentru regină şi ea intra urmată de cei patru gardieni. Aceeaşi procedură se aplica atunci cînd micul prinţ dorea să se ducă la mama lui. Maria Antoaneta trebuia să îndure prezenţa oamenilor din Garda Naţională în faţa uşii de la dormitorul ei, pe care nu avea voie să o închidă nici măcar cînd se ducea la culcare, într-o noapte, unul dintre ei a avut îndrăzneala să se aşeze pe patul ei ca să stea mai confortabil în timp ce discuta cu ea. Pentru a evita astfel de situaţii, regina a cerut cameristei să-şi pună patul lîngă al ei.

In pofida acestei supravegheri extrem de severe, Maria Antoaneta şi-a redobîndit speranţele, înţelesese foarte bine că reprezentanţii doreau să-1 menţină pe Ludovic XVI la putere. A reuşit să înşele vigilenţa paznicilor şi, recurgînd la o mie de vicleşuguri, să corespondeze cu Fersen, Mercy şi fratele ei, împăratul. Madame de Jarjayes, una dintre cele mai devotate doamne de onoare ale ei, îi ducea pe furiş corespondenţa.

Prima scrisoare a reginei a fost evident către iubitul ei Fersen, despre care

ştia că se află în siguranţă. După ce îşi luaseră în grabă rămas-bun pe strada Bondy, în zorii zilei de 21 iunie, Axei se îndreptase spre Bruxelles, unde se întîlnise cu contele de Provence. Vestea arestărilor de la Varennes l-a adus la disperare. „Stai liniştit; sîntem în viaţă", îi scria la 28 iunie. „Exist... Cîte griji mi-am făcut pentru tine şi cît de rău îmi pare pentru tot ceea ce ai suferit neavînd nici un fel de veşti de la noi", i-a scris ea în ziua următoare. „Să nu-mi scrii; nu faci decît să ne pui în primejdie; şi mai ales să nu vii aici sub nici un pretext. Se ştie că tu ne-ai ajutat să plecăm de aici; totul e pierdut dacă vii aici. Sîntem supravegheaţi zi şi noapte, dar nu-mi pasă... Să nu-ţi faci griji, nu mi se va întîmpla nimic. Adunarea doreşte să ne trateze cu blîndeţe.

Adio... n-am să-ţi mai pot scrie..."[4] Probabil că scrisoarea era mult mai tandră. Locurile lipsă indică pasajele ilizibile care au fost şterse. Următoarea misivă[5], menţionată anterior[6], a scăpat de cenzură. „Pot să-ţi spun că te iubesc şi de fapt nu am timp decît pentru asta", i-a spus el. „Sînt bine. Nu-ţi face griji pentru mine. Aş vrea să aud şi despre tine că eşti bine." După ce îi dă instrucţiuni cu privire la oamenii care îi duc corespondenţa secretă, regină continua: „Spune-mi cui să trimit scrisorile mele pentru tine, pentru că nu pot trăi fără asta. Adio, cel mai iubit şi mai iubitor dintre bărbaţi. Te îmbrăţişez cu toată inima mea"[7].

Fersen s-a repezit ca un nebun de la Bruxelles la Viena ca să încerce să capete ajutor pentru captivi. Misivele lungi pe care le scria reginei, din care s-au păstrat numai ciornele lui, nu sînt mesaje de dragoste, ci scrisori politice. „Sînt bine şi nu trăiesc decît ca să te slujesc pe tine"[8], aceasta este singura libertate pe care şi-a luat-o Fersen scriindu-i femeii pe care o iubea. Cel puţin din cîte ştim noi. S-ar putea ca în redactarea finală să fi adăugat şi ceva mai personal, care nu avea sens să figureze în ciornă. Mai trebuie adăugat că cele mai multe dintre scrisorile lui erau scrise în cifre sau cu cerneală invizibilă, ceea ce făcea citirea lor complicată şi anevoioasă.

Maria Antoaneta juca joc dublu, în timp ce reluase în secret legăturile cu Curţile europene, de la care spera ajutor, s-a decis să se folosească de Barnave ca să iasă din acest impas tragic în care intrase monarhia din cauza fugii la Varennes. Mirabeau murise pe neaşteptate la 2 aprilie 1791 şi regina dorea ca Barnave să intervină în numele cuplului regal în faţa Adunării. Maria Antoaneta vedea în el un călău al revoluţiei pe care o detesta şi îl considera un „fanatic". Nu îşi dădea seama că tînărul reprezentant fusese acaparat de o stingă care îşi pleca tot mai mult urechea la gloată şi era departe de a avea o influenţă comparabilă cu cea a lui Mirabeau. înfhmtînd un risc personal foarte mare,

Barnave i-a scris rapoarte lungi cu privire la situaţia politică. La fel ca ilustrul lui predecesor, încerca să convingă cuplul regal că trebuie să accepte Constituţia şi să se delimiteze de mişcarea contrarevoluţionară de care opinia publică îi considera legaţi pe rege şi pe regină.

La 13 iulie, comitetul numit să investigheze fuga regelui şi-a prezentat concluziile, în dorinţa lor de-şi păstra opera legislativă, reprezentanţii au încercat să acrediteze ideea că Ludovic XVI şi familia lui au fost „răpiţi" de Bouille, care dorea să facă din rege „instrumentul ambiţiilor lui personale".

Acest general trădător[9] şi complicii lui trebuia aşadar să fie arestaţi. Cît despre textul lăsat de rege pe birou în ajunul plecării, acesta nu putea fi luat în considerare, pentru că nu fusese contrasemnat de un ministru! Raportul a provocat discuţii înfierbîntate între membrii Adunării, ale căror figuri proeminente erau Robespierre şi Danton. Dar stînga era în minoritate faţă de moderaţi. Barnave a atras atenţia printr-un discurs elocvent în care a declarat: „Toată lumea trebuie să înţeleagă că interesul comun cere să se pună capăt revoluţiei".

Nu numai că toate concluziile comitetului au fost adoptate, dar regele a fost declarat inviolabil. Ludovic XVI a fost aşadar exonerat de orice suspiciune. „Există o mare dispoziţie spre rebeliune în rîndul poporului, dar Gărzile Naţionale sînt pe poziţii şi plasate în aşa fel încît să preîntîmpine orice încercare nesăbuită", scria guvernatorul Morris în jurnalul său.[10] într-o sesiune furtunoasă, membrii clubului Cordelierilor au decis să ducă o petiţie pe Cîmpul lui Marte, cerînd detronarea regelui. Adunarea era foarte alarmată din cauza acestei rezoluţii şi a ordonat primarului Parisului să împrăştie orice adunare care ar tulbura ordinea publică. A fost proclamată legea marţială. La 17 iulie, în timp ce o mulţime de parizieni se alinia ca să-şi adauge semnăturile pe petiţie, Garda Naţională a invadat Cîmpul lui Marte. Cîţiva indivizi au aruncat cu pietre, s-au auzit împuşcături şi - nimeni nu ştie de ce - au urmat alte împuşcături, în ciuda ordinelor specifice ale lui Lafayette de a nu se trage în populaţia neînarmată. Au fost zeci de morţi.

Bailly, primarul Parisului, a încercat să justifice masacrul subliniind că membrii facţiunilor ameninţau ordinea publică.

Atunci Adunarea a adoptat o serie de măsuri împotriva incitării la crimă şi jaf. Mai mulţi republicani au fost arestaţi.

Masacrul de pe Cîmpul lui Marte şi măsurile care au urmat au dat naştere unui sentiment puternic de ură şi unei dorinţe de răzbunare în rîndul maselor populare. Revoluţionarii moderaţi din primele zile, ca Lafayette, Bailly şi Barnave, deveniseră acum duşmani ai revoluţiei. Regele şi regina nu au înţeles acest lucru.

însă Maria Antoaneta l-a felicitat pe Barnave pentru fermitatea lui din zilele

acelea. Dorea să-1 convingă că este întru totul de acord cu părerile lui şi cele ale prietenilor lui.

în timp ce Adunarea îşi desăvîrşea proiectul de Constituţie, Barrave i-a cerut reginei să-i scrie fratelui său, împăratul, şi să declare că acceptă principiul monarhiei constituţionale şi că doreşte să păstreze alianţa între cele două puteri. Regina s-a conformat fără tragere de inimă şi i-a trimis o scrisoare secretă lui Mercy, în care îi cerea să-1 avertizeze pe împărat cu privire la jocul dublu în care era nevoită să se angajeze.

„Trebuie să cedez cerinţelor liderilor partidului de aici... Este extrem de important pentru mine ca ei să creadă că sînt de părerea lor, cel puţin cîtva timp de acum înainte", îi scria ea.[11]

Ludovic XVI ştia că va trebui să accepte Constituţia pe care o detesta. Neavînd încotro, regina l-a rugat pe Barnave să-i explice principalele articole. Nu vedea în ea decît „o ţesătură de absurdităţi inaplicabile". Incapabilă să aibă o **i**

opinie echilibrată despre un regim pe care îl respingea a priori, epuizată de nopţile lungi nedormite şi de timpul petrecut cu codificarea şi decodificarea mesajelor, regina a fost cuprinsă de o disperare vecină cu nebunia pe măsură ce se apropia „momentul cumplit" cînd textele legislative aveau să fie prezentate regelui, „în prezent trebuie să urmăm calea care îndepărtează de noi neîncrederea şi în acelaşi timp ne poate servi să respingem cît mai curînd posibil lucrarea monstruoasă care trebuie adoptată", îi spunea ea lui Mercy.

Fratelui ei, împăratul, îi denunţa „această rasă de tigri care au invadat regatul" şi declara patetic: „Avem încredere numai în tine".[12]

Mai preocupaţi de riscul de contagiune revoluţionară decît de apelurile dramatice ale reginei Franţei, suveranii europeni s-au adunat la Pillnitz, în Germania. După discursuri lungi, au recomandat tuturor liderilor europeni să-şi îndrepte atenţia spre situaţia din Franţa. Această declaraţie, în care se poate sesiza prefigurarea viitoarei coaliţii împotriva Franţei, a reînviat speranţele emigranţilor şi a sporit tensiunile între partizanii şi oponenţii revoluţiei. Era fără îndoială un moment foarte nefavorabil pentru cuplul regal, fiindcă opinia publică era tot mai convinsă că ei se aliau cu emigranţii şi ţările străine.

La 13 septembrie, Ludovic XVI a informat Adunarea că acceptă Constituţia. Restricţiile împotriva reginei şi a regelui au fost ridicate imediat, iar mulţimea a putut să-i vadă la slujba religioasă, în timp ce se auzeau exclamaţii de „Trăiască naţiunea! Trăiască Constituţia!", Ludovic XVI şi Maria Antoaneta nu-şi puteau stăpîni lacrimile. După-amiază, o delegaţie a Adunării a venit la rege pentru a-

şi exprima entuziasmul şi să anunţe eliberarea tuturor celor care fuseseră implicaţi în „răpirea" lui. Aparent relaxat, Ludovic XVI s-a întors către familia sa şi a spus: „Iată aici sînt soţia şi copiii mei, care îmi împărtăşesc sentimentele", „împărtăşim sentimentele regelui", a rostit graţios regina. In ziua următoare, la amiază, Ludovic XVI s-a dus la Adunare ca să jure solemn pe Constituţie. Sala Manejului era ticsită de lume.

Regina participa la şedinţă într-o lojă separată. In loc de tron, regelui i s-a oferit un simplu fotoliu decorat cu flori de crin.

Ludovic XVI s-a ridicat în picioare, şi-a scos pălăria şi a început să rostească primele cuvinte ale jurămîntului, dar a observat că deputaţii şedeau jos şi cu pălăriile pe cap. S-a făcut brusc palid, s-a aşezat şi a continuat să citească jurămîntul cu o voce inexpresivă, în pofida aclamaţiilor care au urmat, suveranul s-a simţit mai umilit decît dacă ar fi fost insultat în public, întors la Tuileries, s-a prăbuşit în braţele soţiei sale şi a început să plîngă împreună cu ea.

Dar au fost nevoiţi să continue să joace acest joc în faţa reprezentanţilor şi a populaţiei Parisului. Regele şi regina trebuia să prezideze complicatele festivităţi pentru sărbătorirea Constituţiei. Au participat la reprezentaţia cu baletul *Psyche* de la Operă. Maria Antoaneta s-a străduit din răsputeri să zîmbească. Regele era cu gîndurile în altă parte.

Madame de Stae'l scria: „cînd Furiile dansau scuturîndu-şi torţele şi strălucirea focului a cuprins tot teatrul, a văzut chipurile regelui şi al reginei în lumina palidă a acestei imitaţii a Iadului şi a fost brusc copleşită de presentimente cu privire la viitorul lor".[13] După Operă, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta au mers pe Champs-Elysees într-o trăsură deschisă. S-au auzit mai multe exclamaţii de „Trăiască regele!", dar ori de cîte ori se auzea o aclamaţie, un om din mulţime scutura uşa trăsurii şi striga: „Nu, să nu-i credeţi:

trăiască naţiunea!" Nimeni nu s-a gîndit să-1 alunge de acolo pe acest individ, despre care nu se ştia nimic. I-a întristat grozav pe suverani, dar n-au îndrăznit să se plîngă de el. ima demonstraţie *de forţă*

Măria Antoaneta, care împlinise de curînd treizeci şi şase de ani, a fost de acord să pozeze pentru pictorul Kucharski. Acest ultim portret, care a rămas neterminat, ne înfăţişează o femeie total diferită de cea imortalizată cu doisprezece ani mai înainte de pictoriţa ei preferată. Are faţa plină, tenul strălucitor, dar privirea tristă şi gura dispreţuitoare conferă portretului o veridicitate pe care Madame Lebrun nu a reuşit niciodată să o sesizeze. De fapt, regina se schimbase enorm. Slăbise, părul îi albise şi avea obrajii anormal de roşii. Mistuită de teama de viitor, copleşită de responsabilităţi mult prea grele, era de

nerecunoscut. „Uneori nici nu mă aud şi trebuie să mă opresc şi să mă întreb dacă sînt chiar eu cea care vorbeşte. Nu am nici o clipă pentru mine, între toţi oamenii pe care trebuie să-i văd, să le scriu, şi timpul pe care trebuie să-1 petrec cu copiii mei. Această ultimă ocupaţie, care nu este chiar un fleac, este singura mea bucurie...' şi cînd sînt foarte tristă, îmi iau băieţelul în braţe, îl sărut din toată inima şi aceasta mă consolează pentru o vreme", îi scria ea lui Fersen.[2]

Iubirea pentru nobilul suedez rămăsese singura ei alinare.

Din fericire, nu avea habar că iubitul ei Axei avea o aventură cu Eleanore Sullivan, o femeie foarte frumoasă, cu un trecut zbuciumat şi amanta oficială a unui scoţian foarte bogat, Quentin Crawfurd. Regalişti înverşunaţi, doamna Sullivan şi Crawfurd avuseseră cunoştinţă de fuga din Varennes. De atunci, din refugiul lor temporar de la Bruxelles, au conspirat din toate puterile pentru a ajuta familia regală. Insă aventura lui Fersen cu doamna Sullivan a dat naştere la bîrfe. în curînd vestea a ajuns şi în Suedia, unde contesa Piper, sora lui Axei, a considerat de cuviinţă să-i scrie în felul următor: „Te avertizez, dragul meu Axei, în legătură cu iubirea Ei,[3] căci dacă ar auzi aceste veşti, aceasta i-ar putea provoca o lovitură fatală. Toată lumea e cu ochii pe tine şi vorbeşte despre tine.

Gîndeşte-te la nefericita de Ea. Cruţ-o de cea mai mare durere dintre toate".[4]

Maria Antoaneta se lupta atunci cu o situaţie politică ce părea tot mai complicată pentru ea. în conformitate cu Constituţia, fusese aleasă o nouă Adunare, numită Adunarea Legislativă, compusă din 264 de reprezentanţi de dreapta, favorabili unei monarhii cu puteri limitate, 136 de stînga, ostili aristocraţiei, şi 345 de nedecişi, capabili să meargă şi într-o parte, şi în alta. Camera a salutat cuvîntarea de deschidere a regelui destul de călduros şi în seara aceea suveranii au fost aplaudaţi la teatru. Dar cu încurajarea activă a reginei, Ludovic XVI a continuat să joace un rol dublu şi a refuzat să-şi accepte cu bună-credinţă rolul de monarh constituţional, deşi îi lăsa suficient spaţiu de manevră. Ca pentru a-şi arăta ostilitatea faţă de noua Adunare, şi-a păstrat miniştrii, dar fără să le dea nici un program. S-a lăsat dus de evenimente, sperînd că îşi va recăpăta puterea pierdută datorită unui război care îi va permite să se impună în faţa supuşilor săi.

Maria Antoaneta privea Adunarea Legislativă ca pe nimic altceva decît „o adunătură de ticăloşi, nebuni şi bestii".[5] Cu toate acestea, s-a decis să recurgă la moderaţi cu gîndul de a se dispensa ulterior de ei. Se prefăcea, de asemenea, că ascultă de Barnave, care o implora să se alăture poporului împotriva aristocraţiei şi puterilor străine. Nimeni nu se lăsa păcălit de această duplicitate. Despre Barnave se considera că se vînduse Curţii şi era discreditat în cercurile politice

pariziene; regalişti şi emigranţi vorbeau despre el ca despre geniul rău al reginei. „Se spune că regina se culcă cu Barnave", nota rece Fersen în jurnalul lui. Bărbatul acesta, deşi o cunoştea bine pe Maria Antoaneta, nu putea înţelege paşii pe care îi făcea ea. „Chiar vrei să treci sincer de partea revoluţiei?" o întreba el.[6] „Stai liniştit", îi răspundea ea, „nu am să trec de partea turbaţilor. Dacă mă văd cu ei sau am relaţii cu unii dintre ei, asta este numai ca să mă folosesc de ei. îmi inspiră prea multă oroare; niciodată nu voi trece de partea lor."[7] Cu toate riscurile, Fersen voia să vină la Paris, dar regina l-a determinat să se răzgîndească.

La Tuileries, atmosfera era apăsătoare, înconjuraţi de spioni, regele şi regina vorbeau foarte rar unul cu altul în faţa servitorilor. Şi atunci cînd erau singuri cu Madame Elisabeta, o ostilitate voalată plutea în aer. Sora regelui ţinea o corespondenţă regulată cu fraţii ei emigranţi şi dezaproba maşinaţiile reginei. „Acasă e un iad; nu poţi să spui nimic, nici chiar cu cele mai bune intenţii din lume. Sora mea[8] este atît de indiscretă şi înconjurată de intriganţi, încît nu putem sta de vorbă una cu alta, căci ar însemna să ne certăm toată ziua", se plîngea ea lui Fersen.[9] Singura distracţie a reginei era să se amestece uneori printre oaspeţii din salonul prinţesei de Lamballe, unde se strîngeau ultimii membrii ai aristocraţiei din Paris.

Ameninţarea contrarevoluţiei atîrna deasupra noului regim şi îi irita pe reprezentanţi. Emigranţii îşi intensificau atacurile din afara ţării, în timp ce aristocraţii din ţară încercau să organizeze răscoale cu ajutorul preoţilor refractari.

Adunarea a votat diferite decrete împotriva acestor turbulenţi.

Emigranţii, începînd cu fraţii regelui, au primit ordin să se întoarcă în Franţa în decurs de[1] două luni, altfel vor fi acuzaţi de conspiraţie împotriva securităţii statului şi li se vor confisca bunurile. Regele trebuia să le spună prinţilor care îi primiseră pe emigranţi să-i expulzeze în afara graniţelor.

Preoţii refractari au fost solicitaţi să jure pe Constituţie, în caz contrar fiind deportaţi. Ratificarea decretelor l-a obligat pe Ludovic XVI să se pronunţe în favoarea sau împotriva revoluţiei. Regele nu a avut nimic împotrivă să semneze decretul care se referea la fraţii lui şi să apeleze la prinţii străini. Pe de altă parte, a făcut uz de dreptul lui de veto atunci cînd a fost vorba de legile referitoare la emigranţi şi la preoţii refractari, provocînd revolta Adunării. Moderaţii erau depăşiţi, iar republicanii furioşi, ceea ce i-a făcut să conteste dreptul de veto garantat suveranului prin Constituţie.

Ofensiva republicanilor s-a intensificat. Contrarevoluţia trebuia strivită, fiindcă ameninţa toată lucrarea din ultimii doi ani. S-a pus problema dacă să se

declare război puterilor care sprijineau contrarevoluţia. După declaraţia de la Pillnitz se instalase teama de un conflict armat. Republicanii îi atribuiau împăratului un zel care era mult mai belicos decît în realitate. Aşa cum vedeau cei mai mulţi dintre patrioţi, războiul îi va obliga pe toţi să ia poziţie pentru sau împotriva revoluţiei, începînd cu regele însuşi. Robespierre şi Marat erau singurii care susţineau că un conflict armat va fi în folosul regelui şi al „Comitetului Austriac" întreţinut de regină.

Perspectiva unui război a reînviat speranţele lui Ludovic XVI şi ale Măriei Antoaneta. încîntat de noua turnură a evenimentelor, regele i-a scris lui Breteuil că era în favoarea războiului. Cît despre regină, aceasta i-a spus lui Mercy că „acum era momentul ca împăratul şi celelalte puteri europene să-i ajute".[10] Barnave, care înţelesese în cele din urmă jocul dublu al cuplului regal, preferase să pună capăt relaţiei lor epistolare. S-a retras în provincie, copleşit de amărăciune şi dezamăgit.[11] înainte de a părăsi Parisul, i-a trimis reginei un ultim mesaj: „Văd foarte puţine speranţe de succes în planul pe care ei te pun să-1 urmezi; eşti foarte departe de orice fel de ajutor; vei fi pierdută înainte ca ajutorul să poată ajunge la tine".

La rîndul lui, Fersen elaborase planuri noi împreună cu regele Gustav III al Suediei, care visa să meargă în ajutorul regelui şi reginei Franţei. Dorea să-i salveze de la Tuileries şi să-i ducă în Normandia, unde putea să-şi debarce trupele.

Maria Antoaneta a fost în cele din urmă de acord cu călătoria lui Fersen. Dorinţa ei de a-1 vedea era temperată numai de teama de acest pas, la fel de primejdios pentru ea, ca şi pentru el.

Fersen a sosit la Paris pe 13 februarie 1792, pe o vreme geroasă, cu un paşaport fals şi deghizat în curier. După ce a fost informat de către unul din prietenii credincioşi ai reginei că Maria Antoaneta îl aştepta în apartamentul ei, Axei s-a strecurat la Tuileries şi a ajuns la ea. Jurnalul lui conţine cîteva note disparate care confirmă această întîlnire secretă:

„Luni, 13, mers la regină; luat drumul obişnuit; teamă de Garda Naţională; apartamentul ei minunat. Stat acolo. Marţi 14, văzut regele la şase seara".[12] Aceste două rînduri au făcut să curgă multă cerneală. Biografii care doresc să susţină virtutea Măriei Antoaneta au afirmat că aceasta şi-a petrecut timpul cu admiratorul ei discutînd despre politică şi că Fersen a dormit într-una din camerele neocupate de la palat. Alţii, cel mai de frunte dintre ei fiind Ştefan Zweig, au ajuns la concluzia opusă: Presupunînd că Maria Antoaneta şi Fersen nu au fost amanţi înainte de această seară, nu există nici un dubiu că acest lucru s-a întîmplat în acea noapte de iarnă.

Misterul (dacă există) nu va fi rezolvat niciodată. Secretul celor doi îndrăgostiţi este pecetluit pentru totdeauna. în ziua următoare, Fersen s-a întîlnit cu regele abia la ora şase seara. Trist şi descurajat, Ludovic XVI a respins orice alt nou plan de evadare. Dar l-a rugat pe Fersen să-i informeze pe toţi suveranii pe care îi va întîlni că declaraţiile lui oficiale nu trebuia luate ca atare şi că nu mai era un om liber. Regele s-a retras curînd, lăsîndu-i pe soţia lui şi pe admiratorul ei singuri. Axei şi-a luat rămas-bun de la Maria Antoaneta la ora nouă şi jumătate, lăsînd-o să creadă că se duce în Spania.

Restul poveştii nu este la fel de minunat, în loc să ia drumul Spaniei, frumosul suedez a luat o trăsură şi s-a dus în strada Clichy, unde îl aştepta Eleanore Sullivan, întoarsă acum la Paris împreună cu Crawfurd. Consolatorul romantic al reginei Franţei a petrecut mai mult de o săptămînă ascuns în pod şi venind jos să se întîlnească cu amanta lui ori de cîte ori Crawfurd era plecat. A părăsit Parisul la 21 februarie, fără să o mai vadă pe Maria Antoaneta.

Intenţiile războinice ale Adunării Legislative au calmat-o pe regină. Francezii şi-au intensificat provocările la adresa marilor puteri şi ministrul de Război, care alcătuise de curînd două armate, a lăsat să se înţeleagă că Franţa putea face faţă întregii Europe. Dar tocmai atunci au aflat de moartea neaşteptată a împăratului Leopold II. Vestea aceasta a întristat-o grozav pe Maria Antoaneta. Nici prin gînd nu-i trecea că urmaşul în vîrstă de douăzeci şi patru de ani al lui Leopold, Franz II, era „un militar în străfundul sufletului" şi foarte dispus să încrucişeze spada cu Franţa revoluţionară, pe care o detesta. De cum a aflat de intenţiile nepotului ei, i-a trimis un emisar secret prin care îi descria „situaţia cumplită" a cuplului regal şi îi cerea ajutor neîntîrziat. Mai mult chiar, mesagerul urma să-1 informeze pe împărat de următoarele:

unu, că în curînd se va declara război împotriva lui; doi, că Ludovic XVI şi Maria Antoaneta se puteau bizui pe sprijinul majorităţii poporului francez încă de la începutul conflictului; trei, că aliaţii vor fi salutaţi ca eliberatori dacă respectau Constituţia la care regele promisese să facă modificările pe care le va considera necesare. Şi, în sfirşit, împăratul era rugat să-i păstreze pe emigranţi ca ariergardă a armatei; regele promitea că ei vor alcătui ulterior corpul de elită al viitoarei armate franceze.

în vederea conflictului iminent, Ludovic XVI a considerat că este înţelept să numească un nou Cabinet care să includă membri ai stîngii moderate, numiţi Girondini.[13] Dumouriez, noul ministru de Război, dorea să înfrunte cît mai curînd ofensiva inamicului. Răspunzînd insistenţelor soţului ei, regina s-a întîlnit cu Dumouriez. L-a primit în dormitorul ei şi s-a plimbat în sus şi în jos prin încăpere.

Trufaşă, rece, a trecut direct la subiect, fără a-şi cîntări cuvintele. „Domnule", i-a spus ea, „eşti atotputernic în momentul de faţă, dar aceasta se datorează favorurilor poporului care îşi distruge idolii. Existenţa dumitale depinde de conduita lor. Trebuie să ai în vedere că nici regele, nici eu nu putem accepta toate aceste inovaţii şi nici Constituţia, îţi spun acest lucru sincer; profită de el cum ştii mai bine." Netulburat, Dumouriez a răspuns: „Madame, îmi pare rău de acest secret dureros pe care Maiestatea voastră mi l-a încredinţat. N-am să-1 trădez; dar sînt prins la mijloc între rege şi naţiune şi eu aparţin ţării mele. îngăduiţi-mi să vă spun că salvarea regelui, a dumneavoastră şi a auguştilor voştri copii depinde de Constituţie. Ar însemna să vă slujesc rău, şi pe dumneavoastră şi pe el, dacă v-aş spune altceva".

Iritată de aceste comentarii, regina a declarat că această Constituţie nu va dura. „Credeţi-mă, Madame, nu am nici un interes să vă induc în eroare, detest anarhia şi crima la fel ca şi dumneavoastră. Credeţi-mă, am experienţă. Sînt într-o poziţie mai bună decît Maiestatea voastră pentru a judeca evenimentele. Nu este o mişcare populară trecătoare, aşa cum mi se pare că credeţi. Este insurecţia aproape unanimă a unei mari naţiuni împotriva unor abuzuri inveterate".[14] Afirmaţiile lui Dumouriez nu au speriat-o pe regină, care s-a grăbit să le împărtăşească lui Mercy şi Fersen dispunerea generală a trupelor la frontiere şi planurile de atac ale Statului-Major francez.

Pe 20 aprilie 1792, cu mare satisfacţie, Ludovic XVI a determinat Adunarea Legislativă să adopte declaraţia de război împotriva împăratului, pe care majoritatea Camerei o aştepta de mult. La 28 aprilie, ofensiva franceză din Belgia s-a transformat brusc într-un dezastru. După un început promiţător, împăratul Austriei şi regele Prusiei, care îşi unise forţele cu el, l-au numit pe ducele de Brunswick comandantşef al armatelor aliate şi au decis să pornească în marş împotriva Parisului. Ţinută la curent cu planurile austroprusace de către Fersen, regina l-a informat cu privire la mişcările trupelor franceze. Deşi nu se ştia nimic exact despre maşinaţiile regelui şi ale reginei, s-a zvonit că suveranii trădau naţiunea. Teama de întoarcerea triumfătoare a vechiului regim a inflamat pasiunile patriotice. Masele, înspăimîntate de ideea unui complot aristocrat, au început să se înarmeze.

Fără să se îndoiască nici o clipă de faptul că ceea ce făcea era legitim, Maria Antoaneta ardea de nerăbdare să vadă sosind acele armate străine care urmau să o elibereze.

Scrisorile ei către Fersen sînt pline de apeluri disperate referitoare la situaţia ei din ce în ce „mai cumplită". Era insultată chiar sub ferestrele ei. Criticii ei mai moderaţi vorbeau despre închiderea ei la Val de Grâce. Alţii susţineau

condamnarea ei la moarte, în permanenţă speriată de un posibil asasinat, avea un cîine mic care dormea sub patul ei şi o avertiza în cazul în care un intrus ar fi pătruns în dormitorul ei. în fiecare zi, pamfletele muşcătoare alimentau fantezia unui popor în căutare de vinovaţi. Considerată ani la rînd drept „mama tuturor viciilor", regina devenise acum „monstrul femeiesc" însetat de sînge, adorat de imaginaţia francezilor. La Paris, oamenii se înghesuiau să aplaude o piesă al cărei subiect era asasinarea regilor.

Pentru a face faţă pericolului contrarevoluţionar, Adunarea Legislativă a adoptat trei decrete: preoţii refractari, denunţaţi de concetăţenii lor, aveau să fie pedepsiţi cu deportarea; garda regelui, suspectată de a fi fraternizat cu contrarevoluţionarii, era dizolvată; o tabără de 20 000 de oameni din Garda Naţională era înfiinţată la Paris pentru a apăra capitala împotriva oricărei încercări din partea generalilor suspectaţi că ar fi legaţi de Curte. Asta l-a trezit pe Ludovic XVI din disperarea sumbră în care se cufundase de mai multe săptămîni. A fost de acord să ratifice decretul referitor la garda lui, dar a exprimat un veto agresiv faţă de celelalte două. Cu încurajarea reginei, a rămas inflexibil, în pofida rugăminţilor miniştrilor. La 12 iunie, simţindu-se sprijinit de ofiţerii de rang superior din armată, i-a demis pe miniştrii girondini şi a format un cabinet moderat; gestul a fost considerat o provocare.

La 20 iunie, o mulţime imensă înarmată cu topoare, securi şi ciomege cu cap de fier a părăsit periferiile Parisului şi a pornit spre Adunare ca să depună petiţii prin care se cerea ca regele să-şi retragă vetoul. Deputaţii, îngroziţi de această hoardă de bărbaţi înarmaţi şi ameninţători, au ascultat numai cîţiva petiţionari. Respinşi de la Sala Manejului, unde nu au putut să intre, demonstranţii s-au strîns în grădinile de la Tuileries şi în zona din apropierea palatului. Curînd, porţile au fost forţate fără ca Garda Naţională să facă eforturi reale de a ţine mulţimea afară. De fapt, mulţi dintre membrii Gărzii au fraternizat cu răsculaţii, al căror număr creştea necontenit.

înăuntru, regina, Madame Elisabeta şi copiii se refugiaseră tremurînd în camera lui Ludovic XVI. Deşi Maria Antoaneta plîngea cu sughiţuri fără să se poată opri, regele a rămas calm. La ora trei s-a auzit un zgomot înspăimîntător în momentul în care uşile palatului au fost sfărîmate fără nici o rezistenţă din partea celor însărcinaţi cu paza. în cîteva minute, palatul a fost invadat de gloată. Urletul răsculaţilor, zgomotul uşilor trîntite de pereţi i-au îngrozit de-a binelea pe membrii familiei regale. Cei cîţiva prieteni credincioşi care mai rămăseseră alături de suverani i-au tîrît pe copii şi pe regina care protesta în apartamentul Delfinului, în timp ce Ludovic XVI, cu sora lui agăţată de pulpana hainei, i-a înfruntat pe

invadatori. Cîţiva grenadieri i-au împins pe rege şi pe Madame Elisabeta spre ambrazura unei ferestre ca să le asigure mai bine protecţia. Regina a rămas două ore în camera Delfinului. A întrebat de mai multe ori dacă nu se putea duce la soţul ei. Dar cînd i s-a amintit că îl expunea pe rege şi pe fiul ei pericolului, s-a resemnat să rămînă pe loc.

Curînd, zgomotele sinistre s-au auzit din nou. Alte uşi au fost smulse. Răsculaţii erau tot mai aproape. Au invadat apartamentul reginei şi l-au jefuit. Ca să scape de nebuni, Maria Antoaneta şi copiii a trebuit acum să se retragă în dormitorul regelui şi să aştepte un interval de timp care li s-a părut interminabil. Sub protecţia cîtorva grenadieri credincioşi, ţinîndu-şi fiul în braţe şi luptîndu-se cu lacrimile, Maria Antoaneta a trecut prin dormitorul soţului ei şi a intrat în Sala de Consiliu, împreună cu micii prinţi a fost împinsă într-un colţ al camerei şi în faţa ei a fost trasă o masă grea ca baricadă împotriva mulţimii turbate. Santerre, care comanda un batalion al Gărzii Naţionale, a avut grijă de ea. Timp de cîteva ore a trebuit să suporte vederea unui eşafod şi a unor ghilotine ridicate în faţa ei, ameninţări şi nenumărate invective. Delfinul plîngea. îşi pusese boneta roşie a patrioţilor, la fel ca tatăl său, pe care nu-1 putea vedea pentru că era în camera de alături.

Pe parcursul întregii zile, Ludovic XVI încercase să discute cu oamenii care cereau retragerea vetoului său. Le-a răspuns consecvent şi calm că nu poate să revină asupra deciziei sale. La ora zece seara, curtea şi grădinile au fost în sfîrşit evacuate. Regele, regina, Madame Elisabeta şi copiii s-au strîns unii pe alţii în braţe plîngînd. Regina, istovită, s-a aruncat într-un fotoliu. Apoi au luat o masă uşoară.

„încă mai exist, dar numai printr-un miracol. Ziua de 20 a fost cumplită. Acum nu mai sînt înverşunaţi împotriva mea cel mai mult, ci împotriva soţului meu; nu mai ascund deloc lucrul ăsta", îi scria Maria Antoaneta lui Fersen. „A dat dovadă de o fermitate şi o putere care i-a impresionat pe moment, dar pericolele pot apărea din nou în orice clipă.

Sper să primeşti veşti de la noi. Adio. Ai grijă de tine de dragul nostru, şi nu-ţi face griji pentru noi."[15] Deşi supravegheată tot mai strict, regina continua să primească scrisori de la Fersen. El o consola cum putea, dîndu-i ultimele ştiri referitore la comandantul-şef Brunswick, care se pregătea să pornească asupra Parisului. Mai mult, spunea triumfător Fersen, plănuia să-şi preceadă intrarea printr-un manifest foarte vehement, în numele puterilor aliate, prin care va trage la răspundere întreaga Franţă şi în special Parisul pentru persoanele de sînge regal."[16] Convins că ameninţările vor fi de ajuns ca să paralizeze acţiunile

revoluţionare, vedea în acest manifest, la care lucra febril el însuşi, ultima speranţă a familiei regale.

în timp ce Fersen era ocupat la Bruxelles, la Tuileries s-a reluat un fel de viaţă de Curte. Terorizată, Maria Antoaneta trăia cu speranţa nebunească de a fi eliberată de armatele străine. Se simţea alinată la gîndul acelui manifest. „Poziţia noastră este cumplită", îi scria ea lui Fersen la 3 iulie, „dar nu fi prea îngrijorat; mă simt curajoasă şi ceva îmi spune că vom fi curînd fericiţi şi salvaţi. Este singurul gînd care mă susţine... Cînd ne vom mai vedea din nou în linişte?"[17] Căderea monarhiei

Q demonstraţie de putere era iminentă şi regina era înspăimîntată. Situaţia armatei se deteriora. Dată fiind amploare pericolului, Adunarea a declarat „ţara în pericol", ceea ce însemna mobilizarea generală împotriva despoţilor străini şi împotriva regelui, acuzat de fi în cîrdăşie cu ei. Gărzile Naţionale din toate departamentele, numite *federes,* au început să vină cu miile în capitală. Republicani, patrioţi convinşi, toţi erau pregătiţi să-1 alunge pe inamic din ţară şi să pună capăt monarhiei. Atmosfera de la Tuileries era din ce în ce mai apăsătoare. Convinsă că regele era în pericol de a fi asasinat, Maria Antoaneta a pus să i se confecţioneze un pieptar de metal ca să îl apere în cazul în care ar fi înjunghiat. Ludovic XVI a refuzat să-1 poarte, cu excepţia sărbătorii de 14 Iulie, în ziua aceea mulţimea de pe esplanada de pe Cîmpul lui Marte părea să se pregătească pentru o nouă revoltă şi mai puţin pentru o ceremonie patriotică. Numai un singur şir de gărzi îi despărţea pe membrii familiei regale de spectatorii ameninţători. A urmat un moment de batjocură supremă cînd Ludovic XVI a rostit un jurămînt evident lipsit de orice conţinut, iar publicul a început să huiduie. Regina, care era foarte elegantă într-o rochie albă brodată cu crengi de liliac, a încercat în zadar să zîmbească printre lacrimi. Cîteva ore mai devreme lăsase să-i scape ultima ocazie de a evada. Inspăimîntat de violenţa din 20 iunie, Lafayette plecase de la postul său de comandă şi se grăbise spre Paris ca să-şi pună spada în slujba regelui.

S-a oferit să-1 ia împreună cu familia regală la Compiegne, dar Maria Antoaneta l-a convins pe soţul ei să renunţe la acest plan. Se temea că dacă va accepta să fie menţinut la putere de către generalul revoluţionar, regele va rămîne după aceea obligat faţă de el. Prefera să-şi datoreze libertatea trupelor austro-prusace. Pentru moment, aştepta cu nerăbdare manifestul pe care i-1 promisese Fersen. Era departe de a bănui că această proclamaţie incendiară va grăbi sfîrşitul monarhiei.

Manifestul pe care îşi pusese semnătura ducele de Brunswick a fost

cunoscut în întreg Parisul în ziua de 3 august. Extraordinar de violent, el ameninţa să distrugă capitala şi să-i ucidă pe locuitorii acesteia, dacă nu se supuneau imediat regelui lor. Părea clar că suveranul se aliase cu duşmanii naţiunii. Minaţi de o dorinţă de răzbunare ce nu putea fi reprimată, parizienii din adunările locale au cerut detronarea regelui şi judecarea lui.

Speriată de cererile populaţiei şi de tulburările de pe străzi, Adunarea încerca să cîştige timp. Pentru a salva monarhia muribundă, a sugerat ca regele să abdice în favoarea fiului său, care ar fi primit un tutore şi un cabinet patriotic.

Ludovic XVI a refuzat, între timp, secţiunile[1] se înarmau.

Evenimentele din 20 iunie arătaseră cît de uşor era să fie luat cu asalt palatul Tuileries. Acum era esenţial să se meargă mult mai departe. Neputincioasă, Adunarea a lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul.

La Tuileries, familia regală era într-o stare de permanentă spaimă. Regele credea că va fi curînd dus la judecată.

Distrusese foarte multe documente şi aranjase o ascunzătoare pentru alte hîrtii în panourile unui coridor. Regina părăsise apartamentul de la parter şi dormea într-o cameră între dormitorul fiului şi cel al soţului ei. Trează încă din zori, era chinuită de gînduri negre, deşi tot mai spera că va fi salvată de trupele străine, într-o dimineaţă i-a mărturisit lui Madame Campan că avea cunoştinţă de planul de marş al armatelor.

Niciodată nu fuseseră curtenii mai numeroşi decît la slujba de duminică, 5 august. Ultimii apărători ai monarhiei voiau să-şi arate loialitatea faţă de rege şi regină, îngrijorarea lor profundă pentru cuplul regal se putea citi pe chipurile lor disperate. Se gîndeau probabil că îi vedeau pentru ultima dată. Hubert Robert ne-a lăsat un tablou remarcabil în culori calde, dar şterse al acestui ultim serviciu religios al monarhiei, înfăţişînd familia regală din spate, în genunchi şi cufundată în rugăciune.

Nici o insurecţie nu a fost pregătită mai activ decît cea din 10 august 1792. La 8 august, Mandat, comandantul Gărzii Naţionale, a convocat Garda Elveţiană staţionată la Rueil şi Courbevoie. Acestea erau trupele de elită pe care putea conta regele. Erau devotaţi cauzei lui şi hotărîţi să dea bătălia. La aceşti nouă sute de elveţieni puteau fi adăugaţi nouă sute de jandarmi şi două mii de membri ai Gărzii Naţionale. Pe cei din urmă nu se putea conta la fel de mult, aşa cum se văzuse în duminica precedentă. La intrarea în capelă mulţi dintre ei strigaseră „Nu mai vrem rege", în după-amiaza de 9 august, Ludovic XVI a aflat că asaltul palatului era iminent. Convinşi că urma să se dea ultima bătălie pentru salvarea regalităţii, aproximativ nouă sute de nobili au venit în seara aceea la Tuileries. înarmaţi cu

săbii, puşti sau simple cazmale şi torţe, au sosit pregătiţi să-şi sacrifice viaţa pentru convingerile lor profunde.

Refugiată în apartamentul regelui, familia regală şi ultimii ei apărători tăceau. La ora unsprezece, Roederer, prefectul comunei, a venit să le spună că Parisul era cuprins de revoltă. Curînd Petion, primarul recent ales, a sosit să garanteze „prezervarea" familiei regale, aşa cum s-a exprimat el. Atunci s-a auzit din depărtare răpăit înăbuşit de tobe; un clopot a început să sune într-o clopotniţă, urmat de altele două, apoi de altele şi altele. Stăteau la ferestre şi ascultau, rostind numele patronului fiecărei biserici pe măsură ce recunoşteau dangătul clopotelor. Clopotul morţii monarhiei răsuna în profunzimea nopţii. Ludovic XVI a ordonat să se închidă uşile de la terasă. Aşteptau. Cîţiva oameni din grup au propus ca Petion să fie oprit ca ostatic, dar l-au lăsat să se ducă la Adunare. Curînd au fost informaţi că toate cartierele erau în fierbere. Roederer s-a aşezat pe un taburet între regină şi Madame Elisabeta. Ceilalţi s-au aşezat şi ei pe unde au putut, pe scaune sau pe podea, însă cîţiva curteni au remarcat că este contra etichetei să se stea jos în prezenţa regelui.

Brusc, clopotul a încetat să mai bată. O linişte apăsătoare s-a lăsat peste palat. Ludovic XVI a profitat de această aparentă acalmie ca să se întindă în pat, îmbrăcat cum era.

Regina şi cumnata ei s-au întins şi ele pe cîte o canapea din anticameră, în timp ce doamnele de onoare stăteau de pază.

La ora patru, cerul a început să se lumineze. Madame Elisabeta s-a ridicat şi s-a apropiat de fereastră. Spre răsărit se vedeau dungi roşii pe cer. „Surioară, vino să vezi zorile", i-a spus ea reginei. Ca un automat, Maria Antoaneta a făcut cîţiva paşi şi a ajuns la fereastră, lîngă Elisabeta. Regele a intrat atunci în cameră cu părul nepudrat şi perfect drept. Au continuat să aştepte.

Parisul se trezea. Locuitorii foburgurilor şi *federes* înaintau, în curînd au putut fi văzuţi, precedaţi de cîteva tunuri; s-au aliniat şi au luat poziţie de luptă în apropierea palatului. Regina a fost cuprinsă de spaimă şi l-a întrebat pe Roederer ce să facă. Fără să-şi piardă cumpătul, acesta i-a răspuns că vă trebui să se refugieze la Adunare fără întîrziere.

Era singurul loc în care familia regală s-ar afla în siguranţă. „Domnule, avem aici nişte forţe- a cine va învinge - regele, Constituti ^^ timpul să vedein ea mîndră şi dispreţuitoare.[2] Roeder ^febelii!"i-a răspuns punctul de vedere,'dar în zadar. " a încercat să-§i impună

între timp, insurgenţii se îmbulze la porţile acestuia în număr tot mai m se ducă să-şi încurajeze oamenii. A po ca să-şi treacă în revistă

nişte muşte care urmăresc un animal pe care se bucură să-1 chinuiască", mai mulţi puşcaşi au început să strige- Jos cu regele! Jos cu vetoul!" Regina, care urmărea scena de la o fereastră, a început să plîngă. Ludovic XVI s-a întors în apartamentul său şi s-a aşezat fără nici un cuvînt. Cum puteau ei oare să ducă o luptă împotriva forţelor populare, cînd propriile lor forţe erau atît de dezbinate?

Roederer era acum încă şi mai convins că regele trebuie să ceară protecţia Adunării. „Este imposibil să rezistăm. Tot Parisul vine încoace", i-a spus el din nou reginei, care dorea o ultimă demonstraţie de forţă. Roederer a insistat: „Sire", a spus el, „nu avem timp de pierdut; nu mai este decît un singur lucru de făcut acum. Cerem permisiunea să vă luăm de aici".

Zguduit, regele a spus simplu: „Să mergem". Regina nu a răspuns, dar era copleşită de emoţie şi Madame de Tourzel a văzut „că faţa şi decolteul i s-au înroşit"[3]. Era ora opt treizeci.

Precedaţi de Roederer şi de ofiţerul trupelor elveţiene care mergea în frunte, au format o tristă procesiune. Regele mergea primul. Regina venea după el, ţinîndu-1 de mînă pe Delfin. Urmau apoi Madame Elisabeta cu micuţa Maria Tereza în braţe, plîngînd cu sughiţuri; după ele mergeau prinţesa de Lamballe şi ducesa de Tourzel, miniştrii şi cîţiva nobili. Ludovic XVI mergea drept, livid la faţă; regina, distrusă, îşi ştergea pe furiş lacrimile pe care nu le putea stăpîni; Delfinul, care nu înţelegea ce se întîmplă, lovea cu piciorul grămăjoarele de frunze moarte din calea lui. „Au căzut devreme anul ăsta", a murmurat regele, în timp ce mulţimea urla la el şi îl huiduia. Cînd au intrat în Sala Manejului - din fericire nu departe de palat - s-a dus la preşedinte, s-a aşezat în stînga lui şi a spus: „Am venit aici ca să evit o mare crimă şi am să mă consider întotdeauna pe mine şi familia mea în siguranţă între reprezentanţii naţiunii.

Am să-mi petrec ziua aici"[4].

Derutaţi de această sosire neaşteptată, deputaţii l-au închis pe Ludovic XVI şi familia lui într-o cămăruţă sufocantă din spatele scaunului preşedintelui, în timp ce răsculaţii urlau afară, deputaţii nu îndrăzneau să ia o decizie în legătură cu soarta omului care fusese regele Franţei. Zgomotul focurilor de armă, urmat de cel al tunurilor, se auzea pretutindeni. La Tuileries bătălia era în toi. *Federes* şi populaţia din foburguri luptau împotriva elveţienilor şi a celorlalţi susţinători ai monarhiei.

La plecarea din palat, Ludovic XVI îl pusese pe bătrînul mareşal de Mailly la comanda forţelor, promiţîndu-i că se va întoarce imediat ce se va reinstaura calmul. Nu i-a dat ordin să se predea. Adunarea încercase să trimită o delegaţie care să-i avertizeze pe insurgenţi că nu avea sens să invadeze palatul, din moment ce regele se refugiase printre reprezentanţi. Dar delegaţia fusese obligată să se

retragă.

Insurgenţii pătrunseseră deja în curte şi năvăliseră în palat, convinşi că apărarea va capitula. Elveţienii, care preluaseră ofensiva, i-au întîmpinat cu foc intens. Agresorii au răspuns cu salve de tun. în timp ce apărau palatul, elveţienii au primit ordin scris din partea lui Ludovic XVI să înceteze focul.

Spumegînd de furie, şi-au predat armele în mîinile răsculaţilor şi au fost masacraţi de ei. Insurgenţii *şifederes* se plîngeau cu voce tare de trădare; apărătorii palatului, susţineau ei, îi ademeniseră în interior ca să-i prindă în ambuscadă. Era o crimă de neiertat. Autorii ei nu meritau nici îndurare, nici iertare, pentru că era dovada ultimă a complotului contrarevoluţionar regal.

Regele şi regina nu puteau face altceva decît să şadă neputincioşi şi să asiste la prăbuşirea legală a monarhiei, în timp ce regina plîngea fără încetare şi Delfinul scîncea că vrea să meargă la plimbare, regele a rămas impasibil şi a mîncat cu multă poftă tot ce i s-a servit. Seara au fost conduşi în celulele înguste din Couvent des Feuillants, ale cărui ziduri erau tapiţate cu verde, şi au încercat să se odihnească. Cîtorva servitori devotaţi, inclusiv Madame Campan, li s-a îngăduit să-i însoţească. „Sîntem pierduţi, o să murim în această revoluţie oribilă!"[5] a urlat regina pradă unei crize de nervi cînd şi-a văzut doamna de onoare. S-a ridicat brusc şi a început să se plimbe încolo şi încoace prin cameră, blestemîndu-şi soarta. Familia regală a petrecut trei zile în cămăruţa sufocantă din Adunare şi trei nopţi la mănăstire.

Plasaţi într-o poziţie foarte ingrată din cauza destinului regelui, reprezentanţii au votat suspendarea temporară a lui Ludovic XVI. Simţeau însă că gravitatea situaţiei impunea o altă rezolvare instituţională şi atunci au decis să se autodizolve. Au convocat o nouă Adunare Constituantă care să definească natura regimului pe care doreau să-1 adopte francezii, în perioada interimară, pînă cînd reprezentanţii aleşi vor lua o hotărîre cu privire la destinul regelui, au decis ca acesta să fie transferat la Temple*. Primarul a venit să ia familia regală la ora cinci în ziua de 13 august. Au fost înghesuiţi într-o trăsură împreună cu Madame de Lamballe şi Madame

*Veche stăreţie a ordinului Templierilor, întemeiată în secolul al Xll-lea.

Demolată de baronul Haussmann în 1857 pentru înfrumuseţarea şi asanarea capitalei (n.r.). de Tourzel. într-o sinistră paradă batjocoritoare, trăsura a parcurs încet capitala, escortată de oamenii din Garda Naţională care mergeau pe jos, fluturînd un steag alb. Pe tot parcursul drumului, monarhul detronat a fost întîmpinat cu ameninţări şi insulte. Au fost duşi intenţionat prin Place Vendome unde au putut vedea statuia răsturnată a lui Ludovic XIV. „Aşa păţesc tiranii", urla

populaţia, îmbătată de victoria ei.

în sfirşit, cam pe la ora şapte, trăsura a intrat în curtea închisorii Temple. Porţile grele s-au închis în urma lor şi mulţimea nu s-a mai auzit. Temple era acum un conac elegant, restaurat şi admirabil remobilat în secolul al XVTII-lea de către prinţul de Conţi, devenind reşedinţa somptuoaselor sale recepţii. La cîţiva metri distanţă se afla un dcnjon imens, dotat cu patru turle, şi o clădire anexă, mai puţin impunătoare, micul turn Temple. Familia regală a fost instalată în palatul pe care regele şi regina îl cunoşteau foarte bine. Fuseseră invitaţi de nenumărate ori aici de către contele d'Artois, ultimul lui proprietar. Trebuie să ne amintim că Ludovic XVI şi Maria Antoaneta cinaseră aici cu ocazia sărbătorilor ocazionate de prima aniversare a naşterii Delfinului. Uşuraţi că se aflau în sfîrşit în această locuinţă plăcută, s-au plimbat prin grădină. Tocmai îşi împărţeau între ei camerele cînd li s-a spus că masa e servită.

Prezenţa membrilor slinoşi din garda municipală care îşi fumau ostentativ pipele le-a amintit însă că vremurile măreţe de odinioară apuseseră pentru totdeauna. Curînd şi-au pierdut şi cele din urmă iluzii. Cam pe la ora unsprezece au fost duşi în sinistrul donjon şi cazaţi temporar în apartamentul paznicului arhivelor, în turnul cel mic, în timp ce se pregătea pentru ei turnul cel mare, o locuinţă care avea să fie de fapt închisoarea lor.

La cîteva zile după sosirea la Temple, nu li s-a mai permis să-şi păstreze slujitorii care le fuseseră garantaţi iniţial, cu excepţia unui valet rămas în slujba lui Ludovic XVI. Pe 19 august, cam pe la miezul nopţii, Madame de Tourzel şi Madame de Lamballe au fost luate şi încarcerate în închisoarea La Force. La despărţire, regina şi cele două prietene au plîns amarnic. Menghina se strîngea în jurul prizonierilor.

în curînd s-a organizat o stranie viaţă de familie sub supravegherea de fier a gărzilor municipale care îi păzeau pe iluştrii prizonieri. Zilele treceau monoton una după alta.

Regele se scula şi se îmbrăca la ora şase. După ce îşi spunea rugăciunea, se retrăgea la el pînă la ora nouă. Regina se scula mai tîrziu şi îl ajuta pe Delfin să se îmbrace, apoi lua micul dejun împreună cu copiii, regele şi Madame Elisabeta. Regele îl învăţa pe fiul său să scrie şi să citească, îi preda latina, istoria şi geografia, în timp ce regina şi cumnata ei îl învăţau să deseneze şi îi dădeau lecţii de muzică lui şi lui Madame Royale. Cînd aveau permisiunea lui Santerre, noul comandant al Gărzii Naţionale, se plimbau prin grădină. Delfinul era încîntat; putea să se joace cu mingea pînă la masa de prînz.

Se întorceau apoi în apartamentul regal unde luau un dejun uşor în camera

reginei. Ludovic XVI juca apoi table sau pichet cu sora lui, după care moţăia într-un fotoliu, în acest timp, Maria Antoaneta şi Elisabeta coseau sau tricotau, iar copiii îşi făceau lecţiile. La ora şapte, una din prinţese citea ceva cu voce tare. Luau cina la ora opt, după ce îl culcau pe Delfin. Regele se ducea în camera lui şi citea pînă la miezul nopţii. Maria Antoaneta rămînea cu Elisabeta pînă cînd li se dădea ordin să se despartă, iar regina era încuiată în camera ei.

Condiţiile detenţiei lor au devenit curînd mult mai neplăcute. Spada lui Ludovic XVI a fost confiscată. Pentru a evita percheziţia zilnică, regele a cerut valetului său să întoarcă buzunarele pe dos seara, după ce se dezbrăca. De teamă ca prizonierii să nu comunice cu exteriorul, pîinea lor era tăiată în felii înainte de a fi servită, iar mîncarea era examinată cu multă atenţie. Cu toate aceste precauţii, pe care se prefăceau că nu le consideră jignitoare, Ludovic XVI şi Maria Antoaneta erau ţinuţi la curent cu tot ceea ce se petrecea afară. Valetul regelui îi raporta tot ceea ce auzea şi cîţiva vînzători noi, mituiţi de regalişti, citeau ştirile cu voce tare în apropierea zidurilor închisorii Temple. Regele şi regina tot mai nutreau speranţa că ar putea fi eliberaţi de armatele străine. Erau încîntaţi de seriile de înfrîngeri ale francezilor despre care li se povestea şi ascultau cu satisfacţie despre înfiinţarea mişcării regaliste în mai multe provincii.

La 2 septembrie, simţindu-se ceva mai înseninaţi datorită ultimelor ştiri, se plimbau liniştiţi prin grădină cu copiii lor, cînd au fost împinşi în grabă înăuntru. Se auzea din ce în ce mai tare un răpăit de tobe şi un zgomot la început înfundat.

Parisul era în fierbere, înfrîngerile suferite de francezi au alimentat teza unui complot aristocratic. Pericolul contrarevoluţionar nu păruse niciodată mai aproape şi mai înfricoşător ca acum, cînd viitorul naţiunii era în primejdie din cauza forţelor ostile care nu puteau fi înfruntate. Populaţia a fost cuprinsă brusc de o dorinţă năvalnică de răzbunare.

Mînată de un uriaş val de furie bruscă, înnebunită de certitudinea trădării, mulţimea a luat cu asalt închisorile în care se aflau simpatizanţi regalişti, ultimii membri supravieţuitori ai Gărzii Elveţiene şi preoţii refractari ţinuţi aici din 10 august. A urmat un masacru hidos, între 2 şi 6 septembrie, urletele victimelor masacrate au răsunat pe străzile Parisului şi rigolele s-au înroşit de sîngele lor.

Guvernul format după 10 august era mai preocupat să se retragă la sud de Loara decît să pună capăt omorurilor. Dat fiind paroxismul violenţei, existau temeri întemeiate că familia regală va fi asasinată. La 3 septembrie, regelui nu i s-a mai dat voie să se plimbe prin grădină. Nu avea nici o idee despre ceea ce se petrecea în oraş. Cînd familia regală s-a aşezat la masă, afară s-a auzit un zgomot asurzitor. Un membru al gărzii municipale şi patru membri din popor au intrat în cameră. Le-

au cerut regelui şi reginei să se arate le fereastră. Alţii au încercat să-i împiedice să facă acest lucru.

Prizonierii erau alarmaţi. „Vor să vă ascundă capul lui Madame de Lamballe, care a fost adus aici ca să vi se arate cum se răzbună poporul pe tiranii lui", a spus unul dintre oameni, rînjind. „Vă sfătuiesc să vă arătaţi la fereastră dacă nu vreţi ca oamenii să vină aici." Maria Antoaneta a leşinat, copiii au început să plîngă. „Ne aşteptăm la orice, Monsieur, dar aţi fi putut să o cruţaţi pe regină de această veste nefericită", a spus regele calm.[6]

Delegaţii poporului au plecat. Regina şi-a revenit din leşin. Prin crăpăturile obloanelor se putea vedea capul prinţesei de Lamballe înfipt într-o ţeapă, cu faţa contorsionată grotesc şi părul lung şi blond fluturînd în aer, mînjit de sînge închegat. Trupul ei gol şi mutilat fusese tîrît pe străzi de asasinii ei; zăcea pe caldarîm, în mijlocul unor oameni turbaţi de furie; îi smulseseră inima şi o ridicau în sus, înfiptă în vîrful unei săbii, ca pe un trofeu. regetui

Regele, regina şi Madame Elisabeta au îndurat cu stoicism purtarea insolentă a gărzilor municipale; în fiecare zi vedeau pereţii acoperiţi de o recoltă nouă de graffiti ameninţătoare şi desene obscene. La 21 septembrie au auzit deodată un zgomot de mare învălmăşeală care i-a făcut să tresară de spaimă. Oare salvatorii veniseră în sfîrşit în ajutorul lor? Afară se auzea o voce puternică, proclamînd abolirea oficială a monarhiei şi proclamarea republicii.

Regele nu a întrerupt proclamaţia. Regina s-a aruncat disperată pe pat.

în aceeaşi zi, armata prusacă fusese învinsă la Valmy.

Victoria franceză, deşi nu decisivă, a alungat spectrul înfrîngerii din armata franceză. Consideraţi ostatici din prima zi a încarcerării lor, regele, regina şi copiii lor erau acum prizonieri politici şi nici nu putea fi vorba de negocierea eliberării lor. Condiţiile detenţiei s-au înăsprit. La 29 septembrie li s-au luat hîrtia, cerneala şi tocurile. Cîteva ore mai tîrziu, Ludovic XVI a fost mutat în turnul mare de la Temple. A fost luat singur, deşi regina insista cu ochii în lacrimi că vrea să îl însoţească, în dimineaţa următoare, regina i-a implorat pe temnicerii ei să permită familiei să se reunească cel puţin la masă. Permisiunea li s-a acordat două zile mai tîrziu. în timpul zilei, Clery, valetul care era încă în serviciul regelui, ducea veştile de la un apartament la altul. La sfîrşitul lui octombrie, regina, Madame Elisabeta şi copiii au fost şi ei transferaţi în turnul mare de la Temple.

S-au luat toate măsurile de precauţie pentru ca evadarea să fie imposibilă; s-a construit încă un zid care să înconjure donjonul, cu două porţi cu bare de fier şi zăvoare imense.

Apartamentele se aflau la două etaje, fiecare împărţit în patru încăperi modest

mobilate. Prin ferestre nu pătrundea lumina, fiind prevăzute cu gratii şi obloane grele. Deşi exista sobă, în apartamente era frig. Regele s-a îmbolnăvit curînd şi a căzut la pat. Apoi s-a îmbolnăvit şi Delfinul. Regina i-a îngrijit şi pe soţul şi pe fiul ei. Supravegherea prizonierilor s-a înăsprit. La începutul lui decembrie, li s-au luat foarfecele, cuţitele, bricegele şi orice alte obiecte ascuţite.

Aceste umilinţe zilnice agravate prefigurau o schimbare în situaţia prizonierilor. După mai multe dezbateri, Adunarea nou aleasă, numită Convenţie, decisese să se autointituleze tribunal şi să-1 judece pe Ludovic XVI. Un comitet de anchetă pregătea procesul regelui. Cînd s-a descoperit „cutia lui de fier" - ascunzătoarea secretă pe care o folosise la Tuileries soarta sa a fost pecetluită. Documentele ascunse acolo erau o dovadă a jocului dublu pe care îl făcuse de la începutul revoluţiei, a legăturilor lui cu emigranţii şi a negocierilor cu puterile străine.

Clery a încercat să fie cît mai blînd atunci cînd le-a dezvăluit stăpînilor săi că regele urma să fie convocat în faţa Convenţiei. La 11 decembrie, dimineaţă devreme, s-a auzit răpăitul tobelor. Regele şi regina au înţeles imediat semnificaţia. Impasibili în timpul mesei, abia dacă îndrăzneau să-şi vorbească unul altuia. Fără să conştientizeze situaţia, ca orice copil la această vîrstă, Delfinul l-a rugat pe tatăl lui să se joace cu el. Regele a acceptat. A fost întrerupt la mijlocul jocului şi obligat să-1 urmeze pe primarul Parisului, care i-a spus fără nici un menajament că venise să-1 conducă în faţa reprezentanţilor, deveniţi acum judecătorii lui. Maria Antoaneta a aşteptat îngrijorată întoarcerea soţului ei, dar în seara aceea nu a venit să se întîlnească cu restul familiei ca de obicei. Pe toată durata procesului nu i s-a permis nici un contact cu familia sa. I s-a îngăduit fiului său să se mute cu el, dar cu condiţia ca băiatul să înceteze să-şi mai vadă mama, mătuşa şi sora.

Ludovic XVI nu a fost atît de crud încît să-1 despartă pe Delfin de regină. S-a resemnat aşadar să rămînă singur, în timp ce Maria Antoaneta era pradă disperării. Abia dacă mai mînca şi slăbea văzînd cu ochii, nu mai vorbea aproape deloc şi plîngea ore întregi. In ziua de Crăciun nu i s-a dat voie să-şi vadă soţul, iar el a profitat de această zi ca să-şi scrie testamentul. Regele nu îşi făcea iluzii cu privire la soarta lui. Preocupat de salvarea sufletului său, se cufunda în rugăciune. Pe lîngă avocaţi, primise încuviinţarea să vadă un preot la alegerea lui - un preot refractar, fireşte. Luînd sfînta împărtăşanie de la acest om s-a simţit mult mai liniştit.

La l ianuarie 1793, familia regală şi-a urat „un an nou fericit" prin intermediul lui Clery.

Disperarea reginei ajunsese la paroxism. Ştia că verdictul şi condamnarea

soţului ei erau iminente. Era pregătită pentru tot ce putea fi mai rău în ziua de 20 ianuarie cînd, în sfîrşit, i s-a dat voie să-1 vadă, împreună cu Madame Elisabeta şi copiii. A intrat prima în încăpere, ţinîndu-1 pe Delfin de mînă.

Regele le-a spus chiar el că fusese condamnat să fie ghilotinat în public, pe un eşafod înălţat în Piaţa Ludovic XV, numită acum Piaţa Revoluţiei.[1] „S-au aruncat cu toţii în braţele regelui. Timp de cîteva minute a domnit o linişte grea, întreruptă numai de suspinele celor care plîngeau", relatează Clery. Curînd s-au aşezat foarte aproape unul de altul şi au vorbit cu voce scăzută timp de două ore. Gărzile Municipale care îi păzeau printr-o uşă de sticlă nu auzeau conversaţia lor sfîşietoare. Cam pe la zece şi un sfert, regele s-a ridicat în picioare.

Ludovic XVI şi Maria Antoaneta l-au luat de mînă pe Delfin şi prinţesele s-au agăţat de braţele celui condamnat. Plîngeau cu toţii. „Vă asigur", le-a spus regele, „că am să vă văd mîine de dimineaţă la ora opt." „Promiţi?" l-au întrebat ei toţi. „Da, vă promit." „Dar de ce nu la şapte?" a întrebat regina. „Ei bine, fie! Atunci la şapte", a răspuns regele. „Adio..."[2] I-a sărutat îndelung apoi s-a dus în camera lui. Prinţesele au continuat să plîngă în vreme ce coborau spre apartamentul lor. Maria Antoaneta s-a întins pe pat îmbrăcată şi tremurînd ca o frunză. La ora şase dimineaţa aştepta să fie luată şi dusă la rege. Dar n-a venit nimeni s-o ia. Abatele Edgeworth, care îi administrase regelui ultima împărtăşanie, îl sfătuise să nu se mai întîlnească iar cu familia. Se temea că această nouă întîlnire va face despărţirea de-a dreptul inumană. Ascultînd de confesorul lui, regele l-a chemat pe Clery: „Spune-i reginei, copiilor mei dragi şi surorii mele că le-am promis că o să ne revedem de dimineaţă, dar am vrut să-i cruţ de durerea unei despărţiri atît de crude; sînt foarte îndurerat că trebuie să plec fără să primesc ultima lor îmbrăţişare... îţi dau însărcinarea să le spui adio în locul meu". I-a îhmînat apoi sigiliul pentru fiul lui şi verigheta pentru soţia lui. „Te rog să-i spui că o părăsesc cu tristeţe", i-a spus el.[3] I-a dat şi o şuviţă de păr pentru Maria Antoaneta. Clery a trebuit să scape de supravegherea gardienilor ca să transmită mesajul regelui şi să dea reginei aceste obiecte preţioase.

Ludovic XVI a plecat spre eşafod la puţin timp după ora nouă. Răpăitul tobelor a informat-o pe Maria Antoaneta că nu îşi va mai vedea niciodată soţul. La Temple, micul dejun s-a servit la fel ca în orice altă dimineaţă. Copiii au refuzat să mănînce, în ciuda rugăminţilor mamei lor. Cu inimile zdrobite, aşteptau momentul fatal. La ora zece şi douăzeci şi două de minute au ştiut, datorită intensificării răpăitului tobelor şi loviturilor de tun, că regele fusese decapitat. Familia regală a căzut pradă disperării. Cîteva minute mai tîrziu, regina a îngenuncheat în faţa fiului ei şi a salutat urcarea pe tron a lui Ludovic XVII.

După moartea regelui, Maria Antoaneta a căzut într-o stare de totală prostraţie. Refuza să mănînce şi să iasă afară, era victima unor crize frecvente de convulsii care o lăsau epuizată. Era de nerecunoscut. La treizeci şi şapte de ani, regina devenise o bătrînă cu sănătate şubredă. Unul dintre membrii Gărzii Municipale, mişcat de necazurile care se abătuseră asupra ei, a trebuit să o silească să se mai plimbe din cînd în cînd. Refuza să coboare în grădină pentru că nu voia să treacă prin faţa uşii lui Ludovic XVI, astfel că în zilele în care gardianul era de serviciu o conducea prin galeria circulară care înconjura donjonul unde locuia împreună cu cumnata şi copiii ei.

în timpul procesului regelui nu s-a făcut nici o aluzie la rolul reginei. Femeia care timp de atîţia ani fusese catalizatorul animozităţii franceze părea dată uitării. Cît despre rudele şi foştii ei prieteni, aceştia s-au gîndit foarte puţin la soarta ei. Nepotul său, împăratul, nu avea nici o intenţie să ceară autorităţilor franceze eliberarea ei; ar fi considerat că un astfel de gest reprezintă o eroare strategică.

Emigranţii erau indiferenţi la nenorocirea ei. Numai Fersen a încercat imposibilul ca să o salveze. La puţin timp după execuţia regelui, s-a zvonit că întreaga familie regală fusese masacrată. Copleşit de această veste, Fersen a scris o scrisoare sfîşietoare surorii sale: „Cea care a fost fericirea mea, cea pentru care am trăit - da, blînda mea Sophie, pentru că nu am încetat nici o clipă s-o iubesc -, cea pe care am iubit-o aşa de mult, pentru care aş fi sacrificat o mie de vieţi, nu mai este. Imaginea ei adorată nu se va şterge niciodată din amintirea mea."[4] Aflînd că regina este încă în viaţă, Fersen a continuat să se îngrijoreze pentru soarta ei. „Uneori am speranţe, uneori sînt disperat şi pasivitatea mea obligatorie, mijloacele limitate pe care le am pentru a o servi îmi sporesc şi mai mult suferinţa, în cercul meu social, nu vorbim decît despre ea, despre modalităţile de a o salva, dar nu facem nimic decît să-i deplîngem soarta", îi scria el surorii sale.[5] S-a gîndit la toate stratagemele posibile ca să o salveze pe văduva lui Ludovic XVI. Cu un sprijin foarte modest din partea lui Mercy, a încercat să-1 miluiască pe Danton ca să aranjeze evadarea ei de la Temple. Se pare însă că reprezentantul Convenţiei a primit banii, dar nu şi-a ţinut promisiunea în schimbul acestora.

La Paris, cîţiva suporteri loiali de origine umilă au încercat, de asemenea, să o salveze pe regină, pe cumnata ei şi pe copii. Mişcaţi de nenorocirea fostei lor suverane, doi paznici, Toulan şi Lepître, au început să nutrească un fel de veneraţie pentru ea. Au luat legătura cu Jarjayes, care se ocupase mai înainte de corespondenţa ei secretă, şi au pus la cale un plan de evadare. Regina şi Madame Elisabeta trebuia să fie scoase pe furiş din Temple în haine de gardieni, Madame

Royale urma să fie îmbrăcată ca fiul omului care aprindea lămpile, iar micul rege să fie cărat într-un coş de rufe. Planurile au fost discutate în lunile februarie şi martie, căci viitorii salvatori ai reginei nu ştiau unde să găzduiască familia regală după ce ar evada de la Temple.

La sfîrşitul lui martie, regina a început să fie suspectată că are complici la Temple. Personalul a fost schimbat. Planul, aşa cum fusese conceput iniţial, nu mai putea fi pus în aplicare. Lepître i-a propus reginei să fugă singură. Aceasta a refuzat, dar a profitat de ocazie ca să-i încredinţeze lui Jarjayes o nouă misiune secretă. A aranjat ca el să dea sigiliul regelui şi verigheta lui contelui de Provence. L-a trimis în misiune secretă şi la Fersen. „Cînd vei ajunge într-un loc sigur, i-a spus ea lui Jarjayes, „aş aprecia foarte mult dacă i-ai da veşti despre mine bunului meu prieten care a venit să mă vadă anul trecut. Nu îndrăznesc să scriu, dar îţi dau aici o imprimare a motoului meu. Cînd îl trimiţi, să spui persoanei că acesta nu a fost niciodată mai adevărat." Fersen a primit scrisoarea abia pe 21 ianuarie 1794! Explică motoul în consemnarea de la acea dată în jurnalul său: „Acest moto era de pe un sigiliu care înfăţişa un porumbel în zbor cu motoul *Tutto a te mi guida.* Ideea ei, pe atunci, fusese să preia emblema mea şi noi am luat un peşte zburător în loc de pasăre. Imprimarea s-a făcut pe o bucată de hîrtie. Din păcate, fusese complet ştearsă de căldură. Cu toate acestea, am păstrat-o cu grijă în caseta mea cu biletul şi desenul sigiliului".[6] Totul mă conduce spre tine... Niciodată nu fusese motoul acela mai adevărat.

Maria Antoaneta trăia o iluzie. Credea că familia sa avea de gînd să negocieze eliberarea ei. într-adevăr, executarea lui Ludovic XVI fusese un afront pentru toţi suveranii care vedeau republicanismul ca pe o formă de guvernare demnă de dispreţ şi Franţa drept o naţiune periculoasă. Dar nu erau cîtuşi de puţin tulburaţi la gîndul că regina ar fi putut fi şi ea executată. O a doua victimă, la fel de regală ca şi prima, justifica încă şi mai mult acţiunea lor. Reprezentanţii erau perfect conştienţi că regina era un ostatic lipsit de importanţă.

La 27 martie, soarta Măriei Antoaneta a fost pomenită pentru prima dată în faţa Convenţiei. „A sosit timpul," a spus Robespierre, „ca patrioţii să reaprindă ura lor viguroasă şi nemuritoare împotriva celor care se numesc regi. Oare pedeapsa unui singur tiran, obţinută după atît de multe dezbateri odioase, va fi singurul omagiu pe care îl aducem libertăţii şi egalităţii? Vom tolera noi oare ca o persoană care este la fel de vinovată, la fel de acuzată de naţiune şi care a fost cruţată pînă acum să culeagă în linişte roadele crimelor ei? O mare republică jignită în mod atît de insolent, trădată cu atîta îndrăzneală vă aşteaptă să manifestaţi îndemnul care va reanima toată antipatia faţă de regalitate în inimile

tuturor şi va conferi o nouă vigoare spiritului public."[7] El a cerut ca fosta regină a Franţei să fie adusă în faţa tribunalului revoluţionar „pentru că a participat la crime împotriva libertăţii şi securităţii statului".

Maria Antoaneta, pe care patrioţii o detestaseră întotdeauna, avea să devină acum victima lor. Dar, indiferent de aversiunea lor, trebuia totuşi să găsească un pretext să o aducă în faţa tribunalului, o curte care fusese înfiinţată la 10 martie pentru a-i judeca pe aristocraţi şi persoanele suspectate de simpatii regaliste, întrucît armatele străine puneau în pericol teritoriul naţional şi mai multe provincii se răzvrătiseră împotriva exceselor noului regim, reprezentantul Cambon a denunţat complotul generalului Dillon; a afirmat că generalul plănuia să-1 răpească pe fiul lui Ludovic XVI şi să-1 proclame regele Ludovic XVII. Acesta era un motiv suficient pentru ca membrii Convenţiei să decidă să-1 despartă pe copil de mama şi mătuşa lui.

La 3 iulie, în jurul orei zece, mai mulţi ofiţeri municipali au năvălit în camera reginei şi au întrerupt ocupaţiile paşnice ale celor trei prinţese. Unul dintre ofiţeri a citit emfatic un decret. Regina nu l-a înţeles imediat; apoi oribilul adevăr i-a devenit cît se poate de clar - fiul ei urma să fie luat de lîngă ea. Adunîndu-şi brusc toate puterile care îi mai rămăseseră, această femeie bolnavă s-a ridicat ca o furie şi a prezentat toate argumentele posibile pentru a-şi păstra băiatul.

Neclintiţi în hotărîrea lor, bărbaţii s-au apropiat de patul prinţului. Copilul s-a trezit şi a început să ţipe asurzitor. Mama lui l-a îmbrăţişat strîns. Dar cînd ofiţerii municipali au ameninţat că vor chema gărzile ca să-i smulgă copilul cu forţa, regina a cedat. L-a ajutat să se scoale, l-a îmbrăcat şi a început să plîngă în vreme ce îl săruta şi îl preda acelor brute.

A doua zi a fost cuprinsă de disperare aflînd că „tutorele" fiului ei era un cîrpaci beţiv, pe nume Simon. Timp de două zile a auzit ţipetele fiului său în fostul dormitor al lui Ludovic XVI, acum dormitorul lui. în cea de-a treia zi, copilul a fost scos în grădină. Ca o stafie în hainele ei de doliu, regina se plimba tăcută prin apartament. Acum nu mai avea decît un scop în viaţă - să se urce în vîrful turnului şi să se uite printr-o crăpătură din zid ca să zărească o clipă copilul care trecea în depărtare.

între timp, aliaţii au continuat să înainteze şi insurecţia; internă, mai ales în Vandee, devenea o ameninţare gravă şi, alarmantă la adresa noilor guvernanţi ai Franţei. Anticipînd coaliţia europeană, membrii Convenţiei au luat măsuri radicale destinate să răspîndească teroarea în inimile; duşmanilor revoluţiei, într-o atmosferă de panică scăpată de sub control, deputaţii au lansat apeluri răsunătoare la luptă împotriva duşmanilor revoluţiei. Primul dintre aceştia era

Maria Antoaneta, numită acum numai văduva Capet[8].

Oamenii cereau ca ea să fie adusă în faţa tribunalului revoluţionar pentru a da socoteală de crimele ei.

La 2 august, prinţesele au fost trezite brusc la ora două dimineaţa. Regina urma să fie dusă la închisoarea Conciergerie. Ca un automat, fără să

incisprezece minute mai tîrziu, cabrioleta care o ducea pe regină s-a oprit în faţa turnurilor sumbre de la Conciergerie. Fără nici o consideraţie, fosta suverană a fost împinsă printr-o poartă în faţa unui ghişeu şi supusă formalităţilor de internare în închisoare ca orice criminal de rînd. înregistrată sub numele de „văduva Capei", ea a devenit deţinuta nr. 280 a acestei instituţii, înainte de a fi dusă în celulă, bocceluţa i-a fost deschisă şi funcţionarul a notat cu grijă conţinutul. Temnicerii au condus-o apoi în noua sa locuinţă, un donjon de cincisprezece metri pătraţi, ai cărui pereţi erau acoperiţi cu o pînză veche, pătată de umezeală. O fereastră îngustă, la nivelul solului, lăsa să pătrundă o lumină palidă. Singura mobilă a Măriei Antoaneta era un pat de campanie, o masă şi două scaune cu şezutul de pai, un scauntoaletă şi un bideu. Un paravan o ferea de privirile a doi soldaţi care trebuia să o păzească zi şi noapte.

Nu avea voie să părăsească celula, deşi celorlalţi deţinuţi li se îngăduia să se plimbe prin curte şi pe coridoare. Se trezea la ora şase dimineaţa, se spăla şi se îmbrăca, ajutată de Rosalie, o fată blîndă care a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-i amelioreze condiţiile de captivitate. Dar, evident, mijloacele ei erau foarte limitate. Regina, care nu avea dreptul la hîrtie, cerneală şi toc, ar fi fost condamnată la o inactivitate totală dacă nu i s-ar fi dat cîteva romane pe care le devora, în restul timpului se uita la cei doi temniceri care jucau table şi îşi răsucea inelele pe degete. Conciergerie era supranumită anticamera morţii - şi pe bună dreptate. Cînd Fersen a aflat că fusese transferată acolo, a încercat disperat să găsească o modalitate de a o salva.

Dorea să trimită o şarjă puternică de cavalerie la Paris ca să o elibereze. Dar demersurile întreprinse de el pe lîngă cele mai înalte autorităţi militare austro-prusace au rămas fără rezultat. „Nu mai trăiesc, căci ceea ce vieţuiesc eu acum nu se poate numi viaţă, cînd sufăr atît de multă durere", îi scria el surorii sale Sophie. „Numai dacă aş putea să fac ceva pentru eliberarea ei cred că aş suferi mai puţin, dar faptul că nu sînt capabil să fac nimic altceva decît să apelez la alţii este cumplit. Nu pot să fac nimic şi.nu mă pot gîndi la nimic altceva decît la această nefericită prinţesă şi nenorocirea^ei.

Cea mai mare fericire ar fi pentru mine să mor pentru ea. îmi reproşez pînă şi

aerul pe care îl respir cînd mă gîndesc că ea este închisă în închisoarea aceea oribilă."[1] între timp Madame de Stael publicase anonim o cărticică sentimentală intitulată *Reflexions sur le proces de la reine, par unefemme* [Reflecţii asupra procesului reginei, de către o femeie]. Apelînd la femei, fiica lui Necker respingea calomniile cărora Maria Antoaneta le căzuse victimă încă din zilele tinereţii ei şi pleda cauza ei de mamă nefericită.

îngrijorarea reginei ajunsese la culme. Era epuizată de o hemoragie gravă şi părea anesteziată faţă de orice, în celula ei se perindau în fiecare zi fel de fel de străini. Abia dacă îi băga în seamă pe bărbaţii şi femeile care se uitau la ea de parcă ar fi fost un animal ciudat. Lăsînd să intre pe oricine dorea să o vadă pe *l'Autrichienne* şi să petreacă în prezenţa ei cîteva clipe, temnicerul găsise o modalitate de a-şi suplimenta" veniturile. Cu toate acestea, într-una din zile Maria Antoaneta s-a simţit tulburată. Printre vizitatori l-a recunoscut pe cavalerul de Rougeville, unul dintre ofiţerii care o apăraseră în oribila zi de 20 iunie 1792. Profitînd de un moment de neatenţie din partea paznicilor ei, acesta i-a făcut un semn şi i-a aruncat la picioare două garoafe pe care Maria Ântoaneta le-a ridicat repede. Acestea conţineau un mesaj prin care era informată că respectivul cavaler plănuia să o răpească. Cu inima bătînd nebuneşte, regina a încercat să-i răspundă trasînd litere pe hîrtie cu o agrafă. Jandarmul a observat ce face, a luat dovada incriminatoare şi i-a dat-o superiorului său. Rougeville a reuşit să fugă.

Regina a fost cuprinsă de o asemenea stare de anxietate că a fost nevoie să i se administreze ceaiuri de plante ca să o liniştească. Mai mult decît de captivitate se temea de consecinţele încercării nebuneşti a cavalerului într-o perioadă în care membrii Convenţiei strîngeau probe împotriva ei.

Temerile sale erau pe deplin întemeiate. Imediat ce incidentul a devenit cunoscut, tot Parisul a început să spună că se pune la cale un nou complot pentru răpirea „văduvei Capet" şi restaurarea monarhiei. Fouquier-Tinville, procurorul public care se plîngea că nu primise dovezile de care avea nevoie pentru a formula actul de acuzare, nu a întîrziat să exploateze această întîmplare. După o percheziţie formală în celula reginei, i-au fost confiscate bijuteriile care îi mai rămăseseră şi ceasul. Au fost numiţi doi deputaţi ca să o interogheze.

Aceştia s-au prezentat în faţa ei pe 3 septembrie 1793.

La început i-au pus întrebări ca şi cînd ar fi fost vorba de chestiuni minore, dar curînd au trecut la întrebări mai generale.[2] Au întrebat-o dacă ştia că trupele franceze repurtaseră cîteva victorii şi dacă întreţinea „relaţii cu exteriorul prin mijloace secrete". Subliniind situaţia ei de prizonieră, Maria Ântoaneta le-a spus că nu avusese nici un fel de alte ştiri decît strigătele

răzvrătiţilor aflaţi de partea cealaltă a zidurilor de la Temple. „Te interesează succesul trupelor duşmanilor noştri?" a fost ea întrebată pe neaşteptate.

„Mă interesează succesul trupelor naţiunii fiului meu; cînd eşti mamă, aceasta este relaţia cea mai importantă," a răspuns înţeleaptă Maria Ântoaneta. Apoi şi-a exprimat îngrijorarea cu privire la fericirea Franţei: „Fie ca Franţa să fie mare şi fericită - este ceea ce dorim cu toţii", a declarat ea calm acestor oameni care încercau să-i smulgă declaraţii incriminatoare. După ce Maria Antoaneta a declarat că şi-a făcut întotdeauna datoria, anchetatorii au adus în discuţie un subiect anume - fuga în Varennes. Maria Antoaneta a repetat ceea ce le spusese şi deputaţilor care anchetaseră cazul după 21 iunie 1791; în calitate de soţie supusă şi ascultătoare, îşi urmase soţul care nu dorise să părăsească Franţa, ci „să se întoarcă liber în mijlocul poporului", îşi făcuse doar datoria.

Pentru ca să se dezvinovăţească, hotărîse să se înfăţişeze ca o femeie docilă care respectase supremaţia absolută a deciziilor soţului ei.

Au cercetat-o cu atenţie în privinţa „complotului garoafei". Copleşită de întrebări, regina a recunoscut în cele din urmă că primise într-adevăr un bilet de la misteriosul vizitator. A spus că nu conţinea decît nişte propoziţii vagi, la care răspunsese foarte simplu că se află sub supraveghere.

Dezvăluirea cu jumătate de gură a acestei aşa-numite conspiraţii nu era decît un pretext. Urmînd acelaşi tipic al interogatoriului pe care îl aplicaseră la prima examinare,, anchetatorii nu s-au limitat la întrebări de rutină. Au întrebat-o pe Maria Antoaneta dacă a avut relaţii cu deputaţii Adunării Legislative şi dacă s-a implicat în afacerile politice înainte de 10 august. Ea s-a ascuns din nou în spatele rolului de soţie ascultătoare, supusă voinţei monarhului. „Am ştiut numai ceea ce mi-a spus persoana de care am fost ataşată exclusiv", a spus ea, înainte de a afirma că singura dorinţă a regelui fusese fericirea poporului.

După terminarea anchetei s-a considerat mai prudent ca regina să fie transferată în altă celulă. Dispensarul de la Conciergerie a fost amenajat în acest scop şi toate ieşirile au fost baricadate cu grijă. Chinuită de o hemoragie cronică, Maria Antoaneta era tot mai slăbită cu fiecare zi. Unii dintre membrii Convenţiei nu se grăbeau nicidecum să pornească procesul, sperînd probabil că va muri de moarte naturală.

Cu toate acestea, Franţa era în continuare ameninţată cu invazia şi, la fel ca în 1789, în aceeaşi perioadă a anului, exista teama că va începe să lipsească hrana, în capitală au avut loc demonstraţii populare violente, iar provinciile erau în fierbere. Din cauza acestei atmosfere, „complotul garoafei" a reînviat sentimente şi uri care erau doar adormite. Maria Antoaneta era vinovatul ideal, persoana cea

mai potrivită pentru a fi sacrificată în această perioadă de tulburare. Petiţiile se adunaseră teanc la Convenţie, cerînd executarea „lupoaicei austriece". La 5 octombrie, după ce reprezentantul BillaudVarenne a pronunţat o diatribă deosebit de violentă împotriva văduvei Capet care era, spunea el, „ruşinea omenirii şi a sexului ei", Maria Antoaneta a fost pusă sub acuzare prin decret.[3]

De regulă era nevoie de luni de zile pentru ancheta preliminară în acest gen de proces. Trebuia examinate din nou toate documentele utilizate în timpul procesului lui Ludovic XVI, analizate toate hîrtiile reginei care fuseseră confiscate după luarea cu asalt a palatului Tuileries, efectuarea unei anchete complexe cu privire la toate activităţile ei şi aducerea unor martori credibili, demni de încredere. Deşi procesul lui Ludovic XVI se desfaşurase în mare grabă în faţa reprezentanţilor Convenţiei care oficiau ca judecători autonumiţi, procesul fusese real. Dar Tribunalul Revoluţionar - o curte în curs de formare, dacă exista în general aşa ceva- nu-şi mai bătea capul cu procedurile legale normale, mai ales atunci cînd era vorba de un acuzat a cărui soartă fusese deja decisă. Tribunalul fusese creat tocmai pentru a teroriza oamenii prin pronunţarea unor sentinţe de condamnare la moarte şi era o curte care nu putea asigura decît o parodie de justiţie, în procesul reginei, „investigaţia preliminară" nu a făcut decît să adune la repezeală nişte ticăloşi care au făcut o mascaradă ca martori. Din cei patruzeci şi unu de indivizi care au fost somaţi să depună mărturie, numai cinci sau şase au făcut declaraţii importante. La 13 octombrie, cu două zile înainte de începerea audierilor, Fouquier-Tinville a aranjat ca documentele „referitoare la procesul Capet şi cele care urmau să fie utilizate în procesul văduvei" să-i fie înmînate lui. Cum dosarul complet nu se putea găsi, ci numai hîrtiile confiscate în apartamentul reginei de la Tuileries în timpul fugii la Varennes, a trebuit să se descurce cu atît! S-ar părea că nici nu le-a consultat.[4]

Mai mult chiar, ca să convingă opinia publică de cît de cumplite fărădelegi comisese *l'Autrichienne,* FouquierTinville dorea să folosească şi acuzaţiile murdare formulate de micul Ludovic XVII împotriva mamei sale. Este o poveste dezgustătoare. Cîrpaciul Simon, care era însărcinat cu „educaţia" micului copil-rege, îl prinsese masturbîndu-se şi îl întrebase de cînd avea aceste obiceiuri urîte. Fără să stea pe gînduri, copilul îi răspunsese că aşa îl învăţase mama lui.

Simon a anunţat autorităţile în legătură cu descoperirea lui.

în ziua de 6 octombrie, un comitet oficial format din primar, procurorul districtual, doi membri ai consiliului general şi un ofiţer de poliţie s-au dus la Temple ca să-i supună unui interogatoriu încrucişat pe Ludovic XVII, pe sora şi mătuşa lui.

Aşezat pe un fotoliu mare şi dînd din picioarele care nu ajungeau pînă la podea, copilul a declarat că mama şi mătuşa lui aveau întîlniri secrete cu unii dintre paznicii municipali şi a dat şi numele lor. A spus că aceşti oameni le aduceau doamnelor informaţii din afară şi îi plăteau pe vînzătorii ambulanţi ca să strige ultimele noutăţi sub ferestrele lor din stradă. A mai adăugat că, la Tuileries, „Petion, Bailly şi Lafayette se purtaseră foarte misterios cu femeile" şi că el credea că mama lui primea scrisori de la ei pe cînd era la Temple, în sfîrşit, le-a spus foarte îndatoritor că fusese instruit în aceste practici ruşinoase de către mama şi mătuşa lui, care se amuzaseră de numeroase ori privindu-1 cum repeta aceste gesturi în prezenţa lor şi de foarte multe ori acest lucru se întîmpla atunci cînd se culca în pat între ele. Din felul în care copilul a explicat lucrurile, se spunea în raport, „a arătat clar că o dată mama lui l-a pus să se apropie foarte mult de ea şi că în cele din urmă a avut loc o copulaţie, care a avut drept rezultat o umflătură într-unul din testiculele lui, din care cauză purta un bandaj şi mama lui îl sfătuise să nu vorbească niciodată de acest lucru; şi că acest act s-a petrecut de mai multe ori de atunci".[5]

In ziua următoare, 7 octombrie, Maria Tereza a fost interogată de aceiaşi anchetatori, la care se adăugase acum şi pictorul David, membru al Comitetului Siguranţei Generale. Micuţa a negat că mama ei avusese convorbiri secrete cu membrii gărzii municipale, îşi amintea numai de vînzătorii ambulanţi care strigau afară în timp ce ea era în pat. Fratele ei a furnizat de mai multe ori dovezi că fata nu spunea adevărul. Maria Tereza nu a găsit de cuviinţă să răspundă decît că fratele ei era mai inteligent decît ea şi dotat cu un simţ de observaţie mai bun. în cele din urmă, cînd a fost întrebată dacă mama şi mătuşa se culcaseră cu băiatul între ele, a răspuns că nu. După cum arată procesul verbal, Ludovic XVII nu a mai avut nimic de adăugat.

Copiilor li s-a dat drumul şi a fost convocată Madame Elisabeta. Evident, ea a negat că ar fi avut întîlniri cu membrii gărzii municipale pentru a obţine informaţii sau pentru a transmite mesaje. Micul prinţ a fost chemat înăuntru şi a susţinut contrariul. Apoi au citit declaraţia copilului „cu privire la acele purtări indecente" menţionate de el. Prinţesa a fost consternată. „Era o infamie prea cumplită şi dusă mult prea departe ca să merite să răspund; era un obicei pe care copilul îl avea de multă vreme; şi fără îndoială că îşi aminteşte că şi ea şi mama lui îl certaseră de mai multe ori." Deoarece copilul persista în afirmaţiile lui, prinţesa a refuzat să mai adauge ceva. Prinţul a fost presat cu alte întrebări. Cine îl iniţiase în aceste practici? „Amîndouă împreună", a răspuns el. Şi era ziua sau noaptea? Aici nu-şi putea aminti, dar credea că fusese dimineaţa.[6]

La Conciergerie, se pare că Maria Antoaneta nu avea nici cea mai mică idee cu privire la „dovezile" care se adunau' împotriva ei pentru proces. La 12 octombrie, ora şase; Hermann, preşedintele Tribunalului Revoluţionar, a somaW pe „văduva Capet" să compară în marea sală de judecată, în prezenţa lui Fouquier-Tinville şi a grefierului Fabricius. Era vorba de un interogatoriu secret în vederea audierii care urma să aibă loc două zile mai tîrziu. Hermann a intrat direct îri subiect, în realitate, întrebările nu cereau răspunsuri: erau acuzaţii.

„înainte de revoluţie ai întreţinut relaţii politice cu regele Boemiei şi Ungariei şi aceste relaţii erau contrarii intereselor Franţei, care îţi acordase avantaje enorme", a declarat Hermann. Maria Antoaneta a răspuns că nu a avut decît „relaţii prieteneşti" cu fratele ei. Nu discutase niciodată politică cu el. Şi într-adevăr, de la începutul revoluţiei „îşi interzisese orice fel de corespondenţă cu străinătatea şi nu se amestecase niciodată în treburile interne." A declarat că nu angajase niciodată agenţi secreţi pentru a coresponda cu familia ei sau cu alte puteri străine. A negat că ar fi fost inspiratoarea contrarevoluţiei de la Tuileries. Şi, evident, a negat că ar fi transmis bani împăratului. Aici avea dreptate.

După ce a făcut clar aluzie la înalta trădare, Hermann a acuzat-o pe regină că a avut o influenţă nefastă şi decisivă asupra lui Ludovic XVI. „Tu l-ai învăţat pe Ludovic Capet arta disimulării prin care a înşelat atîta timp bunul popor francez, care era departe de a bănui că josnicia şi perfidia pot atinge asemenea extreme." „Da, poporul a fost înşelat", a răspuns ea; „a fost crud înşelat, dar nu de soţul meu sau de mine." Era un răspuns absolut sincer din partea Măriei Antoaneta, care a rămas convinsă că singura putere legitimă era cea a regelui; că el întruchipa statul şi oricine îndrăznea să se revolte împotriva lui era un criminal care merita pedeapsa capitală. Logica monarhiei şi cea a revoluţiei erau diametral opuse şi ireconciliabile.

Hermann a acuzat-o şi că a fost „principala instigatoare a trădării lui Ludovic Capet. Din cauza sfatului tău şi, probabil, a persecuţiilor tale, a dorit să fugă din Franţa şi să se aşeze în fruntea oamenilor care doreau să sfişie ţara". Maria Antoaneta s-a retras în poziţia pe care o adoptase şi în timpul precedentelor interogatorii, îşi ascultase soţul care nu avusese nici o intenţie să treacă graniţa. A fost chiar atît de curajoasă încît a afirmat că „dacă el ar fi intenţionat acest lucru, ea ar fi recurs la toate mijloacele pentru a-1 convinge să renunţe", întrucrt Hermann a acuzat-o că l-a încurajat pe rege să declare război, ea i-a amintit că Ludovic XVI fusese presat să facă acest lucru de majoritatea reprezentanţilor. Subiectul declaraţiei de război a condus-o la negarea încă o dată a oricăror relaţii cu ţările străine. Preşedintele a menţionat apoi evenimentele din

octombrie 1789, răspunderea Măriei Antoaneta în declanşarea şi pregătirea masacrului din 10 august şi, în cele din urmă, incidentul cu garoafa.

în încheierea interogatoriului, preşedintele a întrebat-o pe acuzată dacă dorea ajutorul unui avocat pentru procesul care urma să înceapă peste două zile. Epuizată, regina a răspuns că nu cunoştea pe nimeni la care să poată apela.

Tribunalul a numit doi avocaţi, Chauveau-Lagarde şi Tron9on-Ducoudray. Cuprinşi de panică în faţa misiunii care le revenea - deşi erau pe deplin conştienţi de intenţiile Tribunalului Revoluţionar şi de inutilitatea pledoariei lor -, cei doi bărbaţi au implorat-o pe regină să ceară o amînare pentru ca să se poată familiariza cu dosarul. Scrisoarea prin care regina cerea o amînare a rămas fără răspuns. Procesul reginei a început în dimineaţa zilei de 15 octombrie. ^Procesul şi moartea reginei

La ora opt în dimineaţa zilei de miercuri, 15 octombrie 1793, în fosta Grande Chambre din Palais de Justice, unde îşi ţinea parlamentul şedinţele, a intrat, palidă şi maiestuoasă, femeia care fusese regina Franţei. Compărea în faţa Tribunalului Revoluţionar, îmbrăcată în negru şi purtînd boneta de văduvă, albă tivită cu crep negru de doliu, s-a aşezat pe fotoliul care fusese pregătit pentru ea în faţa mesei procurorului public şi a celorlalţi judecători. Toţi erau susţinători ai lui Robespierre şi Fouquier-Tinville şi între ei erau un chirurg, un librar, doi tîmplari, un peruchier, un meşter de saboţi, un birtaş, un pălărier, un muzician, un organizator de licitaţii şi un fost procuror, precum şi marchizul d'Antonelle, fost reprezentant al Adunării Legislative şi unul dintre primii adepţi ai revoluţiei. O balustradă simplă despărţea curtea de publicul dornic să o vadă pe *l'Autrichienne, a* cărei condamnare o aşteptau. Cei care o mai văzuseră pe Maria Antoaneta nu o mai puteau recunoaşte, pentru că era o femeie stoarsă, cu chipul răvăşit de suferinţă.

După ce i s-a ordonat să-şi spună numele, vîrsta şi profesiunea, grefierul a dat citire actului de acuzare - o capodoperă de retorică revoluţionară. Comparînd-o pe Maria Antoaneta cu reginele perverse ale antichităţii şi evului mediu, procurorul public a făcut-o răspunzătoare pentru toate necazurile suferite de Franţa de la sosirea ei în ţară. Din această declaraţie lungă se reţineau în esenţă trei acuzaţii împotriva ei: „sărăcirea trezoreriei naţionale", „întreţinerea unor relaţii şi corespondenţe secrete" cu duşmanul, „completarea şi conspiraţia împotriva securităţii interne şi externe a statului". Maria Antoaneta era judecată evident pentru înaltă trădare. Dar declaraţiile copilului-rege au fost şi ele utilizate pentru a o acuza pe fosta regină de crima de incest cu fiul ei. Impasibilă, cu privirile pierdute în depărtare, regina bătea darabana cu degetele pe braţul fotoliului în timp ce se

citeau „crimele" comise de ea. Muşchii feţei sale nu trădau nici o emoţie.

A început apoi procesiunea celor patruzeci şi unu de martori. Toţi erau nişte farsori ordinari care nu ar fi fost niciodată luaţi în serios de un tribunal demn de acest nume.

Un chirurg pe nume Rossillon, de exemplu, a susţinut că, după evenimentele din 10 august, a găsit sub patul reginei de la Tuileries sticle de vin folosite pentru a încuraja trupele.

Fără cea mai mică dovadă, a acuzat-o că a fost instigatoarea masacrului de pe Cîmpul lui Marte şi că a trimis bani din ţară fratelui său. O servitoare pe nume Reine Millot a susţinut că în 1788 l-a auzit pe ducele de Coigny spunînd că regina a trimis pe furiş fratelui ei împăratul două sute de milioane.

Un alt martor a susţinut că regina purta pistoale pentru a-1 asasina pe ducele d'Orleans.

Regina s-a apărat cu înverşunare. Preşedintele nu a prins-o niciodată minţind sau contrazicîndu-se. Audierea a continuat, lentă şi lipsită de conţinut, în încăpere era linişte. Procedura era aproape plicticoasă. Apoi a venit rîndul lui Hebert.

Redactor-şef *la. Le Pere Duchesne,* un ziar josnic care lansa în fiecare zi apeluri la asasinat, el fusese cel care îl îndemnase pe cîrpaciul Simon să-1 informeze pe Fouquier-Tinville despre purtarea scandaloasă a reginei cu fiul său. Cu un aer de mare satisfacţie, a repetat cu voce tare şi foarte răspicat acuzaţia monstruoasă şi a considerat de cuviinţă să adauge ca explicaţie următoarele: „Avem motive să credem", a spus el, „că această împreunare criminală nu a fost dictată de plăcere, ci de speranţa politică de a moleşi vigoarea fizică a copilului despre care le plăcea să creadă că este destinat să ocupe tronul şi asupra gîndirii căruia doreau să fie sigure că vor avea control." •.

Regina a rămas impasibilă. Apoi unul dintre membrii juriului a cerut o explicaţie din partea acuzatei cu privire la acest punct anume. Foarte neliniştită, Maria Antoaneta s-a ridicat acum şi a răspuns cu voce tare: „Dacă nu am răspuns este pentru că natura refuză să răspundă la o asemenea acuzaţie împotriva unei mame. Fac apel la toate mamele care sînt prezente aici."[1] Femeile de rînd - deşi o urau pe Maria Antoaneta care le fusese înfăţişată de-a lungul anilor în cele mai sumbre culori - s-au simţit brusc mişcate pentru ea, ca fiind o mamă ponegrită fără ruşine. Murdara acuzaţie adusă Măriei Antoaneta le-a făcut să se simtă toate atacate. In curte s-a produs zgomot şi tulburare, iar Hermann a trebuit să suspende avidierea pentru zece minute. „A fost oare prea multă demnitate în răspunsul meu?" l-a întrebat regina în şoaptă pe avocatul ei. Acesta a liniştit-o: „Madame, fii dumneata însăţi şi totul va fi perfect",

întrebarea ei, a spus mai tîrziu Chauveau-Lagarde, dovedea că încă mai nutrea speranţa că nu va fi condamnată la moarte.[2] Mai tîrziu, auzind despre acest incident, Robespierre l-a înjurat pe Hebert şi i-a reproşat că i-a permis reginei să aibă „ultimul ei triumf public".

La ora patru treizeci după-amiază, audierile care se desfăşuraseră fără pauză începînd de dimineaţă au fost întrerupte o oră. Regina abia a avut timp să mănînce puţină supă şi să schimbe cîteva cuvinte cu avocaţii ei, pe care îi intimida, în pofida amabilităţii ei resemnate. Audierile s-au reluat. Martorii care au venit la bară au fost la fel de deplorabili ca şi cei de dimineaţă. După ce au fost examinaţi, preşedintele a întrebat-o pe regină dacă are de făcut vreo declaraţie în apărarea ei. „Ieri nu-i cunoşteam încă pe martori", a replicat ea. „Nu ştiam ce vor spune. Ei bine, nici unul n-a spus nimic pozitiv despre mine. Voi conchide spunînd că nu am fost decît soţia lui Ludovic XVI şi a trebuit să mă supun voinţei lui."

Dezbaterile se încheiaseră. După o mică pauză, FouquierTinville a rostit pledoaria de încheiere, în care a afirmat că o consideră pe „Maria Antoaneta duşmanul declarat al naţiunii franceze". Avocaţii ei au avut voie să vorbească în cele din urmă. Intrucît nu avuseseră decît timpul necesar să-şi facă puţine însemnări, au fost obligaţi să improvizeze.

Chauveau-Lagarde a argumentat împotriva acuzaţiei de „conspiraţie cu puterile străine", Tronţon-Ducoudray împotriva „conspiraţiei cu duşmanii interni", în examinarea principalelor acuzaţii formulate împotriva reginei, au subliniat lipsa unor dovezi care să susţină gravitatea acuzaţiilor. „I-am văzut eu însumi pe aceşti avocaţi ai diavolului călcînd pe cărbuni încinşi pentru a încerca să dovedească nevinovăţia tîrfei şi îndrăznind chiar să deplîngă moartea trădătorului Capet şi să spună judecătorilor că era suficient că îl pedepsiseră pe porcul cel gras şi că ar trebui să aibă milă de destrăbălată lui," scria a doua zi *Le Pere Duchesne.* Mişcată de ardoarea lui Chauveau-Lagarde, Maria Antoaneta i-a mulţumit călduros avocatului său.[3]

Cu toate acestea, apărarea nu avea să aibă ultimul cuvînt.

Acuzatei i s-a spus să părăsească încăperea şi, înainte ca juriul să se retragă pentru deliberare, Hermann, preşedintele tribunalului, a ţinut un lung discurs care era, de fapt, un al doilea act de acuzare.[4] Comparînd procesul reginei cu cel al regelui, a acuzat-o pe Maria Antoaneta că a fost „complicea sau chiar instigatoarea celor mai multe crime de care se făcuse vinovat acest ultim tiran al Franţei". A pus juriului patru întrebări:

„1. S-a stabilit dacă au existat comploturi şi legături secrete cu puterile

străine şi alţi duşmani externi ai republicii, care comploturi şi legături secrete aveau drept scop asigurarea de ajutor material pentru aceşti duşmani, spre a putea intra pe teritoriul francez şi a facilita înaintarea forţelor lor armate aici?"

„2. Este condamnată Maria Antoaneta pentru că a cooperat la aceste maşinaţii şi pentru că a ţinut secrete aceste legături?"

„3- S-a stabilit că a existat un complot şi o conspiraţie pentru declanşarea unui război civil în interiorul republicii?"

„4. Este Maria Antoaneta de Austria... condamnată pentru că a participat la acest complot şi această conspiraţie?"

Juriul s-a retras pentru a delibera. Regina era epuizată, dar spera că va fi condamnată la deportare. Maria Antoaneta credea fără îndoială că nu era vinovată de crimele de care era acuzată, căci făcuse tot ce stătuse în puterile ei ca să salveze monarhia aşa cum o concepea ea. Dar astăzi, datorită unui bogat material documentar de arhivă, ştim că se făcuse într-adevăr vinovată de înaltă trădare atunci cînd dezvăluise planurile militare ale Franţei. Totuşi, deşi acuzaţiile republicanilor erau justificate, acestea au rămas nedovedite.

Nu s-a prezentat nici o dovadă a trădării. Din punct de vedere juridic, procesul a fost inechitabil. Dar aceste consideraţii nu i-au tulburat cîtuşi de puţin pe membrii juriului. S-au prefăcut că deliberează o oră pentru a lăsa să se creadă că verdictul nu fusese dinainte hotărît.

Dincolo de pereţii Palatului de Justiţie, în pofida gerului muşcător, se adunase o mare mulţime de oameni în aşteptarea verdictului. Cînd s-a anunţat încheierea deliberării, un freamăt puternic a străbătut mulţimea adunată. „Antoaneta, iată declaraţia juriului", i-a spus Hermann. Cu voce răsunătoare, Fouquier-Tinville a anunţat că acuzata este condamnată la moarte pentru crima de înaltă trădare. Juriul răspunsese afirmativ la toate cele patru întrebări care fuseseră formulate.

Regina a ascultat decizia împotriva ei fără nici un gest şi fără nici un cuvînt. „Nu a manifestat nici un semn de teamă, indignare sau slăbiciune", a spus unul dintre avocaţi. A traversat sala de judecată în stare de şoc. Cînd a ajuns la balustrada dincolo de care se afla publicul, a ridicat capul mîndră. Ajunsă pe coridor, a cedat nervos. „Nu mai văd pe unde merg",[5] i-a spus ea jandarmului de serviciu. Acesta i-a oferit braţul, gest pentru care a doua zi a fost arestat.

De îndată ce a ajuns în celula ei, regina a cerut să i se aducă un toc, hîrtie şi cerneală şi s-a apucat să scrie o lungă scrisoare de despărţire pentru Madame Elisabeta: „Ţie, dragă soră, îţi scriu pentru ultima oară. Am fost condamnată, nu la o moarte ruşinoasă, căci ea este ruşinoasă numai pentru criminali, ci să mă întîlnesc cu fratele tău. Nevinovată ca şi el, sper să dau dovadă de tăria pe care

a arătat-o el în aceste ultime clipe. Sînt calmă, aşa cum este orice om cu conştiinţa curată. Regret profund că trebuie să-mi părăsesc sărmanii copii; ştii că am trăit numai pentru ei şi pentru tine, buna şi iubita mea soră. Tu care din prietenie ai sacrificat totul ca să fii alături de noi. în ce situaţie te părăsesc!... Fie ca fiul meu să nu uite niciodată ultimele cuvinte ale tatălui său, pe care i le-am repetat intenţionat, şi anume să nu caute niciodată să răzbune moartea noastră. Trebuie să vorbesc despre ceva ce îmi îndurerează inima. Ştiu cîtă nefericire trebuie să-ţi fi provocat acest copil. Te rog să-1 ierţi, dragă soră, ţine cont de vîrsta lui fragedă şi de cît de uşor este să-1 faci pe un copil să spună ceea ce vrei, chiar şi lucruri pe care el nu le înţelege... Trebuie să-ţi împărtăşesc ultimele mele gînduri... mor în religia catolică, apostolică şi romană, religia părinţilor mei, cea în care am fost crescută şi pe care am profesat-o întotdeauna. Nu mă aştept la nici un fel de consolare spirituală, căci nu ştiu dacă mai există preoţi de această religie şi, în plus, locul în care mă aflu i-ar expune la mult prea multe pericole dacă ar dori să mă viziteze... Ii iert pe toţi duşmanii mei de răul pe care mi l-au făcut. Le spun rămasbun mătuşilor şi fraţilor şi surorilor mele. Am avut prieteni.

Gîndul de a mă despărţi de ei pentru totdeauna şi gîndul la durerea lor sînt printre cele mai mari regrete ale mele în momentul morţii; să ştie cel puţin că m-am gîndit la ei pînă în ultima clipă. Adio, iubită soră, fie ca această scrisoare să ajungă la tine. Te îmbrăţişez din toată inima, la fel ca şi pe aceşti sărmani, nefericiţi copii ai mei. Dumnezeule! Cît de sfişietor este să te desparţi de ei pentru totdeauna. Adio!

Adio!..." Scrisoarea aceasta nu a ajuns la destinatara ei. A fost înmînată lui Fouquier-Tinville de gardianul închisorii, în timpul restaurării în 1815, un fost deputat al Convenţiei care păstrase mai multe documente importante a aranjat ca aceasta să fie înmînată lui Ludovic XVIII după urcarea lui pe tron. Se păstrează astăzi la Arhivele Naţionale.

Se lumina de ziuă cînd tînăra servitoare Rosalie a găsit-o pe regină cu faţa scăldată în lacrimi, zăcînd pe pat în rochia ei de doliu. Pentru că a refuzat orice mîncare, tînăra a implorat-o să accepte puţină supă, dar n-a putut să înghită decît cîteva linguri. Cam pe la ora opt a ajutat-o să se schimbe.

Reginei nu i s-a permis să meargă la eşafod în rochia de doliu. „Maiestatea sa stătea în spaţiul îngust pe care îl lăsam de regulă între patul de campanie şi perete. Mi-a făcut semn să stau în dreptul ei pentru ca jandarmul să nu-i poată vedea corpul. S-a lăsat pe vine în spaţiul acela şi şi-a scos rochia ca să-şi schimbe lenjeria pentru ultima dată. Dar ofiţerul de la jandarmerie s-a

apropiat mai mult, s-a oprit lîngă canapea şi a privit-o pe prinţesă în timp ce se schimba. Maiestatea sa şi-a pus repede basmaua înapoi pe umeri şi i-a spus tînărului cu multă blîndeţe: «In numele decenţei, *monsieur,* dă-mi voie să-mi schimb lenjeria fără martori». «Nu pot să-mi dau consimţămîntul», a răspuns jandarmul.. ."[6]

Cam pe la ora zece, Lariviere, temnicerul, a intrat în celula reginei. „Ştii că au să mă omoare?" i-a şoptit ea. El nu a apucat să răspundă. Judecătorii şi grefierul sosiseră ca să-i citească încă o dată condamnatei acrul de acuzare. Apoi a intrat Henri Sanson, călăul. Acesta s-a apropiat de regină şi i-a spus: „întinde mîinile". Regina s-a dat înapoi oripilată şi, foarte tulburată, a întrebat: „O să mă legaţi la mîini? Mîinile lui Ludovic XVI nu au fost legate", Dar judecătorii i-au spus lui Sanson: „Fă-ţi datoria".[7] Călăul i-a legat brutal mîinile la spate, i-a scos boneta de pe cap şi i-a tăiat părul pînă la ceafă.

Acum era gata - gata să meargă la eşafod.

Era ora unsprezece dimineaţa cînd porţile închisorii s-au deschis şi victima a ieşit afară. Adunarea la arme fusese sunată încă din zori; fuseseră mobilizate forţele armate, iar în pieţe şi la intersecţii erau aliniate tunuri; pe străzi mişunau patrule. Ţinută legată cu o funie lungă de către călău, Maria Antoaneta s-a urcat în căruţa murdară care urma să o ducă la eşafodul din Place de la Revolution. Un preot constituţional a luat loc alături de ea copleşind-o cu consolări la care ea nu a răspuns. Pentru ea, un preot constituţional nu era decît un trădător. Potrivit unei legende credibile, regina primise ultima împărtăşanie de la un preot refractar în timpul detenţiei de la Conciergerie.

Căruţa se mişca încet prin mijlocul mulţimii dense de oameni care aşteptaseră din zori ca să o vadă trecînd. La colţul străzii Saint-Honore, cu o trăsătură de penel crudă, pictorul David schiţa ultima imagine a reginei Franţei pentru

eternitate. Şezînd foarte dreaptă, palidă, dar cu obrajii arzînd şi ochii injectaţi ca de febră, cu părul alb retezat ieşind de sub bonetă, Maria Antoaneta era indiferentă faţă de tot şi de toţi. Părea că nu aude strigătele de „Trăiască Republica! Jos cu tirania!" Cînd au ajuns în fosta piaţă Ludovic XV, regina a privit spre grădinile Tuileries, a văzut eşafodul şi a pălit.

Ignorîndu-1 pe preot şi ultimele cuvinte pe care i le-a adresat, s-a ridicat din căruţă şi a păşit uşor, „cu bravadă", pe treptele abrupte care duceau spre ghilotină. Cu o mişcare bruscă din cap, a lăsat să-i cadă boneta şi s-a lăsat în seama călăului.

Pregătirile pentru execuţie au durat patru minute nesfîrşite.

Apoi ghilotina s-a repezit în jos. Sanson a apucat capul însîngerat şi mulţimea a urlat: „Trăiască Republica!" Era ora douăsprezece şi cincisprezece minute.

în aceeaşi zi a execuţiei, trupul mutilat al reginei a fost dus la micul cimitir de la Madeleine, unde fusese lăsat şi trupul regelui cu nouă luni mai devreme. La l noiembrie, un gropar a pus în pămînt rămăşiţele pămînteşti ale victimei şi a trimis autorităţilor municipale următoarea notă: „Văduva Capet. 6 livre pentru sicriu. 15 livre, 35 parale pentru mormînt şi gropari". Aceste cuvinte descriu perfect înmormîntarea ultimei regine a Franţei.[8]

EPIL0E

s-a întîmpfat cu ci?

% Jestea despre executarea reginei s-a răspîndit rapid lf în toată Europa. Curţile regale au intrat în doliu, dar această moarte tragică nu a provocat decît puţine emoţii.

Numai Fersen a suferit în urma morţii Măriei Antoaneta.

„Deşi eram pregătit pentru asta şi mă aşteptam la aşa ceva încă de cînd fusese transferată la Conciergerie, am fost zguduit de realitate", scria el în jurnalul său la 20 octombrie 1793. „N-am avut puterea să simt nimic. M-am dus să vorbesc despre această nenorocire cu prietenii mei şi cu Madame de Fitz-James şi baronul de Breteuil, pe care nu l-am găsit. Am plîns împreună cu ei, mai ales cu Madame de Fitz-James... M-am gîndit la ea tot timpul, la împrejurările oribile ale suferinţei ei, la îndoielile pe care le-a putut avea în legătură cu mine, cu sentimentele mele, cu interesele mele.

Gîndul acesta m-a torturat. Apoi am simţit că pierdeam enorm de multe lucruri: sentimente, interes, existenţă, totul era legat de ea şi acum era pierdut... Am simţit chiar şi momente de dezgust faţă de Eleanore. Nu era acelaşi sentiment, acea consideraţie, acea grijă, acea tandreţe..."

21 octombrie: „Nici nu mai pot să mă gîndesc la pierderea mea. Faptul că a fost singură în ultimele ei clipe, fără nici o mîngîiere, fără să aibă pe cineva cu care să stea de vorbă, fără cineva căruia să-i poată încredinţa ultimele ei dorinţe este îngrozitor. Ce monştri ai iadului ! Nu, fără răzbunare niciodată inima mea nu va fi mulţumită". în aceeaşi zi a trimis surorii sale o scrisoare sfîşietoare:

„Cea pentru care am trăit, pe care n-am încetat nici o clipă s-o iubesc, cea pe care am iubit-o atît de mult, pentru care mi-aş fi dat chiar şi o mie de vieţi, nu mai este. O, Dumnezeule mare! De ce mă copleşeşti aşa, ce am făcut ca să merit mînia ta? Ea nu mai este. Trăiesc o adevărată agonie a durerii şi nu ştiu cum am să mai

pot continua să trăiesc. Nu ştiu cum am să pot îndura suferinţa. Este o suferinţă extremă şi nimic nu o va şterge. Ea va fi mereu prezentă în memoria mea şi niciodată nu voi înceta s-o plîng". ;

Şi Fersen, de regulă atît de laconic, a acoperit pagini întregi din jurnal cu regretele lui sfîşietoare:

24 octombrie. „Imaginea ei, suferinţele ei, moartea ei şi sentimentele mele sînt întotdeauna prezente în mintea mea," nu mă pot gîndi la nimic altceva."

26 octombrie, „în fiecare zi mă gîndesc la aceasta, în fiecare zi durerea mea creşte, în fiecare zi sînt şi mai conştient de ceea ce am pierdut."

5 noiembrie. „O, cum mă învinovăţesc pentru tot ceea ce am greşit faţă de ea şi cum înţeleg acum cît de mult am iubit-o. Eleanore nu o va înlocui niciodată în inima mea.

Cîtă blîndeţe, cîtă tandreţe, cîtă grijă şi dulceaţă, ce inimă iubitoare, sensibilă şi plină de tact!"

Durerea lui Axei nu s-a stins cu trecerea timpului. La un an după moartea reginei era şi mai îndurerat. „Ziua de astăzi este o zi memorabilă şi cumplită pentru mine. Este ziua în care am pierdut-o pe persoana care m-a iubit cel mai mult pe lume şi care m-a iubit sincer."[1]

A rămas credincios memoriei Măriei Antoaneta toată viaţa, în pofida nenumăratelor sale cuceriri. O clipă s-a gîndit să se căsătorească cu Eleanore Sullivan, dar aceasta a preferat să se căsătorească cu Crawfurd. încărcat de onoruri, Mare Mareşal al regatului Suediei, a fost masacrat de mulţimea din Stockholm în timp ce urma procesiunea funerară a moştenitorului tronului. Era suspectat că l-ar fi otrăvit pe prinţ. Data acestei calamităţi este 20 iunie 1810 - aniversarea fugii din Varennes! La cîteva luni după moarte a fost reabilitat de Curtea Supremă şi i s-au făcut funeralii solemne.

Singurele persoane care nu au ştiut nimic de soarta reginei au fost prizonierii din turnul Temple. Madame Elisabeta şi Madame Royale au locuit împreună pînă la 9 mai 1794. în ziua aceea au venit să o ia pe sora lui Ludovic XVI şi să o ducă în faţa Tribunalului Revoluţionar. A fost ghilotinată în ziua următoare, înainte de a urca pe eşafod a aflat despre tragicul sfîrşit al cumnatei sale de la tovarăşele ei de suferinţă.

Tînăra Maria Tereza a rămas la Temple, după ce i-a văzut plecînd de lîngă ea pe toţi cei dragi. Condiţiile de detenţie au devenit inumane. Timp de peste un an nu a văzut pe absolut nimeni. I se dădea mîncare printr-o crăpătură din uşă. în decembrie 1795, Franţa şi Austria au negociat un schimb de prizonieri; atunci a fost eliberată şi dusă la Viena. A trăit în exil cu unchiul ei, contele de Provence, care se

proclamase rege şi luase numele de Ludovic XVIII. Apoi s-a măritat cu vărul ei, ducele d'Angouleme, fiul cel mai mare al contelui d'Artois. S-a întors cu ei în Franţa în 1814, ca urmare a căderii lui Napoleon I şi a Restaurării monarhiei. După revoluţia din 1830, a plecat din nou în exil, unde a murit în 1851.

Soarta micului Ludovic XVII, care a fost pus sub supravegherea cîrpaciului Simon, este una dintre cele mai mari enigme ale istoriei Franţei. Oficial, potrivit unei înregistrări, a murit la 8 iunie 1795 de „o boală scrofuloasă".

Cu toate acestea, asupra identităţii băiatului care a murit la Temple au apărut imediat suspiciuni şi s-a vorbit foarte mult de o evadare şi de un alt copil cu care ar fi fost înlocuit. Dar toate aceste zvonuri rămîn nefondate. Mulţi Delfini falşi au apărut după aceea la începutul secolului al XlX-lea, mai ales în timpul Restaurării. Ducesa d'Angouleme, care nu şi-a mai revăzut niciodată fratele după ce a fost smuls de lîngă regină, în iulie 1793, nu a vrut să se întîlnească niciodată cu nici unul din aceşti pretendenţi. A apărut o literatură foarte bogată în legătură cu ceea ce se cunoaşte în general sub numele de „enigma de la Temple", dar aceasta se ocupă mai mult de intriga romantică decît de adevărul istoric.

O dată cu Restaurarea monarhiei în 1814, în Franţa s-a dezvoltat un cult al „Reginei martire", cultivat cu mare grijă de regalişti. Exact aceiaşi oameni care ajutaseră la denigrarea Măriei Antoaneta în timp ce era în viaţă au devenit apărătorii cei mai înverşunaţi ai reputaţiei sale. Primul dintre aceştia a fost cumnatul ei, contele de Provence, care a devenit regele Ludovic XVIII, în timpul domniei lui a fost înălţată o capelă a ispăşirii în locul din cimitir unde fuseseră aruncate trupurile suveranilor după execuţie, în zilele acelea, „societatea bună din Franţa" trăia într-o atmosferă de doliu pentru a ispăşi regicidul, iar vieţile celor două nobile victime erau idealizate.

Pe de altă parte, republicanii încercau să justifice dubla execuţie întreţinînd „legenda neagră" despre regină.

Astăzi, ultima regină a Franţei nu mai este considerată una dintre marile criminale ale istoriei. Ea trezeşte mai degrabă interes şi compasiune. După moartea sa pe eşafod, Maria Antoaneta a intrat în lumea legendei şi a devenit o figură mitică, încercăm să pătrundem secretele vieţii ei romantice şi tragice. Deşi a fost pusă de nenumărate ori la încercare, această prinţesă sentimentală şi frivolă, care era absolut nepregătită pentru destinul ei eroic, a ştiut mai bine decît oricine altcineva cum să aducă la perfecţiune arta de a trăi în Franţa prerevoluţionară. **ABREVIERI**

AAE: Arhivele Ministerului Afacerilor Externe din Franţa.

AF: *Corespondenţa secretă a contelui de Mercy-Argenteau cu împăratul*

Iosif II fi prinţul de Kaunitz, publicată de Chevalier d'Arneth şi Jules Flammermont.

AG: *Corespondenţa secretă dintre Maria Tereza şi contele de MercyArgenteau cu scrisorile lui Măriei Tereza şi Măriei Antoaneta,* cu o introducere de Chevalier d'Arneth şi A. Geffroy

AN: Arhivele Naţionale ale Franţei.

BN: Biblioteca Naţională a Franţei.

NOTE

I. FIICA MĂRIEI TEREZA

1. Acest regat, cu capitala la Praga, este inclus astăzi în Republica Cehă şi Slovacia.

2. Acest regat, cu capitala la Budapesta, se întindea mult peste graniţele actuale ale Ungariei şi includea o parte din România de astăzi.

3. Citat de V.-L. Tapie, *mL'Europe de Marie-Therese,* pp. 58-59.

4. Citat de Marguerite Jallut şi Philippe Huisman, din *La Correspondence de Leopold Mozart,* în *Marie-Antoinette,* p. 28.

5. Alfred Arneth, *Geschichte Maria-Theresia's,* voi. VII, p. 551.

Fina lui Ludovic XV şi a soţiei lui, regina Maria Leszczynska, Maria Carolina de Neapole se va opune revoluţiei şi lui Napoleon. Cu toate acestea, ca bunică a arhiducesei Mărie Louise, care a fost cea de-a doua soţie a lui Napoleon, l-a ţinut pe strănepotul ei, regele Romei, pe genunchi în timpul unei călătorii la Viena în 1814. în 1808, la Palermo, fiica ei Maria Amalia s-a căsătorit cu ducele d'Orleans, care a domnit în Franţa între 1830 şi 1848 sub numele de Ludovic Filip I.

7. Arneth, *Geschichte Maria-Theresia's,* voi. VII, p. 353.

2. MARILE SPERANŢE

1. Viena, Haus Hof und Staatsarchiv, *Familienkorrespondenz,* 37.

2. AAE, *Correspondancepolitique Autriche,* 307.

3. Arneth, *Maria-Theresa und Marie-Antoinette, ihr Briefwechsel wăhrend des Jahre 1770-1780,* pp. 361-62.

4. *Cavagnole,* un fel de loto, la mare modă la toate Curţile europene ale timpului.

5. Arneth, *Maria-Theresa und Marie-Antoinette, ihr Briefwechsel wăhrend des Jahre 1770-1780,* pp. 361-362.

6. AF, voi. II, p. 358.

7. Arneth, *Maria-Theresa und Marie-Antoinette, ihr Briefwechsel wăhrend des Jahre 1770-1780,* pp. 361-362.

3. O CĂSĂTORIE REGALĂ

1. Clădirea acestui castel, după cum arată planurile arhitectului Gabriel, nu era terminată în anul 1770.

2. Acest pavilion fusese dat tînărului Ludovic XV de către regent.

3. Regele îl transformase într-o reşedinţă pentru distracţiile sale. A fost demolat la mijlocul secolului al XlX-lea.

4. Prinţii de descendenţă regală care nu sînt nici fii, nici nepoţi ai regelui se numesc prinţi de sînge regal. Soţiile lor au dreptul la titlul de prinţesă de sînge regal.

5. Bulevardul cu trei benzi care merge de-a lungul Senei începe în locul în care se află astă/i Place de l'Alma şi se termină la Luvra.

6. Accidentul, care avea să aibă drept rezultat moartea prinţesei Diana, prinţesă de Wales, în august 1997, s-a produs la trecerea care dă în Place de l'Alma (construită după cel de-al doilea război mondial).

4. CURTEA DE LA VERSAILLES

1. Arneth, *Maria-Theresa und Marie-Antoinette, ihr Briefwechsel wăhrend des Jahre 1770-1780,* pp. 354 ş.u.

2. AG, voi. I, p. 7.

4. Jules Flammermont, *Correspondance des agents diplomatiques...,* raportul lui Aranda, ambasadorul Spaniei, pp. 474^479. AG, voi. I, p. 12.

5. Reşedinţa aflată la opt kilometri nord de Marly a fost distrusă în timpul revoluţiei. Nu mai există decît grădinile.

6. Castelul de la Choisy a fost achiziţionat şi înfrumuseţat de Ludovic XV, căruia îi plăcea să-1 folosească pentru distracţiile şi plăcerile lui.

7. Consta din mai multe clădiri care au fost de asemenea distruse în timpul revoluţiei.

8. AG, voi. I, p. 26.

9. *Ibidem.*

10. *Ibidem,* p. 12.

10. *Ibidem,* p. 17.

11. *Ibidem,* p. 27.

12. *Ibidem,* p. 14.

13. *Ibidem,* p. 17.

14. Viena, Haus Hof und Staatsarchiv, *Frankreich Berichte,* 147.

15. Se referea la o reţea care cuprindea „verificările şi bilanţurile" în care parlamentele jucau un rol-cheie. Parlamentele acţionau în acelaşi timp în

calitate de curţi de justiţie şi camere pentru înregistrarea edictelor regale. Pe lîngă parlamentul din Paris - care prin sfera sa de jurisdicţie şi competenţă era cel mai important mai existau alte douăsprezece parlamente în regatul francez. Din secolul al XlV-lea, acestea adresau „remonstranţe" regelui cu privire la chestiunile administrative şi politica generală. Parlamentul din Paris a fost suspendat de regele Ludovic XIV, exilat de mai multe ori în timpul lui Ludovic XV, dizolvat în 1771 de cancelarul Maupeou şi reînfiinţat de Ludovic XVI la urcarea sa pe tron în 1774. Tînărul rege credea că poate să-şi facă din el un aliat.

5. MADAME LA DELPHINE

1. Viena, Haus Hof und Staatsarchiv, *Frankreich Berichte,* 147.
2. AG, voi. I, pp. 203-204.
3. *Ibidem,* p. 221.
4. *Ibidem,* p. 243.
5. *Ibidem,* p. 264.
6. *Ibidem,* p. 261.
7. AF, voi. II, pp. 402, 405.
8. Viena, Haus Hof und Staatsarchiv, *Frankreich Berichte,* 147.
9. *Ibidem.*
10. *Ibidem.*
12. H. *Ibidem. Ibidem.*
13. *Ibidem,* p. 154.
14. AAF, *Correspondence politique Sardaigne,* 255.
15. Acest palat a fost construit la vest de Luvru la sfirşitul secolului al XVI-lea şi modificat în secolul următor. Ludovic XVI şi familia sa au fost obligaţi să locuiască acolo din 6 octombrie 1789 pînă în august 1792 (vezi cap. 28). Napoleon I, Ludovic XVIII, Carol X şi Napoleon III îl vor transforma în principala lor reşedinţă. Incendiată în timpul Comunei în 1871, clădirea a fost dărîmată la puţin timp după aceea.
16. *Correspondence entre Marie-There.se et Marie-Antoinette,* ed. de Georges Girard, p. 97.

u

6. SFÎRŞITUL UNEI DOMNII, SFÎRŞITUL UNEI EPOCI > i

1. A.G., voi. II, p. 140. >>
2. A.G., voi. I, p. 455. ' i
3. *Ibidem,* p. 446.
4. *Ibidem,* p. 442.
5. *Ibidem.*

6. A. Geffroy, *Gustave III et la cour de France,* voi. I, p. 359.

7. Era o boală frecventă în secolul al XVIII-lea, caracterizată printr-0 febră ridicată şi o mîncărime care evolua apoi în pustule.

8. Pentru detalii cu privire la moartea lui Ludovic XV, cf. Pierre Darmon, *La variole, les nobles et lesprinces,* pp. 85-146.

9. A.G., voi. II, p. 137.

10. Aceasta este ceremonia împărtăşaniei acordate muribunzilor în religia catolică.

11. Cei O Sută de Elveţieni (în realitate erau 127) erau oameni de elită selecţionaţi din regimentele elveţiene ale armatei.

7. O FERICITĂ URCARE PE TRON

1. Jacob-Nicolas Moreau, *Mes souvenirs,* voi. I, p. 362.

2. A.G., voi. II, p. 140.

3. Ibidem, p. 149.

4. Ibidem, p. 147.

5. Ibidem.

6. A.F., voi. II, pp. 453-455.

7. A.G., voi. II, p. 176.

8. Ibidem, p. 150.

10. Ibidem, p. 187. Nu a mai rămas din acest castel din apropiere de Amboise, construit de prinţesa des Ursins la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, decît o pagodă într-un parc. Clădirea a fost dărîmată în 1823.

11. *Droits dejoyeux avenement,* o taxă percepută cu ocazia urcării pe tron a unui nou suveran.

12. *Droit de ceinture,* taxa pe vinurile care intrau în Paris, destinată întreţinerii gospodăriei reginei.

13. A.G., voi. II, p. 204.

8. „MICUŢA REGINĂ ÎN **VÎRSTĂ DE DOUĂZECI DE AN»"**

1. Madame Campan, *Memoires,* voi. I, p. 69.

2. Baudeau, *Chronique secrete de Paris sous le regne de Louis XVI.*

3. O referire la popularul rege Henric IV. La urcarea pe tron a lui Ludovic XVI, pe piedestalul statuii lui Henric IV de pe Pont-Neuf din Paris, în apropiere de fîntîna Samaritaine, o pompă de apă decorată cu imaginea unei femei din Samaria care îi oferă de băut lui Iisus, a fost săpată inscripţia *Resurrexit* (A înviat).

4. Ducele Emannuel de Crojf, *Journal inedit,* voi. III, p. 132.

5. *Ibidem.*

6. Abatele Soulavie, *Memoires historiques etpolitiques du regne de Louis XVI,* voi. I, cap. 5.

7. Actualul Parc Monceau este ceea ce a mai rămas din fosta proprietate.

8. Abatele de Veri, *Journal,* voi. I, p. 240.

9. ÎNCORONAREA

1. A.G., voi. II, p. 306.
2. *Ibidem,* p. 307.
3. *Ibidem,* p. 313.
4. Contesa d'Artois, care era însărcinată în cîteva luni, nu a luat parte la ceremonia de încoronare.
5. Croy,voUII,p. 174.
6. A.G., voi. II, p. 346.
7. *Ibidem,* p. 343.
8. *Ibidem, p. 362.*

10. CERCUL REGINEI

1. A.G, voi. II, p. 360.
2. *Ibidem,* pp. 364-366.
3. *Ibidem.*

▮

4. *Ibidem,* p. 380. !
5. *Ibidem,* p.363.

Besenval, *Memoires,* ed. de G. de Diesbach, p. 181.

Lauzun, *Memoires,* p. 206. !

Ibidem, p. 217.

9. *Ibidem,* p. 219. (

Ibidem, pp. 221-222.

Ibidem, p.226. - i

12. /totem, p. 229.
13. O proprietate situată la aproximativ patruzeci de kilometri sud-est de Paris.
14. Prinţul de Ligne, *Fragments de l 'Histoire de mă vie,* ed. de Leuridant, voi.'l, p. 118.

A.G., voi. II, p. 404.

15.

11.VENUS **ŞI VULCAN**

1. A.G.,vol. II, p. 361.

2. Madame Campan, care a lăsat memorii foarte interesante în care descrie Curtea lui Ludovic XVI, a fost Prima Doamnă a Dormitorului Măriei Antoaneta, Campan, pp. 72-73.

Contele de Tilly, *Memoires,* voi. I, pp. 13-14.

Scrisoarea lui Horace Walpole către Lady Ossory, datată 1 8 august 1775, Horace Walpole's *Correspondence,* editată de W. S. Lewis, Yale University Press, New Haven, 1965, voi. XXXII, p. 254.

Veri, voi. I.

AG, voi. II, p. 357.

Conform legilor fundamentale ale monarhiei, coroana se transmitea prin dreptul de primogenitură masculină. Astfel, dacă Ludovic XVI ar fi murit, contele de Provence ar fi fost primul succesor la tron. Iar la moartea lui, coroana ar fi revenit contelui d' Artois. Dacă şi acesta murea, viitorul monarh ar fi fost tînărul duce d' Angouleme.

A.G., voi. II, p. 366.

Ibidem, p. 373.

12. INTRIGILE REGINEI

1. A.G.,vol. II, p. 501.
2. *Ibidem,* p. 490.
3. *Ibidem,* p. 446.
4. Lauzun, p. 259.

Ibidem. 6. *Ibidem,p.26*\.

1. A.G., voi. II, p. 525.

8. Besenval, p. 181.

13. VIZITA FRATELUI

1. A.G, voi. II, p. 460.
2. *Ibidem,p.53l.*
3. *Ibidem,* p. 485.
4. *Ibidem,* p.492.
5. *Ibidem,* p.534.
6. Croy, voi. IV, p. 8.
7. Hotel des Invalides, întemeiat de Ludovic XIV pentru a-i găzdui pe foştii servitori handicapaţi, a fost construit după planurile lui Jules Hardouin-Mansart. în 1840, a primit cenuşa lui Napoleon; astăzi este sediul Muzeului Armatei.

8. Atelierul regal de tapiserii, creat de Ludovic XIV.

9. Creat în 1604, era un atelier în care se executau covoare în stil oriental şi se afla în districtul Chaillot, într-o fostă fabrică de săpun *(savori),* de unde şi numele Manufacture de la Savonnerie.

10. Viena, Haus Hof und Staatsarchiv, *Familienakten Sammelbănde, 1.*

10. *Ibidem.*

11. *Ibidem.*

12. *Ibidem.*

13. Vienna, Haus Hof und Staatsarchiv, *Familienakten Sammelbănde,* 55: *Reflexions donnees ă la reine de France.*

14. *Ibidem.*

15. *Correspondance entre Marie-Therese et Marie-Antoinette,* ed. de Girard, p. 206.

16. Vienna, Haus Hof und Staatsarchiv, *Familienakten Sammelbănde,* 163.

14. MATERNITATEA

1. *Correspondance entre Marie-Therese et Marie-Antoinette,* ed. de Girard, p. 215.

2. Vienna, Haus Hof und Staatsarchiv, *Familienkorrespondenz, 26.*

3. A.G, voi. III, p. 200.

4. *Ibidem,* p. 162.

5. *Ibidem,* p. 169.

7. *Ibidem, p.* 191. *Ibidem, pp.* 200-201.

8. *Ibidem,* p. 213.

9. A.F., voi. II, pp. 528-529.

10. A.G.,vol. III, p. 221.

11. *Ibidem,* p. 234.

12. *Ibidem,* p. 311.

13. *Ibidem,* voi. III, p. 235.

14. Campan, voi. I, cap. 9, p. 150.

15. A.G., voi. III, p. 285.

15. FERSEN

1. Alma Soderhjelm, *Fersen etMarie-Antoinette,* pp. 54-55. Autoarea acestei cărţi a fost prima persoană care a avut acces la arhivele familiei Fersen din Lofstadt şi Stasfund, Suedia. Ea citează masiv din *Jurnalul Intim,* din *Carnetul de Corespondenţă* şi din corespondenţa cu surorile lui.

2. Baronul Klinckowstrom, *Le comte de Fersen et la Cour de France, extraits des papiers du Grand Marechal de Suede, comte Jean Axei de Fersen,* voi. I, p. XXXII.

3. Soderhjelm, p. 61.

4. Contele de Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p. 67.

5. Croy, voi. IV, p. 79.

6. Klinckowstrom, voi. I, p. XXXV.

7. A.G., voi. III, p. 306.

8. Contele Valentin Eszterhazy, *Memoires,* p. 181.

9. A.G., voi. III, p 323.

10. *Ibidem,* p. 339.

11. *Ibidem,* p. 338.

12. Ibidem.

13. *Ibidem,* p. 407.

16. REGINA DE LA TRIANON

1. Tilly, *Memoires,* voi. I, pp. 13-14.

2. O ţesătură de mătase mai groasă şi mai rezistentă decît taftaua.

3. Contele d'Angiviller a fost Directorul pentru Construcţii al Regelui între 1774 şi 1789. Administraţia Clădirilor răspundea de întreţinerea şi construcţia reşedinţelor regale, fiind în acelaşi timp un instrument de patronaj.

Cele care le plăceau cel mai mult lui Ludovic XVI şi Măriei Antoaneta erau cele ale arhitectului Paris şi au fost păstrate în biblioteca de la Besan9on. 5. Contele Felix d'Hezecques, *Souvenirs d 'un page de la Cour de LouisXFI,p.261.*

17. NAŞTEREA UNUI DELFIN

1. A.G., voi. III, p. 482.

1. *Correspondence de Marie-Therese et Marie-Antoinette,* ed. de Girard, p. 324.

2. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II und Leopold II, ihr Briefwechsel,* p. 22.

3. Pe atunci, Bois de Boulogne, unde se afla castelul La Muette, era în afara limitelor oraşului.

18. ÎNTOARCEREA LUI FERSEN

1. Născută Catherine de Wurttemberg, a fost rebotezată în Rusia şi i s-a dat numele de Maria Feodorovna.

2. Campan, vol.I, p. 174.

3. Baroana d' Oberkirch, *Memoires sur la Cour de Louis XVI et la societe*

fran$oise avânt | 789, p. 198.

4. Contele F. U. Wrangel, *Lettres d 'Axei de Fersen ă son pere pendant laguerre d'independance d'Amerique,* p. 170.

5. *Ibidem,* p. 145.

6. *Ibidem,* p. 176.

7. *Ibidem.*

8. *Ibidem, p.* 182.

9. Soderhjelm, p. 77.

10. *Ibidem.*

11. *Ibidem,* pp. 81-82.

12. Sublinierea noastră.

13. Probabil Château de Dangu din Normandia, care aparţinea baronului de Breteuil, protectorul credincios al lui Fersen.

14. Madame de Matignon era fiica baronului de Breteuil. Ea fiind văduvă, se vorbea despre o căsătorie între ea şi Fersen.

15. în jurnalul său, scris în franceză, Fersen o numea întotdeauna pe regină *Elle,* cu majusculă.

16. Bruxelles era capitala Ţărilor de Jos austriece.

19. ULTIMELE ILUZII

1. AF, voi. II, p. 264.

3. Oberkirch, p. 354. Era fiica unei cameriste şi a unui valet, iar numele ei adevărat era Mărie Philippine Lambriquet. Regina a preferat să o numească Ernestine, după numele unei eroine a unui roman de Madame Riccoboni, foarte la modă pe vremea aceea. Fetiţa se ducea acasă la părinţii ei în fiecare seară, dar la moartea mamei sale, în 1788, Maria Antoaneta a luat-o definitiv în grija ei. în timpul Terorii, a fost salvată de bunicii ei şi a murit în 1814.

4. Marchizul de Bombelles, *Journal,* voi. I, pp. 208-209.

5. *Ibidem,* p. 293.

6. Arneth, *MărieAntoinette, Joseph HundLeopoldlI, ihrBriefivechsel,* pp. 39-40.

20. SCANDALUL PLUTEŞTE ÎN AER

1. A.G., voi. I, p. 568.

2. Klinckowstrom, *Le comte de Fer sen et la Cour de France.*

3. A.N., A.P. 440.

4. *Ibidem.*

5. *Ibidem.*

6. Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p. 80.

7. Soderhjelm, p. 104.

8. Din acest castel aflat în vestul Parisului, care a aparţinut ducilor d'Orleans, nu a mai rămas astăzi decît parcul. Clădirile au fost grav deteriorate în 1871, în timpul luptelor care au precedat căderea Comunei, şi au fost demolate la puţin timp după aceea.

9. Campan, voi. I, p. 198.

10. *Ibidem,* p. 201.

11. Ministrul Gospodăriei Regelui răspundea de Afacerile Interne, i

12. A.N., X2B 1417, declaraţia lui Bassenge. |

21**. AFACEREA COLIERULUI DE** DIAMANTE '

1. Acest dialog provine din memoriile lui Madame Campan, care în.

2. această privinţă se potrivesc perfect cu memoriile lui Georgel, secretarul personal al cardinalului.

3. Acest al doilea dialog este preluat din memoriile lui Georgel.

4. Datorită jurnalului nepublicat al mareşalului de Castries, putem , urmări în detaliu începutul investigaţiei.

4.' B.N., Departamentul Manuscrise, Fondul Joly de Fleury, 2089.

5. Aşa era numită contesa de Provence.

6. Jurnalul mareşalului de Castries, A.N., A.P. 306. [1]4 *••*

8. *Ibidem. <®* -[S] *Ibidem.*

9. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II und Leopold II, ihr Briefwechsel,* p. 93.

10. *Ibidem,* p. 96.

22. „MADAME DEFICIT"

1. A.F., voi. II, p. 80.

2. Besenval, voi. II, pp. 255-256.

3. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II und Leopold H, ihr Briefwechsel,* p. 113.

4. Bombelles, voi. II, pp. 204-205.

5. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II und Leopold II, ihr Briefivechsel,p.* 113.

6. Saint-Priest, voi. II, p. 80. .

7. Soderhjelm, pp. 108-109.

8. A.N., 0.1. 1802-3.

9. Besenval, ed. de Mercure de France, p. 303.

10. Hezecques, p. 154.

23. „SOARTA MEA ESTE SĂ PORT GHINION"

1. Soderhjelm, p. 113

2. Madame de Stael, *Considerations sur Ies principala evenements de la Revolutionfrancaise,* voi. I, p. 165.

3. în legătură cu această Adunare Naţională vezi mai jos, cap. 24.

4. Fiu al lui Ludovic Filip, duce d'Orleans (1725-1785), ducele de Chartres a luat titlul de duce d'Orleans la moartea tatălui său, în 1785.

5. A.F., voi. II, p. 141.

6. Ibidem.

1. Amanta regelui Henric IV.

8. A.F.,vol. II, p. 211.

24. „CUNOŞTI VREO FEMEIE MAI DEMNĂ DE MILĂ DECÎT MINE?"

1. Sallier, *Annalesfranc,aises...,* voi. I, p. 126.

2. Madame de Stael, voi. I, p. 165.

3. Cf. Evelyne Lever, *Ludovic XVIII,* Fayard, Paris, 1988,

4. Bombelles, voi. II, p. 214.

6. Acest ceas poate fi văzut la palatul Versailles şi astăzi şi este în perfectă stare de funcţionare. A.F., voi. II, p. 232.

7. *A Diary ofthe French Revolution by Gouverneur Morris, Minister to France during the Terror,* ed. de Beatrix Cary Davenport, i Houghton Mifflin, Boston, 1939, voi. I, p. 66. t

8. Adrien Duquesnoy, *Journal,* voi. I, pp. 5-6. \

9. Campan, voi. I, pp. 230-231.

25. CĂDEREA BĂŞTILIEI

1. Jacques Necker, *Histoire de la Revolution francaise,* în *Oeuvres de, Necker,* voi. I, pp. 271-272.

2. A.F, voi. II, p. 255.

3. Saint-Priest, voi. II, p. 83.

4. Funcţie echivalentă cu aceea de primar al Parisului.

5. *A Diary of the French revolution by Gouverneur Morris,* voi. I, p. 150.

6. Soderhjelm, p. 242. Vezi şi scrisoarea scrisă de Fernan Nufiez, ambasadorul Spaniei în Franţa, către Florida Blanca, în: Albert Mousset, *Un Temoin ignore de la Revolution,* p. 83. i

26. ULTIMA VARĂ LA VERSAILLES

1. Contesa Diane de Polignac, *Memoires sur la vie et le caractere de Mme la duchesse de Polignac.*

2. Ducesa de Tourzel, *Memoires,* voi. I, p. 242.

3. Saint-Priest, voi. II, p. 84.

4. *Ibidem.*

5. Marhiza de La Tour du Pin, *Journal,* pp. 111-112.

6. Dom H. Leclercq, *Leş Journees d'octobre,* p. 30, nota 4.

27. TRAGEDIA DIN OCTOMBRIE 1789

1. Legenda susţine că atunci cînd mulţimea a luat cu asalt palatul Versailles, Maria Antoaneta a spus: „Dacă nu au pîine, să mănînce cozonac". Această afirmaţie cinică este una dintre acele vestite declaraţii istorice care nu au fost făcute niciodată. Cu toate acestea, ea nu este întru totul inventată. Există o povestire în Cartea a Vl-a din *Confesiunile* lui Jean-Jacques Rousseau care a fost probabil folosită de duşmanii reginei, în 1741, Rousseau stătea cu doamna de Mably, unde, pe furiş, obişnuia să bea din excelentul vin de Arbois care îi stimula pofta de mîncare. Dar nu îndrăznea să intre într-o brutărie în hainele lui de nobil; ar fi însemnat să se înjosească.

„Atunci", scrie Rousseau, „mi-am amintit de sugestia unei mari prinţese cînd i s-a spus că ţăranii nu au pîine: Să mănînce cozonac, a spus ea. Aşadar, mi-am cumpărat şi eu un cozonac." Rousseau nu o numeşte pe prinţesă, dar fără îndoială că aceasta nu era regina Franţei.

2. La Tour du Pin, p. 115.

3. *Ibidem, p.* 117.

4. Saint-Priest, *Abrege des circonstances du depart de Louis XVIpour Paris, le 6 Octobre 1789,* p. 306.

5. J. Weber, *Memoires,* p. 267.

6. *Ibidem.*

1. Tourzel, ed. de Mercure de France, Paris, 1986, p. 25.

8. Marchizul de Ferrieres, *Memoires,* voi. I, p. 315.

9. Place de l'Hotel de Viile din Paris.

10. La Tour du Pin, p. 118.

11. Francois Hue, *Souvenirs,* p. 20.

12. J. de Salmour, *Rapport sur lesjournees des Set 6 octobre 1789,* în:

13. Jules Flammermont, *Leş Correspondances des agents diplomatiques etrangers en France avânt la Revolution.*

14. *Procedure du Châtelet, 387eme et 388eme depositions.*

15. Stael, voi. I, p. 272.

16. *Ibidem.*

17. Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p.89.

18. La Tour du Pin, p. 123.

19. Pentru parizieni, întoarcerea regelui la Paris însemna sfîrşitului pericolului lipsei de pîine, ceea ce explică porecla de „brutarul" pentru rege, „nevasta brutarului" pentru regină şi „băiatul brutarului" pentru Delfin.

20. Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p. 90.

21. Astăzi sediul Senatului.

28. LA TUILERIES

1. Campan, voi. II, p. 33.

2. Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p. 90.

3. Stael, voi. I, p. 346.

4. Maria Antoaneta către Madame de Polignac, 19 noiembrie 1789, în *Lettres de Marie-Antoinette,* publicate de M. de La Rocheterie, Paris, 1895-1896.

5. La Marck, *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le compte*

de La Marck, voi. I, p. 107. 6. La 12 octombrie i-a scris regelui Spaniei: „Datorez acest lucru faţă

de mine însumi, datorez acest lucru copiilor mei, familiei mele şi Casei mele, să nu permit destrămarea prerogativelor regale care au fost stabilite în dinastia mea de atîtea secole... O aleg pe Maiestatea voastră ca depozitar al protestului solemn pe care îl exprim prin aceasta împotriva tuturor actelor contrare autorităţii regale care mi-au fost impuse cu forţa începînd din 15 iulie anul acesta..."

7. Guy Chaussinand-Nogaret,M/ra£eaM... *Notes ăla Cour...,* pp. 77-80.

8. Soderhjelm, p. 138.

9. Chaussinand-Nogaret, p. 46.

10. Saint-Priest, *Memoires,* voi. II, p. 92.

11. Soderhjelm, pp. 151-154.

12. Este locul unde se află astăzi Turnul Eiffel. >

13. în 1790, Adunarea a decis să împartă Franţa în optzeci şi trei de judeţe administrative, numite „departamente".

•

14. Klinckowstrom, voi. I, p. 77.

29. PLANURI DE EVADARE

1. Vezi mai sus, cap. 25.

2. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II undLeopoldU, ihr* (*Briefwechsel,* pp. 147-150.

3. Mousset, p. 244.

4. Klinckowstrom, voi. I, p. 105.

5. A.G, voi. II, p. 526.

6. Klinckowstrom, voi. I, p. 108.

30. DRAMA DIN VARENNES

1. Soderhjelm, p. 181.

2. Ludovic XVIII, *Relation d'un voyage ă Bruxelles et ă Coblence,*

1791. După Revoluţie şi Imperiu, după ce a rătăcit prin Europa timp de douăzeci de ani, contele de Provence s-a urcat pe tronul Franţei în 1814 sub numele de Ludovic XVIII. *Relation d'un voyage* este relatarea evadării sale din Paris în ziua de 20 iunie 1791.

3. Mărie Therese de France, *Journal,* p. 21.

4. *Enfants de France* era termenul utilizat pentru copiii suveranului.

5. Tourzel, p. 195.

6. Un mare oraş-tîrg la aproximativ şaptezeci de kilometri de Paris.

8. Acestea erau noile judeţe administrative ale Franţei (departamente). O leghe are aproximativ patru kilometri.

9. Mărie Therese de France, *Journal.*

10. Relatarea lui Drouet la Adunare, *Archives parlementaires,* voi.

11. XXVII, p. 508.

12. Mărie Therese de France, p. 27.

13. Tînărul duce de Choiseul-Stainville era nepotul fostului ministru al lui Ludovic XV. Citatul de la sfîrşitul acestui capitol este luat *din La Relation du depart de LouisXVI, le 20juin 1791,* scrisă după aceste evenimente.

31. IMPASUL

1. Petion, *Le Retour de Varennes,* în: Mortimer-Ternaux, *Histoire de la Terreur,* voi. I, p. 257.

1. Astăzi Place de la Concorde.

2. Mousset, p. 278.

3. Soderhjelm, p. 204.

4. A.N., A.P. 440.

5. Vezi mai sus, cap. 20.

6. A.N., A.P. 440.

7. Klinckowstrom, voi. I, pp. 147-148.

8. Bouille emigrase la cîteva zile după arestarea regelui la Varennes.

10. *A Diary ofthe French Revolution by Gouverneur Morris,* voi. II, p. 218.

11. Arneth, *Mărie-Antoinette, Joseph II und Leopold II, ihr Briefivechsel,* pp. 196-197.

12. *Ibidem,* pp. 200-206.

13. Stael, voi. I.

32. ULTIMA **DEMONSTRAŢIE DE PUTERE**

1. Elipsele marchează faimoasele ştersături care fac imposibilă descifrarea.

2. Soderhjelm, p. 229.

3. Aşa o numeau pe regină Fersen şi cei apropiaţi lui. Pe Eleanore o numeau El.

4. Soderhjelm, p. 229.

5. Klinckowstrom, voi. I, p. 208.

6. *Ibidem,* p. 199.

7. *Ibidem.*

8. Cuvîntul „soră" era folosit adesea pentru cumnată.

10. Klinckowstrom, voi. I, p. 207. Arneth, *Marie-Antoinette, Joseph II und Leopold II, ihr Briefwechsel,* p. 234.

11. S-a întors numai pentru a compărea în faţa Tribunalului Revoluţionar, care îl va condamna la moarte la 29 noiembrie 1793.

12. Jurnalul lui Fersen din 11 pînă în 23 februarie 1792 este reprodus în întregime de Soderhjelm, pp. 241-247.

13. într-adevăr, cei mai mulţi moderaţi proveneau din departamentul Gironde.

14. Dumouriez, *Memoires,* voi. II, pp. 163-165.

15. Klinckowstrom, voi. II, p. 319.

16. *Ibidem,* p. 323.

12. *Ibidem,* p. 317.

33. CĂDEREA MONARHIEI

1. Parisul fusese împărţit în patruzeci şi opt de secţiuni prin decretul

din 21 mai 1790. Cetăţenii din fiecare secţiune ţineau adunări aproximativ din zece în zece zile. Dar începînd din iulie 1792, aceste adunări au fost aproape permanent în sesiune, convocate prin propria lor autoritate. Au jucat un rol major

pe tot parcursul zilelor revoluţionare şi evenimentele din 10 august 1792 au fost planificate în timpul sesiunilor lor.

2. Contele P. L. Roederer, *Chronique de cinquante jours,* în ale sale *Oeuvres.*

3. Tourzel, p. 364. •

4. *Ibidem,* p. 365.

5. Campan, voi. II, p. 151. [

6. J.-B. Clery, *Journal de ce quis'estpasse ăla Tourdu Templependanţ la captivite de Louis XVI.*

34. MOARTEA REGELUI ,

1. Astăzi Place de la Concorde.
2. Clery, p. 187.
3. *Ibidem.*
4. Soderhjelm, pp. 277-278.
5. *Ibidem,* p. 281.
6. *Ibidem,* p. 323.
7. *Le Moniteur,* Cuvîntarea lui Robespierre din 27 martie 1793, pp. 816-817.

De la l O august 1792, revoluţionarii care nu mai doreau să-i spună lui Ludovic XVI„Maiestate" sau „Sire" îi dăduseră numele de Capet, în memoria lui Hugues Capet (secolul al X-lea), întemeietorul dinastiei din care Burbonii reprezentau o ramură.

35. LA CONCIERGERIE

1. Soderhjelm, pp. 298-300.
2. Următoarele interogatorii sînt luate din *Actes du Tribunal Revolutionnaire,* publicate de G. Walter, Paris, ed. nouă, 1987, pp. 64 ş.u.
3. *Le Moniteur,* apărut pe 5 octombrie 1793, raportînd sesiunea din 3 octombrie.
4. A.N., W 290, dosarul 179.
5. A.N, W. 297, dosarul 261.
6. *Ibidem.*

36. PROCESUL SI MOARTEA REGINEI

1. G. Walter, *Marie-Antoinette,* pp. 81-88.
2. Notele lui Chauveau-Lagarde, în: G. Lenotre, *La Captivite et la mort de Marie-Antoinette,* p. 34.
3. Arestat în sala de judecată, a fost eliberat după executarea reginei, dar a fost mai întîi supus unui interogatoriu.

4. Vezi *Le Moniteur,* numărul din 28 octombrie 1793.

5. Notele lui Chauveau-Lagarde, citat de Lenotre, p. 348.

6. Relatarea lui Rosalie Lamorliere, *La Captivite...*

1. Ibidem.

8. Rămăşiţele pămînteşti ale regelui şi reginei au fost duse cu mare fast la bazilica Saint Denis la 21 ianuarie 1815. Acolo odihnesc şi astăzi.

EPILOG: CE S-AÎNTÎMPLAT CU EI?

1. Extrase din jurnalul lui Fersenîn: Soderhjelm, pp. 310, 311, 315.

CUPRINS